

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
FOLKLOR İNSTİTUTU

QƏRBİ
AZƏRBAYCAN
FOLKLORU

I cild

BAKI - 2023

AMEA Folklor İnstitutu Elmi Şurasının 22 iyun 2023-cü il tarixli qərarı ilə (protokol № 4) nəşr olunur.

LAYİHƏNİN RƏHBƏRİ: Akademik Muxtar KAZIMOĞLU
(İMANOV)

TOPLAYANLAR: fil.ü.f.d., dos. Ləman VAQİFQIZI
(SÜLEYMANOVA)
Məhsəti SÜLEYMANOVA

TƏRTİB EDƏN: fil.ü.f.d., dos. Ləman VAQİFQIZI
(SÜLEYMANOVA)

REDAKTOR: fil.ü.f.d., dos. Əziz ƏLƏKBƏRLİ

Qərbi Azərbaycan folkloru, I cild. Bakı, "Elm və təhsil", 2023,
400 s.

ISBN

Kitabdakı materiallar Şəki rayonunda məskunlaşmış Qərbi azərbaycanlılardan 2023-cü ildə toplanmışdır. Kitabdən folklorşünaslarla yanaşı, dilçillər, tarixçillər, etnoqraflar və xalq mədəniyyətinin müxtəlif sahələri ilə məşğul olan tədqiqatçılar istifadə edə bilərlər.

folklor.az

Q 4603000000Qriffli nəşr

N-098-2023

© Folklor İnstitutu, 2023

© Ləman Süleymanova, 2023

ÖN SÖZ

Şəki Qərbi azərbaycanlıların kompakt şəkildə məskunlaşdığı bölgələrdən biridir. Rayonun Daşbulaq kəndinin əhalisi bütünlüklə, Şəki kəndinin əhalisi isə, əsasən, Qərbi Azərbaycandan gələnlərdən ibarətdir. (Bu kənddə öz doğma torpaqlarından didərgin salınmış – Axısqa türkləri, həmçinin qaraqoyunlular da yaşayır.) Qayabaşı, Cəfərabad, Çolaqlı, Aydınbulaq kəndlərinin ərazilərində Qaraqoyunlu camaatı ilə Qərbi azərbaycanlılar birgə yaşayırlar. Bolludərə, Qaratorpaq, Qozlubulaq, Sarıca kəndlərinin ərazisində, həmçinin Turan qəsəbəsində onlar sıx məskunlaşmışlar. Şəki şəhərinin özündə də Qərbi azərbaycanlılara rast gəlmək mümkündür.

Onların bir qismi Şəkiyə XX əsrin əvvəllərində – 1905, 1918-1920-ci illərdə ermənilərin həyata keçirdikləri soyqırımı nəticəsində, bir qismi isə 1940-1950-ci illərdə məcburi köçürülmə nəticəsində gəlmişdir. Sonrakı illərdə də əraziyə Qərbi azərbaycanlıların köçü davam etmişdir.

Bütün bu köçlərin əsl səbəbi soydaşlarımızın həmin ərazilərdə – öz doğma ata-baba yurdlarında hərtərəfli təzyiq və təhqirlərə məruz qalması, ən başlıcası isə özlərini təhlükəsiz şəraitdə hiss etməmələri olmuşdur. Bölgədə ermənilərin sayı artdıqca onlar soydaşlarımızı hərtərəfli şəkildə sıxışdırmağa başlamışlar. Gec-tez bu ərazilərdən məcburi qovulmaq təhlükəsi soydaşlarımızı Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində məskunlaşmağa məcbur etmişdir.

Ermənilər məqsədli şəkildə türk əhaliyə aşılamağa çalışmışdılar ki, onları burada qırğınlar, kütləvi köçlər gözləyir. Ona görə də nə qədər ki, gec deyil, buradan köçmək lazımdır. Onlar bu fikirləri guya qonşulara kömək məqsədilə “gizlincə” deyir-

dilər. Onsuz da sayı kifayət qədər azaldılmış əhalinin 1988-ci ildə məlum hadisələrdən sonra yenidən kütləvi köçü başlandı. Məcburi şəkildə didərgin salınan əhali ata-baba torpaqlarını birdəfəlik tərk edəcəklərinə inanmır, gələndə evlərinin açarını özləri ilə götürənlər, kartof toxumunu yazda gəlib əkəcəkləri ümidi ilə doğma evlərində qoyub gələnlər olmuşdur. Üstündən xeyli vaxt keçməsinə baxmayaraq, ata-baba ocaqlarından didərgin salınmış əhali öz doğma yurdlarına qayıdacağına ürəkdən inanır və o günü səbirsizliklə gözləyir. Respublikanın müxtəlif bölgələrində müvəqqəti məskunlaşdıqlarını düşünən qaçqınlar bu gün də yaxınlarını dəfn edərkən torpağa əmanət edirlər ki, geri qayıdanda özləri ilə apara bilsinlər.

Sovet dövründə ermənilərin bölgədə türk əhalisinə təzyiq etmək üsullarından biri də ərazilərin tarixi adlarını erməniləşdirmək olmuşdur. Onlar bunu əsasən iki üsulla həyata keçirirdilər: tarixi türk toponimlərinin erməni dilinə tərcümə edilməsi və ya onların müxtəlif erməni “məşhurlarının” adları ilə əvəzlənməsi. Həmçinin kolxozlaşma adı ilə müxtəlif kəndləri birləşdirərək yerli əhalinin məskunlaşdığı əraziləri mümkün qədər daraltmağa çalışırdılar. Müəyyən ərazilərdən də müxtəlif bəhanələrlə – təbii fəlakət zonası olması, kəndlərdə hansısa tikintilərin aparılması və s. kimi bəhanələrlə türk əhalisini bölgədən çıxarmağa çalışır, səlahiyyətin öz əllərində olması, rəhbər vəzifələrdə özlərinin işləməsi səbəbindən əksər hallarda buna nail olurdular.

O ərazilərdən illər öncə didərgin düşmələrinə baxmayaraq, hələ də yuxularında ata-baba torpaqlarını görür, oraların həsrəti ilə yaşayırlar. Baş verən hadisələr – erməni qəddarlığı onların bir qismində psixoloji travmalar yaradıb. Gördükləri yuxulardan danışanda ermənilərin kəndə doluşduqlarını, özlə-

rinin təlaşla qaçıb canlarını qurtarmaq istədiklərini, bu mövzulu yuxuların təsiri ilə qan-tər içində ayıldıqlarını bildirdilər: *“Yuxuda da həmşə qorxu içində oluram, deyirəm görən, bizim burya gəldiyimizi bilsələr, öldürəjəhlərmi? Hardan qaçax? Nətəər eliyək ki, bunnar bilməsinlər. Bax yuxuyu da görəndə həmşə elə görürəm.”*

Biz 2023-cü ildə iki dəfə Şəki ərazisində Qərbi Azərbaycandan gələnlərlə görüşdük. Onlardan çoxsaylı folklor materialları qeydə aldığımız. Qeydə alınan materiallar arasında onların ermənilər tərəfindən kütləvi qırğına məruz qalmaları və imkan daxilində bu zaman göstərdikləri dirənişlə bağlı xatirələr də kifayət qədərdir. Bölgə əhalisinə məxsus etnoqrafik adət, mərasimlər və sonradan onlarda gedən dəyişikliklər, qazandığı yeni keyfiyyətlər də xüsusi olaraq diqqət yetirdiyimiz məsələlərdən idi.

Qərbi azərbaycanlılardan toplanmış folklor materiallarının arasında inanc, nağıl, lətifə, rəvayət, xatirə janrı və s. üstünlük təşkil edir. Onların ağız ədəbiyyatının Şəki folklorundan təsirlənməsi ilə bağlı müşahidələr apardıq. Düşünürük ki, qaçqın və məcburi köçkün həyatı yaşamış soydaşlarımızın folklor və etnoqrafiyasında gedən dəyişikliyi öyrənmək ayrıca araşdırmanın mövzusu olmalıdır.

Etnoqrafik mətnləri söyləyicilərin çox az qismi yaxşı danışdı. Bu cür mətnləri toplamaq olduqca zəhmətli işdir. Söyləyici ancaq verilən sualı cavablandırmaqla kifayətlənir, mərasimi, yaxud məclisi xırdalıqlarına qədər təsvir etmir, yaxud da edə bilmir. Bu zaman məcbur olurduq ki, bir hadisəyə dair müxtəlif suallar verərək, təfərrüatlı izah alaq. Söyləyicilərin bu cür mətnləri yaxşı danışmamasının bir neçə səbəbini müşahidə etdik. Birincisi, söyləyici özü yaşadığı bölgənin ənənəsini yaxşı bildiyi üçün bizim də bunları yaxşı

bildiyimizi zənn edir, bunu təfərrüatı ilə izah etməyə ehtiyac duymur. İkincisi, sözləyici özü də bu və digər səbəblərdən informasiyanı ətraflı təsvir edə bilmir. Bir sıra hallarda müşahidə edirik ki, sözləyicilər müxtəlif məişət qayğıları ilə yükləndiyi üçün söhbət etməyə elə də həvəs göstərmirlər, çalışırlar ki, söhbəti tez yekunlaşdırsınlar. Etnoqrafik mətnləri, xüsusilə də mərasimlərlə bağlı olanları daha çox sual-cavab formasında toplayırdıq. Həmin mətnləri, demək olar ki, cümlə-cümlə toplamışıq. Hər cümlə, hər detal üçün ayrıca sual ünvanlamışıq. Bəzən bir neçə sözləyici ilə eyni vaxtda danışdığımız üçün dialoqda iştirak edənlərin sayı çoxalardı. Sadaladığımız bu səbəblər isə etnoqrafik mətnlərin həm toplanmasının, həm də nəşrə hazırlanmasını kifayət qədər çətinləşdirir.

Etnoqrafik mətnlər haqqında söylədiklərimiz oyunlara da aiddir. Sözləyiciyə uşaq vaxtı oynadığı oyunlarla bağlı sual verərkən, bir-iki kəlmə deyir, bununla işi bitmiş hesab edir. Oyunları qeydə alarkən məcbur olurduq ki, hər şeyi bütün xırdalıqları ilə soruşaq: hansı yaş həddindəki uşaqlar arasında oynanılır; oğlanlar yoxsa qızlar tərəfindən oynanılır; yaxud birgə oynayırlar; komandalar necə təşkil edilir; oyunun qaydaları necədir; mahnı, xor və musiqidən istifadə olunurmu? və s.

Hətta bu suallarımızdan sonra da qaranlıq qalan məsələlər olurdu və biz yenidən onlara suallar ünvanlamalı olurduq. Sözləyicilər bəzən oyunların adlarını çəksələr də, onların oynanılma qaydalarını xatırlaya bilmirdilər. Oyunların böyük əksəriyyəti uşaqlıq və yeniyetməlik illərində oynanıldığı üçün yaşlı insanların onları ətraflı xatırlamağı mümkün olmurdu. Toplayıcılar, adətən, bölgələrdən folklor toplayarkən xalqın adət-ənənəsinə, məişətinə bələd olduqları üçün daha çox yaşlı insanlara müraciət edirlər. Düşünürük ki, oyunları qeydə alar-

kən yaşlı adamlara müraciət etməklə yanaşı, bilavasitə uşaqların özlərinə də müraciət etmək lazımdır. Çünki onlar oyunların icraçıları olduqları üçün onu daha yaxşı bilirlər. Təəssüf hissilə onu qeyd edək ki, texnoloji inkişaf və ondan asılılıq artıq uşaq və yeniyetmələri oyunlardan uzaq salır, şübhəsiz, belə vəziyyət xalq oyunlarının unudulmasına gətirib çıxara bilər.

Folklor materialları toplayarkən inancların qeydə alınmasına xüsusi diqqət yetirmişik. Çünki inanclar həm xalqın mifoloji dünyagörüşünü aydınlaşdırmaqda mühüm rol oynayır, həm də bəzi janrlarla bağlı hansısa məsələni izah etmək üçün inancılara müraciət etmək lazım olur. Qərbi azərbaycanlı soydaşlarımızdan topladığımız inanclar ümümtürk folklorunun mühüm tərkib hissəsi olmaqla bərabər, həm də bir sıra özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir.

Dərələyəz bölgəsinin sakinlərindən qeydə aldığımız materialların bir sıra hallarda Naxçıvanın Şərur bölgəsindən topladığımız mətnlərlə bənzər olduğunu müşahidə edirik. Həmçinin Göyçədən və ətraf ərazilərdən köçürülmüş əhalidən toplanmış materialların Qazax-Tovuz bölgəsinin folklor nümunələri ilə uyğun olduğunu görürük. Bu həmin ərazilərin eyni etnoqrafik bölgələr olduğunu göstəricisidir. Dərələyəz mahalı ruslar tərəfindən Ermənistana verilənədək Naxçıvanın Şərur bölgəsi ilə eyni inzibati ərazi vahidinin tərkib hissəsi olmuşdur. Göyçə mahalının Çəmbərək və Basarkeçər rayonlarının əhalisini isə Gədəbəy, Kəlbəcər rayonlarından bircə dağ ayırır.

Demək olar ki, söhbət etdiyimiz hər kəsdən əslinin haralı olduğunu, bu əraziyə nə zaman və hansı səbəblərdən gəldiklərini soruşurduq. Eləcə də onlardan tayfa adlarını, məlum toponimlərlə bağlı hansısa rəvayət və əfsanələrin olub-olmamasını

xəbər alırdıq. Birinci məsələ haqqında hər kəs məlumatlı olsa da, ikinci məsələ haqqında bilənlər də vardı, bilməyənlər də.

Folklor materialları topladığımız uzun illər ərzində onu müşahidə etdik ki, folklor toplamağa gedən şəxsin qaldığı yerlə getdiyi yaşayış məntəqəsinin arası uzaq olmayanda daha səmərəli nəticə əldə etmək olur. Rayon mərkəzindəki otellərdən birində yerləşən şəxs əgər rayonun hansısa uzaq bir kəndinə gedəcəksə, həm günü yollarda keçir, həm də bu, çox yorucu olur. O, material toplayacağı kənddə, lap elə yaxşı folklor söyləyicilərindən birinin evində yerləşərsə, iş daha səmərəli olur. Bu zaman toplayıcı gününü yollarda keçirmir, həm evində qaldığı şəxs, həm kənd camaatı toplayıcıya daha yaxşı isinişir ki, bunlar işin səmərəliliyini bir az da artırır. Biz Şəkinin Qərbi azərbaycanlılar məskunlaşan ərazilərini gəzərkən belə vəziyyətlə qarşılaşdıq. Rayonun Şəki kəndində olduğumuz müddətdə ərazidə yerləşdiyimiz üçün buradan toplanmış materiallar digər kəndlərdən qeydə aldığımız materiallarla müqayisədə xeyli çox oldu.

Qərbi azərbaycanlılar, əsasən, kompakt halda məskunlaşdıqları üçün hələ də gəldikləri ərazilərin dialekt-şivə xüsusiyyətlərini itirməyiblər. Düzdür, müəyyən qədər dəyişiklik gedib, amma yenə də, əsasən, ləhcəni saxlayıblar. Təbii ki, bu fikirləri onların hamısı haqqında söyləmək mümkün deyil. Biz Cəfərabad kəndində 1905-ci ildə, 1918-ci ildə oradan gələnlərin nəsil davamçıları ilə qarşılaşdıq ki, onlar tamamilə Şəki ləhcəsində danışdılar. Bu baxımdan bəzən qərribə hallara da rast gəlirdik. Bəzən müşahidə edirdik ki, bizimlə Şəki ləhcəsində danışan söyləyici Qərbi azərbaycanlılarla söhbətdə artıq onlar kimi – öz ləhcələrində danışmağa başlayır.

Şəkinin folklor mühitinə yaxından bələd olduğumuz üçün bölgənin Şəki üçün xarakterik olan folklor mətnlərini asanlıqla ayıra bilirdik. Qərbi azərbaycanlılarla söhbət zamanı onların repertuarına bu bölgənin folklorunun təsirsiz qalmadığını da müşahidə edirdik. Tam əmin olmaq üçün danışdıqları mətnləri kimdən eşitdiklərini soruşurduq, bu zaman məlum olurdu ki, yerli qonşularından, iş yoldaşlarından və b. eşidiblər. Biz yalnız Şəkidə yaşayan Qərbi Azərbaycan əhalisi ilə deyil, Naxçıvanın müxtəlif bölgələrində, Bakıda məskunlaşmış Qərbi azərbaycanlılarla da görüşmüşdük. Müşahidələrimizdən çıxış edərək deyə bilərik ki, Şəkidə yaşayan dərələyəzli ilə Naxçıvanda dərələyəzlinin repertuarında xeyli fərq var. Məsələn, Şəkidə məskunlaşmış dərələyəzliyərdən bəxtin, taleyin yazılması ilə bağlı xeyli mətn topladıq (bu süjet Şəki folklorunda geniş yayılıb), amma Şərur, Şahbuz, Ordubad ərazisində yaşayan dərələyəzliyərdə bu tip mətnlər ya yoxdur, ya da belə mətnlərə çox az rast gəlinir.

Onların adətlərində də müəyyən qədər dəyişiklik baş verib ki, bunu özləri də etiraf edirlər. Ölən yaxınlarının Qara bayramını qeyd etməklə əlaqədar danışan söyləyicimiz *“Burda qara bayramı Oruşduxda eliyillər, bir də Qurbannıxda. Biz də çıxıf onnara qoşulurux. Biz bircə Noyruz bayramında eliyirdiy”*, – deyə məlumat verdi. Qərbi Azərbaycandan gələnlər artıq yerli camaatla qaynayıb-qarışıb, qız alıb verir, bir-birinin xeyir-şərlərində iştirak edirlər.

Qərbi azərbaycanlıların yerləşdikləri kəndlərin bir qisminin sakinləri (Cəfərabad, Qayabaşı, Aydınbulaq və s.) və yaxud da onlara qonşu kəndlər vaxtilə buraya gəlib yerləşmiş qaraqoyunlulardır. Qaraqoyunluların məzhəbi ilə bağlı sual verdiyimiz zaman iki cür cavab alırdıq. Bir qismin fikrincə, qa-

raqoyunlular sünnü camaatdır. Düşünürük ki, bu, doğru məlumatdır. Azərbaycanın digər bölgələrində (Naftalan, Goranboy, Qazax və s.) yaşayan qaraqoyunlular da sünnü məzhəbinin daşıyıcılarıdır. Digərlərinin dediyinə görə, onlar ərəziyə şiə kimi gəlib, sonradan sünnüləşiblər. Qaraqoyunlu tayfasından olan söyləyicilərdən biri imamlara əlli iki mərasimi keçirdiklərini qeyd etdi. (Naftalan ərazisində yaşayan qaraqoyunlular da şiə qonşularının təsiri ilə artıq Məhərrəmlikdə imamlara halva çalır, bəzən bu dövrə salınmış xeyir işlərini başqa vaxta keçirirlər). Maraqlı burasıdır ki, Qərbi azərbaycanlılardan olan söyləyicilərimiz arasında da imamlara, həmçinin öz övlələrinə əlli iki mərasimi verdiyini deyənlərlə qarşılaşdıq. Əvvəllər sünnü qonşuları onları Məhərrəmlikdə toya çağıranda getmirdilər, ərazidə yerləşdikdən bir müddət sonra isə toyda iştirak etməsələr də, gedib nəmər verib qayıdırdılar. İndi isə özləri Məhərrəmlikdə toy etməsələr də, toya dəvət olunduqda imtina etmir, amma bu zaman keçirilən toylarda içki içmirlər.

Söyləyicilərin verdiyi məlumata görə, Qərbi azərbaycanlıların bölgəyə ilk köçü zamanı onlarla qaraqoyunlular arasında etnoqrafik qarşıdurmalar da olmuş. İlqar Nağıyevdən qeyd aldığımız aşağıdakı mətn də fikrimizi təsdiqləyir. Qeyd edək ki, söyləyiciyə tərəkmələrin ağac davası ilə bağlı sual verdiyimizdə bizə bu mətni danışdı və bəhli¹ ağacı ilə bağlı hissəni söyləyəndə gülməkdən uğunurdu: *“Orda iki cür ağacnan çıxırdılar. Bir uzun çomaxnan çıxırlarmış. Bir də çuxanın qoltuğunun altına yerrəşəsi, təxminən bu boyda, dubinka kimi ağaşnan. Çuxasının altına yanı görünməsin deyə gizlədirdilər. İndi əlində çomax varsa, bilir ki, davadı da. Amma qoltuğunun altında, çuxanın altında gizlədirsə, bir qılnc, bir xəncər kimi da, yaxın məsafədən döyüş*

---

¹ bəhli ağacı – giləs ağacı

üçün o xırda ağaşdar çuxasının altında gəlir. Üşü camaatının quldərvişdimi, ya eşnəylimi ilə mübahisəsi varsa, onu mütləğ həll eləməy lazımdı. Qaraqoyunnuların o vaxdı çayın qırağında bağı zadı olubdu. Bizim camaat tərəkəmə camaat oluf əslinə qalsa.² Bağçılıxdan başdarı çıxmıyif. Görür, bəhli ağacıdı, ta üsdə çıxıf yığmağı bacarmıyif. Kökünnən kəsif, yıxır böyrü üsdə ki, rahat yığsın. Orda da qaraqoyunnulardan kişi diyifdi ki bunnara, a bala, buraları qırıf tökürsünüz. Yanı uşaxları qovuf. Bular da ağlaşa-ağlaşa gəliblər ki, filankəs bizi qovdu. Filan yerdədi. Gedib o kişini döydülər. O da samballı, imkanı adam olub ha. Bular imkan zad bilmıyiflər. Onu döydülər, üç gün çəhdi o, hikkəsinnən öldü. Sıfda bizimkilər bura gələndə bular deyiflər ki, ə, qoy gəlsinnər, ac-yalavac camaatdı, qoyunumuza-quzumuza göndərəy. Bir ilin içərisində qaçan qaçıb, qaçmıyanı da bir təhər eliyib bu Üşü camaatı. O vaxdı deyirdilər ki, Nəzirvan altmış evdi, dörd bəyi var. Amma Üşüdə min ev var, bir bəy yoxdu. Orda ağsakqal olub, amma bəy yox. Üşüdə hamı bəydi. Yəni burda bəy dözən şey döyül.”

Söyləyicilərə dini mətnlərlə bağlı suallar verəndə maraqlı faktlar ortaya çıxırdı. Əslən Göyçə mahalının Basarkeçər rayonunun Dərə kəndindən olan Atlas Məcid qızı Məmmədovadan İsmayıl qurbanı ilə bağlı məlum süjeti soruşduqda o, türk təfəkkürü ilə islam düşüncəsini sintez etdi. Onun danıxdığı mətnə görə, İbrahim Xəlilullah ona görə Allahdan övlad istəyir ki, bir məclisə gedəndə onu oğlu olmadığı üçün qara çadırda, oğlu olanları isə ağ çadırda əyləşdirirlər. Bu motiv istər-istəməz adamın yadına “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanındakı məlum motivi salır. Biz söyləyicilərlə söhbətə başlamazdan əvvəl onun haqqındakı məlumatları pasportlaşdırırıq. Ona təhsili ilə bağlı

---

² Əvvəllər Qaraqoyunlu camaatı da tərəkəmə olub. Şəkiddə məskunlaşdıqdan sonra tədricən oturaqlaşmağa başlayıblar.

sual verdikdə məlum oldu ki, yeddi sinif oxuyub, amma məktəbə normal qaydada getməyib. Deməli, bu söyləyicinin nitqində kitabdan gəlmə mətnlərin dövrüyyəyə girməsini müşahidə etməyimiz olduqca az ehtimal edilən haldır. Həqiqətən, söhbətimiz zamanı onun müaliəli şəxs olmadığını hiss etdik. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, bu süjetin müxtəlif bölgələrdən onlarla variantını toplamışdıq. Bir neçə variantda göstərilən səbəb diqqətimizi xüsusilə çəkmişdi. Kəlbəcərdən didərgin düşmüş bir soydaşımız İbrahimin oğlunu Allaha qurban və rəcəyini əhd etməsini belə əsaslandırmışdı: İbrahim peyğəmbərin yurdunu gavur basır. O, əllərini açıb Allaha dua edir ki, yurdumu gavur almasın, mən oğlumu qurban kəsərəm. Bu və ya digər süjetin xalq arasında yüzlərlə variantı yaşayır və onun necə təqdim edilməsi söyləyicinin təfəkküründən, şəxsi həyatının necə olmasından, hətta xalqın siyasi həyatında baş verən proseslərdən asılı olur.

Ümumiyyətlə, Azərbaycan folklorunda qaçqınlıq, doğma yurd-yuvadan ayrılmağın folklorə hansı tərzdə yansması, demək olar ki, araşdırılmayıb. Düşünürük ki, bu, olduqca aktual mövzudur. Çünki bu zaman yurdundan ayrılan əhalinin repertuarı nələri qazanır, nələri itirir, bu, ciddi şəkildə araşdırılmalıdır. Həm Qarabağ folklorunu, həm də Qərbi Azərbaycan folklorunu toplayarkən bu məsələnin öyrənilməsinə mümkün qədər diqqət yetirdik. Bizim müşahidələrimizə görə, bu özünü iki şəkildə göstərir. Əgər qaçqınlıq həyatı müvəqqəti xarakter daşıyarsa, qaçqın gəldiyi ərazinin folklorundan təsirlənir və onun repertuarına oranın folkloru ilə bağlı mətnlər daxil olmağa başlayır. Qaçqınlıq uzun sürərsə, bu təsirlənmə daha ciddi müstəviyə keçir. Dialekt və şivə xeyli dəyişikliyə uğrayır (bu, qaçqınlıq zamanı doğulmuş uşaqlarda daha güclü şəkildə müşahi-

də edilir hal alır), yavaş-yavaş düşüncə tərz, etnoqrafiya da bu təsirdən nəsbini alır və təbii ki, folklor mətnləri də zaman keçdikcə daha ciddi dəyişmələrə məruz qalır. Mətndəki obraz adları, toponimlər, hətta hadisələrin bir qismi belə yeni əraziyə uyğunlaşdırılmış olur. Söyləyici Qərbi Azərbaycanın Əyricə yaylağını təsvir edəndə belə bir bənzətmə işlətdi: *“Orda bir düz vardı, Dəhnənin düzü kimi”*. Həmçinin söyləyicilərin repertuarına məskunlaşdıqları məkanlarla bağlı Pir baba, Binamaz Əhməd, Molla Cuma, Şin, Layısqı və s. kimi xeyli obraz, yer-yurd adları daxil olmuşdur. Yəqin ki, onlar qaçqın düşməsəydilər, bu süjet və adlara Qərbi azərbaycanlılardan qeydə aldığımız mətnlərdə rast gəlməyəcəkdik.

Pir baba, yaxud da Babaratma piri Şəki rayonunun Cumanakənd və Babaratma kəndlərinin arasındakı ərazidə yerləşir. Onunla bağlı mətnlər Şəkiddə, xüsusilə də Göynük mahalında olduqca yayğındır. Bununla bağlı səkkiz mətn toplanaraq çap edilib (bax: Şəki folklor örnəkləri. II kitab, Bakı, “Elm və təhsil”, 2014, səh.138-144). Həmin mətnlərdən birində Pir baba ilə Həzrət Əlinin qarşılaşmasından və yəhudilərlə döyüşdə Pir babanın Həzrət Əliyə köməyindən danışılır. Bu mətni bizə danışan Qərbi azərbaycanlı söyləyicimiz isə onu Həzrət Əlinin kəşfiyyatçısı kimi təqdim etdi. Söyləyicidən bu mətni kimdən eşitdiyini soruşduqda yerli camaatdan eşitdiyini dedi.

Dəyişikliklər məkanla məhdudlaşmır, zaman da buraya öz diqtəsini edir. Dövrə əlaqədar olaraq məişət və etnoqrafiyada gedən dəyişiklikləri söhbətləşdiyimiz şəxslər özləri də etiraf edirdilər: *“Bizim İrəvan camaatı diyərdi: “Qızım, gedirsən, kişinin üzünə baxmazdars, kişinin sözünə baxarlar”. Yəni cavab qaytarma, yanı üzünə durma. Üzünə baxma, sözünə bax. İndikilər də deyir: “Ə, diyir, get bildiyini beş qaba çəh”. “Bir kəlmə dala*

dursan ha, sūdümü saa halal eləmirəm". "Birini diyəndə beşini de". Dövrün etnoqrafiya və folklorə təsirini bütün bölgələrimizdə material toplayarkən müşahidə etmək mümkündür. Demək olar ki, söhbət etdiyimiz bütün yaşlılar ötən dövrün xiffətini çəkir, etnoqrafiyada baş verən dəyişiklikləri ürək ağrısı ilə dilə gətirirdilər.

Getdiyimiz bütün bölgələrdə Qərbi azərbaycanlılarla görüşlərimizdə bayatı ifaçılığı ilə maraqlandıq. Xatırladaq ki, söyləyici auditoriya olmadan mətn ifa edirsə, bu, çox sönük alınır. Auditoriyada, məclisdə bütün iştirakçılar birbaşa buna kökləndikləri üçün burada deyilən bayatılar, oxunan ağılar ev şəraitində ifa edilənlərdən ifa tərzinə, söyləyicinin improvizə qabiliyyətinə, avazına görə kəskin fərqlənir. Nəzərə alsaq ki, məclisdə deyilən bayatının həm də qarşı tərəfdən cavabı gözlənilir, evdə isə tədqiqatçının qarşısında məcburiyyətdən öz-özünə bayatı deməli olur, mənzərə tam aydın olar. Burada bayatının deyilməsi üçün lazım olan mühit yoxdur, sadəcə quru statistika var. Söhbətdə bizdən başqa şəxslər, xüsusilə də kişilər varsa, hər söyləyici (qadın) bayatı demir. Yaxşı bilənlər belə bundan imtina edir, ya da bizim israrımızdan sonra quru-quru bir-iki dənə deməklə kifayətlənirlər. Ev şəraitində bayatının konteksti və yaxşı bayatı ifaçıları ilə bağlı xatirələri daha yaxşı qeydə almaq mümkündür. Belə xatirələri məclislərdə toplamaq olmur. Çünki məclisin ortasında bayatı, yaxud ağı deyən adama sual ünvanlamaq mümkün deyil, bu, məclisin ümumi əhval-ruhiyyəsinin pozulmasına və məclis iştirakçılarının narazılığına səbəb ola bilər.

Söyləyicilərin dediyinə görə, əvvəllər yaslarda bütün yaşlı qadınlar ağı oxuduqları halda, müasir dövrdə yaslarda belə qadınların sayı dördü, beşi keçmir. Şəxsi müşahidələrimiz

də bu faktın doğruluğunu təsdiqləyir. Demək olar ki, bütün bölgələrdə keçmişdə yas məclislərinə xüsusi ağıçıların, yaxud da qadın mollaların gətirilməsinə ehtiyac olmadığını, bunların nisbətən sonrakı dövrlər ortaya çıxdığını vurğulayırdılar. Qərbi Azərbaycandan olan söyləyicilərimizə bu məsələ ilə bağlı sual verdikdə eyni cavabı aldıq. 1953-cü ildə Basarkeçər rayonunun Kəsəmən kəndində anadan olmuş Sürəyya Mehralı qızı Əliyeva sualımızı belə cavablandırdı: *“Yox, elə kəndin adamı özü məclisi aparırdı. Heş kimi də gətirmirdi. Orda qadın mollası heş yoxuydu divinnən.”*

Söhbət etdiyimiz söyləyicilərin bir qismi az material verib, bir neçəsini isə əsl folklor bilicisi hesab etmək olar. Təhkiyə baxımından da onları iki qismə ayırmaq olar. Söyləyicilər yad adam – toplayıcı qarşısında oturduqları üçün əvvəlcə xeyli həyəcanlandıqlarından mətni istədikləri səviyyədə danışa bilmirdilər. Bəzilərinin də nitqi dolaşlıq olurdu. Fikirlərini çox da aydın ifadə edə bilmirdilər. Ancaq nəzərə alaq ki, professional söyləyicilər istisna olmaqla, indi lazımı səviyyədə mətn ifadə bilən adamlarla çox az qarşılaşmaq olur. Professional söyləyicilər dedikdə auditoriya qarşısında çıxış etməyi bacaran və zəngin repertuara malik olanlar nəzərdə tutulur. Məsələn, yas aparən mollalar həm auditoriya qarşısına çıxdıqları üçün, həm də çox gəzib gördüklərindən onların repertuarları daha zəngin, fikir ifadə etmək bacarıqları daha yaxşı olur.

Şəkiddə yaşayan Qərbi azərbaycanlılardan folklor toplayarkən xeyli söyləyici ilə görüşdük. Onlar arasından yalnız iki dəfə görüşdüyümüz söyləyicilərlə bağlı qısaca məlumat verəcəyik. Hər söyləyici ilə bir neçə dəfə görüşülmür. Söyləyici xalq ənənəsini yaxşı bilirsə, təhkiyəsi gözəldirsə (Müasir dövrdə çox az sayda söyləyici haqqında bunu demək mümkündür.

Çünkü mətn auditoriyada danışıldıqca cilalanır, gözəlləşir. Bu gün danışılan mətnlər auditoriyalarda cilalanmadığı üçün təhkiyənin gözəlliyi haqqında danışmaq mümkün olmur), yaddaşı və danışmaq qabiliyyəti yaxşıdırsa, onunla iki dəfə, bəzən bir neçə dəfə danışmağa ehtiyac yaranır. İlk görüşdə söyləyici müəyyən qədər toplayıcıya isinişsə də, uzun söhbət onu yorur, məişət qaygıları da varsa, söhbəti yekunlaşdırmağa çalışır. Söhbət çox uzun olanda söyləyicinin dili dolaşmağa başlayır, istər-istəməz mətnləri canlı danışa bilmir, qısa xronika halında çatdırır.

Talib Quliyev əslən Dərələyəz mahalındandır, ixtisasca tarix müəllimi olsa da, kəndin yas məclislərini aparır. O, kəndə molla seçilməsi ilə bağlı bizə xatirəsini danışdı. 1999-cu ildə kənddə bir nəfər ölür. Molla olmadığı üçün həmin adamın cənazəsi saat dördə kimi götürülmür. Talib Quliyev həmin ölünün dini rituallara uyğun dəfnini təşkil edir və bundan sonra kənd camaatının xahişi ilə, kəndin yas məclislərini aparmalı olur. Molla yasda səsin bütün məclis iştirakçıları tərəfindən eşidilməsini təmin etmək üçün hündürdən danışmağa məcburdur. Onunla söhbətləşdiyimiz zaman özünü sanki auditoriyada hiss etdiyindən olduqca yüksək səslə danışır. Olduqca emosionaldır, tez-tez əlini süfrəyə qoyulmuş peçenyenin üstünə qoyub “Bu Quran haqqı!”, “Şəhidlərin tökülən qanları haqqı!”, – deyə and içir. Ona ünvanladığımız suallardan aydın oldu ki, ərəzidə Məhərrəmlik mərasimləri əvvəlki illərlə müqayisədə xeyli dəyişikliyə uğrayıb. Son zamanlar Ələm gəzdirməyə elə də meyilli deyillər, artıq şəbih mərasimləri keçirilmir. Bu bölgədə Aşura digər bölgələrə nisbətən sönük keçirilir. Talib Quliyev mərsiyələrdən bir-iki misra dedi, sonrasını xatırlamadı. Dediyinə görə, Aşuralarda mərsiyələri kitab-

lardan oxuyurlar. O, söhbət zamanı tez-tez “Yadında saxla!” , – deyə bizə müraciət edir. Hansı sualı ünvanlasaq, “İcazə ver, deyim”, – deyə sözə başlayır.

Bizimlə söhbət zamanı rəfdən kiçik bir dəftər götürdü ki, mərsiyə oxusun. Danışanda olduğu kimi, mərsiyə də oxuyanda səsi gur çıxır. Mərsiyənin əvvəlində ərəb dilində Kərbəla faciəsinin səbəbkarlarına lənət oxuduqdan sonra mərsiyənin özünü oxumağa başladı. Sonda isə peyğəmbərimizə salavat gətirdi. Digər bölgələrdə olduğu kimi burada da mərsiyənin nəqərat hissəsinə “bəhri tutmaq” deyilir.

Mərsiyə oxumaq üçün AMEA Əlyazmalar İnstitutunun nəşri olan "Dahilərin göz yaşı. Mərsiyələr"³ adlı kitaba da müraciət edir. Qeyd edək ki, bu kitaba başqa bölgələrdə də yas mollaları ilə görüşümüzə rast gəlmişdik.

Azərbaycanın, demək olar ki, bütün bölgələrində yas məclislərini aparan şəxslərin – mollaların yaxşı avazı var. Onların arasında elələri vardır ki, hətta məşhur xanəndələrin səsləri qədər qəşəngdir. Buradan belə bir qənaətə gəlmək olar ki, yaslarda auditoriyanı idarə etməyin şərtlərindən biri də xoş avaza, yəni qılı səsə malik olmaqdır.

İslam Hüseynov əslən Göyçə mahalındandır. Ona Göyçə ilə bağlı sual verdikdə çox kövrəldi. Söhbətə o qədər meyilli olmasa da, elə ilk görüşümüzə də ondan xeyli informasiya ala bildik. Özünün dediyinə görə, Aşıq Alı onun ulu babasıdır.

O, təbiətən utancaq və həssas adamdır. Söhbət zamanı birdən nə deyəcəyini unudur, “Huş getdi”, – deyə giley edirdi. Çox danışmaq istəmir, “bunu da deyim, bitsin” deyirdi. Dedi-

---

³ Dahilərin göz yaşı. Mərsiyələr/ Tərtib edənlər: M.İ.Əliyev, A.F.Ramazanova. Bakı, “Elm”, 1990, 112 səh.

nə görə, 32 dastan bilir,⁴ onun da 16-sı “Koroğlu” dastanıdır.⁵ Bu söyləyicinin şeir repertuarı hədsiz genişdir. Vaxtilə aşıq məclislərində çox olub. Qeyd etdi ki, bir şeirə bircə dəfə qulaq asması onu tam şəkildə yadda saxlaması üçün kifayət edirmiş. Ona sual ünvanladıqca o bizə həmin süjetlə bağlı aşıqların yazdığı şeirlərlə cavab verirdi. Şeir dedikcə gah müəyyən sözlərin izahını verir, gah da bütöv bir rəvayət danışır ki, hansısa sözün izahını tam şəkildə çatdırıb bilsin. Əvvəlcədən “32 dastan bilirəm” dediyi üçün biz onun dastanlardan danışdığı süjetləri sayırdıq. Onun bütün bildiklərini danışmadığını, bundan çəkindiyini hiss edirdik. Artıq çox yaşlandığı üçün hafizəsinə çox da etibar etmir, nəyisə yanlış deyəcəyindən ehtiyat edirdi. O qədər həyalı adamdır ki, hətta nələri isə unuduğuna görə də xəcalət çəkirdi. Üzr istədi ki, birdən şeirləri qarışdıraram, elə olsa, üzrlü hesab edin. Biz söhbət zamanı hiss etdik ki, özü də şeir yazmağa meyilli adamdır. Şübhəmizi dilə gətirəndə “*Şair gərək yaza bilsin, qüvətə olsun. O qüvət məndə yoxdur. Mən şair adını daşıya bilmərəm, ağır gələr. Zəlimxan da şeir desin, İslam da*”, – deyər cavab verdi. Həzrət Əlinin Rusiyaya hücum etməsi ilə bağlı bir süjet danışdı. Süjetə görə, Rusiyanın “cızığından çıxması” Həzrət Əlini bərk qəzəbləndirir və Rusiyanı tutmaq fikrinə düşür. Ordunu çəkib Rusiyanın sərhəddinə yığır. Ruslar Həzrət Əlinin onların qarşısına dayandığını bildikdə onun qarşısına lüt qadınları çıxarırlar (Söyləyici bu hissəni danışanda dəfələrlə üzr istədi). Bu səbəbdən Həzrət Əli Rusiyanı fəth etmədən geri dönür ki, orada

---

⁴ Professional aşıqları çıxmaq şərti ilə dastan bildiyini deyən söyləyicilərin çoxu dastan dedikdə bizim kitablardan oxuduğumuz mükəmməl dastanları yox, hansısa dastanlardan müəyyən hissələri nəzərdə tuturlar.

⁵ Dastanın qollarını nəzərdə tutur.

din-bərəkət yoxdur. Təbii ki, Həzrət Əlinin yaşadığı dövrdə heç Rusiya adlı bir dövlət yox idi, odur ki, belə bir şey mümkün ola bilməzdi. Amma xalq yaradıcılığı sərhəd tanımır. Qeyd edək ki, bu tipli süjetlər dəfələrlə qarşımıza çıxıb. Məsələn, xalq Yunus Əmrə ilə Molla Cumanı da qarşılaşdırır. Halbuki Yunus Əmrə XIII-XIV əsrlərdə, Molla Cuma isə XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində yaşayıb.

İslam Hüseynov şeirə o qədər aludədir ki, mətni danışdığı yerdə araya salıb şeirlər deyir. Şeiri söylədikdən sonra biz əvvəlki mətnin yarımçıq qaldığını xatırladırdıq, bundan sonra yarımçıq qalan hissəni bitirirdi. Mətnlərin bir qismini yenə şeirlərlə tamamlayırdı. Bu, bir sıra hallarda dini mətnlər olurdu ki, müxtəlif aşıqların həmin mövzu ilə bağlı yazdığı şeirləri mətnə əlavə edirdi. Bəzən şeirləri dedikcə misraları tək-tək izah etməyə ehtiyac duyurdu. Biz onun bu izahlarını mətnə əlavə edərkən onları mötərizə içində verdik. Kitab çapa hazırlanarkən tələffüzünü anlamadığımız sözlərlə bağlı bir neçə dəfə ona zəng etməli olduq. Telefon söhbətlərində bəzən hazır mətnlərə yeni əlavələr edirdi.

İslam Hüseynovla söhbətimizi yekunlaşdıranda *“Allah sizə ömür versin, gəldiniz, yaddaşımı təzələdiniz. Təkrar biliyin anası olan kimin”*, – deyə bizə təşəkkür etdi.

Qəzənfər Ələkbərov və həyat yoldaşı Sona Ələkbərova ilə söhbətimiz də olduqca maraqlı və məhsuldar keçmişdi. Hər iki söyləyici Dərələyəz mahalının Amağu kəndindəndir. Onlardan xeyli nağıl, rəvayət qeydə ala bildik. Onlar çoxlu nağıl süjeti bilsələr də, bir qismini dəqiq xatırlaya bilmədilər. “Tısbəğa ilə hacileyləyin söhbəti” adlı mətnin adını qeyd etsələr də, heç biri mətnin özünü xatırlaya bilmədi. Bəzi mətnləri xatırlasalar da, süjetlərin qeyri-etik olması onları danışmaqdan çəkindirirdi.

Şah Abbasla bağlı bir neçə süjet danışdılar, amma birinə çatanda Qəzənfər dayı israrla onu danışmaqdan imtina etdi ki, ayıbdır.

Qəzənfər Ələkbərovun repertuarında yerli süjetlərin də olmasını müşahidə etdik. Əslində yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, bu halı digər söyləyicilərin repertuarında müşahidə etmişdik, amma adını çəkdiyimiz söyləyicinin nitqində bu hal daha çox idi. Çünki o, işi ilə bağlı yerli camaatla daha çox ünsiyyətdə olub. Qəzənfər kişinin repertuarının zənginliyini görüb ona kitab oxuyub-oxumaması ilə bağlı sual verdik. Söyləyicimiz cəmi üç sinif oxuduğunu, buna görə də kitab oxumağı bacarmadığını dedi. Sona arvad isə *“Bının rəhmətliy dədəsi xəzinəydi. Kitab zad oxumamışdı, məytəb zad görməmişdi. Mən qaynatamı gördüm də. Heş nə də oxuyub eləməmişdi. Di gəl, o qədər söz bilirdi ki, arşdən-kürşdən. Bında çox yoxdu. Qaynımda o qədər vardı ki. Qaynım danışanda millət gərək özünə gəlməyəydi da. Gülməkdən özünən gedəydi. Həylə. Özü də gülməzdi qəti”,* – deyə həyat yoldaşının bacarığının ailədən gəlmə qabiliyyət olduğunu vurğuladı.

Qəzənfər kişi də digər həmvətənləri kimi hafizəsinin həddindən artıq zəifləməsinə təəssüf edir, bunun yaşla və xəstəliyi ilə bağlı olmasını bildirirdi.

Sona Ələkbərova arada ərinin yadına hansısa süjetləri salmağa çalışır, bu, mümkün olmayanda onları özü danışmalı olurdu. O, vaxtilə anasından eşitdiyi vücudnamə mətnini heç cür tam xatırlaya bilmədi, ondan cəmi iki bənd deyə bildi. Sonra da gileylə dedi ki, siz gedəndən sonra yadıma düşəcək. Maraqlı burasıdır ki, Sona arvad dediyi bayatıları əllərini, bədənini sağa-sola yırğalaya-yırğalaya oxuyurdu. Biz bu qaydada bayatı deməyi ancaq yas məclislərində müşahidə etmişdik. Gündəlik həyatda isə ilk dəfədir ki, qarşılaşırıdık.

Şəkiddə yaşayan, əslən Qərbi Azərbaycandan olan maraqlı həmsöhbətlərimizdən biri də İlqar Nağıyev idi. Onunla görüşməyi bizə təklif edəndə həm yaşının az olması (1965-ci ildə anadan olub), həm də ali təhsilli olmasına görə tərəddüd etdik. Düşündük ki, kitabdan oxuduqlarını danışacaq. Ancaq İlqar Nağıyevlə söhbətə başlayan kimi yanıldığımızı hiss etdik. Ona hansı sualı ünvanladıqsa, cavablandırmağa çalışdı. Əksər hallarda da qiymətli məlumatlar verdi. Bunları haradan bildiyini soruşduqda məlum oldu ki, onun nənəsi Qayabaşı kəndinin türkcəarəçisi olub və ətraf ərazilərdə də yaxşı tanınıbmış. İlqar müəllimin uşaqlığı və yeniyetməliyi nənəsinin yanında keçib və güclü hafizəsi də ondan eşitdiklərini yaddaşında saxlamağa kömək edib. Canlı xarakterə malik olan İlqar Nağıyevin yumoristik danışığı qabiliyyətini, qarşısındakını yormadan bildiklərini çatdırmaq bacarığını müasir dövrdə hər söyləyicidə müşahidə etmək olmur. O, etnoqrafik məlumatları belə özünəxas şəkildə çatdırırdı: *“Amma pəhləvan tək gəlmirdi. Sim pəhləvannarının özdərinin zurnaçıları varıydı, kos vuranı varıydı. Bizdə qoşa kosdu, bir də böyüy kosdu. Bi züy tutandı, bi də qayda döndərəndi. Qayda döndərən başçdı. O mahnıları çalır. Kamança tara yaltaxlanan kimi züy tutan da qayda döndərən böyründə ona yaltaxlanır.”*

Onun repertuarında inancdan tutmuş bölgə ilə bağlı yazılmamış tarixə, oxşamalardan tutmuş lətifəyə, yeməklərin hazırlanmasından tutmuş onlarla bağlı deyilən yumoristik şeirlərdək hər şey var. İlqar Nağıyev Qərbi Azərbaycanla bağlı tarixi məlumatları bilməklə kifayətlənmir, eyni zamanda Şəki bölgəsi ilə bağlı xalq arasında gəzən xatirələri də yaxşı bilir.

Sonda onu da qeyd edək ki, rastlaşdığımız hər bir söyləyicidən az və ya çox informasiya almışıq. Onların hamısı haq-

qında bir yazıda məlumat vermək mümkün olmasa da, hər birinə ayrı-ayrılıqda minnətdarıq.

Bu gün Qərbi Azərbaycan məsələsi olduqca aktualdır, ölkəmizin və dövlətimizin strateji məsələlərindən biridir. Tarixi ədalətin bərpa olunması hər bir azərbaycanlı üçün müqəddəs amaldır. Bu yolda Qərbi Azərbaycan folklorunun toplanılması və tədqiqi olduqca vacibdir. Çünki xalqın yazılmış tarixindən başqa bir də yazılmamış tarixi vardır ki, bu tarix onun folklorunda yatır. Biz söyləyicilərlə görüşlərimiz zamanı bölgə, onun toponimləri, orada yaşayan türk tayfaları, tarixi hadisələr və şəxsiyyətlərlə bağlı materialları və s. də qeydə alırıq. Bu materialların hər biri ayrı-ayrılıqda Qərbi Azərbaycanın yazılmamış tarixinin səhifələridir.

Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, Şəkidə Qərbi azərbaycanlıların yaşadıkları bütün kəndlərdə olduq və xeyli folklor materialı topladıq. Bu materialların hamısını bir kitabda vermək mümkün olmadığından onların bir hissəsini çap üçün ayırdıq. Şəkinin Qayabaşı, Şəki və Cəfərabad kəndlərindən topladığımız materialları bu kitabda bir araya gətirdik. Şəki kəndində qaldığımız üçün oradan daha çox material toplamışdıq. Onların hamısını buraya daxil edə bilmədik.

Materialları çapa hazırlayarkən tədqiqatçıların işinə yarayacağını düşündüyümüzdən mətnlərlə bağlı qeydlərimizi, şərhlərimizi, izahlarımızı, onları qeydə alarkən rastlaşdığımız situasiyaları da bacardığımız qədər əmək yazılarda verməyə çalışdıq. Onu da qeyd edək ki, bu qaydanı indiyədək toplayıb tərtib etdiyimiz bütün toplulara tətbiq etmişik. Mətnin içində isə şərhlərimizi verərkən onları mötərizəyə almış, şərhdən sonra tire işarəsi qoymuş, tərtibçidən sözünün qısa variantını (tərt.) yazmışıq. Mətnləri pasportlaşdırarkən bir söyləyici

tərəfindən danışılanların mətn bitdikdən sonra mütərizə işarəsi içində böyük S hərfi (Söyləyici sözünün baş hərfidir) yazıb nöqtə qoymuşuq, sonra isə arxada təqdim etdiyimiz “Söyləyicilər” bölməsindən onun adının sıra nömrəsini seçib vermişik. Mətnin danışılmasında eyni zamanda bir neçə söyləyici iştirak edibsə, əvvəldə onların ad və soyadlarını vermiş, sonra isə mütərizə arasında böyük S hərfindən və sıra nömrələrindən istifadə etmişik.

Son dövrlər toplanan folklor materialları diktafonla qeydə alınır. Bu cür toplanmış materialın üzünün köçürülməsi də xeyli vaxt alır. Səsli faylların üzünün köçürülməsində göstərdikləri köməyə görə AMEA Folklor İnstitutunun “Folklorun toplanması və sistemləşdirilməsi” şöbəsinin kiçik elmi işçisi Məhsəti Süleymanovaya və həmin şöbənin elektronçusu Səfa Əliyevaya, Arxiv şöbəsinin baş mütəxəssisi Aysel Əhmədovaya, Folklor və yazılı ədəbiyyat şöbəsinin böyük laborantı Türkcay Mehdiyevaya, Klassik folklor şöbəsinin elektronçusu Elnarə Soltanovaya, eləcə də 2020-ci ildə Bakı Slavyan Universitetindən Tərcümə (Ukrayna dili) ixtisası üzrə məzun olmuş Nurad Hüseynova təşəkkürümüzü bildiririk.

Son illər biz müxtəlif bölgələrdən folklor materialları toplayarkən yerli İcra orqanlarının köməyindən də yararlanırıq. Bu, olduqca səmərəli nəticə verir. Onlar səlahiyyətlərindən istifadə edərək işi daha yaxşı təşkil edə bilir, bölgəni yaxşı tanıdıqları üçün söyləyici seçimində də bizə istiqamət verir, bələdçilik edə bilirlər. Bu dəfə işin təşkili üçün Şəki rayon İcra Hakimiyyətinə rəsmi şəkildə, məktubla müraciət etmişdik. Bu kitabın materiallarının toplanmasında göstərdikləri köməyə görə Şəki rayon İcra Hakimiyyətinə, xüsusilə də, İcra başçısının müavini – İctimai-siyasi və humanitar məsələlər şöbəsinin müdiri Zərinə

Cavadovaya minnətdarıq. Zərinə xanım özü də elm adamı olduğu üçün⁶ bizi o dəqiqə anladı və əlindən gələn köməyi etməyə çalışdı. O, işin təşkilini Şəki rayon İcra Hakimiyyətinin Ərazi idarəetmə və yerli özünüidarəetmə orqanları ilə iş şöbəsinin müdiri Rəfael Mənəfova tapşırırdı. Hər iki ezamiyyə müddətində günlərlə vaxt sərf edib bizi şəxsi maşınında kəndləri gəzdirən, bələdçilik edən Cəfərabad kənd İcra nümayəndəsinin müavini Həsən Süleymanova, yerlərdə işi təşkil edən Cəfərabad kənd İcra nümayəndəsi Sübhan Mustafayevə və Qayabaşı bələdiyyəsinin sədri Sahib Əliyevə, xüsusilə də, Şəki kəndinin İcra nümayəndəsi Müslüm Əliyevə və onun ailəsinə, Şəki kənd İcra nümayəndəliyinin əməkdaşları Turanə Kamalovaya və Nurlan Həsənova təşəkkür edirik.

Ləman Vaqifqızı (Süleymanova)
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

---

⁶ O, 2002-ci ildə “Şimal-Qərbi Azərbaycan: tarixi demoqrafik tədqiqat (XIX əsrin əvvəlləri – 70-ci illər)” mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə edib.

I. MİFOLOJİ MƏTNLƏR, ƏFSANƏ VƏ RƏVAYƏTLƏR

1-2. İNSANIN YARANMASI

Nənələrimiz söylüyürdü bunu. Deyirdi, Allah-tala baxıf ki, dünyada heş kim yoxdu. Məleykələrə deyif ki, gəlin, adam yaradağ. Gediflər torpağa, torpağ özünənən heş nə vermiyif. Deyif, aparajan, qaytarıb özümə verəjən, isdəmirəm. Qızım, torpağ vermirdi ki, sən qayırif qaytarıf özümə gətirisən.

Torpax torpağı vermirdi deyə Allah-tala hirsdəndi. Allah-tala bütün torpaxları bir-birinə qatdı. Onu nətəər qatdı? Allah-tala hirsdəndi, dedi, get. Cəbrayıla hökm verdi. Musa peyğəmbərlə Cəbrayıla dedi, get. O göy ki gurulduyur, şimşək ki çaxır, onda bax qatıf bir-birinə. O, onun qəzəbidi. Onda millət qarışib bir-birinə. Ona görə adamnar qara oldu, ağ oldu, hərəsi bir cür yaranıf.

Allah-tala hirsdəndi, onda qatdı torpağı, qorxusunnan hamısı bir-birinə qarışdı. Əzrayılı Allah-tala özü yaradıf. O, əmr verməsə, o can alarmı? Yox.

Allah-tala höküm verif, höküm verəndə ağı, qarıyı hamısı bir-birinə qarışdırıb, onçun insan ağı, qaralı olub. Götürüflər bir dənə kişi, bir dənə arvat qoyuflar. Gün vuruf, yağış vuruf, onçun bu insan hər şeyə dözür. Sonra bunu yaradıflar, bir Adamı, bir də Havvanı. Havva yaranannan sonra bunlar durarmış göydə. Şeytan gəlif, bir buğda tapıf gətirif. Yarı bölüf, deyif, ala, yarısını sən yi, yarısını o. Yiyənnən sonra bunnarın qarnı şişif. Buları götürüf atıf bu dünyadan. Deyir, buğduyu səpiflər da, şeytan gətirif buğduyu gənə verif. Səpiflər, əkiflər. Deyir, bu Havva həməşə ayrı durarmış bu kişidən. Gedif o yanda du-

rarmış, çörəyini gətirif aralıdan qavağına qoyarmış, kişiyyə yaxın getməzmiş. Sonra Allah-taladan höküm gələr ki, məleykiyyə, get onnarın yanına. İndi deyillər, bu insanın əksəriyyəti Havvadan, bir də o məleykədən oluf. Məleykənin qızı olanda Havvanın oğlu oluf, Havvanın qızı olanda məleykənin oğlu oluf. Allah-tala bunnarı yazıb bir-birinə. Sonra gəlif ki, birinin nişannısı göyçəydi. O oğlannan o biri oğlan bir-birini o qədər döyüflər ki, qannarını içiflər bir-birinin. Onda deyir, peyğəmbər qarğıyır. Deyir ki, sizi görüm, yetmiş iki dinə dönün. Onçun deyir, bu millət yetmiş iki dinə dönüf. Bax göydən belə oluf eniflər. Heç hası heç hasının dilini bilmiyif. (S.24)

2.

Şeytan Adəm peyğəmbərin torpağını, palçığını Məkgədən götürüb. Orda palçıxdan bir insan düzəldib, yer üzünə görə. Onun mələkləri vardı. Hazır olub deyəndə Allah-tala ona nəfəs, ruh, can verir. Çağırır mələkləri, buna hamısı baş əyir. Mələy Tavuz ona baş əymir. Mələy Tavuz baş əymir ki, biz oddan yaranmışıx, bu palçıxdan. Mən oddan yaranmışam, palçığa baş əyim? O əyilmir. Ona görə Allah buna nəhlət oxuyur. Ona nəhlət oxuyur, onu cənnətdən atır. Tovuz quşuna onnar Mələy Tovuz deyirdilər. Tovuz quşu gözəl olduğuna görə. Sora cənnətə aparıb salır, deyir ki, Adəm, sən burda qal. Adəm də tək imiş. Havva nənəni də yaradır. Cənnətdə uzun müddət qalanda şeytan şeytannıgınnan əl çəkmir. Gəlir başqa mələy donunda, başqa formada, yaşdı bağban kimi gəlir, deyir:

– Niyə yemirsiz bu almadan, bu gözəlliyyədən? Allah-tala sizə qoymuyub yeyəsiz?

O vaxdı insannarda bayıra getməğa yer yoxdu. Cənnətdə nə bayırı? Tərnən çıxır. Alladır onnarı. Buğdanın da axı görürsən

yarısı belədi. Buğda yekə olurmuş. Buğdanın yarısının özü yeyir, yarısının Havva nəniyə verir. Almanın da bir üzü qırmızıdı, bir üzü ağ. O ağ üzünü özü yeyir, qırmızı üzü Havva nəniyə yedirir. Sora başladıyır bunnarın qarınları şişməyə. Allah onları Hindisandan dağına yendirir. Deyir:

– Mən səni yaratdım, sən gedib insannar yaradırsan.

Adəm də ora düşənnən sora iki oğlu olur Havva nənədən. Birinin adı Habil, birinin adı Qabili. Habil Qabili öldürdü, etdi nahax qan. Bax o ordan qalır. Onnarın iki dənə də qızı olur. Habilnən olan çox gözəliymiş. Sora yer üzündə insannarı artırmaqdan ötrü deyir ki, sonra olanı birinci qıza nigahlandırım, qabaxki oğlanı da sonra olana. Habil də hirsdənir, deyir:

– Mənim bacımdı, bunu vermirəm, özümündü.

Deyir:

– Bu qızı o oğlana verəcəm ki, səhər tezdənnən bir dənə yaxşı qoç tapıb gətirsin ki, kəsax.

Aparıb qoçu gizlədir. Qabilə deyir ki, qoç ordadı, sən qoçu gətir, saa verax. Qoç çiyində gəlir. O, qoçu onun əlinnən alır, vurur, qardaşını öldürür. Qalır məhətdəl, ağlıya-ağlıya qalır ki, mən bunu neyniyim? Çiyinə alır, gəzdirir. Sonra görür ki, bir cüt qarğa gəldi. Yeri eşələdilər, qarğanın biri vurdu o biri qarğanı öldürdü. Sora basdırdı torpağa, getdi. Bu işarəydi. Bu da qardaşını basdırdı torpağa. Amma qardaşı ölmüyüb, qardaş evdədi. Onda deyir: Habil Qabili öldürdü, etdi nahax qan. (S.14)

3. DÜNYA DAŞQINI

Nuhun gəmisini yığan vaxt Fatma ana oturur. Uşaxları deyəllər ki, çörəy bişir, ajıx. Oturur, ocax qalır. O vaxt axı ocaxda, sajda bişirillərmiş çörəyi. Deyir, bu oturub çörəy bişirirmiş, dünyüyü sel aparır. Sel aparanda gəzillər, Allah-talanın

əmiriydi da, Nuh peyğəmbər hər millətdən bir cüt götürür gətirir. Bir əsr⁷ keçir aradan. Keçir, gəlir, baxır, görür ki, Allah, bunun sobalarının tündü çıxır. Qapıyı açır ki, hələ o ocaxda çörəy bişirir. Deyir ki, booyy, sən sağsan? Çörəy bişirirsən. Milləti su apardı deyillər axı. Dünyuyu sel aparajax belə. Hamsı dəryaya tökülüf. Deyir ki, nətəər? Noluf? İndi bişirif qoymamışam sacı orya? Bişirirəm, gəl yi da.

Deyir:

– Ay dədənin öyü tikilsin, bir əsir keçif ee, Allah-tala gör nə qədər ona ömür verif, möcüzə verif ki, o bilmiyif ki, dünyuyu sel aparıf. Bir əsir keçif. Elə bilif ki, bu dəyqə otururam bişirməyə. Allah-talıya qurvan olum, adamı hər cür eliyir. (S.1)

4. İLAN BALIĞI

İlan balığına deyillər, peyğəmbərin tütəyidi. Ona əl vurmağ olmaz, o yeyilməz. Nuh peyğəmbərin tütəyidi. Nuhun gəmisində, guya tütəyi əlinnən düşüb, o daşqın vaxdı balığa çevrilibdi. O da ilan balığı olubdu. İlan balığının böyründə deşiklər də var, iki tərəfdən. Yanı o da tütəyin deşiyli yerrəridi. (S.28)

5-6. ÖZÜNƏ NAMAZ QILAN ÖLÜ

Xalam ölüf. O, həməşə namaz qılırdı. Pey vaxt⁸ möhürdəydi o adam. Molla deyir, gördüm qoyulan yerdən çıxdı, özü öz namazına durdu. Axı o götürür camaatı.⁹ Sonra da deyir, camaat qalxanda ki, götürüb aparmağa, getdi yerinə girdi, üzünü də örtüdü. Molla deyir, az qala mən özümən gedif ölürdüm. (S.24)

---

⁷ bir əsr – bir müddət

⁸ pey vaxt – həmişə

⁹ Axı o götürür camaatı – Mollanın meyit namazı qıldırmasını nəzərdə tutur.

6.

Bunun (söyləyici anasına işarə edir – tərt.) xalası namaz qılındı. Talib müəllim də bunun ölü namazını qıldırılmış. Bir də baxıf ki, xalası özü tabutdan durub dayanıb bunun böyründə, öz namazını qılır, ölü namazını. Deyir ki, sənin xalan öz səcdəsinə durdu. Mən az qaldım havalanam, deyir da. Yanı ki, bunlar seyit nəslidi. Kişi nətəri qorxufsa, deyif, möhlət ver, gədim, öz evimdə ölüm. (S.27)

7-9. RUH

Bax bizim gəlnimizin anası iki-üç aydı, rəhmətə gedib. Getdiy, çatdığ, bir əz oturmuşuğ, ağlaşmayıdı da. Onda gördüy, – özüm gördüm da, – arvad qaça-qaça gəldi ki, qonağım gəlib. Mən gördüyümü deyirəm ha. Gəldi baxdı ki, ağlaşılar. Üzünü tutdu getdi. Baxdı ki, ölən adam budu. Biz onu hiss elədiy, mən onu gördüm. Hər adam görmür. Mən fakt gördüm. Adam gəldi, ayağını soyundu, pəncərə tərəfdən keşdi. Onun üçün qapı yoxdu axı. Ay ana, qapı yoxdu, o ruhdu, pəncərə tərəfdən belə keşdi. (S.27)

8.

Vallah, nə bilim, bizim mollalar danışırdı. Talıva¹⁰ get, onu Talıv yaxşı bilir. Atlasın xalasının bu yaxınnan bir ili çıxıf, arvad ölüb. Talıv gəlif bu qonşuda oturub, yas varıydı. Deyir ki, ay qızlar, sizə bir söz deyim, ajığınıza gəlməsin, nə də mənə qınamıyın. Dedi:

– Qınamırığ.

Deyir:

– İsdədim ki, arvadın cinazasında oxuyam. Qapıdan baxdım ki, deyir, mən oxuyan vaxtı arvat qalxdı-qalxdı, göyə

---

¹⁰ Talıv – Talib müəllim kəndin mollasıdır.

çıxdı. Deyir, dedim, irax olsun, bu arvat niyə belə qənətdəndi? Deyir, belə qurudum, heç namaz da qıla bilmədim. Deyir, sonra baxdım ki, arvad yerə girdi. Deyir, dedilər ki, gör o qədər nurrudu ki, bu, camaatın qavağında durmağ isdəmir. Deyir, qulağıma elə sədə gəldi. Allaha, imama yalvardım, kitava yalvardım, arvadı qoydular yerə. Arvadın namazını birtəhər qıldım. Apardığı dəfn elədiy uxarı dağda, qayıtdığı gəldiy. Hələ deyir, mən ömründə belə möcüzə görməmişdim.

And içdi e kişi, çörəyi qırdı, tökdü. O arvat da çox namaz qılan, oruc tutan arvadıydı. Elə gedəydin ki, bunjajığı man, a ver, eləcə götürüb verəjiydi saa. Demiyəjiydi, özümə qalsın. Rəhmətdiy elə arvadıydı, üzü-gözü nurrıydu. (S.1)

9.

Göyərçin yer üzünün mələyi. Onnarda dalaşmax yoxdu. Mən İmamzadədə görmüşəm. Meşoknan dəni töküllər, minnən çox quş tökülür, o dənnəri yeyir, di gəl orda bir dənə zibil yoxdu. Məkgəyə gedənnər də olufdu. Hacı Talıbdan da soruşmuşam, deyir:

– Ay İslam dayı, orda da göyərçinnərə yem verillər, ama oralar təmizdi.

O göyərçinin birinin bir əlamətini görmüşəm, bizim gözümüzün qabağında olan şeydi. Bizim qohumlardandı, gəlib qadının başına qonub. Qadın bunu tutub tumarıyır, üzünnəngözünnən öpür, deyir, nədi? Quşu uçurdur, deyir, get. Bu göyərçin çörək bişirəndə də gəlib arvadın başının üsdünə, yeriyəndə də. Bir ədəbxanıya¹¹ gedəndə arvad, bir də hamama gedəndə gəlmir. Hətəda maqazinə gedəndə də gəlib qonur arvadın başına. Yaxın bir elmni adam vardı, onnan soruşduğ, dedi:

---

¹¹ ədəbxana – ayaqyolu

– Onun cavan ölən kimi var?

Dedim:

– İki qardaşı tarın¹² altında qalıbdı. Tar uçub üsdünə. İki-si də cavan olub.

Deyir:

– O göyərçin qardaşlarının hansınınsa ruhudu.

Əvvəllər burdan gedib sizin kəntdən, Göynükdən bir göyərçini gətirib, bura bir məktub yazıb, qıçına bağlıyıb buraxırdılar, uçub aparırdı ora qasid kimi. (S.14)

10. KARVANQIRAN ULDUZU

Eşitmişəm ki, haryasa karvana gedirmiş da. Bu tacirlər dururmuş, ulduzu gözdüyürlərmiş, dan ulduzunu. Dan ulduzu ayrıdı da. Dan ulduzunu gözdüyürlərmiş ki, dan ulduzu çıxanda – o vaxt saat-maat hardaymış – yola düzələ, gedələr. Həmən ulduz çıxıf, bunnar da elə bilif, dan ulduzudu da. Boy, karvan yola düşüf, gedif. Gedif, day bunlar nə qədər gedifsə də gedif, hamısı da qara-borana tökülüflər. Ha gözdüyüflər işıxlaşmır, ha gözdüyüflər işıxlaşmır. Axı dan ulduzunnan sonra işıxlaşır hava. Gözdüyüflər ki, işıxlaşma zad yoxdu. Axır o karvan qırılıfdı yolda. O ulduz çıxıf. Elə o ulduzun adı Karvanqırandı. (S.11)

11-12. ÜLKƏR ULDUZU

Ülkər altı dənə ulduzdu. Belə kom olur altı dənə. İşıxlı ulduzlardı. Ülkər, deməli, ildə bir dəfə, – hansı aydadı, orası yadımda dəyil – ildə bir dəfə görükür. Beş-altı ay görükür ey. Siftə görükəndə, deməli, qoyun sürüsü olsun, mal sürüsü

---

¹² tar – qar yığını

olsun, insan olsun, açıda olsa, Ülkər vırır onu. Nəysə bədənində bir dəyişikliyi olur. Deyirlər, Ülkər vırır. Heyvanı, malı vırsa, baxırsan ki, bir tərəfinin tükü tökülür və yaxud da ağapbax olur tükü. İnsan da həylə.

Hansı ayda, ayın neçəsində Ülkər çıxacaq,¹³ onda malı, heyvanı daldalı yerdə saxlıyırdılar. Çıxdığı vaxt yadımda dəyil da. Vaqifi Ülkər vırmışdı. Uşax idi, başının bir tərəfdən tükü ağardı. Elə helə də qocaldı, öldü getdi. Ülkər çıxanda o adamın üzünə elə bil ki, şafağı düşür. Ona zələl toxduyur¹⁴ da. (S.3)

12.

Məəm qardaşımı Ülkər vırmışdı. Bı bir göyçəy oğlan idi. Nədən idisə, belə ağı, qaralı oldu bı. Ala olmuşdu bədənində. Dedilər ki, bını Ülkər vırır. Bibilərim dedi ki, ya bı qızılın üsdünnən addıyıb. Qızıl olub yerdə, quyuda. Dedilər, ya onun üsdünnən addıyıb, ya da Ülkər vırır. Xirdəyi, qaşı zadı ağ olmuşdu. Bı əllərindəki kimi yox. O ala ayrı şeydi. O xəsdəliydi. Ama Ülkər vıran ayrı cürə ala olur. Deyiblər ki, ya bı xəznənin üsdünnən addıyıb. Ya da bını Ülkər vırır. Xəznənin üsdünnən addıyanda da deyir, ala basır adamı.

Onun adı Ülkərdi, əmmə yeddi qardaş deyillər. O ulduzu da eşitmişəm. Olar yeddisi bir çıxır. O da parıldaxlı çıxır, Ülkər. (S.4)

13. SÜD YOLU

O ulduzdu da. Karvan Ay olmuyanda ulduzun işığında gedir. Ulduz tez batanda karvan dayanır, daa getmir. Bax, gecə ayaz olanda durursan ki, göydə belə bir palasa¹⁵ var. O, bu

---

¹³ Söyləyici xeyli fikirləşsə də, Ülkər ulduzunun çıxdığı vaxtı xatırlaya bilmədi.

¹⁴ zələl toxduyur – zərər toxunur

¹⁵ palasa – xətt

tərəfdən qalxır, gün çıxan tərəfdən, belə gedir düz Məkgiyə tərəf. Gecə karvan yolda azmasın, o istiqamətnən gedirmişdər, səhrada itməsinlər deyə. Süd yolu diyirlər ona. (S.14)

14-15. AYL A GÜNƏŞ

Aynan Günəşnən bağlı elə deyillər, Ay oğlandı, güyə Günəş qızdı. Onnar bir-birinə çatmır. Belədi.

Gün xanım xamır eliyəndə – nağıllarda eşitmişəm da – Ay gəlifdi bunun yanına. Onda o əli xamırrı-xamırrı sifətinə şapalağı vuruf. O ləkə o ləkədi, xamır ləkəsi. İsdıyirmiş ki, Gün xanımı öpsün da.¹⁶ Bu qoymuyuf da. Şilləynan vuruf, qoymuyuf. O xamırın ləkəsidi üzündəki. (S.26)

15.

Deyir, onu anası vurub, Ayı. Deyir, o, oğlan uşağıdı. Gün-nən sevgili oluf. Ona görə gəlif ki, mən Günü isdiyirəm. Anası da Günə razı olmurmuş. Ana vuruf onu, əli xamırrı vuruf. Onnan onun üzünə ləkə düşüf. (S.24)

16-18. ÇİLLƏLƏRİN SÖHBƏTİ

Böyüy Çilləynən Bala Çillənin söhbəti var e. Yolda qavaxlaşılar. Bala Çillə Böyüy Çillədən soruşur ki, sən getdin, nağardın? Həə. Deyir ki, mən getdim, təndirin qırağına yığdım, gəldim. Mən də deyir, hamsını – təndirin küfləsi olurdu da, – təndirdən salıf küflədən çıxardıf gələjəm. Bala Çillə deyir. (S.11)

---

¹⁶ Söyləyici mətnin bu hissəsini əvvəlcə yanımızdakı qardaşından utanıb deməmişdi. Qardaşının zarafatla “Ay Qənirə, ay günü niyə vurdu?” sualından sonra biz israr etdik və danışdı.

17.

Böyü Çillə girir, dekabrın iyirmi ikisi günü. Məşəkqət yer olduğu üçün Çilləni biz o qədər də xoş qarşılammışıx. Həmişə deyirdilər ki, bular guya bacıdılar. Kiçiy bacı deyir:

– Ay bacı, sən çıxırsan, nə iş görə bildin?

Deyir:

– Neyniyəcəm? Hamısını yığdım təndirin başına. Həə, deyir ki, bacı, bəs sən nə fikirəşirsən? Nağarmax isdiyirsən?

Deyir:

– Mən də təndirdən salıb, küflədən çıxadacam.

Yanı lap soyuğ olacağ. Ona görə də Kiçiy Çillə daha sərt şeydi. Böyük Çillə dekabr ayının iyirmi ikisində girir, bir də, deməli, yanvarın otuz biri günü artıq Kiçiy Çillədəndi. Qırx gün çəkir, on gün ordan, otuz gün də yanvardan. Yanvarın otuz biri Kiçiy Çillədi. Bu da ayın on dokquzuna qədər çəkir. İyirmi gün, onnan sora başdıyır Boz ay. Boz aya da ona görə Boz ay deyirlər ki, açdı yazdı, dondusa, qışdı. Yəni gün çıxdısa, yazdandı, yoo, hava qarışdısa, qışdı. (S.28)

18.

Böyü Çillə dekabrın iyirmi birinnən iyirmi ikisinə keçən gecə girir. Kiçiy də qırx gün sora, yanvarın otuzunda. Böyü Çillə qırx gündü, Kiçiy Çillə iyirmi gündü. Biz üç bacıyıq. Balaca bacım Naxçıvandadı, böyü mənəm, ortancıl bacım Ağcabədidədi. Böyü Çillə girəndə həmişə atam maa deyirdi ki, bu, mənəm böyü qızımdı. Deyirdi, çillələr iki bacı olublar. Bir ataan qızdarı olub. Biri o qədər rəhmdil, mehriban, həmişə ailəsini yığan, ailəcanını olub. O qırx gün yaşayır. Atası ona deyib ki, qızım, səən ömrün uzun olsun. Amma balaca qız o qədər kür olub ki, deyir, təndirdən basıb kürədən çıxarırmış evin adanarını. Atası ona deyib ki, qızım, səən ömrün gödəy olsun. Ona

görə oonki iyirmi, böyü bacınki qırx gün olub. Həmişə Böyü Çillə girəndə atam deyirdi, bu məəm böyü qızımdı, Kiçiy Çillə girəndə də deyirdi, bu da mənim balaca qızımdı. (S.17)

19-20. XIDIR NƏBİ

Bala Çillənin də beş günü qalanda Xıdır Nəvidi. Xıdır Nəvidə biz yağı əridiriy, tökürüy qazana. Onnan billiy. Qazanda o yağ bərk olur qışda. Həməən o mamentdən sonra yağ baxırsan ki, duruldu. Ortası şəffaflaşır. Ortasınnan əridi, ortasına yığıldı.

Deməli, onlar üç qardaş olur: Xıdır, Nəvi, Elləz. Səfərə çıxıllar. Səfərə çıxanda boran qalxır. Yollarına da qoyurğa götürüflərmiş yeməyə. Anaları da gedir gəlir, gedir gəlir. Bunlar nətəər oldu, görən? Borana tüşüf öləjəhlərmi? Görən, nətəər olajax? Bir ona zad eliyir ki, qoyurğa götürüflər, qoyurğa yə bilərlər, ajlarinnan ölməzlər dana. Deyir, birdən ağına gəlir ki, gedim hələ bir yağa baxım görüm. Yağ kəfini verifsa da, sağ-salamat gələjəhlər, boran da olsa. Həə, gedir ki, yağ əriyif, durusu yığılıf bir yana. Onnan rahat oluf ki, sağ-salamat qayıdıf gələjək bular. Ta sağ-salamat gəllilər onlar.

Elə onnan o yağa baxıram ki, doğurdan da, həməən vaxtı o yağ əriyir, zadı çıxır böyrünə, durusu. Əriyir düz ortasına da, vedrənin ortasına. Qıraxlar dön olur. Hə həməən vaxtdan bəri o yağdan sınıyırsan ki, doğurdan da, budura bax, yağın durusu gəldi ortasına, bərkidi qırağında. (S.11)

20.

İndi ilaxır çərşənbələr deyillər, o vaxdı cəmrələr deyirdiy biz bunlara.

Fevralın beşi günü Xıdır Elləzi qeyd eliyirdiy, fevralın on dokquzu günü artıx Kiçik Çillə çıxır. Ona deyirdiy, Kürdoğlu

qayada qaldı. Kürdoğlu yol gedir, bərk də qar yağıb. Görür kü, donmax ərəfəsindədi, bir qayanın koğuşuna gedir sığınır. Sığınır, orda bunu yuxu tutur. Gecənin bir yarısı görür ki, havaya elə bil ki, hənir gəldi. Durur, bir az donu zadı açılır. Səhər uje açılıb, durur, yoluna davam eliyir. Sən demə, cəmrə düşüb. Qarda isinmə olub, torpağa hərərət gəlib, bunun donu açılıb. Buna deyirdilər, Kürdoğlu qayada qaldı. (S.28)

21-24. QƏDİR GECƏSİ

Ağaşların başını əyib səcdəyə gəlməsini mamam rəhmət-diy danışırdı. Ölənnərin rəhmətdiy. Ancax söyüddər baş əyir, söyüddən başqa heç bir ağac səjdəyə gəlmir. Meyvəli ağacdar səjdəyə gəlmir. İl təhvil olur e. İl təhvil olanda bir söyüd ağacı səjdəyə gəlir. Bir ömrü boyu at gəvşəmir axı. Bilirsən? Bir at deyir, həmin dəyqə gəvşiyir, bir də ağac səcdəyə gəlir. Mamanın ulu nənəsinin camışı varmış, camışının balası. Camışın balasını səhər durub aparıb, görüb ki, söyüd yıxılıb. Deməy, bu adam ora çatanda həmin vaxt imiş. Su da dayanır, deyir. Elə ora çatanda baxıb ki, söyüd əyilib. Aparıb söyüdü başına camışın balasını bağlayıb. Deyib, bu burda otdasın, yesin. Gəlib evə, bir də gedib görüb ki, ağaş qalxıb, camış başında sallanır. Deyiblər, ay arvad, elə deyil e. Naxçıvannılar belə deyir: “Balax milax olub.” Quru meyvələri zadı asıb qurudurlar e. Naxçıvannılar ona milax deyir. İndi o deyir, balax milax olub. Yəni balax quruyub. (S.19)

22.

Mamamın nənəsi onnara danışırmış, Tərlan nənəsi. Mamam deyirdi ki, il təhvil olan vaxtı ağac səjdəyə gəlir. Onu

görən desə ki, mən nəşə isdiyirəm, diləyi qəbula keçər. Qızıl isdiyirəm, pul isdiyirəm, mülk isdiyirəm. O deyir, tərtemiz qızıl olarmış. Yəni o cür inanılıb.

Deyir, o vaxtı arvadın biri kişisiin yanındaymış. Görən kimi tez deyib ki, kişimi qızıl isdiyirəm. Allah-tala kişisini qızıl eliyib bına. Mamam barmaxlarımızı həmişə qabağına qoyub deyirdi, o vaxt insannarın barmaxları hamısı eyni cür olub. Bir uzunnuxda olub belə. O da indi ərinə dəyib toxunmuyub. Gələn ilə qədər ərinin barmaxlarınnan az-az kəsib işdədib qızilları ki, kişi ölməsin. Həmin günü yenə görüb, bir il sora. Deyib, kişini insan isdiyirəm. Əri təzədən insana çevrilib.

O vaxda qədər barmaxlarımız hamısı bir olub. Onda kəsənnən sora barmaxlarımız belə olub: biri uzun, biri gödəy. Həə, bax elə danışırdı mamam. Mamama da nənəsi danışmış. Nənəsi yox e, Ümbül arvad. Qəşəng arvad idi. Hər dediyimiz kəlməyə o arvad bayatı, şeyir deyirdi. (S.19)

23.

O vaxtı anam danışırdı. Deyirdi ki, ilaxır çərəşənbədə at göyşüyəndə əgər yanında nə olsa, ona əl vursan, qızıl olajax. Bir gəlin yoldaşınan gedif ki, tövlənin qapısınan, türkün məsəli, deşiyinnən baxıflar ki, görəy, at göyşüyür? Görüflər ki, göyşüyür. Bu da yanına bir daş qoyufmuş, gəlin. Əri də yanında imiş. Elə qapıdan baxanda göruf at gövşüyür, əlini belə vuruf, deyif ki, bunu qızıl elə. Çönuf ki, əri qızıla dönüfdü. Özünü itirif daşa vurmağ yerinə, əlini ərinə vuruf. Bir il kruqlu, – anam danışırdı, bilmirəm, – indi bir il kruqlu kişinin çəçələ barmağını kəsif arvad, uşağını onnan dolandıruf, o qızılınan. Sonradan o biri il aparuf ərini yanına qoyuf, yenə atı güdüf. Göyşüyəndə deyif, daa bunu adam elə. Adam olanda göruf ki, kişinin çəçələ barmağı yoxdu. (S.26)

24.

İlin axır günü ağaşdar səjdə eliyir. Bı, hər adamın gözüne görükmür. Bir nəfər atnan gedirmiş. Bilmir ki, bı ağaşdar səjdə eliyib, neyliyb. Görüb, söyüd ağacı uzanıb yerə. Atı bağliyr ora, dəstəmaz alır, namaz qılır. Duranda baxır ki, at göydən asılıdı. Ağaş səjdə eliyib qalxıb göyə. At da asılıdı. Atı orda boğulub ölüb. Bı da elə bilib ki, ağac elə helə alçaxdadı, atı bağliyb ora. Qanmıyb ki, bı ağac əyilibdi. O gecəsi olubdu. O bir dəfə olurmuş, ilin axır gecəsi. (S.3)

25-28. QARININ BORCU¹⁷

Qarının oğlaxları aprelin on beşinə qədərdir. Aprelin on ikisi başdıyr, on beşinə qədər, üç gündü. Həə, ta çıxır gedir qarı. Bunun da oğlaxları varıymış, eşdə otduyullar, hamısı zad eliyillər, oynasıllar. Həə. Bu da qayıdır ki:

Mart, gözünə¹⁸ barmağım,
Oynaxlaşır oylağım,
Yaza çıxdı oylağım.

Bu qayıdır, gəlir təzdənnən apreldən üç gün vaxd alır, on ikisi, üç günən sora. Onnan qayıdır gəlir, o üç günün içində boranı, qıyamətı qaldırır, qarın oğlaxlarını qırır, çıxır gedir. (S.11)

26.

Bax, onun o gün buralarda söhbəti oluf. On beşində qarının borcudu. Biz ömür boyu onu üç gün eşitmişiy. Mart

---

¹⁷ Buna “Qarının keçiləri”, yaxud da “Qarının oğlaqları” da deyirlər.

¹⁸ Söyləyici bu sözü işlətdikdə stolun başındakılar gülüşdülər. Dedilər ki, qarının dediyi kimi de. Söyləyici buradakı qeyri-etik sözü deməyə utanıb onu gözünə sözü ilə əvəzləmişdi.

çixannan sonra qarı o sözü deyir. Onda mart qayıdır, aprele deyir ki, üçcə gün manıa vaxd ver. Bu, üç günə qarının oğlaxlarını qırır qutarır. İndi gəlif onu çıxardıblar ayın on beşinə. Bir az havalər pis keçirdi deyən deyirdilər, qarının borcudu. Deyirəm:

– Ayə, vallah, biz atadan-babadan eşitmişiy, qarının borcu üçcə gün olur. Bu da aprelin birinnən üçünə kimidi.

İndi gətirif çıxardıflar aprelin on ikisinnən on beşinə. Biz ömrü boyu aprelin birinnən üçünə bilmişiy bunu. Mart çixannan sora, qarı o sözü deyənnən sora

Mart gözünə barmağım,
Oynaşır oğlaxlarım,

– deyəndə onda o apreldən üç gün borc alır. Guya ki, bu qarının sözünə görə üç günə onun oğlaxlarını qırır. Qar yağır, boran əsir. İndi də o günü bir az bu havalər söüx keçirdi deyə deyirdilər, qarının borcudu. (S.6)

27.

Qarının üç dənə çəpişi olur. Bu mart çixannan sora deyir, martdan çıxdıx, dərtdən çıxdıx. Qarı biədəb bir anekdot deyir. Siz də məni üzrlü sayın, qarı mart ayına deyir:

Mart, g...tünə barmağım,
Yaza çıxdı oğlağım.

Mart da yalvarır, deyir:

– Aprel, iki gün maa öz vaxdınnan borc ver.

O da verir. Bərk soyux olur, çəpişdər qırılır. Qarının keçiləri, çəpişdəri budu. (S.14)

28.

Qarının keçiləri artıq aprel ayıdır. Bizdə deyirdilər ki, martın hamısına, aprelin də yarısına nəhlət olsun. İkisi də yanı sərttdi, aprelin on beşinə kimi hava dəyişkən olur. Həə. O qarının da deyir, keçiləri varıymış. Buraxır çölə, yaz gəlib, danaqıran zad da çıxıb. Deyir ki, ha:

Mart gözünə barmağım,
Yaza çıxdı oğlağım.

Mart xayış eliyir, apreldən bir üç gün borc alır. Aprelin ikisi, üçü günü bərh qar yağır, qarının oğlaxları da qırılır. Bu da qarının keçilərinin qırılması.

Martda mərəy yarı gərəy, aprele də bir xorum otun gərəy. Bizdə belə söz var. Martda mərəy yarı gərəy. Biz mərəy nəyə deyiriy? Otu zadı yığıb qırağını hörürlər, bariynan hörülmüş yerə mərəy deyiriy. Otu ora yığırıq, sora mal-heyvan dağıtmasın eləməsin, üsdünü də kəndirənən zadnan bərkidiriy. Həə, qışda onun bir tərəfinnən açıb işlədiriy. Ona mərəy deyiriy. Deyiriy, martda mərəy yarı gərəy, aprele də bir xorum otun gərəy. Yanı ehtiyatın bol olmalıdı. Xorum, adətən, bir qoltuxdu da, malın bir dəfə ağzına aldığı xorumdu. Bir dəfə ağzına yerləşən qədər alır, ona xorum deyirlər. Yəni malın ağzına atmağa bir xorum otun olmalıdı. (S.28)

29. TOYUĞUN CƏZASI

Toyux qabaxca quş kimi uçurmuş. Peyqunbər deyir:

– Bı qanadı saa kim verib?

Deyib:

– Qanadı mən özüm qazanmışam da, qanad mənimdi.

Deyir:

– Axı Allah qoymaz, sən quş kimi uçasan.

Toyux deyib:

– Allah qoysa da uçacam, qoymasa da.

Bının danışığı Allaha acıx gedir. O günnən sora toyuğ uça bilmir. Toyuğun quş kimi uşmağa ixtiyarı yoxdu da. Məsələn, uçar uzağı iki metir, üç metir. Deyir, Allah versə də uçacam, verməsə də. Sora başına bı oyun gəlib. (S.3)

30-31. USUB-NƏSİB QUŞLARI

O quşlar varyıdı e, Nəsibnən Usub. Deyir, bunnar iki qardaş olutdular. Bunnarın da öyə¹⁹ anaları olutdu. Öküzdəri itirtdilər. Həmişə nənəm danışırdı. Öyə anaan qorxusunnan öyə²⁰ qayıda bilmitdilər. Deyir, ay Allah, öyə anadan o qədər qorxutdular ki. Deyir, bunnarı o qədər döyürmüş ki. Öküzü itirtdilər, bunnar da öküzdəri tapmıtdı deyən onnar deyir, quş olub uçutdular. Həmişə də, hər axşam oxuyullar:

– Usub.

– Nəsib.

– Tapdın?

– Tapbadım.

Bu sözü həmişə nənəm də deyirdi, qaynanam da deyirdi. (S.2)

31.

Hophop quşu, Nəsib-Usub deyillər. Onuynan bağlı danışıllar ki, gəlin olur. Gəlin başını yuyurmuş. Başını yuduğu yerdə, daradığı yerdə qaynata bunu gəlir görür da. Hə, bu qayıdır,

---

¹⁹ öyə – ögey

²⁰ öyə – evə

deyir ki, ay Allah, məni bir quş elə, bir də qaynatamnan üz-üzə gəlmiyim. O məni başımı yuduğum yerdə gördü da. Elə o darax başında quş olur bu. Həmən o Hop-hop quşudu da. Başında darağı quş olub gedir, ağaclara qonuf oxuyur:

Nəsib, Usub,
Eləcə hop-hop,
Bir top.
Nəsib, Usub.

Eləcə o kəlməyi – baxırsan, qanırsan ki, – o oxuyanda onu deyir. Nəsib, Usub, Nəsib, Usub. Onun uşaxları olur. İki dənə oğlu olur. Bunnarın adını çəkir. Deyir, ağaclara qonduxca onları çağırır. (S.11)

32. ŞANAPIPIYİN YARANMASI

Şahnapipiy, deyir, gəlindi. Başındakı onun darağıdı, şanapipiyin.

Cavan gəlindi, köçüb. Başını yuyurmuş, yanı yuyunurmuş, o məqamda dakqılı gəlib, görüb ki, qaynatasıdı. Deyib ki, Allah, məni quş eylə, qaynatam məni bu vəziyyətdə görməsin. Hə, utandığınan onun diləyi hasil olubdu. Quşa çevrilib, uçub gedibdi. (S.28)

33. BUĞDANIN QARNI NİYƏ YARIQDIR?

Buğda deyir, vaxtiylə çox yekə oluf. Deyir, yekə-yekə olufdu. İnsan da yeməy yemirmiş də. Eləcə alma, – cənnət almasıymış, – bunu qoxuluyuf, bunnan dururmuş da insannar.

Günü-günnən də cavanlaşmış. Heş nə ölən olurmuş, nə gəldiyçə yaşdanmırmış da insan. Axırı bir gün da bunun hasıymışsa gedir, bu buğdanın üsdünən bıçağı çəkir, yeyir. Yumru oluf da buğda. Bunu götürür belə, dilimniyir, yeyir. Onnan sonra bu buğda kiçəlif, balacalaşif, bir belə qalif buğda. Elə qarnı da onnan yarıxdı. Həə... bax, onu eşitmişəm ki, belə olufdu. (S.11)

34-37. İTİN PAYI

Mən anamnan eşitmişəm, sümbül düz divinə qəfər tökürmüş da, bu taxıl. Sümbül divinə qədər olufdu. Elə olufdu ki, biri geyitdi, yoluf taxılı, onnan isdifadə eliyifdi, oturannan sora. Ona görə Allah-talanın acığı tutufdu ki, insan nankor çıxdı. Sümbülü çəkifdi göyə. O başındakı bi qırax sümbülü itə saxlıyufdu, insanın payı yoxdu ki. O biz yediyimiz də, irax üzümüzdən, itin payıdı. O itin payıdı, sümbül lap əvvəllər, dünya yaranan vaxdı düz divinə qədər sümbül olurmuş. Bax, qanmiyan insan elə eliyufdu. Özün təmizliyufdu onnan. Ona görə itin payını yeyiriy biz. (S.2)

35.

O vaxtı ayaxdan başa qədər sümbül olur. Məsələn, bir dənə çubuxdan bir siloy buğda çıxırmış. İndi görürsən sümbül bir belə olur. Bir qadın xamır eliyir. Uşağı, üzdən irax, əyağa gedir. Kündəni götürür bu, uşağı təmizdiyir. Onnan sümbül başdıyır yerdən, dibdən qısala-qısala gedir. O, bir beliyə çatanda (əli ilə göstərir – tərt.) itnən, pişiy uluyur, axı onnarın da urzası kəsilir. Uluyubdu ki, ilahi, bizim urzamız kəsilib. O qalan urza itinən pişiyindi. Ona görə də itə, pişiyə gərəy qulluğ eliyəsən. (S.3)

36.

A bala, gəlin pis iş görüf da. Çörəynən uşağı silif. Deyir, göy bax belə aşağıdaymış. Çörəyimizi də Allah-tala deyir, o göydən tökərmiş həməşə. Buğda tökərmiş, onu da üyüdüf yiyərmişdər. Gəlin gedif çörəyi götürüf uşağı silif, uşağ batıranan sora. Çörəy qalxıb göyə, vermiyif bizə çörəy. İtdər ağlaşif, çörəy verif bizə. Arpa, buğda bax onnandı. O da bizə çörəy verif, buğda vermiyif. Gəlinin o əməlinnən sora arpa, buğda hazır olmur. Deyir, gedin özünüz əkin, yeyin. Onda qədrini bilərsiniz. (S.24)

37.

Çörəy itin urzasıdı. O vaxt mənim bavam rəhmətdiy deyirdi ki, bala, o vaxtı urza-murza, hər şey çəkilif. Millət acınnan batarmış, qırılarmış. Neçə əsr bunnan qavax. Deyir, itdər o qədir aj qalır kın, hamısı gedillər bir dərədə uluşullar. Yığışıllar ki, Allah-tala, bizə çörəy ver də, bir ölüriy, noolsun ki, dilimiz, ağzımız yoxdu, itik. Allah-tala deyir ki, onlar xoşuma gəldi. O urzuyu endirirəm ki, siz yiyin, onlara da verin. Ona görə də həmişə mənim bavam yal çaldırırdı itə, içinə də duz atırdı. Deyirdi, savaxnan cənnət, cəhənnəm olanda o duz duruf danışajax. O duz duruf danışajax ki, yalan demirəm.

Deyirdi:

– Bala, yediyinizin çoxusunu itə verin.

Deyirdim:

– Niyə, ay bava?

Deyirdi:

– Biz itin urzasını yiyiriy, ay bala. Allahın o qədər xoşuna gəlir ki, itdərin duası, bax, bizim yidiyimiz urzanın hamısı itdərin payıdı. İtin urzasını yiyiriy. (S.1)

38-39. NƏHƏNG İNSANLAR

Ucubılıx uzun bir adammış. Çox uzun. Elə bil ki, addımının biri üç-dört metir imiş. Bını Əzrayil nə qədər ciləliyirsə,²¹ bını tuta bilmir, canını ala. Helə deyirlər də, rəvayətə görə. Bir gün Əzrayil insan donunda gedir qəbirsannığa. Bilir ki, Ucubılıx gəlib ordan keçəcəy. Gedir, qəbirsannıxdə qəbir qazır. Yerini cızır. Ucubılıx gələndə deyir:

– Ay qardaş, mənim qardaşım da elə sən boydaydı. Gəl uzan görəy hələ bu qəbirə, yerrəşər mənim qardaşım?

Bir az qazmışmış. Uzananda deyir:

– Haa. Niyə yerrəşmir?

Uzanır qəbrin içinə, elə orda çökür boğazına Əzrayil. Deyir:

– Daa bəsdə gəzdiyin.

Orda onu öldürür. Ucubılığ heyləymiş. (S.3)

39.

Oğuz deyirdilər onnara. Vaxtiylə Oğuz milləti oluf. Vallah bilmirəm, elə hardansa eşitmişəm, qəbir çıxıb guya. Oğuz ölüsü olubdu. Qəviri neçə metrə olub, onnarın uzununu. Bax elə bircə Oğuz ölüsü eşitmişəm. (S.11)

40. BƏXTİN YAZILMASI

Məhəmməd peyqumbər bir gün yolnan gedir belə, baxır ki, iki dənə qız uşağıdı. Birinin əlində dolu vedrə, qab-qaşix. Birinin də əlində boş vedrə. Bu dolu vedrəynən gedən ağır,

---

²¹ ciləliyirsə – girəvəyə salmaq istəyirsə. Artıq bölgədə yaşayan Qərbi azərbaycanlıların da nitqində g samitini c samiti kimi tələffüz etmə hallarına rast gəlinir.

samballı qız uşağıdı. Boş vedrəynən gedən gic imiş. Bıra vırmış, – difarın dibinə, – ora vırmış, – yerə, – vedrə danqıldı-yırmış. Bınnar nə bilsin ki, bınnarın yanıda kim gedir. Peyqumbər gedir, bınnar da bınn dalıda gedir. Bınnar bilmir ki, qabaxda kimsə gedir ha. Gözə görükmür, bınnar görə. Gedirlər bir bılağın başına, orda vedrəsi dolu olan qız gedir divarın dibinnən təmiz torpax götürür, gətirir, bu qab-qaşığı bırdı yuyur, sürtür. Bir-bir suyun altında salavatdıyır, qoyur vedrəsinə. Bu gij də ayağ üsdə durub elə vedrəni ora-bıra vurur. Məhəmməd peyqumbər bınnara belə baxır. Qutarannan sora bı dolu vedrəynən gələn qız bir də təzdənnən qoyub suyun altına, bir də salavat verib bına. Dolusunu götürüb, indı gəlirlər. O birisi qız da boş vedrəyə accana su qoyub, doldurmuyub gəlir. Gələnnən sora indı bu peyqumbər bınnarın dalıda gəlir. Bınnar gələndə insan donunda bir ağsakqal kişi durur bınnarın qarşısında. Deyir:

– Ay bala, hardan gəlirsiz?

Bu gij qız deyir:

– Görmürsən, sudan gəliriy.

Deyir:

– Görürəm e, sudan gəlirsiz. O sudan verərsiz içəm?

Bı vedrəsi dolu olan, təmiz qız vedrədən bir qruşka götürür, gedir düz o bılağın başına. Orda təzdən bınnı yuyur, təzdənnən salavat verir, doldurur ki, ağsakqala su gətirə. Bı ağsakqal da durub bı gic qızın yanında. Gətirir, bı suyu verir, içir. Qayıdır Allaha baxır, deyir ki, qızım, səni görüm, əlii əcriynən qazanasan, yiyəsən. Bu gicə də deyir:

– Səni də görüm, qazanmıyasan, yiyəsən.

Bı su gətirən özünə dərd eliyir. Deyir, yox e, mən bı sirri ürəyimdə saxlıya bilmərəm. Utanmaxdan keçib. Deyib, mən bı

kişidən soruşacam, bə mənnən su isdədi, getdim bir də ordan çıxdım, təzdən yuduğumu bir də doldurdum, yudum ki, ağsəqala su aparıram. Gətdim, bu maa dedi ki, əlii əcriynən qazanıb yiyəsən. Bə bu gij də vedrəni ora vırdı, bira vırdı daranqadaraq. İçində də bir qırıx su. Heş bına su da vermədi. Dedi, bilağ odur, ordan get iç. Bına dedi ki, səni görüm qazanmıyasən, yiyəsən. Bı nə məsələdi? Mən bının qabağın kəsib utansam da, bını binnan soruşacam. Keçir peyqumbərin qabağına.

Deyir:

– Ya peyqumbər, su isdədin mənnən, sən niyə belə dedin? Ona dedin ki, qazanma, ye. Maa dedin ki, əlii əcriynən qazan, ye. Bə mən hansı günah elədim?

Deyib:

– Bə, bala, mən Məhəmməd peyqumbərəm, sən də mənim hümmətimsən, o da mənim hümmətimdi. Onun indi ağı azdı. O neynəməlidi? O gedəcəy bir yerə, irahət bir evdə oturacaq, bir ailədə. Onnar qazanacaq, bı da yeyəcəy. Ama sən əlli-əyaxlısan. Hansı evə gessən, özün qazanacaxsan, özün də yeyə biləcəysən.

Bax o onnan qalıbdı ki, yaxçıya gün yoxdu. Qoçax adam gərəy özü qazana, özü yeyə. Ama gic adam elə bir kişiyə, elə bir yerə ürcah olur ki, doğrudan, qazanmır, yeyir. Kişi gedir, ətin də döyülmüşünü gətirir. Kiftəni də ordan alır, gətirir ki, ala, ye. (S.4)

41-42. ÇİRKİN QIZIN BƏXTİ

Deyir, bir gün əmi oğlu əmi qızını alır. Əmə bu da, – qız, – çox çirkin imiş. Sən demə, bunun da baxtı gözəliymiş. Gündə bu oğlannan çörəy yeyəndə öz-özünə utanarmış. Buna bir

göyçəyin tapım, mən belə çirkinəm. Gedir suya. Gedəndə baxır ki, suda bir gözəl durur. Deyir:

– Aaz, sən kimin qızısən? Gəl səni mən əmim oğluna alım.

Yalvarır, yapışır. Deyir:

– Get, savaxnan gəl.

Deyir:

– Yaxşı.

Gejə yatmır. Gejə yatmır, savax qalxır, gedir.

Deyir:

– Gəl gedəy.

Deyir:

– Mən sənin baxtınam, onnan çörəy yeyən mənəm.

Nətəər məni gözəl görürsənsə, sən o gözəlsən.

Sən demə, sudaki bunun baxtıymış. Onçun deyillər ki, insanın baxtı gözəl olsun, özü gözəl olsa heç. (S.24)

42.

Deyir, iki qız olur. Biri çirkin olur, biri çox gözəliymiş. Bi gün çirkin qız gəlir baxd yazanın yanına ki, bəs mənə baxdımı gösdər. Onu görməy isdiyirəm. Yazıçı deyir ki, savaxdandan bulağın başına get. Baxdını orda görəssən. Qız durur savaxdandan, qaçır bulağın başına. Görür nə? Gözəllər gözəli bir qız oturufdu daşın üsdündə, saçını darayır. Bu gözəl qız, saçını darayan qız çirkinin baxdıymış. Qız sevinə-sevinə qayıdır.

Bir gün də gözəl qız yazıçının yanına gəlir ki, baxdımı görüm mən də. Deyir, savaxdan sən də bulağa get, baxdın ordadı. Qız gəlir bulağın başına ki, bir qoja qarı, qırış-qırış, yaman gündədi, daşın üsdündə oturuf. Demiyəsən, hamı gözəl qızı bunun günündə görürmüş. Yazıx qız peşman oluf, ordan ağıhya-ağıhya qayıdır. (S.24)

43. OCAQ İLANI

Biz Naxçıvanda yaşayılanda bizim bağda – erməni evi almışdıq. Erməni köşdü, getdi, onun evini aldıq. Üş-dört il yaşadığ, artıq yox, – alça ağacımız varıydı. Bax, bu vaxtlarıydı özü də. Alça, belə deyəy də, çakqalalamışdı.²² Bacılarım gəldi ki, ay qağa, ay qağa, baxçada ilan var. Atam da müharibə görmüş adamıydı. Evdə bir tufəngi varıydı, ov tufəngi. Tufəngi götürüb doldurdu. Bax, belə yoğun, normal ilanıydı. Ağ ilanıydı. Onu tufəngən vurdu.

Mənim indiki aqlım olsaydı, bir az düşüncəm çox olsaydı, qoymazdım ilanı vursun. Düşdü yerə ağ ilan. İnanırsız, onnan sora bizim ayilənin döngəsi döndü.²³ Məni at vurdu, apensitim partladı, anam xəsdələndi, atam aprasiyaya düşdü... Bax, ona görə ordan köşdüy.

Bax, deməy, ilan var, bu mələydi. Allahın mələyləridi. Ağ ilan da ocağ ilanıdı. Onu vurmağ olmaz, incitməy olmaz. (S.13)

44-47. İLANLARIN MÜHARİBƏSİ

Şərur mahalında bir nəfər şofer Naxçıvannan gəlirmiş. Yolun qıraxlarını kanal kimi eliyirlər ki, su dağıtmasın yolu. Görür ki, yolun qırağında bəlkə min dənə ilan döşənib yatıblar. Hamısı da yaralı. Müharibədən gəliblər. Götürüb bir vedrə benzin çəkib səpib üsdərinə, odu verib. Gəlib kənddərinə yaxınlaşanda, körpü varıdı. Körpüdən maşınnan düşüb özü də orda ölüb. (S.3)

---

²² çakqala – yetişməmiş, kal meyvə

²³ döngəsi döndü – tale üz çevirdi, işləri gətirmədi

45.

Məəm anam deyirdi ki, mən gəldim, – demirəm, oon yanına ilan getmir, tərpanmirdi – dalımda şələm varıdı, yanımda da qardaşımın hansıymışsa. Deyir, gəldim, şələni belə qoydum yarqana, dalımı dayadım. O vaxtı belə çatıynan çəkirmişdər çiyinnərinə şələni. Deyir, gördüm, elə bil ki, gətiribsən bir yekə xırman kimi ilan tökülüb qaynıyır. İlan da getmirdi axı anamı görəndə. Deyir, qorxdum, uşağa bildirmədim. Bınnar hələ gedirmiş, deyir, davaya. Anam, deyir, bəkə yüz, bəkə iki yüz, bir-birlərin didə-didə. Deyir, o uşağa bildirmədim, görsətmədim. Ehmälca deyir, qorxa-qorxa əlimi saldım bı çatıynan şələmi tutdum, bir qolumnan o yarqanı cırmaxlıya-cırmaxlıya çıxdım. O yannan deyir, keşdim gəldim. Onnar elə orda qaldı. Gedirmişdər, deyir, davaya. (S.4)

46.

Birinin lotkası vardı Kürdən keçməyə. Bir ilan ağzında bir qızıl gətirir verir bı lotka yiyəsinə. İşarə eliyir ki, bizi lotkaynan keçirt Arazın o tərəfinə. İyirmi-otuz ilanımış. Keçirlər gedirlər. Kimmən dalaşiblar, neyniyiblər. Qayıdıb gələndə də o bir dənəsi genə bına gətirir bir qızıl verir ki, gedəy qohumları, yoldaşdarı gətirəy. Genə lotkaynan gedir, onnarı keçirdir. (S.3)

47.

O vaxtı nənəm deyirdi ki, eşiyə çıxdıx ki, dağ-döş dolu ilandı. Dəniznən deyir, dağ arası dolu ilandı. Bəzilərinin quyruğu qırıxdı, bəziləri yaralıdı, bəzilərinin qanı axır. Deyir, orda muşdeyit var idi, o qışqırdı, dedi ki, kimin südü var qazannarda, ləyənnərdə, qavaxlarına qoysunnar. Apardıx,

deyir, belə düzdüy. Düzdüy, deyir, ilan gəldi, deyir, işdilər, çıxdılar getdilər. Davadan, deyir, gedərdilər ilanlar. Arvad elə danışırdı. Südü verir ki, işsinlər, millətə dəyməsinnər da, gessinnər. Onlar acılıdılar, müharibədən gəllilər. (S.1)

48-49. İLANIN İNSANA VURULMASI

Ba, burda qonşu kəntdə olubdu. Adam özü danışırdı, yalan deyirsə, günahı boynuna. Deyir, mən çöldə, mal tövlə-sindəydim. İlan gəldi, deyir, sarıldı ayağıma, üzümə baxdı. Nə mənə vurmur, üzümə baxır, sıxır. Nəyisə. Nətəər, hansı yolla əlinnən çıxdım, getdim. İlan da çıxdı, getdi. Onnan sora xəsdələnmişdi o adam. Bax, ilanın insana vurulmağı var.

Hətəda mən bir şey də eşitmişəm, indi nə qədər düzgündü, deyə bilmərəm, elə ilannar var ki, onnar üç il yaşıyannan sora gedib cəngəlliyərdə insan olurlar. O hansı sort ilandı, hansı cinsinnandı, bilmirəm. Elə bir şey eşitmişəm, yaşdılar danışıb. (S.13)

49.

Gədəbəydə bir gəlinin belində ilan gəzirdi, deyir. Biz orya qonağ getmişdiy, orda söylədilər. Deyir, iki il onun belində durdu. Yatanda deyir, suyruldu yorğanın üsdə yatdı, duranda belinə sarıldı, getdi. Mələykəymiş. Aşiq oluf qıza. Baxıf ki yoldaşı, ilan əyilif su içir, belinnən suyruludu, su içir. İlanı vuruf. İlanı vuruf geri qayıdıf, ağacın divinə çatan saat kişinin canı çıxıf. (S.24)

50. ƏJDAHA

Əjdaha bilirsiz necədi? Əjdahanın buynuzu olur deyirlər. Fakt bizim Dərələyəzdə yaşadığımız kəndin ərazisində Toxlu

ağlı deyilən bir örüş zonası varıydı. – Toxlu bilirsən nədi? Bizdə, orda heyvana toxlu deyirdilər. Ağıl da onun tövləsidi. – O, tövlə döyül, orda mağaralar var, daşdarın içində böyüy. Min dənə qoyun sal ora, qabağına da bir setka çək. Göydən, əstafurullah, daş da yağsa, heş nə olmaz olara. Ora Toxlu ağılı deyirdilər. O vaxtı, kolxoz dövrü, imkannıların toxlusunu qışda qalır-mış orda. Güneyidi, gətirib qatırmışdılar mağaraya, özdəri də oturmuş qabağında. O ərazilər dağlıq olub, qayalıq olub.

Orda daşın arasında əjdaha vardı. Bir arvad danışdı ki, mən getdim, gördüm onu. Baş, elə bil ki, at təzə balalamır? Onnarın başı at balasının başı boydaymış. Bax, belə. Atam da deyirdi, orda var. Əmim də deyirdi, orda əjdaha var. Buynuzlu, özü də, deyir, daşın arasındadı. Gör Allah-tala onu nə cür yaşadı. Hətə, deyir, onun gözündə rentgen şüası var. Bizim o ərazidə dağ keçisi çox olub o vaxt. Biz ov deyiriy daa, ov çox oluf. Deyir, ov hərrənif gələndə o, gözünən onu çəkir, alır. Kimi deyir, nəfəsiynən çəkir, udur. Deyirdilər, ora getməyin. Orda da çasır olur. Gedirdilər çasır yığmağa. Mən də düşürdüm dallarına. Uşağ idim. Deyirdilər, o əraziyə getməyin, orda əjdaha var, adamı çəkir, udur. Bax, bu reyala söhbətdi. (S.13)

51-55. ƏZRAYIL

Valla, Azrayılı da belə deyirlər. Bını eşitmişəm. Nənəm, rəhmətliy – dədəmin arvadı – danışır bunu. Mənim atamın iki arvadı oluf, qoca nənə deyirdiy ona. Deyirdi, o vaxdı veriflər Azrayıllığı. İndi guya ki, Azrayıl o vaxdı Azrayıllığı götürmüş. Götümüyəndə deyirdi:

– Əşi, yox e, mən gedif flankəsin oğlun öldürüm, qarğış yiyəsi olum. Mənim də övladım var da.

Ona canım qurban olmuş tərəfdən deyilirdi ki, yox, sən get götü boynuna. Biz elə eliyəjix ki, deyən dəyillər, Allah saa nəhlət eləsin. Sən öldürdün mənim balamı da. Biri dağdan düşcax, biri qəyadan düşcax, biri avaryıya düşcax, biri durduğu yerdə ölcax. Ona görə da həylə oluf Azrayıl götürüb boynuna Azrayıllığı, oluv Azrayıl. İndi gör heç deyillər, Allah Azrayıla nəhlət eləsin, gəldi bını apardı? Deerlər, oyyy, görən nədən oldu. Üreyi dayandı, damarrar tutuldu, binnan rəhmətə getdi. Qəyədən düşdü, nə bilim, avaryalar da kı ta gündə cannar alır. Allah uzağ eləsin. Belə. Heş kim demir, Azrayıl öldürdü. (S.16)

52.

Elə deyir, gözə görünməzdi. Mənim ana nənəm öləndə mən uşağıydım. Anamnan xalam oturuf yanında. Vəziyəti yaxşı döylüydü, atam da evdəydi. Bizim yanımızda ölüf, oğlu yoxuydu. Həə... Bu – uşağıydımsa da, yadımda qalıfı, – anamgilə dedi ki, qapıdan adam gəlir, niyə ayağa durmursunuz? Anam da dedi ki, ay ana, kim gəlir? Dedi, dəən²⁴ yorulufsuz. Özdə²⁵ yamşağı²⁶ ağzına çəkdi dedi ha. Elə yamşağı ağzına çəkdi, dedi:

– Adam gəlir, niyə durmursunuz əyağa?

Bunlar da qapıya baxdılar ki, heş kim yoxdu. Ana, – dedilər, kim var? Onnan dedi, dəən çox yormuşam sizi, yorulufsunuz, heş qalxmağ isdəmirsiniz. Sizə demirəmmi adam gəlir, əyağa durun. İkisi də durdu, gözdəri də qapıdadı. Qapı da açılmır, elə ha qapıya baxdılar, yoxdu heş kəs.

– Ana, hanı? Qalxdığ, nə var?

---

²⁴ dəən – deyəsən

²⁵ özdə – özü də

²⁶ yamşağı – yaşmağı

Bir də belə baxdılar ki, yoxdu. Bax o gələn onun gözünə görünmüşdü kü, arvat getdi, keçindi.

Kimiyə əmi formasında da gəlir, kimiyə dayı formasında gəlir, elə kişi formasında da gəlir. Ən çox yaxın adamı kimi gəlir. Onun gözünə bax elə o formada görünmüşdü. Hələ də yadımdadı ki, o belə dedi. (S.11)

53.

Mənim qaynanam deyirdi ki, iki dənə gözəl oğlan gəlir, qapının ağzında durufdu. Baldızıma deyər:

– Nətəər oğlanlardı? Deyir, aaz, onnar nətəər bir-birinnən gözəldi. Heylə də analar oğul doğarmı, görəsən? Qoşa, deyir, qapının ağzında dəyanmışdı.

Baldızım deyər:

– Ay ana, kim var?

Şəhər evidi də, zdanya. Deyir:

– Yoox, iki dənə gözəl oğlandı. Sən Allah, onnarı dəvət elə, gəlsin. Bax gəlib qolumnan tutub məni qaldırırlar.

Elə onnar sonra da baldızım deyir, öldü. (S.2)

54.

Deyirdilər ki, Azreyil iynənin gözünən, dar yerdən keşməyi bacaran bir məxluğdu. Kimin gözünə pəhlivan kimi, kiminin gözünə pişiy kimi, kiminin gözünə bir papağ kimi görünər. Yumuşax, balaca bir papağ. Xırdaca papaxlı kişi kimi görünə bilər. Yəni hər bir adamın gözünə müxtəlif cür görünər. Bir-birini acılıyanda deyirdi ki, həkimin Azreyil olsun. Yəni öldürsün da səni. Azrayeldən nə həkim? Öldürməyə gəlir də. Həkimin Azreyil olsun, a bala. (S.28)

55.

Samaya danışırdı, bəjisi ölən vaxtı yerində danışırdı. Bəjim öləndə deyir, bəxdim ki, qapıdan bir kişi girdi. Elə qorxdum, deyir, sonra Əşədənimi²⁷ oxudum. Deyir, bəxdim ki, yoxdu. Bir əz sonra bəxdim ki, bəjim can verir. Elə adamlar var görür Azrayılı. Həlvət gözünə görünür. (S.1)

56. ŞEYTAN

Deyir, yolnan gedirmiş şeytan. Bir dənə də qoca kişi cüt əkirmiş. Baxıf ki, bunun cöngəsi doncux²⁸ atdı. Cöngəsi doncux atanda deyif ki, nəhlət şeytana. Deyəndə oğlu deyif ki, ay ata, şeytanın burda nə günahı var ki? Deyif:

– Ay bala, onun barmağı bu öküzün g..tündə olmasa, öküz bizi doncuxluyuf yıxmaz. (S.1)

57-58. DƏCCAL

Deyirlər, dəccal gələcəkdi, nə bilim. Dünyanın ən pis vəhşisidi, bir xayinidi. Mənim burda, yaxında qonşum vardı, molla idi. Bu dərin, savadlı mollaydı. Dədə deyib yapışmışdım ətəyinnən. Qırx il bunnan qabağın sözüdü. Kişini qılıxlıyrdım, hər şeyi danışırdı. O Dəccal haqqında gələndə maa söz demirdi. Deyirdi, bala, qorxulu şeydi, axmax şeydi. Dəccal xayindi, əjdaha kimindi, vəhşi kimindi, dev kimindi, belə bir şeydi. (S.14)

58.

Dəccal haqqında nə deyirsən, deyim. Dəccal xurcun toxuyur. İsdiiyir ki, axırınıc ilməni vursun, xuruc eləsin,²⁹ dünyanı

---

²⁷ Əşədən – Kəlmeyi-şəhadət

²⁸ doncux – soncuq

²⁹ xuruc eləmək – qarışıqlıq salmaq

işğal eləsin və özünü də padşah adlandırırsın. Elə isdiyir ki, yekunlaşdır, görür ki, tamam söküldü, çıxdı getdi. Yəni onun işi, vəzifəsi odur. Amma o məqam ki gələcəy, qiyamət ki, başdı-yacax, birinci Dəccal xuruc eliyəcəy. Dəccal ki, xuruc eliyir dörd yerdən başqa. Yadında saxla! Məkkə, Mədinə, Nəcəf, bir də Kufə. Bu şəhərrərə yaxınnaşanda Allah İsa peyğəmbəri yendirəcəy. Peyğəmbərin nəvəsi Mehdi Əz-zamanın sahibi onu endirəcəy, orda Dəccalnan döyüşəcəylər Yəcuc-məcuc tayfaları. Həmin sədd dağılacax. Bax, onda isdiyəcək ki, yer aləmini təməmilə onnar işğal eləsin və əvvəlki hərəc-mərcliy olsun. Yəni islam dinini yerlə-yeksan etsin. Onu da həmin İsa peyğəmbərnən on ikinci imam – onun arxasında üç yüz on üç komutan olacax, yəni Müdafiyyə Nazirliyi deyəy, bax belə, – yendirəcəy. Səkkiz ay, neçə gün, neçə saatdan sonra Allahın köməkliyiynən dünyada bir din, dövlət olacax. Ayrı-ayrı əyalətlərdə də Allahın xəlifələri olacax. Qurd qoyunnan otduyacax. Dəccalın isdəyinə qovuşması mümkün deyil. Niyə? Çünki Allah ona o izni verməz. Eliyəcəy, xuruc eliyəcəy. Döyüş aparacax. Allah ona qüdrət verif ki, o mindiyi ulağın sağınnan, solunnan qızıl axacağ. Deyəcəy, kim maa tərəf gəlsə, mən var verirəm, dövlət verirəm. Ay daaad, ay bidad. İmanı zəif olannar “Dəccal Allahdı”, – deyəcəy. Yadında saxla! Amma imanı olannar deyəcəy, bu Dəccal kimdi, mənim Allahıma şerik qoşur? Allah laməkandı.³⁰ Biz gərəy çalışax, o gözəl rəhimli və rəhman olan Allaha layiq olax. (S.22)

---

³⁰ Söyləyici bu hissəyə çatanda “İxlas” surəsini oxudu və onu sətirbəsətir tərcümə etdi.

59-61. HAL ANASI

Zahıların üsdünə gəlirdi Hal anası. Kəlbeyi Məmməd-hüseynin cütə gedərmiş həməşə. Mənim bavam olub o. Bir gün gəlir ki, gəlinnər ağlaşır. Deyir:

– Ay qız, niyə ağlaşırsınız?

Deyir:

– Gəviyi toxuyuruğ. Savax gəliriy, sökülüf, hamısı qırılıf belə.

Gedir, ağı gətirir, stolun üsdünə qoyur, üsdünə də qırı yaxır, özü də gözdüyür. Baxır ki, budu gəldilər, üçü gəlir. Deyir, ikisi oturmur.

Deyir:

– Ağız, bura qaradı, oturma.

Biri oturur. Oturan qalır, buna iynə taxıllar. Dört tərəfini təmiz iynəliyillər, bu tərpnə bilmir. Bunu bir il saxlıyılar. Bir ildən sora deyir:

– Məni buraxın, mən gedim. Mənim uşağım var.

Bunu buraxanda gedir damın üsdə çıxır, deyir:

– Hər şeyi xəvər aldınız, niyə sarmısağın yağını xəvər almadınız?

O vədə var idi, indi yoxdu. Hanı? Heş görünür. (S.24)

60.

Hal gəlir. Nağdı bu olan şeydi, bax, deyirəm, eşitmişəm ha. Tayfadan biri zahı yatır. Bax, bizim bu kişigilin tayfasınnan. Bu kişinin babası gedir, çayda su doldurmuş. Görür ki, cin gəldi, hal gəldi. Bir gözəl-göyçəy arvatdı. Soyundu. Qadın ciyarını çıxardıv, axı hal aparıb. Ciyarı suya salanda – üsdündə iynə, sancağ varmış, – tez bunun üsdünə sancır. Bu, dönür olur adam. Deyir:

– Tövbə elə ki, səən tayfanın yeddi arxa dönəninə yaxın gələn deyiləm. O qadını da bu saati qaytar dala. Çıxartdığın ci-yarı qaytar.

Qadını qaytarır dala, həmən qadın qayıdır, ölmür. Olur insan, onu götürür, gəlir evə, saxlıyır. Evdə elə-belə işlədillər. Daa adamdı da, mənim kimi adamdı. Hər işlərin görürmüş. Bu, buna tövbə eləyir ki, sizə tövbə eləyirəm, sizin yeddi arxa dönən, iza tövbə-tövbə, zahı yatanda mən yaxın gələn deyiləm. Yeddi arxa dönənnərinə tövbə eləyir. Gedir, bir gün çayın qırağında qab yuyurmuş, paltar suya çəkirmiş. Balaca uşaxlardan gəlir, bı tək gedif çaya. Uşaxları alladır, üsdünnən iynəni çəkdirir. Çəkdirir, gəlir, çıxır bunların bacasına. Deyir:

– Mən neçə il qaldım bırda. Örgənmədiniz, cavan ölmax nədəndi? Sarımsax nəyə dərmandı? Gedirəm daa. Üsdünnən uşaxlar çıxartdı. Mən gedirəm getmağıma. De görüm, sizin nəyin, iza tüpürüm mən? Saa bir hörmət eliyim da.

Bu kişi də deyir ki, zibilimizə tüpür. Ə, denən, yağıma tüpür, balıma tüpür, puluma tüpür. Bu da elə ordan tüpürür. Deyir:

– Tuu, sizin zibilinizə.

Tüpürür. Deyir, ta özü də tövbə eləmişəm, sizin yeddi arxa dönəninizə yaxın gələn deyiləm. Ordan qayba çəkir, çıxır gedir. Elə süpürürdün, süpürürdün, zibil çıxırdı, Quran hakqı. Elə yesir olurdu, axşama kimi süpürgə əlimdə, süpür. Deyirdix:

– Aaz, bu kişi söz tapmırmış. Deyərdin, yağıma, puluma tüpür da.

Çıxırdix təmizləyirdiğ elə Dərələyəzdə. (S.16)

61.

Hal gəlib, dabanı götürüllər, uşağın yanına qoyullar, o salıf gedir. Beləcə dabandı, bax, bax bu boyda, bir yanı da

əyirilək.³¹ Ucu da əyri olur, bir yanı əyri olur. Onu da uşağın yanına qoyullar ki, uşağın üsdə ayın-öyün gəlməsin.

Qadın yatanda üç gün gözdüyüllər ki, Hal dəyməsin. Qadın yatanda özünən gedərsə, gedif suyu xəncəlnən doğruyullar. Əmmə özünən getmiyəndə, o qadın yatan saat üsdünə iynə taxıllar. Evdə tək qoyub gedəndə qapının dalına zincir qoyullar. Zincir qoyanda dəymir. (S.24)

62. CİN

O vaxtı qağam danışır da, – atama qağa deyirdim. İndi bilmirəm onnarın da kəndində olub, ya da ona da kimsə danışıb. Deyir, biri cin tutubmuş. Cin də, – adam adama deyir e, cin dəmirdən qaçar, – cin həmişə iynədən, sancaxdan belə şeydən qaçır da. Deyir, tutub cini, iynə salıb üsdünə. Kürəyinə sancıb. Elə yerinə ki, cin ona əlini vura bilməsin. Tutub gətirib, cini evində saxlıyıb. Evində iş zad gördürüb eliyirmiş. Bir gün o evdən çıxıb gedəndə cin çıxıb kuçəyə, bir uşağa deyib ki, bunu məəm üsdümnən çıxart, saa nəsə verəcəm. Sancağı üsdünnən çıxaranda cin gedib. Həmin onu saxlıyana deyib:

– Evində çörəy yedim, neçə il sənnən bir yaşadım. Heş mənnən bir dəfə soruşmadın da sarımsax nəyə dərmandı? Cavan ölməy nədəndi? Cavannar niyə ölür? Bunnarı mənnən soruşmadın.

Deyib deyir, yox olubdu. Bax, onu eşitmişəm Cin haqqında.

*Rəhmətdiy Suğra xala belə şeyləri bilərdi. Rəhmətə gedib.
O arvad sinədəftər idi. (S.19)*

---

³¹ əyirilək – əyri kimi, əyritəhər

63. KAFTAR

İndi, a Surayya bəji (digər söyləyiciyə müraciət edir – tərt.), o vaxt ciyim deyir ki, biz bu kəntdə yaşıyanda İbraamkəntdən³² deyir, qonağımız gələr. Gecə, deyir, qaynatam deyib ki, aparım qonağı, qoyum gəlim. Durar. Külfət oluf da, qalmağa yer olmuyuf. Nəsə deyir, aparıb İbraamkəndə qoyanda o ziyarətin yanınnan gələndə, deyir, atın belinə nəsə minər. Bilmirəm, qaynatam olub, yoxsa qaynatamın dədəsi olub. Atın belinə nəsə minib. Çönüb, deyir, dala baxdım. Görüb ki, at kişniyir də, getmir. Deyir, bu at niyə belə eliyir? Ha atı vurufdu, ha atı vurufdu, göruf at tərənmir. Nəsə, çönüb baxıb ki, atın elə bil dal hissəsi yerə dəyir. At kışdarını qaldırır yuxarı. Day olmuş əhvalatdı haa. Ziyarətdən çıxıb – İbraamkəntdən, baxıb görüb ki, bir tükü şey oturubdu atın dalında. Bu, elə özünü qaldırır kişinin çiyinnən tutub. Kişi qorxub da. Deyir, dəmir kimi oldum. Deyir, amma buraxmıram atı. At, deyir, kışdarını yerə qoyur, yavaş-yavaş at gəlib. Gözdüüblər, kişi niyə gəlmir? Səhərə yaxın kişi çaxçağı³³ açır girib. – Gələne kimi arvad elə ayağ üsdə dururdu, gəlincə yatmazdı, deyir. – Tezcə, deyir, qapını açıb girər. At qarıya çatanda gördüm, o şey də sürüşdü, düşdü. Düşən kimi at çaxçaxdan hopbandı. Deyir, heş çaxçağı açmağa imkan vermədi. Arvad baxır, bu at niyə belə hopbandı? Heylə şürüşüb kişi, deyir, düşdü. Bir ay yatdı, deyir, onun üsdündə. Ona bir cürə ad deyirdilər, Vallah, bilmirəm, yadımnan çıxıb. Bu sancaxlı şeyi çox danışrdılar, onu tuturdular, sancağ vururdular.³⁴ (S.2)

---

³² İbraamkənt – İbrahimkənd sözünün tələffüz şəklidir. İbrahimkənd Şəkinin kəndlərindən biridir.

³³ çaxçağ – ağac çubuqlarını bir-birinə bağlayaraq düzəldilmiş həyəət qapısı

³⁴ Söyləyici mətni Kaftarla bağlı sual verdiyimizdə danışmışdı.

64. QƏBİR ƏZABI

Peyğəmbər bir gün bir qəbirsannığın böyrünnən keçirmiş. Baxır ki, iki qəbrin – birinin üsdündə ilan var, birində qurbağa. Əsabələr soruşurlar ki, ya peyğəmbər, bu nə işdi? Qəbrin üsdündə qurbağa var. Deyir:

– Qurbağalar bir yerə yığışıb qurulduyanda görübsüz?

Deyir:

– Hə.

Deyir:

– Bu qəbirdəki çox qeybətçi olubdu. Ama o ilan olan da çox xayin olubdu.

Sora keçir, baxır ki, bir qəbirdən səs gəlir. Deyirlər ki, çığırtı gəlir, səs gəlir. Gedir qəbirin üsdünə. Deyir:

– Nə var, niyə ah çəkirsən?

Deyir:

– Mən ölmüşəm, mənim anam mənə halallıx vermiyibdi. Maa əziyyət verillər. Soruşur, əhval tutur, anasının adını, yerini... Gedib minnət-xayışnən anasının halallıx alır. Deyir:

– Niyə halallıx vermirsən?

Deyir:

– Əlim xamırdaydı, xamır eliyirdim. Dedim, gə, bala, bir az su tök əlimə. Tökmədi. Mən də dedim, oğul, saa halallıx vermərəm. (S.14)

65. QƏBİRƏ HEÇ NƏ QOYMAQ OLMAZ

Bizim yerrilərdən bir kişinin oğlu ölür, cavan. Oğlan vayenni olur. Vaxd gəlir, kişinin özü də ölür. Onun qızı deyirdi ki, atam vəsiyyət eliyibdi. Qardaşım öləndə – əlində belə bir ağacı varmış, – atam vəsiyyət eliyib ki, onu mənim yanına

qoyun. Molla deyib ki, mən onu götürə bilmərəm. Qoydumsa, mollalıq eliyə bilmərəm. Sora bir ayrısın gətiriblər. O da deyib ki, mən onu qoya bilmərəm. Üçüncü mollanı da gətiriblər. Deyib:

– Əşi, qoy Allah maa neynir eləsin. Mən o ağacı qoyacam bının yanına.

Qoyub. Olmaz. Heş nə qoymağ olmaz. Ölünün kafəninən, pambığınnan, sidirinnən savayı ölüyə bir şey qoya bilməzsən. Ənkir-Mənkir vaxdı³⁵ ölünü incidirlər orda. (S.4)

66. KİTABLAR VƏ PEYĞƏMBƏRLƏR

Lövhü-məhfus cənnətdədi. Allahın yanındadı. Ruscax das-ka deyirlər, lövhədi, məhfus da yanı böyük ziyarətqah. Allahın ocağında olan lövhü-məhfusdu. Əvvələ, müsəlman aləmində hər şeydə birinci Bisimillah yazarıx, Allahın adıynan. İkinci yazılır ki, Əşədənnə la ilaha illallah əşədi ənnə Məhəmmədin rəsullalah. Bizdərdə, məsələn, deyirlər ki, yüz iyirmi dörd min peyğəmbər olub. Onu Allah bilər. Üş yüz on üç peyğəmbər mürsəl peyğəmbərdir. Mürsəl yanı elə bil ki, deputatların mandatı olan kimi, bunnar da mürsəl peyğəmbərdir. Altısı əfsəldi. Əfsəl peyğəmbər də bax bunnardı. Yazır ki, Adəm peyğəmbərə əşədən la ilaha illallah əşədu ənnə adəmi səfiyulla. Adəm səhv elədi, cənnətdən qovalandı. Əşədən la ilaha illallah əşədu ənnə Nuh Nəbiyullah. Nuh nəbilər nəbisidi. Nəbi peyğəmbərrər peyğəmbəri deməhdi. Əşədən la ilaha illallah İbrahim xəlilullah. İbrahimi də xəlq elədi, İsmayılın atasıdı. Nuhnan Adəm uliləzim sayılır. Uliləzim nə deməkdi? Kitabları yoxdu. Kitab sahibi

---

³⁵ Ənkir-Mənkir vaxdı – İnkir və Minkir adlı mələklərin qəbrə qoyulmuş ölünü sorğu-suala çəkməsi inancına işarə edir.

deyillər. Dördü kitab sahibidi: Zabur, Tövrat, İncil, Quran. Əşədən la ilaha illallah Musa kələmullah. Musa Tursəna dağında Allahnan kələmələşdi. Sonra deyir, əşədən la ilaha illallah İbrahim xəlilullah. O da xəlq elədi, əşədən la ilaha illallah İsayusurullah. İsa ruhdan əmələ gəldi. Sora əşədən la ilaha illallah Məhəmməd rəsullallah. Məhəmməd Allahındı. Əsl nicatdı.

Deməy, Zabur Davuda gəlibdi, Süleyman peyğəmbərin atasına. Üç surə Zaburdan götürüb, beşi Tövratdan, yeddi surə haxdı İncili xurfatdan. Altı min altı yüz əsil nicatdan ayəni, Quranı söylərəm bir-bir. O on beş surə o biri kitablardan götürübdü, onnan sora yüz sofu gəlifdi. Adəmə də verilib, İdrisə də verilib, Şeysə də verilib, Zəkəriyyaya da verilib. Bunnar paylanmışdı. Ama elə-belə kitab dəyillər. Əsas müqəddəs kitablar bunnardı. İncil xurfatdı. Xurfat nə deməhdi? İncil xurfat, yəni tam tamamlanmış olmuyub. Altı min altı yüz əsl nicatdı. Əsl nicat da Qurani-Kərimdi. Yasin surəsi səysən üç ayədən ibarətdir. Yasin üç-dört mənaya bölünür. Yasin qəbirdə deyilir, Yasin Allahın adı da deyilir, Yasin orta yaşlı adama da deyilir. (S.14)

67-68. ƏYYUB PEYĞƏMBƏR

Əyyub peyğəmbərin, deyir, o vaxdı canına qurd düşüb. Qurtdar yerə düşəndə götürüf yerinə qoyurmuş ki, Allah məni sənçün yem qayırdı da. Danzik³⁶ yoluna gəlif, Naxçıvan zonasına gəlif. Danzik yolunda ocax var. Ziyarətə gəlirmiş. Gəliv, orda, yolda rəhmətə gedif. Xəsdələnif, deyif ki, məni aparmayın, elə bırda, qəyada da qoyun, qalım. Qəyanın qabağını belə bağliyif-

---

³⁶ Danzik – Şərur rayonunun kəndlərindən biri idi. 1969-cu ildə Arpaçay su anbarının tikilməsinə görə kənddəki evlər su altında qalmaq təhlükəsi ilə üzləşdiyindən əhali Danyeri kəndinə köçürülüb.

lar, qoyuflar içinə. Bunun bədəninə qurt düşüfdü. O qurtdar bir-bir yerə düşdüxcə özü götürüb qoyuf bədəninə, – ətim uyuşdu, – qoyuf bədəninə ki, qoy məni yesin. Mən bu yolda bına qailəmdə. Elə orda da qurtdar yeyif, yem oluf qurda. Onu sora Allah-tala sağaldır, sora uzun ömür verir, neçə il yaşiyır.

İndi o ocağa hamı gedirdi, orda qurtdar varıdı yekə-yekə. O qurtdardan götürürdülər gətirirdilər evə. Qoyurdun evin, a, bosdanın, a. Məhsul əkirdin, onda bosdana qoyurdun. Suyun içinə onnan vururdun. Bosdanının gözəl məhsulu olurdu. Gedəndə ziyarətə gediv o qurddan götürürdü hamı ki, bu, Əyyub peyğəmbərin qurdu. Biz də o qurtdan da götürmüşüq. Bura da gətirmişdix, qoydum suya zada, yoxa çıxdı. (S.16)

68.

Allaha şükür eləmax belədi də. Əyyub peyğəmbər olub. Həmişə şükür eliyib. Allah buna çox cəzalar verib, yenə şükür eliyib. Oğlannarını öldürüb, yenə şükür eliyib. Arvadının saçını Danzikedə kəsiblər. Deyib, İlahi, saa şükür. Bədəninə qurd salıbmış. Özü bədəninə yığıb qoyurmuş ki, Allah məni sizə yem yaradıb. Şuriyə o haqda yazıbdı ki:

Əzasına qurd yeriyr,
Əyyub çəkir qəm yeli.
Yazı yazan, bir söz deyim,
Səhv olsa, günaha yaz.
Həqiqətsə, haqq elə,
Qiymətini baha yaz.
Bəşər əhli yaranannan
Şöhrət düşüb ortuya,
Sərvət, dövlət bais olub,
Neçə amana, yaz.

Yuxarıya əl atır ki, axı bizi yaradırdın, şeytanı niyə yaradırdın? Nuha əl atır ki, sən quzunu götürmüşdün, qurdu niyə götürdün? Odu ki, deyir:

Yazı yazan, bir söz deyim, səhv olsa, günaha yaz.
Həqiqətsə, haqq elə, qiymətini baha yaz.
Bəşər əhli yaranannan şöhrət düşüb ortuya.
Sərvət, dövlət vais olub neçə aman, aha, yaz.

Haqq yaradan bəndələri niyə şeytan alladı?
Naqqis³⁷ qurdu Nuh öz əlyinən dəryadan addadı?
(Axı quzunu götürəndə Nuh qurdu da öz əliyyənin götürüb).
Nəmrudu özü yaradıb, peşman olub, oddadı,
Fironu çarmıxa çəkib hər axşam-sabaha, yaz.

Əzasına qurd yeriyyir, Əyyub çəkir qəm eylə.
Fatimənin didələri getdi gora nəm iylə,
(Fatimə peyğəmbərin qızı, Həzrət Əlinin arvadı, imam Həsənin, imam Hüseyinin anasıdır. Atasını ölənnən sora yetmiş gün yaşadı.)
Bizə müşkül sualları dəftərində cəm eylə,
Surələrin haçardı, götür, Pismillaha yaz.

Çəkinməyinən bu meydandan, dayan mənnən üz-üzə.
Bu meydana nə top lazım, nə Zülfüqar, nə nizə.
Kök ayrılıb şeyə, sünnü, niyə gəlib söz-sözə?
Qan yatırıb, qan qaldıran tümən, manat, şaha³⁸ yaz.

---

³⁷ naqqis – xain

³⁸ şaha – şahı sözünün tələffüz şəkli, pul vahidi

Zəhmətsə də, gəl əliyax keşmişdəri birbəbir.
Yaratdığın bəndə kafir, Cənab Əli oldu şir.
Dinsizdərin getdi canı, yüz mininə bir qəbir qazdırılıb,
Bu fərmanı sultana yaz, şaha yaz.

Say hesabını verməmişəm neçəsinin mən hələ,
Dünya böyük, həyat uzun, insan ömrü bir gilə.³⁹
Həsən, Hüseyinin dərdini olduğu tək səqt elə,⁴⁰
Yerdə mömin bəndələrə, göydə kavimava yaz.
(Kavimav fars dilindədi. Kav öküzdü, mav balıx. Yer
kürəsinə göydən baxanda quru sahəsi öküzə bənzəyir,
su sahəsi də balığa).

Neçə-neçə cahangirin qılıncınnan axdı qan,
Əmudların, qalxanların qəzəbinnən doğdu dan.
(Əmud qalxana dəyəndə od parıllıyır).
O günahsız cəsədlərdə nə din qaldı, nə iman,
(İmamnarnan bir yerdə yetmiş nəfər şəhid olub, on-
narı deyir).
Ruhların tələbini qızıl badigaha yaz.
(Badigah peyğəmbərin Meraca getdiyi yerdi).

Taleh niyə sur vermədi neçə-neçə gözələ?
(Sur vermədi, yanı taleyi gətirmədi, alınmadı).
Neçə-neçə aşıqlərin eşqi döndü xəzələ.
Tufanlarda qarq olanı Xızıra elə həvalə,
(Xızır peyğəmbər tufanın, küləyin, qasırganın pey-
ğəmbəridi. Yanı onların qarşısını alandı).

---

³⁹ bir gilə – bir damcı

⁴⁰ səqt elə – unutma

Odda yanıb bişənnəri o Xəlilullaha yaz.
(İbrahim Xəlilullahı atıllar ki, odda yansın. Allah-talla Cəbrayılı göndərdi ki, get qoyma. Cəbrayıl ona br gülşən gətirdi. Od yannan sora gördülər ki, İbrahim Xəlilullah gülşəndə yatıb).

O dünyadan söhbət açma, bu üzdəyih hələliy,
Can çürüyüb, sitayışdə qalmıyıbdı hədəlik.⁴¹
Ay Şuriyə, mənəm demə, yıxar səni mənəmlik.
Davakarın şahsa əgər, naməni Allaha yaz.

Arvadının saçını Danzikedə kəsiblər. Danzik kəntdi, Şərur rayonunun kəndi. – Mən o Qurtdu bulaxdan su içmişəm. – Əyyub peyğəmbər gəlib Qurtdu bulaxda oturanda bədəninə qurd düşübmüş, keçə bilmıyıbdı. Arvadına deyib ki, bu yana get, ordan maa bir tikə çörək gətir, ajınnan ölürəm. Gedib. Saşdarı, hörüyləri xoşuna gəldiyinə görə iki hörüyünü kəsib, bir parça çörəy veriblər. Əyyuba da agah imiş. Gələndə çörəyi götürmür.

Allah-tala buyurdu:

– Cəbrayıl, get, onnarı otuz yaşdı bir şəkilə sal. Özüm də ona peyğəmbərliy verdim. Behişdə gəlsinnər.

Mollaların dediyini deyirəm. Oğlannarı da behişdədi, arvadın saçı da behişdədi.

Cəbrayıl gəlir, qurtdar tökülür o bulağa. Sora ordan gedəndə qarğış eliyir ki, Danzik kəndi, sənın yurdunda su bağlansın. Savet höküməti, Brejnevin dövründə kənd qaldı suyun altında. Qəbirsannıxlarını da çıxardılar tökdülər dağa, dərəyə. İndi o Danzik kəndi yoxdu. Danyeri kəndi var, camaat ora köçüb. (S.14)

---

⁴¹ hədəlik – tutar

69-70. SÜLEYMAN PEYĞƏMBƏR

Əzrayıl, deyir, yolnan gedirdi. Süleyman peyğəmbər də, deyir, gedirdi. Süleyman peyğəmbər, deyir, dedi ki, sən kimsən, mənən gedirsən? Dedi:

– Yoldaşam da.

Getdilər bir düzə. Dedi:

– Gəl burdan bir dənə yer qazax özümüz boyda.

Özü boyda bir yer qazdı bu Süleyman peyğəmbərə. Süleyman peyğəmbəri içinə uzadanda dedi ki, uzan görüm hələ. Uzananda sıçradı ki, sənin canını alajam.

Dedi:

– Yox, alma canımı. Mənim bir niyyətim var, qoy bunu eliyim sonra.

Dedi:

– Neylərsən?

Dedi ki, mən namaz qılajam. Namazın üsdündə otdu. Gün gəldi, günorta oldu. Allah-taladan bir də günü qaytardılar. Gejdən elədilər. Yenə bu namazdan fərqi olmadı, eləcə qıldı ki, məni öldürəjəy.

Dedi Allah-talaya:

– Neyniyim?

Dedi:

– Ona yüz il ömür verdim.

Yüz il buna ömür verdi, bu getdi. Özü isdəyi Kəbəni qurdu. Allah-talaya ev qurdu. Quranda dedi ki, bunu qutarana qədər mənim canıma dəyməsin. Kəbə hələ suyunu çəhməmişdi. Gəldi Süleyman peyğəmbərin yüz ili tamam oldu. Yüz il bitdi, Əzrayıl genə gəldi. Bu dəfə vaxt tamamdı. Canını aldı onun. Deyillər ki, Süleyman peyğəmbər Kəbənin suyunu çəkdiyini görəmmədi. (S.24)

70.

Süleyman peyğəmbər də yolnan gedərmiş. Baxıf görüf, aaz, yolda bir elə nazənin sona var, belə baxmaxnan doymağ olmur e. Ömrümdə görməmişəm beləsini. Deyir kin, ay gözəl, adın nədi?

Deyir:

– Dünya.

Deyir:

– Dünya, gəl üzüyümüzü dəyişəy.

Deyir:

– Məni alırsan? Gedirəm sanıa.

Deyir:

– Gəl üzüyümüzü dəyişəy. Mən səyahətə gedirəm, qayıdanda səni aparajam.

Deyir ki, baş üsdə. Bunlar üzünlərini dəyişillər, bunlar gedir. Bu gedir, işini-gücünü görür, bir əsirdən sonra gəlir. Gəlir ki, orda bir qoca nifrin arvad oturur, dörd yolun arasında. Deyir ki, ay qarı nənə, sənnən bir söz soruşajam.

Deyir:

– Soruş.

Deyir:

– O Dünyanı gördünmü?

Deyir kin, hə, ay bala, niyə görmədim.

– Kimdi? Hardadı? Nejdoldu?

O da deyir:

– O mənəm.

Deyir:

– Nətəər sənsən? Sən üzüyümü ver.

Deyir:

– Üzüyün flan sandıxdadı, get götür.

Bu gedir, götürür. Baxır görür, bir sandıx son Süleyman var. Hamısına yazılıb:

– Son Süleymanın eşqinə, son Süleymanın eşqinə.

Hansını alsın? Gəlir, deyir:

– Ay qarı nənə, heç hansını götürmədim onun. Hamsı üzühlərdir, beş yüz-altı yüz üzüh var, bir sandıx. Hamsına elə yazılıb: “Süleyman son, Süleyman son.”

Deyir:

– Oğul, sən son Süleymansan. Mən dünyayam, hərrənirəm, gəlirəm. İndi qarıyam. Bir əzdən cavan olajam, mən dünyayam.

Kor-peşman gedir Süleyman peyğəmbər. (S.1)

71-73. MUSA PEYĞƏMBƏR

Musa hələ peyğəmbər deyilməmiş. Onu, deyir, çağırıllar. Bir dənə, deyir, peyğəmbər seçməliymişlər da özlərinə. O hamsınan gej gəlib, Musa peyğəmbər. Bu qalmışdı da. Adamlardan gej gəlir. Buna, deyir, soruşullar ki, sən niyə gej gəldin? Savaxdan bəri səni gözləyiriy. Deyir:

– Sizə əyandı ki, mənim evdə ərgən bir oğlum, bir qızım var. Mən gözlədim, onnar öz işinin dalınnan getdilər, onnan gəldim.

Onnan sonra onu peyğəmbər seşdilər ki, o hər şeyi düşünür. (S.11)

72.

Tursəna Musa peyğəmbərin ziyarətghahıdı. Firon yuxuda görür ki, bunun qatili olacey uşağ anadan olacey bırda. Hökm eliyir ki, nə qədər oğlan uşağı olur, hamısın qətl eləyin. Fironun bağında da işləyən Musa peyğəmbərin anasıdı. Firon oğlan uşaxlarının hamısın kəsirmiş. Bu, Musanın anası hamilə oldu-

ğün bildirmir. Gecənin birində öz evində uşağa yatır, baxır ki, oğlan uşağıdı. Deyir, bunu aparıb öldürəcəylər. Yaxşısı budu, bunu yedizdirim, aparım atım. Qoyullar bir yeşiyə, gəlib çıxıllar suyun külüfünə. Firona xəbər gəlir ki, bir dənə yeşiy gəlifdi.

Deyir:

– Gedin açın, gətirin.

Mal, xərc olsa, sizin, insan olsa, mənim. Gətirirlər ki, bir gül kimin oğlan uşağıdı. Ağsakqal-qarasakqal, vəzir-vəkil yığışır, deyillər ki, öldürmə görax, bı nolacax? Bu, gül kimin uşaxdı. Bir müddət saxlıyannan sora Musa başdıyır yerimağa. Həmişə də firon bunu yoxluyurmuş. Bir gün Musanı aparıllar, əlini atır bunun sakqalına. Ajıxlanır, deyir:

– Bunu öldürün.

Orda yenə məsləhətnən deyillər:

– Əşi, bu uşaxdı, nə qanır.

Deyir:

– Yaxşı, uşaxdı, belə eliyin. Bir tərəfə od qoyun, bir tərəfə də alma. Uşağı buraxın. Əyər almaya tərəf gessə, qanır, oda tərəf gessə, qanmır.

Allah-tala buyurur ki, Cəbrayıl, özün belə elə, almanı görsətmə. Musa gedir, odu götürür, gəlir. Odu ağzına soxur bu. Ona görə Musanın dili pəltəymiş. Oxuya bilmədi Tövrəti, Tövrət qayıtdı. Bu uşax böyüyənnən sora bu başdıyır qənim kəsilməyə buna. Məni pəltəy eliyifdi, bu mənə zülm eliyifdi, bu xalq qırır. Baş götürür, gedir. Özgə bir məmləkətə gedir. Gedir, bir bulağın qırağında durur. Qərib kəntdi, qərib yerdi, heş kəsi yoxdu. Fikirrəşir ki, görüm mən hara gedəcəm, harda qonağ olacam. Baxır ki, iki dənə qız gəldilər, su apardılar bulaxdan. Qızdar baxıllar ki, bu, çox abırrı insandı, durubdu, heş qızdarın üzünə də baxmır. Ama elə deyir:

– Mənim yerim yoxdu, harda qalım?

Qızdar deyib:

– Qoy gedəy, atamızdan soruşax, görax nə məsləhət görür.

Gəlib atalarına deyirlər ki, belədi, bir qərib adamdı, cavan oğlandı, nurru, bir gözəl oğlandı.

Bu, deməy, orda olur. Qızdar gəllilər, atası da çıxıb, dikdə baxır. Görüm əyər bu salamat adamdısa, qızdarın qabağına düşüb gələcəy, yox, axmağ adamdısa, qızdarın dal tərəfinnən gələjəydi. Baxır ki, qızdarın qabağına düşüb gəlir, başını salır aşağı.

Deyir:

– Sən nə iş görürsən?

Deyir:

– Mən çobannıx eliyirəm. Çobannıxdan başqa heş nə bilmirəm.

Qoyunlarını verir ona. Qoyun otarır. Sora dəsdə yığır, gəlir. Firon onu qırmağ isdiyir. – Dasdandı, bir az uzundu. –

Kişi deyir:

– Qoyunu bu tərəfə apar. O tərəfə aparma.

Deyir:

– Niyə?

Deyir:

– Orda əjdaha var, suyun qabağını kəsir, qoyunları qırar.

Bunda da, nə bilim, hasa olur e, sehirlı hasa. Süleyman peyğəmbərdən qalan hasa. Hasa bunda imiş. Bir gün, beş gün, on gün belə otara-otara, bir gün də düz sürür ora. Sürür, görür ki, əjdaha gəlir suyun qabağın kəsmağa. Hasanı atır, deyir:

– Onnan böyüy əjdaha ol.

Hasa o əjdahanı parçalıyır. Çaya qan gəlir, çıxıllar ki, çay qannıdı. Deyir, həə, filankəsin qoyunlarını qırdı da əjdaha. Gəlirlər ki, yox e, qoyunlar otduyur, çoban da oturur hasa

əlində, əjdahanı parçalayıb. Daha demir ki, bu hasaynan eləmişəm. Bax həmin o hasanın hesabına da gəlib fironun qoşunuynan üzdəşir. Firon düşür dalına.

Həə, bu gəlib qoşunla fironun üsdünə. Firon da qoşunnan düşür onun dalına. Qırmızı dənizdən on iki yerə paylanır. İndi, deyəsən, elə həyqətən də, o dənizdən on iki yerə su gəlir, on iki yerə paylanır. Musa keçəndə çaya deyir:

– Ya Musanın Allahı, keçir.

Firon da Musanın dalıcax gəlib deyir:

– Ya Fironun Allahı, keçir.

Firon qoşunuynan qalır suyun altında.

Firon dedi, mənəm bəhri Allah,
Şəddat məzlumlara çəkdirirdi ah,
İsgəndər dəryada geyinib siyah.
İçib, bir kami-dil⁴² olmadı, getdi.

Yunus çəkdi, o Tanrının cəvirini,⁴³
Gəmiyə qoydular Nuhu-nəbini,
Yenib cəşd eylədi dərya dibini,
Bir müddət balıxda qaldı da, getdi.
(Yunus peyğəmbəri dəryanın ortasında balıx uddu. Altı ay qalır orda, namaz qılıb).

Nə Cəlub, nə Qəlub, nə Cəmsid, nə Cəm,
(Cəlubla Qəlub iki qardaş olub, padşahlıq da eliyiblər bir müddət).
Hətəmin qardaşı olmuşdu Hətəm,

---

⁴² kami-dil – arzusuna çatmamaq

⁴³ cəvir – cəbr sözünün tələffüz şəklidir.

Mənim kimi necə milyon ağlıkəm,
Bu dünyadan baqi olmadı, getdi.

Aynan gün bir-biriynən ötüşdü,
Müşkül işdər dua ilə bitişdi,
Ay Aşix Alı, nobat saa yetişdi,
Çoxları bu dünyaya gəldi də, getdi.
Oxun qara daşa çaldı da, getdi. (S.14)

73.

Bir gün Musa peyğəmbər öz əsabələriynən yol gedirmiş. Gəlib səhrada susuzdan yanırmişlar, pulları da yox imiş. Bir su satannan su isdiyirlər. Neynirlər, vermir. Deyir:

– Pulunuz yoxdu, pulunu ver, verim.

Su satana deyir:

– Vermədin, vermədin, Allah sənin ömrünü uzun eləsin.

Keçirlər, gedillər. Bir adam da qarpız satırmış. Bir sərin qarpız qoyur qabaxlarına, deyir:

– Kəsin, yeyin, için.

Deyir:

– Pulumuz yoxdu.

Deyir:

– Halal xoşunuz olsun.

Qarpızı yeyib qutarannan sora deyir:

– Oğul, Allah sənin ömrünü gödəy eləsin.

Əsabələr soruşurlar ki, ya peyğəmbər, su vermİYənə dedin ömrün uzun olsun. Qarpız verənə də dedin ömrün gödəy olsun.

Peyğəmbər deyir:

– Qarpız əkən bəlkə soralar səhv eliyər, Allah onun günahını bağışlamaz. Elə indidən gessin cənnətə. Su verməyənə də uzun ömür versin ki, bəlkə səhvini düzəldə. (S.14)

74. MƏN DƏ YAĞSISINI AXTARIRAM

Nuh peyqənbər⁴⁴ Allah-talanın yanından gəlirmiş. Yolda bılax varmış. Bılaxdan aşağı da meşəymiş. Peyqumbərin əlindəki çəliy sehirliymiş. Deməli, bı çəliyə nə desəymiş, hazır olurmuş. Bı Allahın yanına gələndə deyir ki, axı sən elə adamları öldürürsən ki, camaat yanır onnan ötrü. Qocalar qalıb orda, cavan öldürürsən, camaat yanır. Deyib:

– Hə, yaxşı, baxarım o işə.

Çəliy əlində gəlir, bılaxdan su içəndə Allah tərəfinnən çəliyi oğurruyullar. Bı durur, axtarır. Allah tərəfinnən səda gəlir. Deyir:

– Ya peyqumbər, sən nə axdarırsan?

Deyir:

– Mənim çəliyim yoxdu.

Deyir:

– Meşədə hansı ağacı kəssən, sənəin əlində o olacaq sehirli.

Gedir gəzir, bını kəsim, yox, bu yaxşı dəyil, o birin kəsim.

Allah deyib:

– Nə axtarırsan?

Deyib:

– Yaxşısın axtarıram.

Deyib:

– Bə mən də yaxşısın axtarıram da. Bə mən də adamların yaxşısın axtarıram ki, onu bu dünyadan aparım. (S.3)

75. İBRAHİM XƏLİLULLAH

İbrahim Xəlilullahın iki həyat yoldaşı olub. Biri Saradı, yevrey qızıdı. İbrahim özü də yevreydi. Bu yevrey çox gözəl

---

⁴⁴ Bu süjet ənənədə adətən Musa peyğəmbər haqqında söylənir.

olduğuna görə onu götürüb tərki-vətən olub ki, əlinnən almağ isdiyirmişdər. Sara çox gözəl olubdu. Gedib bir başqa məmləkətə. Gedib məmləkətin sahibinə, padşahına xəbər verdilər ki, bəs bilirsən nə var? Kəndə bir oğlannan bir cavan, gözəl xanım gəlirdi.

– Ə, deyir, gedin, onu gətirin.

Gətirillər oğanı da, qızı da. Şahdı, vaxdı keçmiş adamdı. Baxır, Sara onun xoşuna gəlir. Sara bunun xoşuna gələndə deyir:

– Oğlan, bu, sənin nəyindi?

Arvadıdı ha. Deyir:

– Bacımdı.

Şah deyir:

– Bunu aparın, çölə buraxın gessin. Bunu da qatın mənim hərəmxanama, həyat yoldaşlarımin yanına.

İki dəfə bunun yuxusuna gəlir, deyir:

– Şah, sən neynirsən?

Bu axı İbrahim Xəlilullahın yoldaşdı, peyğəmbər yuxusuna gəlir, gedə bilmir o tərəfə. Səhər çağırır, deyir:

– Gedin görün, o adam hardadı?

Deyillər:

– O difarın dibində durub.

Çağırın, gəlsin.

– Ay oğlan, düzünü de görün, bu, sənin nəyindi?

Deyir:

– Arvadımdı.

Deyir:

– Bə dünən niyə dedin ki, bacımdı?

Deyir:

– Dünən desəydim arvadımdı, mənim boynumu vurdu-rardın.

Odu ki, İbrahimin söhbəti buna xoş gəldiyinə görə deyir:

– Mənim bir dənə ərəb qızı Həcər addı kənizim var. O kənizi verirəm saa kəniz.

Həcəri də gətirir. Bu götürür, gəlir bir vilayətə. Sara baxır ki, İbrahim evladsızdıxdan narazılığ eliyir, uşağ arzuluuyr. Odu ki, deyir:

– Ay İbrahim, bilirəm fikrini. Gəl sən belə elə. Səni Həcər-nən evləndirəy. Yaxşı da qızdı, öz kənizimizdi. Kəbinini kəsax, sənin elə onnan bəlkə də bir evladın olar.

Odu ki, razılığa gəlillər, Həcər-nən aylə qurur. Bir müddətdən sonra Həcərin uşağı olur. Uşağın adın İsmayıl qoyurlar. İsmayıl peyğəmbər budu, İsmayıl qurbanı deyirlər. İsmayıl olannan sora Həcər, – ataların bir misalı var e, əyağıma yer eliyim, gör saa neyləyərəm, – odu ki, Həcər başdıyır Saranı qırağa vermağa. Sara da acıxlanır, deyir:

– Dur, bunnarı götür apar, gözümnən itir.

O da gətirir Məkgədə bir qurumuş ağacın dibinə. Bunnarın aylıx çörəyin, suyun da gətirir, verir. Qayıdır gedir Saranın yanına. Elə olur ki, Saranın da uşağı olur. Saranın da uşağının da adı İsakdı. Yusif peyğəmbərin dədəsi Yaqub peyğəmbərin atasıdı. İbrahim hər ay İsmayıla pay aparırmış. Bir gün suyu qutarır. İbrahim gəlir ikinci dəfə ki, həmən o yüzilliy qurumuş böyü bir ağac yamyaşıldı, budaxlanıbdı. İsmayıl onun kölgəsindədi, karvan gəlir. İsmayıl susuz imiş, su qutarıbmış, heş nə tapmırmış. O Arafat, Ərəsət dağını deyillər ki, belə qaçıb fırlanırlar e. Onda Həcər gedib Arafat dağının dalına fırlanıb. İsmayılı qoyub orda ağacın altına ki, ölsə, qulağım səsin eşitməsin, çünki çığırımış. Bir vaxt baxır ki, səs kəsilib. İsmayılın dabanı dəydiği yerdən su çıxıb. Qayıdıb uşax sudan içib, yuxuluyub. Gəlir ki, su çıxır, İsmayıl da su içib, şükür eliyib Allaha. O Arafat, Ərəsət dağı odu.

Sora deyir, İsmayıl evlənir, İsmayılın on iki övladı olur. Onnarı ərəb ölkələrinə on iki bölgələrə vali qoydurur. İsak da evlənir. İsakı da İsrayil ölkələrinə paylıyır. Onun da on iki oğlu olur. On ikilər müqəddəsdi. Nəyə görə? Adəm peyğəmbər göydən gələndə on iki dənə yük gətiribdi. Əncir, zeytun, alma, bağayarpağı, onnan sora başqa şeylər.

Biri də var, o müqəddəs daşdı. Deyilənnərə görə, o da oon içindədi, Məkgədə difara qoyulub. Ona görə on iki imamdı. İllər, aylar on iki olufdu. (S.14)

76-77. İSMAYIL QURBANI

Bir kişinin uşağı olmurmuş. Deyib:

– İlahi, maa bir oğul ver, sənin yolunda qurban kəsəcəm onu.

Bının bir oğlu olur, adın qoyur İsmayıl. Bir gün yuxuda görür, Allaha söz veribsən axı. Yekələnnən sora aparır oğlunun başını kəsməyə. Oğlu da deyir:

– Qurban deyibsən, apar kəs da.

Arvadı da razı olur. Ora çatanda şeytan gəlir İsmayılın anasının yanına.

Deyir:

– Sən nəyə durubsan? Oğlunu aparıllar başını kəsməyə. Sən nətəər anasan?

Bı da əlində xurma yeyirmiş, xurmanın dənəsini belə atır, şeytanın gözünü çıxardır. Ona görə deyillər, kor şeytan. Kor şeytan ordan qalıb. Aparıb bıçağı nə qədər sürtür, bıçağı da elə itiymiş. Nə qədər sürtür, uşağın başını kəsmir. Götürüb bıçağı daşa çəkir, daş bölünür. Onnan sora Allah tərəfinnən bir qoç nazil olur. Qabağında uzanır. İsmayılı buraxır, onu kəsir. İsmayıl qurbanı onnan qalıb. (S.3)

77.

İbrahim Xəlillulla getdi qardaşının toyuna. Sünnət toyuna. Gedəndə baxdı ki, iki çadır quruluf, biri qara, biri ağ.

Dedilər:

– Oğlu olmayan qara çadıra, oğlu olan ağ çadıra.

Gəldi getdi, Allah-talıya müraciət elədi:

– Allah-tala, mənə bir oğul ver. On səkgiz yaşı tamam olanda qurvan gətirif kəsəjəm həməən uşağı.

Allah-talanın xoşuna getdi. Buna bir uşağ verdi. İsmayılın anasının adı Göhərcandı. Birinci arvadın paxıllığı tutdu buna. Bunu qovaladı, dedi:

– Bunu apar itir, gözüm görməsin.

Apar itir dedi. Bunu apardı getdi, bir düzə tulladı, arvadı da, uşağı da. Geri qayıtdı baxdı ki, uşağın yanınan göy-göy ağaşdar bitir. Qayıtdı uşağının yanına, gəldi. Bir saat ərzində beş-on ağac bitdi. Bir yannan süd axdı, bir yannan su axdı.

Arvad otdu.⁴⁵ Kəndə xəvər düşdü ki, Allah-taladan bir adam gəlif belə su çıxıf, belə də süd çıxıf. Deyir, millət axşama kimi ona bir dam tikdi. Yekəltdi, on səkgiz yaşına çatana milləti köşdü gəldi yanına. Onu qoydu molla məhtəvinə, həməən İsmayıl peyğəmbəri. Molla məhtəvinə qoydu bunu, oxudurur. Bir gecə yatmışdı, gördü ki, Allah-taladan səs gəlir, deyir:

– İbrahim Xəlillullah, dur get, uşağı gətir, qurvan vaxdıda.

Durdu, dedi, gedim görüm qoyduğum yerdə varmı? Getdi, gördü ki, uşağ məhtəfdə oxuyur.

Dedi:

– Göharcən, mən uşağa gəlmişəm. Belə-belə demişdim, indi də gəlmişəm aparmağa.

Dedi:

---

⁴⁵ otdu – oturdu

– Həə... Uşağ sənindi.

Gəldi, uşağı aparırdı, şeytan uşağın qavağına yüyürdü. Dedi ki, səni kəsməyə aparır. Səni öldürməyə aparır. Onda deyillər, xurma çiyidini belə atıf. Ona görə deyillər, nəhlət san,a, a kor şeytan. Orda da gedif Mina dağında uşağı deyif:

– Əllərimi boynumun dalına keçir, san,a mane olmuyum.

Həə... İki səfər pıçağı çəkib, pıçax kəsmir. Yenə daşa – orda Mina dağında daş var, – belə çəkəndə daş yarılıf, bir ağ qoç, bir qara qoç çıxıf. Onda Allah-tala deyif ki, burax uşağı. Qoşdarı kəsif paylıyif, uşağı salamat qaytarıf. Ona görə bu, İsmayıl qurvanıdı da, həməşə verilir. Cavannarı qoruyur da Allah-tala. Qurvannıx onnan qalıf. (S.24)

78-80. PİŞİYİN BELİ NİYƏ YERƏ DƏYMİR?

Peyqumbəri qonax çağırılar. Piloy bişiriblər. Pişiyi də guya ki, quzudu, kəsib qoyublar üsdünə. Peyqumbərin qabağına gətirib qoyanda qabda, əlini belə pişiyin dalına çəkib, deyib:

– Allahın heyvanı, dur, get.

Ordan pişiy dirilib gedib. Ona görə deyirlər, peyqumbər əl çəkib pişiyin dalına. Pişiyi at göyə, əyağ üsdə düşəcəy. Dal üsdə düşməz. (S.3)

79.

Peyğəmbər birinin evinə qonax gedir. O da pişiyini gətirif kəsif, bişirif qoyuf ortalığa. Peyğəmbər də baxıf ki, bu pişiydi da. Deyif, bunun dərisini gətirin. Dərisini gətirif başayağ düzöv, azav-azav düzöv.⁴⁶ Əlini belinə çəkif deyif, Allahın heyvanı, dur, yeri. Bu da duruf yeriyif. İndi pişiy arxasını yerə vermir. Ona peyğəmbərin əli dəyif. (S.24)

---

⁴⁶ azav-azav düzöv – bütün əzalarını yerinə qoyub, səliqə ilə düzöv

80.

Həə... Peyğəmbər gələndə bunun (peyğəmbərin evinə qonaq getdiyi adamın – tərət.) sürüsü malı, qoyunu, qızılı ölkədən aşarmı? Peyğəmbər də gəzir. Gəzəndə gətiriflər, pişiyi kəsiflər ki, hayıfdı oları kəsif bişirməyə. Pişiyi kəsillər, peyğəmbərə pişirəy da. Pişiyi kəsillər, dərisini soyullar, ocağa qoyullar ki, peyğəmbərə verəy. Bu peyğəmbərə əgah idi də. Baxır görür ki, pişiyi kəsdilər, manıa bişirdilər, gətdilər, qoydular.

Deyir:

– Sən Allah, bunun qalmışını da tavadan gətir, bir-iki tikəsi qalır.

Gətirir, pişiyin bütün əzalarını düzür, bu, ev sahibinin yanında düzür. Əlini də belinə çəkir ki, sanıa ömür verdim da, nəfəs verdim, dur ayağa. Pişiy çırpınır, fısqırır, durur ayağa. Onun varı-devləti, hamısı yox olur. Heş nə, elə bil, kasıb, dilənçi olur da, hər şey gedir. Başını yisin, elə oluf onun səxavəti. (S.1)

81. ÖZGƏSİNƏ QUYU QAZAN ÖZÜ DÜŞƏR

Məhəmməd peyqənbərə tələ qururmuşdar ki, öldürsünər. Quyu qazıblar, içinə almaz döşüyüblər. Almaz da belə kəsən şeymiş da. Üsdünə də xalçanı salıblar, qarın ağzında, içəridən da. Özdəri qıraxdan gedib oturublar. Hər şeyi hazırlayıblar, yeməyi filanı. Deyib, peyqənbər gələndə düşəcəydi ora. Peyqənbər də pişiyi aparır yanına. Pişiy hər şeyi bilir axı. Pişiy hardan gedir, peyqənbər də ordan gedir. Gedir, oturur. Bir az söhbətdən sora bı ev yiyəsinin oğlu gəlir. Oğlu bilmir axı bırda nə var, nə yox. Oğlu gəlir atasına söz deməyə. Xalçanın üsdünə çıxan kimi düşür, orda almaz bını parçalıyır. Helə bir əhvalat olub.

Camaat yığıldadı, adam göndərərtilər, gələrdilər, məni çağırardılar. Gedərdim, başdıyardım nağıl, məsəl deməyə filana. İndi taa yadımda qalmıyıb çox şey. (S.3)

82. AXŞAM PENDİR-ÇÖRƏK YEYİLMƏZ

Bir gün Məhəmməd peyqunbər axşam gedir dosdunun evinə. Görür ki, dosdu pendir-çörəy yeyir. Deyir:

– Ay dost, axşam pendir-çörəy yeməzdir.

Belə qalır. Bir gün də dosdu gedir peyqunbərin evinə, görür ki, peyqunbər pendir-çörəy yeyir.

Deyir:

– Ya peyqunbər, bəs sən belə deyirdin?

Deyir:

– Hə, düz demişəm. Ama görmürsən, qabağında qoz ləpəsi də var. Pendir-çörəy yeyənnən sora da qoz ləpəsi yeyirəm.

O deyir zərəlin qarşısını alır. (S.3)

83-84. HƏZRƏT ƏLİ

Həzrət Əli görür ki, daa bu Rusiya tamam ağını çıxarıbdı. Rusiyaya qoşun çəkir. Yığır qoşunu Rusiyanın qarısının ağzına. Rus şahı da qorxur da. Həzrət Əliynən baş eləmağ olar? Məsləhət, məşvərət... Gözəl qızlardan yığırlar, bunları lüt soyundurub – bala, siz də mənim balam, bağışdıyın, daa danış dedin,iz, məjbur danışırım, – çıxardırlar Həzrət Əlinin qarşısına. Həzrət Əli abırrı adam olub. Bunnara baxa bilmir. Tüpürür yerə, qoşunu da geri çəkir. Rusiyaya girmir daa. Deyir, orda din-bərəkət yoxdu. (S.14)

84.

O, Əntər pəhlivan kərgədan minib gəzirmiş. O qədər böyüy adamıymış, onun qılıncını qırx dənə pəhlivan ancax daşıyırmiş. Əntər elə bir adam olubdu ki, çox qüvvəli, güjdü. Allahın pəhlivanı olub. Onun qılıncı nəyə dəysəydi, o məhv olurdu.

Həzrət Əli birinci zərbəni, Zülfüqarı Əntərə yendirəndə yer üzünün mələyləri xəbər verdilər Allaha ki, Həzrət Əli elə vəziyyətnən vurur ki, Əntər pəhlivan yox, yer üzünün mələyləri hamısı yox olur. Odu ki, Allah-tala buyurur ki, ya Cəbrayıl, get şahpərlərin sər alta, qılıncı sənə şahpərlərini kəsmiyəcəy. Odu ki, şərt bağılır Əntər pəhlivana, deyir:

– Əntər pəhlivan, gəl dön, müsəlman ol. Dilinnən iqrar elə ki, Laila illallah, Məhəmməd rəsul Allah.

Deyir:

– Dönmərəm.

Deyir:

– Gəl hax yoluna, Allahın yoluna qayıt.

Deyir:

– Yox, dönmərəm.

Odu ki, Həzrət Əli deyir:

– Meydan sənindi.

O zərbəni yendirəndə toz dumana qarışır. Həzrət Əli çəkilir bu tərəfə, baxır ki, qılıncı dəymiyib buna. Odu ki, Həzrət Əli “ya Allah”, – deyib qılıncını yendirəndə Əntəri kərgədan qarışx yarı bölür.

Deyir:

– Haran ağrıdı?

Deyir:

– Alnım.

Deyir:

– Sən möhür görmüübsən. – Bütün şeyələr namazı möhürlə qılır. – Deyir, alnın möhür görmüüb ona görə.

Deyir:

– Daha haran ağrıdı?

Deyir:

– Dilim.

Deyir:

– Dilin də La ilaha illallah demədi, ona görə.

Deyir:

– Bəs sonra haran ağrıdı?

Deyir:

– Ürəyim ağrıdı.

Deyir:

– Ürəkdən də xayın olubsan, dönmüübsən.

Deyir, bir balaca tərpendi, tərpenə-tərpenə, get-gedə öldü.

*Odu ki, Əntərə zərbə çalanda lərzə etdin yerləri,
Hax-taladan əmr olundu, Cəbrayıl tutdu şahpərin.
Sənin şəninə “səd afərin” gəldi göylərdən, ağa. (S.14)*

85. ƏVVƏL BAŞQASINA DUA ET

İmam Həsənin, İmam Hüseyinin anası birinci qonşuya dua eliyirmiş. Deyib:

– Ana, birinci niyə bizə eləmirsən?

Deyib:

– Adam birinci qonşuya, qohuma, kimsəsizə eliyə gərəh, sora özünə. Onda qəbul olur dua. Yoxsa özünə eliyib başqasına eləmiyəndə olmur. (S.21)

86. XƏTAİ SÖZÜ NECƏ YARANIB?

Şah İsmayıl Xətayi İmam Hüseyn törəməsinnəndi. Hür pəhlivan dünyasını dəyişəndə İmam Hüseyn öz yaylığını qoyur alınına, dəfn eliyir. Bu deyir, mən gedib onu çıxaracam, babamın dəsmalını, yadigarını, götürəcəm ordan. İmam Hüseyn oon neçənci babası olub, bilmirəm. Gedir, orda çadır qurur, namaz qılır, Quran oxuyur. Hürün qəbrini açırlar. Hür də böyük pəhlivan olub. Dəsmalı götürəndə yaradan qan çıxır, elə bil ki, böyün ölüb. Orda təzdən dəsmalı qoyur yaraan üsdə. Xətayi sözü ordan gəlir. Xəta eliyir. (S.13)

87. MALİKİ ƏJDƏR

Maliki Əjdər Həzrəti Əlinin ən güjlü pəhlivanı olub. O, dünyasını dəyişəndə aparıb dəfn eliyib aralananda İnkirnən Minkir gəlib bunnan sual soruşmağa. Hətəda vəsiyyəət eliyib ki, mənim əmudumu qoyun yanına. Oon da qoyublar yanına. Qayıdanda baxıblar ki, dünya dağılır qəbirsannıxda. – İndi bu nə dərəcədə düzgündü, bilmirəm. Mən eşitdiyimi deyirəm. – Həzrət Əli deyib:

– Ayə, o dəlidi. İnkir Minkiri öldürəcəy. Ayə, gedin, onu sakitdəşdirin. Ki, mən neçə ildi, qabağında qılinc çəkirəm Həzrət Əlinin. Din, İslam yolunda qılinc çəkirəm. Sən nətəər mənənən gəlib peyğəmbərimi, imamımı soruşursan.

Yanı belə, Maliki Əjdər çox əsəbi insan olub.

Onun bir variantı da var ki, Əməvilər Əbu Süfyanı öldürmək məmentinə çatıb. Xəbər çatıb Həzrət Əliyə ki, Maliki Əjdər kəsir Əbu Süfyanın başını. Onnarın ərazisini tutub. Ordan xəbər eliyir ki, gedin, ona deyin ki, onu öldürsə, qayıdanda məni ölmüş görəəcəy. (S.13)

88-89. PİR BABA

Burda Baratma piri var. Pir baba. O Həzrət Əlinin əyyarı olub. – Əyyar kəşfiyyatçı deməydi. – Onun adı olub Babeyi-Əmir. O çox iti gedib gəlirmiş. Duaynan gedirmiş, nəynən gedirmişsə, oon öz işidi. Elə bil samalyotnan gedib gəlirmiş. Harasa gedəndə buna ənam verirmişlər. Qızıl, bir kisə un, nəysə. Çönüb kölgəsinə basdırıb gedirmiş. Deyir:

– Qayıdanda götürəjəm.

Deyir:

– Tapammıyan bunu.

Deyir:

– A bala, onsuz da kim özüyənən aparır? Hamısını orda verəcəylər. Mən onu dalıma şələliyib aparım, daldan da mənə oxnan vursunna, qaçammıyım?

Verilən ənamı kölgəsinə basdırırmış. (S.13)

89.

Əhli-beyti hakimiyyətdən uzaqlaşdırannan sora Əməvilər buları təqib eliyiblər, yəni Əlinin törəməsini. Həm də Məhəmməd peyğəmbərin törəməsini. Bunnar əmi oğludular axı. Olar qaçqın düşüblər Kərbəladan. Qaçıbdılar bu ərazilərə ki, bunnarı tapmasınlar. Həmin Babaeyi-Əmir də öz tayfasıyan gəlibdi. Kürdən keçiblər, gəlib çınarrarın dibində yurd salıblar. Orda da su olmuyub. Allah-taladan gələn çıxardıb suyu. Olar onnan istifadə eliyiblər. Orda da yaşayıb, orda dünyasın dəyişib. Ora olub ziyarətqah. O Babaratma ziyarətqahı belə yaranıb. (S.13)

90. BİNAMAZ ƏHMƏD

Mənim bir traktırım varıdı. Qabağında lapedi varıdı. Binnan getdiy Şinə, toya. Toydan gələndə Layısqı kəndinnən

gəldiy. Yolun qırağında meşəən içində kənddən xeyli aşağı bir putkadi, qəşəh, qabağında qrantı filanı. Bir oğlan Quran oxuyur əlində. Dedi:

– Bı nədi?

Dedi:

– Bırda bir binamaz Əhməd varıdı, o kənddə. Namaz qılmırmış, binamaz deyirmişdər. Deyir, bıra onun qəbridi.

Deməli, bıını camaat binamaz kimi tanıyır. Bir gün kəntdən bir nəfər gedir Haca. Gedir ziyarətdən sonra görür, yol pulu qutarıb. Deyir, mən nətəər eliyim? Görür, binamaz Əhməd Hajdadı. Deyir, elə bınnan soruşum, görüm pulu varsa, versin, gedim da. Bir iki-üş gün bıını tuta bilmir, yox olur. Axırı bir gün gözdən qoymur. Məşciddən çıxanda yapışır ətəyinnən. Deyir:

– Əşi, sən hara, bıra hara? Məən pulum qutarıb, qalmışam bırda. Bəlkə səndə pul ola?

Çəkir qırağa, deyir:

– And içginən ki, mən ölənə qədər bı sirri aşmıyacam.

And içir, aman eliyir ki, açmaram bı sirri.

Deyir:

– Onda yapış ətəyimmən, gözüü yum, harda desəm, gözüü aç, onda açarsan. Gözünü yumur, gəlib həməən yerə, – kəntdən aşağı, – ora çatanda deyir:

– Gözüü aç.

Gözünü açır, deyir:

– Bıra haradı?

Deyir:

– Kəndimizin aşağısıdı da, meşəən qırağı.

Deyir:

– Sözüümüz sözdü ha. Mən ölənə qədər bı sirri aşmırsan.

And içib axı. Bı gəlib, rəhmətə gedir. Deyirlər:

– Gedək qəbirsannığa, qəbir qazax.

Deyir:

– Yox, onun qəbri filan yerdə olmalıdı.

Deyirlər:

– Niyə?

Deyir:

– Bını mən belə görmüşəm.

O oğlan durduğu yeri kim ziyarət eliyirdi, ona pul verirdi, vermirdi, bilmirəm. Bir onnux da mən qoydum ora. Yəqin ki, oğlan götürür də.

Ziyarətgahdı da ora. Binamaz Əhmədin ziyarətgahı. Gedənnərdən qabax ordaymış. Layısqıdan aşağıdadı. (S.3)

91. QARADAŞ OCAĞI

Bizim yerimiz Gədəbəydədi. Qaradaş bizim ocağımızdı. Həzrət Abbasın atının nalı o daşdadı. Həə... Deyir, maral gəlir ocağa, sağılır gedir. Kökümüz də day Türkiyədən, Avdal ojağınan gəlif. O vədə gəliflər. Avdalın qızınnan törəmişiy biz. Kök Avdalın qızınnan olandı. Avdal baba o vədə çanaxnan çörəy paylıyır Topal Teymura.⁴⁷ Kəlbeyi Məmmədhüseynin mənim bavam oluf, gedif ziyarata, gəlif. Qaradaş ocağı Ayrımdadı, Gədəbəydədi, Qara Muratdadı. Onun üsdə Quranca da yazılıf. Nə biləy nə yazılıf? Quranca oxuyammıram. (S.24)

92. MİRABBAS AĞA

Burda Hacı Mir Abbas ağadı, Hacı Mir Ələkbər ağadı, qaradaşdılar. Onnar otuz üçüncü ildə gəliblelər bura. O vaxdı diyək

---

⁴⁷ Söyləyicidən Avdal babanın Topal Teymurun ordusuna çanaqda çörək paylamasını geniş şəkildə danışmağı xahiş etsək də, yuxarıda yazılanlardan başqa bir şey bilmədiyini gördük.

ki, otuz üçüncü ildə depotasiya dövrü olub. Yanı o qırğın vaxdarı onnar keçiblər İrana, sora keçiblər bura. Keşmiş ruhaniləridi, Xorasanda ali məktəbi qutarıb Hacı Mir Abbas ağa. Sora da burdan piyada elə bil ki, Həccə gedib-gələ-nərdəndi. Ali təhsilli dindar olub. Hacı Mir Ələkbər ağa onun böyük qardaşı olub, ancağ o, təsərrüfatçıl adam olub. Hacı Mir Abbas ağa bu kəntdən əvvəl gəlib Xaldanda yerrəşib, sora gəlib bura. Bura gəldihdən sora bu ərazinin diyəh ki, böyü ağ-sakqalı olub. Yanı kimin nə məsləhəti olasa, kimin nə məsələsi olarsa, ora gələmiş. Hətta atam deyərdi ki, onun öyünə ilan gələrdi, maral gələrdi. İlan həmişə gələrdi, yükün üsdə çıxardı. İndi bir evdə oluflar da. Anamgil, atamgil deer, yükün üsdün-nən düşərdi, yoldaşı götürərdi, duz qoyardı, su qoyardı. Gələr-di, duzu yalıyardı, sudan içərdi, çıxardı, gedərdi.

Marallar gələrdi, deer. Ocaxda deer, yatardı, ağa bunun başını sığallıyardı, eliyərdi, çıxardı, gedərdi. Yanı bu son keşmiş tarixə aid döyül, əlli beşinci ildə rəhmətə gedibdi Hacı Mir Ələkbər ağa. Yəni hal-hazırda da bir inanc yeri kimi camaat hə-min yeri ziyarət eliyir. (S.11)

93-96. MİRAĞBAL AĞA

Şirazdıda seyiddər varıydı. Orda Qasım var, Sadıx var. Mirqasım, Mirsadıx. Bibimin elə yoldaşdı Sadıx rəhmətdiy. Bibim də rəhmətə gedib. Mirağbal ağanın ziyarəti var. İndi də hal-hazırda orda işdiyir. Erməniləri o ocağa yaxın qoymur. İndi də qalib hal-hazırda. Marallar, deyir, gətirib balasını nəzir qoyub gedərmiş o ocağa. Ağır seyid ocağıdı da. Məəm bibim o evdə gəlin idi. (S.19)

94.

Bibim deyirdi ki, ilannar müharibəyə gedirdi. Gəlirdilər, o ziyarətdə bir gecə qalırdılar. Çəpərrərin üsdüynən, deyir, gəlirdilər, qalırdılar. Səhərsi gedirdilər döyüşə o vaxtı. Onnarı, deyir, döyüşdən qayıdanda nağdı görənnər olub. Yaralı, quyruğu kəsiy olanda genə gəlib o ziyarətdə bir gecə qalıb gedirmişlər. Elə güjdü ziyarət imiş, bibimin qaynatasının – Ağbal ağanın ziyarəti. Ağır seyid idi. Şirazlı idi. Ermənilər də oon ocağına gəlirdi. Oon ocağını, deyir, dağıtmışdılar. Həmən dağıdanın oğlu da öldü, atası da. Ermənilər dağıtdı. (S.18)

95.

Lalı gətirirlərmiş, dili açılırmış seyidin ocağında, xəsdə gətirirdilər. Dəli gətirmişlər. Deyir, dəlinin qoluna zincir vurub gətirsələr seyidin ocağına, bir gecə seyidin ocağında qalsa, ağıllanıb gedirdi. O vaxtı 90-cı ildə, 88-də ordan çıxanda onun qəbrini aparıblar Naxçıvannan İrənin arasındadı. Rəhmət-diy Mirağbal ağanı orda bir uşaxla basdırmışdılar. Mirağbal ağanı o müharibədə bizim kəntdə basdırmışdılar. Elə o 88-də ki, azərbaycanlıları ordan çıxartdılar e ermənilər, kütləvi. Onu orda vurmuşdular. Ermənilər vurmuyub, kürd imiş vuran. Sora seyid rəhmətə getdi. Onu orda, bir dənə uşaxla ikisini bir yerdə İrənnən sərhəddə basdırırlar. Kəndin özünə basdırmıyıblar, deyir, neytraldadı. Rəhmət-diy Sadıx dayı deyirdi ki, əmanət veriblər torpağa, nə vaxtsa onu ordan gətirələr. Onu sonradan gətirəmmədilər. Deyir, seyidi vurannan sora kürd körpüdən keçəndə oğlu yanında maşınnan düşüb, ata-bala me-yiddəri heç ələ gəlmədi. Hamı deyir ki, seyidi vurdu, belə oldu. Ermənilər ona toxunmuyub, erməni deyib ki, seyiddi, ona yaxın getməmişdi. Ermənilər oon ocağına gedirdilər.

Həə, elə inanırmışlar. Ağır seyid idi. (S.19)

96.

Mən də elə eşitmişəm. Bibim rəhmətliy danışib yanı-
mızda. Mənim bibim qaynatasının ölüb gedən atasıyan danış-
dığını gözüynən görüb. Çay gətirmiş qaynatasına, gəlib görüb
ki, qaynatası içəridə kimnənsə danışır. Bibim özü deyib yanımda
bunu. Pərdəni belə çəkəndə baxıb ki, evlərində şəkli olan
adamnan qaynatası danışır. Sora qaynatası, rəhmətliy Miraqıl
ağa deyib ki, gör, qızım, sənin əməlin nə qədər salehdi ki, sən
gözünən bunu görmüsən. O mənim atam idi. O, atasıyan
görüürmüş. Bibim görüb onu. Sırf ürəknən inananda gösdərir.

*Üç yaşımnan çıxmışam mən, elə bilirəm, mənim yaddaşım
ancax elə ordadı. Torpağımı, kökümü çox isdiyənəm. Ordan nə
danışılsa, yaddaşıma yazılır. (S.19)*

97. SEYİDİN ACIĞI

Olan şeylərin çoxunu faktnan danışırım. Bax, irəğ üzdən,
orda tualet var. Onun yanına iki maşın çöldən ot biçib
yığmışam. Bunun dediyi həməən arvat (söyləyicinin yoldaşı bir
az qabaq haqqında danışılan seyidlə bağlı məlumat vermişdi –
tərt.) gəldi bizə. Bu uşaxlar da məytəvə gedir. Məhlədə yaxşı
yekə əriy varıydı, o vaxtı yaxşı gətirirdi. Dedi ki, çıx, ordan maa
əriy yığ ver. Bu uşaxlar bir az, düzdü, çırpdılar, əmmə çıxdılar
təpiklədilər, tökdülər. Ajıxları tutdu ki, biz məytəfə gejikiriy.
Axırı çırpdılar əriyi, o arvada verdilər, getdilər. Mən də qonşu-
dan dəryaz gətməyə getmişəm. İsdiyirəm gedəm dəryazı dö-
yəm. Əmmə bir adam man, a deyir ki, zornan ey, tutub burdan
dartır ki, get o tulladığın o zir-zibili yandır, onnan sonra. Elə
bil zornan tutub məni dartıllar. Getdim, yandırdım. Gəldim
burya, elə gedirdim kərəntini döyməyə, belə çöndüm ki, pah,

taya od alıf. Deməli, taya başdan od alıf. Od qarabağlı papağı kimi yumru qalxmışdı. Ojax ordanja buruluf ot tayasının başının tutuf. Əyağınnan tutsa, bir şey eləməy olardı. Dört maşın ot yandı. Tualetin yanına da bir it bağlıyif oğlum, qalan şey cəhənnəm, it özünü öldürür. Böyüy gədə evdəydi. Vüqara (oğludur – tərt.) dedim, ot getdi, cəhənnəm, o iti tez gör nağayrır-san, aş burax, it yanajax. O it elə o gedən getdi. Qaşdı.

Seyid arvadın ajığı tutdu. Uşax deyir, biz məktəbə geci-kiriy. Bu da deyir, əriy yığ, ver mənə. Həə, ziyarət idi, həmişə camaat nəzir zad verir, bu yaxına kimi gəzirdi. Uşağın ajığı tutdu, bir əz çıxdı təpirlədi, töhdü əriyi. Nəsə, o arvada xoş gəlmədi o. Taya yandı. (S.6)

98. İSGƏNDƏR

İki İsgəndər olub. Biri buynuzdu İsgəndər, bu birincidi. İkinci Makedoniyalı İsgəndər. O birinci İsgəndər – Yəcuc-məcuc deyirlər, – onnarı tilsimə salıbdı yer altında. Mis əridib töküüb onnarın qarısına. Ona görə yerin altınnan çıxı bilmir onnar. Elə bir rəvayət var. (S.14)

99. OVÇUNUN OĞLUNU ATMASI

Bizdə, Qaraqəyədə, Gədihvəngində oluf bu. Deməli, biri gedib ova. Görüb ki, irəğ məclisdən, dağda it var. İt acınnan quruyub, bir sümüy oluf. Bu, üsdündə olannan ona atmıyif da, bir balaca çörəy zad. Bunun bir evladı varıymış altı-yeddi yaşında. Uşax da qaçıb gedib ora. Belə daşın dalınnan baxırmış. Kişi elə bilir, ovdu bu. Əhət-qəhət⁴⁸ bir oğlunu o itə elədiyi

---

⁴⁸ əhət-qəhət – aman-zaman

zülümə görə alınnan atıf. Gəlif ki, öz oğludu. Bunu bizim də-rədə danışdırdılar. Ac itə çörəy atmıyif da, cannıya. Allahın elə bil ki, ona qəzəbi keçif. Ta haray hara çatar. Kişi elə onnan da havalandı, soradan dünyasını dəyişdi getdi, yaşıya bilmədi. Belə hallar da oluf. (S.22)

100. CƏNNƏTLİK, YOXSAX CƏHƏNNƏMLİK?

Deyir, bir kişi gedir ayrı vilayətə. İşə gedir ki, guya qazanc eləməyə. Bir bəy görür ki, nabələd adamdı da. Bını aparır, qonağ eliyir. Oturub çay içirmişdər. Bəyin oğlu gəlir, deyir:

– Ata, filankəs rəhmətə gedib, aparıllar dəfn eləməyə.

Deyir:

– A bala, məəm qonağım var da, sən get.

Gedir. Qəbirsannıxdan qayıdandan sora deyir:

– A bala, cənnətdiydi, cəhənnəmliy?

Deyir:

– Ata, cəhənnəmliy idi.

Qalır bir-iki gün bu. Kişi fikirrəşir, bu nə bildi ki, cəhənnəmliydi, yoxsa cənnətliy? Bir-iki günənən sora bı genə gəlir, deyir:

– Ata, indi də filankəs rəhmətə gedib.

Deyir:

– Genə sən get da.

Gedir, gəlir. Deyir:

– Cənnətdiy idi, cəhənnəmliy?

Deyir:

– Cənnətdiy idi.

Bı kişi durub gedəndə deyir:

– Bir şeyə mən məəttəl qaldım, siz nə bilirsiniz ki, bu ölü cənnətdiydi, yoxsa cəhənnəmliy?

Deyir:

– Ölünü qəbirsanlığa aparanda qarasına danışılar. Deyirlər, axmağ adamıdı. Biri danışır, pıçıldıyır, bı da eşidir. O biri deyir, pis adamıdı. Az adam gedir. Bı cəhənnəmliydi da. Hansı ki, çox adam gedir, hamı da dua edir, rəhmətdiy yaxşı adamıdı, filan. Bı da cənnətdiydi da. (S.3)

101. QƏDİRBİLƏN ARVAD

Bir dənə arvadnan kişi olur. Bu kişi dağa – o vaxt da mal-qoyunuymuş dana – mala gedir. Mala gedəndə bu arvad baxır, görür ki, kişiyə su qoyur, çöldə isinir. Yemək qoyur, çöldə qıjğırır. O vaxt da cəhrəymiş axı, cəhrəni əyirir, kilim toxuyarmış. – İndiki texnika yoxuymuş o vaxtı.– Arvad günün qavağına cəhriyi qoyur, darağını qoyur. Darağını darıyır, cəhrəsini də əyirir. Bu imamnardan gənə biri gəlir:

– Ay arvad, bu, nə möcüzədi? Sən bu kölgədən gedif gündə oturursan.

Deyir:

– Mənim kişim çöldədi. Bax, bu suyu qoymuşam ki, kişi belə isdidə su içir. Bu çörəyi də qoymuşam ki, bax, kişim bu çörəydən yiyir. Quruyur, yiyir günün qavağında. Bax elə özüm də belə gündə oturmuşam ki, kişim gələndə inciməsin.

Həə. Elə o da deyir, Cənnətə gedir. Gör nə qədir insan adamı ki, günün qavağında oturur, o isdi suyu içir, o quru çörəyi yiyir. Elə-elə danışirdılar, nə bilim. Yadımızdan çıxıb. (S.1)

102. YAN VURSA, TEZ GƏLƏCƏK, DİK VURSA, GEC

Evinə qonax gəlir. Uşax çıxır qarıya, deyir:

– Bəli.

Qonax deyir:

– Atan evdə?

Deyir ki, xeyir, atam evdə deyil.

Deyir:

– Bə hardadı?

Uşax deyir:

– Atam gedib meşiyə odun kəsməyə, yığmağa.

Deyir:

– Gej gələcəy, tez gələcəy? Mənim atannan işim var.

Deyif:

– Vallah, atam yan vırsa, tez gələcəy, dik vırsa, gej gələcəy.

Bı kişi loğman adamdı ey, məhəttəl qalır. Deyir, mən loğman adam, hər şeyi bilən adam, bı uşax nə dedi, bu ata nə dedi? Mən bıni bilməliyəm. Gedir, gəzir dolanır, fikirrəşir ki, bıni mən qanmadım. Bir də gedim mən o evə. Bir də gəlir, bı evə görür ki, genə kişi evdə yoxdu, oğlandı.

Deyir:

– A bala, salam əlöyküm.

– Əleykə salam.

Deyir:

– Atan hardadı? Atan çıxsın çölə.

Deyib:

– Genə gedib meşiyə, odun qırmağa.

Genə bı soruşub ki, ay bala, atan gej gələcəy, tez gələcəy?

Uşax deyib:

- Ay dayı, o gün də sən gəlmişdin. Yannan vırsa, tez gələcəy, dıkdən vırsa, geı gələcəy.

Bi məətdəl qalı. Deyir, o gün də bı sözü dedi bu uşax. Böyün də bu sözü dedi bu uşax. Mən bir oturum, bı kişi gəlsin. Görəy bı nə məsələdi axı. Nəysə, uzun sözün güdəyi, bir xeyləkdən sora kişi gəlir:

- Hə, qonax, salam əleykim.

- Əleykə salam.

Qonax Allah qonağıdı. Deyir:

- Mən o gün də gəlmişdim sizə.

Deyir:

- Hə, uşax dedi.

Deyir:

- Böyün də gəlmişəm. Ama mən uşağın o sözünə görə gəlmişəm ki, görəy bı nə məsələdi ki, bu uşax maa belə dedi. Sən məni agah elə. Mən bıni bilmirəm.

Deyib:

- O uşax saa elə bir çətin söz demiyibdi ki. Hasant bir söz deyib. Meşəyə gedirsən odun yarmağa. Baltanı yan vırdın, tez yükü tutacaxsan, tez qırılacax. Yükü tutub çıxıb gələssən. Dik vırsan, elə ha vıracaxsan, orda takqıldadacaxsan, yükün düzəlmıyəcəy. Onda da geı gələcəysən. Havaxt düzəlsə, onda gələcəysən.

Deyir, həə, gör mən loğman olam, bu boyda sözdəri bilmiyəm. (S.4)

103. AĞILLI QIZ

Bi kasıb kişi olur, bunun da bir qızı varmış. Kəntdə yaşdı, qoca kişi var, amma varrıdı. Qız sahibi də, atası da kasıbdı.

Gəlir, bunnan borc alır. Bu kasıb borc alır bunnan. Borcu da vaxdında qaytara bilmir. Deyir:

– Əşi, borcu zadı isdəmirəm, elə qızını maa ver.

O da deyir:

– Ə, qızım sənin tayın döyül ha. Ağına gələni danışma.

Deyir:

– Onda borcumu ver.

Uje dirəşillər. Axırda diyillər:

– Gedəy qazının yanına.

Qazı da varınının tərəfini deyəcəy da. Deyir:

– Bura iki dənə daş torbası qoyaceyam. Biri ağ, biri qara. –

Qızı da çağırıllar. – Əgər qız ağ daşı çıxardısa, qız atasının əlinnən tutub gedir evlərinə. Yox, qara daş çıxsa, qızı verirsən bu kişiye.

Qız əlini atır, torbadan daşı götürür, ovcunda belə baxır, tez tulluyur. Deyirlər:

– Niyə tulladın?

Deyir:

– Ağ çıxdı, sevindiyimnən tulladım.

İsdəmir axı buna getməy. Açıb torbanı baxıllar ki, qara daş. Sən demə, torbadakı daşdarın ikisi də qaraymış. (S.28)

104. NƏZƏRÇİ

Bir kişi çox nəzərçiymiş, gözündə nəzər varmış. Görür ki, bir kişi cütünən yer əkir. Öküzdəri yaxşı öküzdü. Gedir evə. Oğlunu göndərir ki, get, filankəsgildə ət var. Deyir:

– İndi məəm gözüm dəyəcəy, öküzdər öləcəy, kəsəcəhlər, ətini satacaqlar da.

Oğlu gəlir, görür, ət zad yoxdu. Qayıdır gedir, deyir:

– Ay dədə, orda ət zad yoxdu.

Durur, ata minir, gəlir baxır ki, öküzün samıları⁴⁹ dağdağannandı. Deməli, onu nəzər vurmuyub. Dağdağan qoymuyub ki, onu nəzərriyə. Adam nətər zadımışsa, arxayındı ki, öküz ölüb e uje. (S.3)

105. HİYLƏGƏR TUTUQUŞU

Bir tacir varrı taciriymiş. Bir gün genə ticarətə getməy isdəyəndə karvanın hazırriyır. Gəlir, evdə oğluna, qızına, ailəsinə deyir:

– Sizə nə gətirim? Sizə nə hədiyyələr gətirim?

Bunnar istəhlərini deyillər.

Gəlir, qızıldan qəfəsin içində tutuquşu saxlıyırmiş. Quşa deer ki, saa nə gətirim?

Deer:

– Sən gedirsən Hindisdana, o getdiyın yolun qırağında, bizim millət ordadı, mənim millətim. Mənim padşahım səni qarşılıyacey. Denən ki, mənim də bir quşum var, qızıl qəfəsdə saxlıyram. Ayrı söz demə, mənnən salam de.

Tacir gedir, həmin yerə çatanda bu quşdarı görür. Şah gəlir, qarşılıyır bunu. Deyir:

– Mən bir dənə qızıldan qəfəsin içində sizin tayfadan saxlıyram. Sizin quşdardan biri məndədi. O mən gələndə sizə salam göndərdi.

Bunu deyən saati quşdarın şahı öldü. Quş ölən saati şığıdılar, bunu götürdülər. Quşu apardılar atdılar o yana. Peşman oldu dediyinə. Qayıdır, ticarətdən gələnnən sonra hərənin öz hədiyyəsin verir. Quş soruşur ki, məəm elimi, obamı, tayfamı gördün?

---

⁴⁹ samı – Boyunduruğa salınır, altdan da bağlayırlar ki, boyunduruq dayansın. Buna boyunduruğun samısı deyirlər.

Deer:

– Gördüm, ama pis oldum, çox peşman oldum.

Deer:

– Nəyə görə?

Deyir:

– Deyən saati o quşdarın sahibi, böyüğü yıxıldı, öldü.

Bunu deyəndə bu da qəfəsdə ölür. Tez bunu götürüb aparıb atıllar. Atanda uçub gedir. Deməy, o işarəymiş, ancax və ancax bu minvalnan qəfəsdən çıxa bilərsən, yoxsa sən ömürlük qalarsan qəfəsdə. (S.14)

106-107. TEYMURLƏNG

Day bağışla da. Bir gözəl rus qızı varmış, çox gözəl imiş. Gedir Teymura deyir:

– Sən çox ağıllısan, mən də çox gözələm. Gəl sən məni al, bizdən olan gözəlliydə maa oxşuyacax, ağılda saa.

Teymur deyib:

– Yox, qorxuram, ağılda saa oxşuya, gözəlliydə maa. “Rədd ol, get”, – deyib.

Teymurləng çox ağıllı adam olub. Ağıllı sərkerdə olub. Onu məğlub eliyən olmuyub. (S.3)

107.

Mən eşitdiyimə görə, o vaxtı Teymurləng ala-ala gələndə Basarkeçərdə onun bir dostu olar. Bu Teymurləngin. Onun dosdunun xətrinə deyər ki, burda qırğın olmasın da, basın keçin. Bax, mən eşitdiyimə görə, o Basarkeçər ordan qalif. Teymurləngin vaxdınnan. (S.6)

108. BAŞLIQ GƏLINİN DƏYƏRİNİ MÜƏYYƏN EDİR

O vaxtı başdix verirdilər da həmişə qızdara. Hələ indi də var elə şey. İndi yanımda danışıflar. Bizdərdən gəlif Gədəbəydən bir qız alıflar, Gədəbəy tərəfdən. Bu oğlan evi gəlif qız evinə ki, bizim imkanımız yoxdu. Amma isdiyiriy qızı aparağ, gedəy, toyumuzu eliyəy. Ta bunlar da bunun üzünən keşmir, qızı götürüf verillər. Dört-beş atdı gəlifmiş də indi qızı aparmağa. O vaxtı da atnan gətirirdilər da. Aparıllar. Gəlinə də bir at gətiriflərmiş da. Çay varıymış, burdan keçəndə biri deyif ki, gözləyin, gəlin çayı keçə bilməz, atı sürə bilməz, suya düşər. Həə. Qaynata deyif ki, əşi düşər də, düşər, pul ha sanamamışam. Gəlin elə burdan atın başın qaytarır, geri qayıdır düz dədəsinin evinə. Orda da deyir ki, qaynatama deyərsiz ki, havax gəldi, pulu sanadı, onda gələr, məni aparar. Sonra nə qazanır, nağayrır, qaynata pullu gedir day ora. Aparır başdığı verir. Həmin yerə çatanda deyir:

– Gözləyin, gəlin suya düşər ha.

Bəəx pul sanamamışdı, indi pul sanayıf. Gəlini gözdüyür kü, gəlin suya düşər. Həə. İndi elə şeylər o qədər oluf ki. (S.11)

II. İNANCLAR

1-19. YAĞIŞLA BAĞLI İNANCLAR

1. Deyirdilər, yağış yağmır, qurban kəsəy paylıyax, yağış yağsın. Ağsacaqallar, ağbirçəylər müsəlla deyirdilər. Biz onu görməmişiy. Rəhmətdiy qağam danışırdı, burda görməmişiy. Orda bəlkə, nə vaxsa olub da. Deyir, quraxlıx olanda imkannı adamlar, malı, heyvanı olan adamlar çıxarmış belə düzənniyə, Allaha yalvararmışlar, deyirmişlər ki, insannara bağışda, heyvannara bağışda, ruzi ver. Mal, heyvanı aparıb kəsərmişlər, kasıba-kusuba paylıyarmışlar ki, Allaha xoş getsin, Allah qəbul etsin, insannara nəsə versin. (S.19)

2. Yağış çox yağanda qan çıxarırdılar, sel gələndə qan çıxardırdılar. Məəm yadıma gəlir ki, uşax vaxtdı bizim kəntdə qan çıxarırdılar, qoyun kəsirdilər. Qurban kəsirdilər, camaatı sel aparmasın. (S.18)

3. Müsəlliyə çıxarmışlar köhnə kişilər. Kənddən yuxarı, kənddən aralı çıxıb orda heyvan kəsərmişdər, dua eliyərmişdər, yağış kəsərmiş. Quraxlıx olan ili də həylə müsəlliyə çıxıb yalvararmışdar, yağış yağarmış. (S.3)

4. Bax o Kəsəməndə belə bir şey vardı ki, yağmıyanda qurvan kəsirdilər. Hamı pul yığırdı, bir heyvan alırdı, qurvan kəsirdilər. Qurvanın ətini paylıyırdılar. Əmmə gərək o qurvanın qanı axar suya tutulaydı. O su o qanı yuya aparaydı, o dəyqə da yağırdı. O saat da yağırdı. İndi hamının üzü Allahadı ki, yağsın, əmmə elə bir iş görən yoxdu. (S.11)

5. Kişi o ili qurban kəsmədi? Kəsə-kəsə də yağdı. Allaha and olsun, bir yekə cöngəni Qınyazın – mənim qaynatamın qardaşı oğlu – qapısında kəsdi. Payladığı yerdə e. Bəlkə də, heş dananın canı çıxmamışdı, yağdı. (S.26)

6. Mənim nənəm söhbət eliyirdi. Deyirdi, bax belə quraxlıx illər gəldi o vaxtı. Müharibə devriydi da, 41-45, Hitlerin müharibəsi. Quraxlıx ili gəldi, kalxoz vaxtıydı da, deyir, taxıl zad səpilirdi. Ələ gələn vaxtı yanıb gedir da. Bizim bu Oğuz rayonunda Yaqublu kəndi var, dağdan o yanda. Orda bir dənə ziyarət var, Mir Abbas ağa. Bizim kəntdə də Mir Bala ağa vardı, Allah rəhmət eləsin. Qəbiri də ziyarətədi, Cəyirli kənd qəbirsənliyində dəfn olunub. Deməli, camahat yığıldı ki, aparıb Mir Abbas ağanın ziyarətində, qəbrinin üsdündə qurban kəsəy. Özü də bax bizim bu kəntdə. Kimsə bir nəfər ağsakqal qabağa durub qoç verirdi. Aparıb orda qurban kimi Allah yolunda kəsirdilər da, ziyarətdə. Beş-on dənə də ağsakqal yığıldı, o vaxtı da maşın zad yoxuydu. Bir kəl arabasına qoç heyvanını qoyurdular, qırmızı da bağlıyb. Beşaltı dənə ağsakqal getdi Oğuz rayonunun Yaqublu kəndinə. Ziyarətə çatanda, deyir, qurbanı endirdilər. Bir dənə də molla, deyəsən, Gülməmmədov olubdu, deyilənə görə. O, orda bir Quran oxudu, azan verdi ziyarətin üsdündə. Qurbanı kəsdilər. Niyət də qoydular ki, quraxlığa görə yağış olsun, Allahdan ruzi isdədilər. İnan ki, deyir, orda, ziyarətdə qurbanı kəsib qutarıb gəlib bu dağa çatmamış bir leysan başdadı. Deyir, and olsun Allaha, deyir, kəndi sel, su aparırdı. Bax bizim bu kəndi. Gəldi həmin ili bir taxıl oldu. Camahat, bəkə də, üç illiy azuqəsini ordan yığdı.

Kəsdilər, orda payladılar yetim-yesirə həmin kəntdə, çıxıb gəldilər. Vəssalam. Gəlib dağa çatmamış bir leysan başdadı, gəl görəsən deyir. (S.12)

7. Nahax qan deyirdilər. Bizdə bir Aşix Bayram olub. Onu elə eşiyə çıxandaja gülləynən qacaxlar vuruf. Onun qəbrinnən yağmıyanda torpağ gətirib suya tökürdülər. Deyirdilər, o nahax qandı, eşiyə çıxdığı yerdə qaçaxların gülləsi dəyib. Onnan həməşə gətirib tökürdülər suya, yağırdı. (S.11)

8. Ermənisdanda görmüşəm, burda yox. Kimsə öldü, öldürüblər da, onun gedirlər, torpağınnan gətirirlər, atırlar. Görürsən, yağış yağır. İndi o yağış da kəsmiyəndə o daşı axtarıb tapırlar ki, qoy daşı çıxardax. Həə, kəntdə görmüşdüm. Daşı gətirirlər, atırlar belə suyun içinə. Mən gözümünən görmüşəm. Əlnən öldürülmüş adamın torpağı olmalıdı. Nahax qanı tökülmüş olmalıdı. Görürsən ki, uzun müddətdir ki, yağış yağmır, gedillər, həmin torpaxdan götürüllər. Dul arvad gedir özü də. Mən gözümünən gördüyümü deyirəm, arvatdar corab geyirdi, belə kapron corab. Onun içinə qoyurdular, aparıf atırdılar axar suya daa. Yağış dayanmıyanda həməən o arvad girif içərdən həməən onu axdarıf çıxardırdı. Həməən o atan adam çıxardırdı, elə götürürdü. Deyirdi ki, yağış dayanmır. Sudan çıxarannan sora aparıf yerinə qoymurdu, saxlıyırdı. Yağış yağmıyanda atırdı, yağannan sora götürürdü. Onu evində saxlıyırdı. (S.20)

9. Yağış yağmıyanda biri gedir qəbirdən torpax götürməyə. Amma bu şərtənən gedir, orda sağa-sola baxmamalıdı, danışmamalıdı. Yolda onnan danışsalar da, başını aşağı salmalıdı, başınnan belə-belə eləməlidı ki, danışa bilmərəm. Gətirif onu atmalıdı arxa. Onu axşamüsdünə yaxın, dörd-beş arası edirlər. Deyirsən ki, Ya Rəbbənə, quraxlığ bizi götürüb gedir, ey qəbir sahibi, ey insan, burdan mən bunu aparıram. Bu,

əlnən öldürülüfdü, bunun tökülən nahax qanı hörmətinə, məsləhətdisə, bizim məmləkətə yağış ver. Bax belə. Atanda deyir ki, ya Xudavəndi-aləm, sən bizim mətləbimizi, duamızı hasil elə.

Ən çox torpağ gətirillər, sora onun içərisində bi-iki dənə də qığılıcım⁵⁰ daş gətirillər. Amma çox vaxt onu axtarır tapbağ olmur. (S.22)

10. Yağış çox yağanda incil ağacına aparır qırmızı bağlyıllar. (S.11)

11. Yağış yağmıyanda qurvağa öldürürdüh. (S.2)

12. Yağış yağmıyanda deyirdilər ki, aparın çayda eşşəyin başını yuyun, yağış yağsın. Və yaxud da ki, qurban kəsirlər. Ad eliyirsən ki, məsələn, yağış yağsın, bu qurbanın qanını yağış suyu aparsın. Bir imkanı şəxs kəsir, paylıyır qurbanı. Paylıyanda deyilir, bu, yağış qurbanıdır. (S.23)

13. Qodunu yağış çox yağanda deyillər. Ağacın başına insan başı kimi əsgidən zaddan doluyurdular, telini də qara eliyirdilər (söyləyici gəlinciyin başının yuxarı hissəsinin qara parça ilə düzəldilməsinə işarə edir – tərt.). Alırdılar əllərinə. Yağış çox yağanda qoca arvatdar eliyirdi. Qoca arvaddar onu götürürdü.

Ağacın başınan doluyurdular belə adam başı kimi. Guya ki, Qodu odu. Uşax başı kimi qayırdılar. Qırmızı parçaynan da olurdu, yaşıl da olurdu, qara da olurdu.

---

⁵⁰ qığılıcım – burada kiçik, balaca anlamında işlədilib.

Qodu, Qoduya baxdınmı?
Qoduya salam verdinmi?
Qodu bırdan gedəli,
Heş gün üzü gördünmü?

Belə bir şeir deyirdilər. Qocalar deyirdi, bizi də düzürdülər dallarına, uşaxları. Onnan sora yağış kəsirdi. Qocalar düşürdü qabağa, o sözdəri deyirdi həylə. (S.3)

14. Yadıma gəlir, bizdə bir Telli qarı varıdı, qocaydı, yüz yaşı varıdı. O çıxırdı müsəlliyyə, biz cavannarı da alırdı yanına, düzürdü dalına. Biz də qoşlurdux bizdən yekələrin dalına. Düzülürdü, həylə deyirdi. Bir də görürdün ki, yağış ya yağdı, ya kəsdi. Yağdıya da eliyirdi, kəsdiyə də eliyirdi. Kəndin içində qarı-qarı gəzirdi. Kənd camaatı ona heş nə vermirdi, ama sevinirdi ki, bı, bını təşkil eliyibdi. O arvad təşkil eliyirdi bizdə, yadıma gəlir.

Qodu, Qoduya baxdınmı?
Qoduya salam verdinmi?
Qodu bırdan gedəli,
Heş gün üzü gördünmü?

Belə bir sözdəri vardı. (S.4)

15. Qodu da varıydı yağış çox yağanda. Təmiz uşaxlara, oğlan uşaxlarına bir çömçə bəziyif verirdilər. Bəziyirdilər deyəndə qırmızı salırdılar, bağlıyrdılar. Çömçüyü bağlıyrdılar qırmızı parçaynan, düşürdülər gəzdirirdilər hamıyan. Qodunu oğlan uşaxları gəzdirirdi, dördtdə, beşdə oxuyan, belə. Onnan kiməsə gessə, pay verirdilər ona. Harya da aparsa, o Qodunun da bir mahnısı olurdu. (S.11)

16. Qodu-qodu, gəldinmi?
Qoduya salam verdinmi?
Qodu burdan keçəndə
Heş gün üzü gördünmü?

Yağış çox yağanda Qodu gəzdirirdilər.

Qodu burdan keçəndə
Heş gün üzü gördünmü?
Yağ verənin oğlu olsun,
Vermiyənin də qızı.

Hansı qarıya gessələr, bunu oxuyurdular, pay verirdilər
onnara. (S.2)

17. Godu gəzdirərdiy o vaxt. Yağış zad yağırdı, dayan-
mırdı. Onda çömçəni ortasınnan bağlıyırđıx, sarıyırđıx. Mən
şəxsən eləmişəm. On, on iki yaşında oğlan uşaxları Godu
gəzdirirdi. Üş, dört nəfər gedirdiy. Çömçəni bəziyəndə qırmızı
parçaynan bələyirdiy başını da. Adam fiquruna salırdıx. Çöm-
çənin başı burda, qaşığı da çəpinə adam kimi düzəldirdiy, əldə
də belə tuturdux.

A Godu, Godu gəldinmi?
Goduya salam verdinmi?
Godu burdan keçəndə
Qırmızı günü gördünmü?

Fatma, Fatma, Fatmiya,
Fatmanın qaşı çatmiya.
Godunun payını vermiyən,
Heş naxışın qaxmiya.⁵¹

---

⁵¹ naxışın qaxmiya – bəxtin oyanmaya

Belə oxuyurdux. Onu bir nəfər oxuyurdu, biz buun böyründə köməkçi gedirdiy. Godu gəzdirən deyirdilər ona. O daha çox dilli-dilavər olurdu içimizdə. Payımız da ya yumurta olardı, ya da beş-on qəpiy pul verərdilər. Nə versələr, ona qane olurdux. Godu gəzdirənnərin içində qız uşağı olmazdı, ancax oğlan uşaxları çıxırdı. Onu ancax yağış yağıb dayanmıyanda eliyirdiy. Palçıx evlərdi, damır dəyanmadan, camaat tıncıxıb oxuyur. Oxuyurux, yağış dəyansın ki, palçıx damların üsdünnən camaatın başına yağış tökülməsin. (S.28)

18. Dolu yağanda anasının ilki evdən götürüb eşiyə su atırdı. Guya onnan sora dolu suya dönürdü. (S.11)

19. Dolu yağanda götürüb bölürlər. (S.2)

20-22. GÜN VƏ AY TUTULMASI

20. Ay tutulanda deyirlər ki, düşmannar Ayın üzünü alır. Ona köməy eliyirlər. Deyir, övladsız adamın miras qablarını vurullar ki, Ayın üzünən düşmannar çəkilsin. Oğulsuz-uşaxsız adamın mis qablarını götürüb bir-birinə vurub səs eliyirdilər. Onu görmüşəm. O vaxtı, neçə illər bunnan qabax tutulmuşdu. Qabları zadı götürüb vururdular bir-birinə. (S.19)

21. Gün, Ay tutulanda görürsən, deyirdilər ki, qazan döyün, səs salın, qoyun açılınsın. Ümumiyyətlə, danqıltı eliyirdilər. Şahidi olmuşam, Ay tutulanda və yaxud Gün tutulanda səs salırdılar. Danqadan-danqadan, bax beləcənə səslər olurdu. Hələ mənim o dövür yadıma gəlir ki, torpax evləriydi burda çoxu. Üsdünə çıxıf vururdular, bax belə səs salırdılar. (S.23)

22. Günün qabağı tutulanda hə, görürdün ki, a bala, götürün mis ləyəni, döyəşdiyin. Günün qabağını Əjdaha kəsib. Gün tutulması baş verəndə oxuyurdular: Allahu əkbər, Allahu əkbər. Nə bilim, nə. Belə şeylər deyirdilər, səs çıxarırdılar. (S.28)

23-33. NOVRUZ İNANCLARI

23. O vaxt axır çərşənbəni biz bilirdiy. Bilirdiy su çərşənbəsin. Mamamgil deyirdi, küləy çərşənbəsi, od çərşənbəsi. Küləy çərşənbəsində həmişə evləri zadı tökərdilər, yığışdırardılar, təmizdiyərdilər bayrama ki, təmiz olsun. Evdə cücü zad olmasın. Son vaxtdar çərşənbələri televizorda çox təntənəli qeyd eliyirlər. O vaxt bircə dənə torpax çərşənbəsini bilərdiy biz. Addarını bilirdiy, ancaq təmtəraxlı keçirmirdiy. (S.18)

24. Novruzda o elədiyimiz səmənini bayram bitənnən sora suya atırdıx. Axar suya atırdıx. Onu zibilə atmağ olmaz. O da çörəydi da. (S.11)

25. İlin axır gecələri anam yuxu yatmırdı. O örgənmişdi ona. O helə beynimdə qalıb. Hər ilin axır gecəsinin suyunnan mən evdə saxlıyram. Gələn ilin axır gecəsində tökürəm onu yerə.

Niyyət eliyirəm. Əlimi atıb çaydan nə qədər daş götürürəm, ya deyirəm tək gəlsin, ya deyirəm cüt gəlsin. Məsəl, tək gəlirsə, niyyətim hasil olur. İndiyə kimi sınıya-sınıya gəlmişəm. Daşı da o suyun içinə salıram. Həylə saxlıyram. İndi ba odu, eşikdə genə saxlamışam, var. Bir eşdə qoymuşam, bir az da yuxarıdakı evdə qoymuşam. Həmən daşlar da içində. (S.4)

26. Diyir, il təhvil olanda ağaşlar başlarını aşağı əyir. Onu anam yazıx deyirdi. Deyirdi ki, görmüşəm gözümnən. Deyirdi,

gedib oturmuşam çayın qırağında, yatmamışam. Söyüd belə gəlib, deyir, başını bax belə əyib suyun üsdünə, bir də qayıdıb qalxıb. Anam deyirdi, gözümnən görmüşəm onu. Onda deyirlər, nə niyyət eləsən, olur da. (S.4)

27. Su dayanır da ilaxır çərşənbədə, bir annıg su dayanır. Axan çay da dayanır. Bax həmin o mament su təzələnir də elə bil. Təzələnir, onnan sonra su götürürlər. Bir də ilaxır çərşənbədə anam həmişə səhər obaşdan, saat beşdə duruf gedif axar çayın içinnən daşdar gətirirdi. Birini yağ küpəsinin yanına qoyurdu, birini un yeşiyinin yanına, elə olurdu, içinə atırdı. Bir də evin künclərinə qoyurdu ki, xeyir-bərəkət olsun. (S.26)

28. Sora bu çillə ki çıxdı, iyirmisinnən sora birinci cəmrə, yanı su çərşənbəsidir. Birinci cəmrə düşürdü. Bizdə deyirdilər, “abu- ataş, badi-xak”. Suya, oda, yelə, yerə. Əvvəlcə suya düşür, sora oda düşür, sora yelə – yəni küləyə düşür, – sora yerə düşür. Axırını çərşənbəyə indi ilaxır çərşənbə deyillər. Axırını cəmrəyə biz axır tək deyirdiy. Axır tək bayramın ən önəmli günüdür. Onu biz daha yüksəy şəkildə keçirirdiy. Evdə mütləq qazan qaynamalıydı, öz də yaxşı şey bişirilməliydi. Həmin gün qızlar qulax falına çıxardılar. Qulax asma deyirdiy. Gəlirdilər, qapıdan pusurdular. Deyirdi, birinci söz mənimdi. Yanı birinci sözün yozumu mənimdi. Həmin gün evdə narahat söz danışmayın, deyərdilər.

Qardaşımın yoldaşı, gəlnimiz çəpər qonşumuzdu, mənim yoldaşım da bu çəpər qonşumuzdu. Yanı aramızda bir çəpər var. Qardaşım qonşudan evlənib. Deyir, oğlun fərsizi xalası qızını isdiyər (söyləyici gülür – tərt.). Bilir ki, iki bacı bir olub verəcəylər. Ona görə də dağa-daşa salmıyıb, xalası qızını isdiyir.

O böyük qardşımın yoldaşı gəlib bizə qulağ asmağa. Hələ gəlin zad söhbəti yoxdu, hələ bunu almamışığ. Rəhmətliy atam da çıxıb tüpürüb. Soradan danışır bunu. Diyiriy ki, a bala, qabağına su atıp da, bunnan gözəl nə var. Aydınınıxdı da. Tüpürux da suyun bir növüdü. Sora gəldi, bizə gəlin qismət oldu. (S.28)

29. Paltarın təmiz olmalıydı, yaxşı giyinməliydin. Deyirdilər ki, martın iyirmi birində Həzrət Əli qırmızı geyinib taxda çıxan gündü. (S.28)

30. Bir də martın iyirmi birinci gününə il təhvil olan gün deyiriy. Həmin gün il təhvil olur. O gün də aş bişirilərdi. Ayn iyirmi ikisi təzə il sayılır. (S.28)

31. İl təhvil olan gün guya ki, bir anlıx hər şey dəyanır, sən də çıxırsan diləy deməyə. İndi naxışın, a həmin an düşərsə, sənin diləyin qəbul olunacaq. Həmin diləy axşamı il təhvil verildəndə olur. Biz o axşama yeni il deyirdiy, Nooruz demirdiy. (S.28)

32. Deyirdilər, Nooruzu isdəmiyən Nooruza çıxmasın. Yəni müqəddəs bayram sayırdıx biz onu. Nooruz Həzrət Əlinin taxda çıxdığı gün sayılır. (S.28)

33. İyirmi ikisi artıx bayramıydı. Deyirdilər, iyirmi bir də bayramdı, iyirmi ikisi də bayramdı. Bayramnan sonrakı gün yazdandı, sabah yaydandı, bürsüyün payızdandı, o biri gün də qışdandı.⁵²(S.28)

---

⁵² Şəki ərazisində yaygın olan inanca görə, Novruz bayramından sonrakı dörd günə əsasən ilin fəsilələrinin necə keçəcəyini müəyyənləşdirərdilər. Söyləyicimiz həmin inancı deyir.

34-37. HƏFTƏNİN GÜNLƏRİ İLƏ BAĞLI İNANCLAR

34. Həfdənin günnəri bunnardı: bazar, bazar ertəsi, tək, çərşənbə, cuma axşamı, cuma, şənbə.

Tək günü bir şey eləmir dilər, bir iş görmürdülər, paltar yumurdular. Tək günü yaxşı gün döy, ziyan çəkəriy. (S.11)

35. Tək günü çimməy də olmurdu. Çimmirdilər bizdə. Uşağı da çimizdirmirdilər ikinci günnəri. İkinci günü ağır gündü deyirdilər. İş görmürdülər o gün. (S.2)

36. Birinci günə tək deyiriy. Təkdə paltar yumax olmaz, xamır da eləməy olmaz. Çörəy qutarıbsa, xəşil bişirsən, yesin. (S.14)

37. Göyçədə ən yaxşı gün dördüncü gün idi. Burda onun əksidi. Dördüncü günü burda⁵³ yas mərasimi eliyillər. Adna deyillər burda dördüncü günə. Amma orda ən yaxşı nəyin var idisə, dördüncü gün eliyirdin, cümə axşamı deyirdilər. Bir işin dalınca gedəndə onu da dördüncü günə salırdılar. Qız isdəməyə gedəndə, uşağa sünnət eləməy isdiyirsən, kirvə tutmağ isdiyirsən, hamısına dördüncü gün gedirsən. (S.6)

38-43. QONAQLA BAĞLI İNANCLAR

38. İndi deyəy ki, bir erməni gəlir, üzdən irax, bizə qonax gəlir. O da Allah qonağıdı. Allah qonağıdı, ona gərəy hörmətii eliyəsən. Kim olur olsun, millətinnən asılı dəyil. Qonax Allah qonağıdı. (S.3)

---

⁵³ Şəki rayonunu nəzərdə tutur.

39. Bibilərım deyirdi ki, qızım, qulağınızda sırğa eləyin asın. Bax belə, uzax ölkələrdən qonax gəldi düşdü sizə. Heş tanımırsız kimdi, nəçidi, hardan gəlib, nədi. Qonaxdı, gəldi.

– Salam mələyküm.

– Əleykə salam.

Mən bı gecə bıra haxlıyacam, bırda qalacam. Deyirdi, o çörəyiizi, olanızı verin. Olmuyannan Allah da bezardı. Olanızı əsirgəməyin. Onun qabağına o çörəyi qoyun, yesin. Onnan əsirgəmə o çörəyi. Qoy yesin gessin. Gün dolanar, il dolanar, elə bir iş yaranar ki, özünüzün də qabağına çıxmasa da, oğlunuzun, qızınızın qabağına çıxar. Onnarın da qabağına çıxmasa, nəvə-nəticələriizin qabağına çıxar. O verdiyiiz çörəy o adamın qarınında qalmaz. Çörəy qarında qalmaz, tikə qarında qalmaz. Axırı o çıxıb özünüzə qismət olacax. (S.4)

40. Qonax Allah qonağıdı. Qonax qapıdan girəndə urzalıldı həməşə. Urza başınnan tökülər. Həmişə taparsan, hər şey taparsan qonağın qavağına. Qoymuyanda ömür boyu tapmazsan. (S.1)

41. Qaşix düşür. Qaşix düşdü yerə, qonağım olmalıdı. Özü də arvad qonağı. (S.4)

42. Əyaqqabı qoşalaşdı, bı tay çıxdı bı tayın üsdünə, qonax gəlir. (S.4)

43. İş gördüyün yerdə pıçax əlinnən düşür. Pıçax belə dik düşər? Allahdandı da. Görsən, ağzi yuxarı düşüb. Onda kişi qonağı gəlir. (S.4)

44-51. QURBANLA BAĞLI İNANCLAR

44. Bir xata eliyirsən, deyirsən ki, mən bir qada qurbanı qoyuram ki, bu xata sovuşsun. Bunu kəsəcəm, paylıyam, özüm də heş yemiyəm. Özün yeyə bilməzsən. Gərəy deyəsən, mən yemirəm. Məsələn, mən yemirəm. Biz bildir də kəsmişiy. Kiməsə aparıb o qada qurbanın verəndə ona deyirsən ki, başıma filan şey gəlmişdi, orda demişəm bu qurbannıği. O da deyir ki, Allah bınnan gözəlini eləsin, ayrı şeylər olmasın. Allah qəbul eləsin. Qada qurbanının ətinnən itə, pişiyə atmax olmaz. Heç oon sümüyünü də gərəy atmıyasan. Sümüyünü basdırasan gülün dibinə, ağacın dibinə. Dərisin vermıyəsən də itə, pişiyə. Elə adama verəsən ki, onu bir şeyə məsrəf eliyə. İtə, pişiyə olmaz. (S.4)

45. Qada qurvanı həməşə deyilir, kəsilir. Bir uşağ xəsdələnilir, bir böyüy xəsdələnilir. Deyirsən ki, bu qutarsın, buna bir heyvan kəsım. O qada qurvanıdı. Kəsən adam qada qurvanınnan özü yiyə də bilər, yemiyə də bilər. Qada qurvanını paylıyanda deyirdiy ki, qada qurvanı kəsmişəm. (S.24)

46. Qada qurbanı da var. Nəsə bir hadisə gözlənilirsə, nəsə bir narahatçılıx varsa, o sağ-salamat savuşsun gessin deyın, qurban deyirdiy ona, qada qurbanı. Biri var deyəsən ki, xəsdələnilib sağaldı, buna bir qurban kəsəcəm. Bir də var, çətinə düşüf, dara düşüf. Deyir, Allah, məni bu dardan qurtar, bir qurban kəsəcəm. Qada qurbanı buna deyiriy. (S.28)

47. Məsələn, ev tikirsən, onnan ötrü deyirsən, bu başa gəlsin, bına da bir qurban deyirsən. Deyirsən ki, məsələn, bir bi-

na qoyuram. Bı bina mənə sağ-salamat başa gəlsin. Bırdan yıxılan olmasın, düşən olmasın. Ona da bir qurban deyirsən. Qurban çoxdu. Ürəyin nə isdiyirsə, qurban deyə bilərsən. Ama gərəy yerinə yetirəsən. Qurban deyəndə gərəy elə deyəsən ki, zorun çata, kəsə biləsən. Məsələn, düşürsən xatıya ki, evimi satıb bını belə eliyərəm. Olmaz. Gərəy elə şey deyəsən ki, zorun çat-sın ona. Deyirlər, eləmirlər, o olmaz. Bınnar hamısı şərttdi. (S.4)

48. Qurban üçün kəsilən heyvanın dərısını, tüklərini, dırnağını, sümüyünü itə atmağ olmaz, basdırırığ. Onu itə, pişiyə atmağ olmaz. Qurban kəsən adam bu gün qurban kəsəcəysə, tərtəmiz yuyunmalıdı. Təmiz olmalıdı, qusul almalıdı. Qurbanın üsdündə indi bacarırsa, duasını oxumalıdı. Qibliyə tutmalıdı, heyvanı kəsməliדי. İndi baxır İsmayıl qurbanıdır, qada qurbanıdı və yaxud da niyyəttdi. İsmayıl qurbanında qoçu bəziyirdilər. Xüsusən də, İsmayıl qurbanında qız evinə qurban aparardılar, lentnən zadnan aparardılar.

Bir də qız evinə mütlax nübar aparılmalıdı. O əsas şeydi. Məsələn, deyəy ki, qız nişanlamışam oğluma, xiyar təzə çıxıb, mütləq xiyar nübarı aparmalıydım, pamidor nübarı, meyvə hansı çıxıbsa, nübar. Yanı bu evdən ora nübar getməliדי.

Qurban kəsilən heyvan nöksansız olmalıdır. Yanı kordu, bu çıxdaşdı, elə bunu qurban adıynan kəsım, xəsdədi, yox. Tam sağlam, düzgün heyvan olmalıdı, əzası zadı da düzgün olmalıdı, topal-mopal olmalı döyül. Qurban kəsilesi gündə qurban kəsən yuyunur, təmizdənir.

Qurbanı kəsirdilər. Bir də vardı yeddi evə paylamağ, bir də vardı ki, hamısını paylamağ. Hamısını da paylıyannar olurdu. Ya da bölürdü, bir hissəsini yeddi pay eliyirdi, yaxın yerrərə paylıyırdı. İsmayıl qurbanında iri cöngə alınıb

kəsilərdi. Məsələn, iyirmi-otuz nəfər pul topluyardı. Ona cöngəni alardılar, kəsərdilər. Hərəsinə bir pay götürürdülər. Baxırdılar ki, kəntdə neçə nəfər əlsiz-ayaxsız var. Bir beş-altı pay da əlsiz-ayaxsızlara verirdilər. Yüz kilodu heyvanın əti, biz də iyirmi nəfəriy. Adama dörd kilo götürəyin, yerdə qalır iyirmi kilo. Onu bir on nəfərə, beş nəfərəmi böləy, əlsiz-ayaxsızlara verəy. (S.28)

49. Keçi əslinə qalsa, qurban kəsilmir. Keçi düzgün deyil. Bilmirəm, nəsə keçidən qurban demirlər. Nə də quşlardan qurban kəsməy olmaz. Xoruz qətiyyəən olmaz. Olmaz, o da qəbul olunmur. Altı aylığınnan böyüy qoyun heyvanı olmalıdı. Qoç mütlax altı aydan keçməlididi. Yanı dörd-beş aylıq quzunu götürüb kəsməy günah sayılır. O qurban qəbul olunmaz. Yaşınnan böyüy mal heyvanı seçillər. Yeddi-səkgiz aylıx dananı gedib qurban kimi kəsməy olmaz. Ən böyüy qurban da dəvədən olur. Yaş yarımnan böyüy dəvə kəsilməlididi. Heyvanın yetginniy yaşına çatması, o ətin dəyməsi⁵⁴ prasesidi. (S.28)

50. Qurban kəsillər, onun sümüylərini deyillər, tullamağ olmaz, basdırıllar. Qurbanın sümüyünü itə indi veririy, amma qədim zamannarda belə eləməzdilər. Bəzi insannar hələ də onu yaşadır. (S.22)

51. Mal-heyvan kəsəndə qoyun kəsəndə, qurban kəsəndə yuyunursan, qüsullanırsan, təmizdənirsən, qurbanı göyərdirsən,⁵⁵ kəsmirsən. Qurban kəsəndə hökmən qüsul almalısən.

---

⁵⁴ ətin dəyməsi – ətin yeyiləcək hala gəlməsi

⁵⁵ Qurbanı göyərtmək ifadəsinin mənasını soruşduqda niyyətin hasil olması kimi izah etdi.

Qüsullanıb təmizdənirsən, sonra kəsirsən. Qurbanı biz göyərdirsən deyiriy, kəsirsən yox. Elə-belə heyvan da kəsəndə yenə təmiz olmalısən. (S.13)

52-57. OV ADƏTLƏRİ

52. İnsan ova pak getməlidir. Hansı ovu vurursa, onun mövsümünə baxmalıdı ki, bu mövsümdə, bu ovu atmağ olar və yaxud da olmaz. Ovu nişan alanda bisimillah deməlidir. Çünkü bisimillah deyəndə onun əti halaldı. Əyər bisimillah deyilmədən gedibsə, o, şəriyətimizdə məqsədə uyğun deyil. Ona görə də bisimillah deyib ova getməlisən. Çox ov atmağa islam dini icazə vermir. (S.22)

53. Mən də ova getmişəm. Mən də ovçu olmuşam. Elə burda da ova getmişəm. Çünkü bizdə elədi ki, irsi, nəsildən olub da ova getməy. Ova gedən adam yuyunmalıdı, qusulmalıdı, təmizlənməlidir. Sən ova gedirsən, əlində də silah. Ama eləsi var, elə heylə də gedir. (S.13)

54. Ceyranı, cüyürü, dağ keçisini vuranda onun da başını ütörlər, necə biz mal ütən kimi, ayaxlarını zadı, hamısını yeyillər. Əvvəllər ovun dərisinnən özdərinə çıxır tikirmişdər. Sümüyləri də atırmışdər, bəzən qazıb basdırırmışdər. Bunu başqa yerə atmaq, itə, pişiyə verməy məqsədə uyğun deyil. (S.22)

55. Ovu atmağ baxır onun böyüylüyünə, kiçiyliyinə. Məsələn, kəhliydi, deyirdilər, yeddiyə qədər atginən, günah döyül. Bir dəfiyə yeddi kəhliy atmağ olar. (S.28)

56. Mənim anamın dayısı varıydı. 20-ci illərdə o adam məllim işdiyirdi. Mühəribəyə aparmamışdılar onu 41-ci ildə. O deyirdi ki, mən yüz dənə təkə atdım. İndi burda təkə deyirlər, bizdə ov deyirdilər, dağ keçisi. Kiçik Qafqaznan Böyük Qafqazın dağ keçilərində fərq var, buynuzlarında. Televizorda görübsüz da, onların buynuzları hətda quyruğuna çatır, quyruğunu buynuzu ilə qaşılır. Bunnarı atanda buynuz üsdə düşür yerə. Mən, deyir, yüzünü atdım, tufəngi də basdırdım. Anam da deyir ki, biz yetim uşaxlarıydıq, dayım gedirdi, üç günən, dörd günən çöldə qalırdı, təkə vururdu, ov vururdu. Gətirirdi, ətinnən bizə də verirdi, yetimiydik deyə. Deyir, yüzün vurdum, tufəngi də basdırdım, çıxdım gəldim. Bunnan da qurtardı.

– Yüz birincini vursa, nə olar?

Nə bilim, o inanclara görə, çətinniy çəkir. Şəxsən mən şahidiyəm, ovçuydu, çox ov eləmişdi, xəsdələndi. Uzun müddət yatdı, ayağı dizdən aşağı qopdu, çürüdü. Ayağın da aparıb basdırmışdılar. Sora dünyasını dəyişəndə ordan ayağını gətirib qoydular cənazəyə, apardılar dəfn eləməyə. (S.13)

57. Ovu tutax ki, gətiririy, yolda kimsə görəndə ona ov ətinnən hökmən verməlisən. Bax, ova gedirsən üç nəfər, dörd nəfər. Yanı burda kəhliy olur. Gediriy da, birdən elə olurdu, atammırdıx. Yoldaşım üçün atırdı, mən atammırdım. İndi hamı üçün döyül axı bu. Ya mən atırdım, o ata bilmirdi. Bir dənəsini verirdim, apar, evdə uşaxların yesin. (S.13)

58-79. AĞAC, HEYVAN VƏ QUŞLARLA BAĞLI İNANCLAR

58. İncilin dibinə pul qoyub kəsirdiy. O vaxtı bizim qapıda varıydı, düz təndirin divinnən çıxmışdı. Yoldaşım rəhmətdiy

divinə qəpiy qoydu, kəsdi. Sora da getdi xəsdələndi, öldü. Dedilər, incil kəsif ona görə. (S.26)

59. Əncir ağacıynan ehdiyatdı olmağ lazımdı. Onun altınnan keçəndə pisimillah eləməy lazımdı. (S.28)

60. Əncir ağacını yandırmağ olmaz. Əncir ağacını kəsməy, doğramağ üçün gərəy Quran oxutdurasan. (S.28)

61. Dağdağanı, deyillər, kəsməy olmaz. Əmmə kəsənnər olur. O deyir, bir növ, ziyarət ağacı kimidi də. (S.11)

62. Qoz ağacının altınnan keçəndə pisimillah eləməy lazımdı. (S.28)

63. Dooşana məkrüh diyərdilər bizim camaat. Yanı onun ətini yiyə də bilərsən, yiməyə də. (S.28)

64. Pulsuz balıxları yeməy olmaz. Bizdə pulsuz balığa, naxıya haram deyillər. (S.28)

65. Pişiyi öldürməy olmaz. Əgər çox böyüy, ciddi ziyan verirsə, azdıra bilərsən. Aparıf azdırmalısan. Amma iti öldürməy o qədər də qəbahət sayılmazdı. (S.28)

66. Dooşanın baş-ayağı bizdə isdifadə olunmazdı. Dərisi də bir şeyə yaramazdı. Dooşanın quyruğunu ləmpənin başına zada qoyurdular. Bəzək kimi, dursun.

Donuzu atırdılar, düzdü, amma donuzun da baş-ayağı bizdə isdifadə olunmazdı.

Cüyürün də başı-ayağı o qədər də isdifadə olunan döyüldü. İçalatınnan, ciyarınnan zaddan isdifadə eliyiriy. (S.28)

67. Atın kişnəməyi pisdi. Ev tərəfə üzünü tutuf kişniyirsə, həmişə qaynənəm deyirdi, xəvəri bildirir ki, nəsə bir bəd xəbər olucaxdı. Atın kişnəməyinə qaynənəm həmişə elə deyirdi. İtin ulamağını da deyirdi. İtin ulamağı da pisdi. (S.2)

68. Deyir, filankəsə elə bil çər dəyib. Ata dəyir ən çox, amma adama da dəyir. Atı öldürə bilir. Əyaxları tutulur. Elə insana da. Deyir, elə bil çər dəyibdi. Halı özündə dəyil, əyaxları ağrıyır, bədəni ağrıyır. Elə bil, bına çər dəyib. Bilənnər bilir da. (S.4)

69. Pişiy baxırsan əliynən üzünü yalıyır, onda bir yaxın adamın yol gəlir. (S.3)

70. Leyləyi öldürməy günahdı, yanı hacıleyləyi. Deyirlər, Hacdan gəlib, oxuyur. İndi son vaxtlar gəlmir. Amma hacıleyləyi öldürməy günahdı. (S.28)

71. Göyərçini öldürməy günah sayıladı. Deyirdi ki, o, imamın toyuxlarıdı. (S.28)

72. Gəlir tövlədə, bajada yuva qurur. Baja quşu deyillər onnara. Qaranquş gəlir, bizim tovlada yuva qurur, dəymiriy. Öz də hər il gəlir. Hər il yekəldir, aparır. Qaranquşlara dəymək olmaz. Ən çox onu qoruyurlar. O yaxşı quşdu, köçəri quşdu. Kışı gedir, yazda gəlir, həmin yerdə yenə yuva qurur. (S.11)

73. Qarğa orda qırılıyanda deyillər, evə qonax gəlir. Ona bax hələ, xəvər eliyir. (S.1)

74. Bayğuş kimin həyətində bannasaydı, o ölməliydi. (S.3)

75. Bayquş gələndə ona duz, çörəy qoyursan. Çəkilir gedir, ziyan da vermir. (S.4)

76. Bayquş ziyana da gələ bilir. Ölüm olur o dəyqa. Quş əgər uluyursa, çağırarsa, soğan dişdiyif atırığ, bir də nəzir qoyuruğ çölə. (S.2)

77. İlan görəndə deyiriy ki, Süleyman peyğəmbərin eşqinə ilan dəyməsin. Bu, nənəməzdən qalıf. (S.24)

78. Deyillər, hər öyün ilanı var. Onu öldürməy olmaz. Öldürsən, ziyannıx çəkərsən. (S.24)

79. Bizim evdə varyıdı. Deyirdilər ki, öldürməyin, ev ilanıdı, günahdı. Mən də deyirdim ki, ilana baxmıram ki, mən toyuğa baxıram, cücəyə baxıram, ilanın mənənim evimdə nə işi var. Tutan kimi öldürürdüm. Bir üçünü, dördünü öldürdüm, daa indi yoxdular. (S.28)

80-82. FATMA NƏNƏNİN QURŞAĞI

80. Göyqurşağı Fatma anaandı. Ana demirlər e, nənə. Fatma nənənin qurşağı. Yağış yağır, dolu yağır. O qurşax göydə görükdüsə, kəsilir ta. Daa yağmır.

Fatma nənənin qurşağı qabağı kəsir. O ki, görsən möhkəm yağır. Bir də görsən od tutdu göynən. Baxırsan sakitdəşdi, hər şey getdi. Fatma nənənin qurşağı göydə görükdü, yağışı Allah-tala çəkir. Ta yağdırmır. (S.4)

81. Yağışdan sonra göydə belə bir işıqlı bir zolağ əmələ gəlir. O göy qurşağıdı. Deyillər ki, o, Fatma nənənin qurşağıdı,

əmmə göy qurşağı da deyillər. Fatma nənə də, a bala, Məhəməd peyğəmbərin anasıdır. Əmmə qızının da adını Fatma qoydu, o odu. Qızı Fatmanın qurşağıdır. (S.24)

82. Deyirdilər, niyyət eliyib göy qurşağına baxsan, niyyətin hasil olur. (S.19)

83-108. HAMILƏ, ZAHİ VƏ UŞAQLA BAĞLI İNANCLAR

83. Hamilə arvat qaz əti yeməsin, qaz əti qadağandır. Qaz əti yesə, deyirdilər, pərdəli olar uşağın əlinin, ayağının arası. Onu qadağan eliyirdilər. Bəzi şeylərdən elə qadın gərəy özünü qoruyaydı. (S.11)

84. Hamilə arvat dovşan əti yeməz. Yesə, deyillər, uşağ dooşan dodağ olur. Hamiləni əslində çox elə şeydən qoruyursan da. (S.11)

85. Tikə alıb yeməy. Məsələn, mən hamiləyəm, səni çox isdiyirəm. Sənin əlindən bir şey alıb yeyirəm hamilə olanda ki, o uşax saa oxşasın. Birinci tikəni kimin əlindən alsa, uşağ ona oxşayar. O hamilə olursan ki, isdiyirsən ha. Koulundan keçir ha, bı şey olaydı, mən yiyəydim. Hamiləən koulundan həylə şey keçir axı. (S.4)

86. Ummax elə hamıda olur. Zahı yatan arvatda lap çox olur. Umursan da, deyirsən, indi filankəs gəlirdi, əlində bir şey varıdı. Görən o, mən diyən idi? O mənə niyə görsətmədi onu? Elə bil ki, konunda⁵⁶ umursan ki, mən deyən olaydı, maa

---

⁵⁶ konunda – könlündə, qəlbində

verəydi, yeyəydim. Baxırsan kefi olmur, bədəninə ağrı olur. Soruşursan da, evin ayləsisən. Deyirsən:

– Niyə həyləsən?

Deyir:

– Vallah, o qonşu o bira gələndə elə bildim, oon əlindəki filan şeydi.

O hamıda olmur. Çətin şeydi o. O adama deyirsən ki, sən filan vaxtı bizə gəlmişdin e. Əlində bir şey gətir, o gəlinə verginən. O sənnən umsunub da. (S.4)

87. Arvat uşağa yatanda mütlək qapıda bir kişi olmalıydı. Kişi xaylağı olmalıydı. Onda da qan axmaymış da, onda da deyirdilər, hal apardı. Mütlək kişi xaylağı olmalıydı orda. (S.11)

88. Arvat uşağa yatanda ayaqqavıları çöörürdülər⁵⁷ ağzı aşağı. (S.11)

89. Sonu,⁵⁸ dəən, çaya axıdırdılar. Mən suya axıtdıxlarını bilirəm. Torpağa bassırsağ, yaxşı döyül də. O uşağın elə bil yoldaşdı da. Bassırsax, uşax da birtəhər olar. (S.11)

90. Rəhmətliy bibilərım deyirdi ki, oğlan uşağının göbəyini bükün bir kağıza, atın çölə gessin. Qoy həmişə çöldə olsun oğlan uşağı. Ama qız uşağının göbəyini bükün bir şeyə, evdə bir küncə qoyun. Qız uşağının göbəyini çölə atmayın. Elə həylə də eliyirdiy. (S.4)

---

⁵⁷çöörürdülər – çevirirdilər

⁵⁸ son – uşaxlıq yoldaşı

91. Uşağın göbəyi quruyuf düşənnən sora onu aparırdılar ya bir məktəbin dibinə, bünövrəsinə basırırdılar, ya idariyə zədə ki, uşağ oxuyan olsun, işdiyən olsun. Hə bax elə. (S.11)

92. Qırx tükünü saxlıyırıx. Ortancıl oğlumun qızı olmadı, çox soradan bir qızı oldu. Onun tükü hələ bırdıydı, o gün göndərdim anasına. Qırx tükü əvdəydi. Saxlıyırsan da, niyyət eliyirsən, saxlıyırsan. Deyirsən, qızım olsun, başım tükün saxlıya-cam və yaxud oğlum olsun. Oğlaan da tükün saxlıyırsan. (S.4)

93. Uşağın birinci tükünü, qırx tükünü qırxıb saxlıyırdığ. Bax bizim uşaxlarınkı hələ də divanın altında durur. Hə bax onu saxlıyırdığ. (S.11)

94. Uşağın birinci tükünü ki qırxırığ, qırx tükünü çəkiri. Dəmir pulnan çəkiri. Götürür, onu nəzir veriri, dəmir pulu. Onu da qatdıyıriğ tikiri, bir yerə qoyuruğ bir təmiz yerə, durur. (S.24)

95. Qırxlı uşağın üsdünə sarı şey, rəngi sarı olmasın parçadı, nəvlim, sarı şey aparmırdılar. Aparsan, deyirdilər, uşax sarılığ olar. (S.11)

96. Uşağın üsdünə ət aparmağ olmaz. (S.11)

97. Uşağın birinci dırnağını ana gərəy dişiynən kəsəydi. Düz altı ay, ana gərəy dişiynən kəsəydi. Qayçı vurmamalıydı. (S.11)

98. Uşağı yatdıranda başının altına çörəy qoyurdular, qayçı qoyurdular. Onnarı qorxmasın deyə qoyurdular. (S.11)

99. Uşağı yatdıranda başının altına kömür qoyurdular. Kəsən şey, bıçağ qoyudular. (S.2)

100. Hürü nənəm vardı, onlarda muncuğ vardı. Bizim balaca uşaxlar olduxca məni göndərirdi anam ki, get, Hürü nənənnən o muncuxları al gətir. Belə torvada muncuğuydu. İndiki uşaxlar olsa, onun bir dəfə ağzını açıb baxardı. Mən baxmadım ki, görüm bu nətəri muncuxdu. İndi peşman olmuşam ki, gərəy bir dəfə açıf baxaydım. Aparanda da mən aparırdım, gətirəndə də. Uşağın qırx çıxıncax o muncuğ bizdə qalırdı. Uşağın başının altda qoyurdu anam qırx çıxıncax. (S.11)

101. Qırx paltarını da saxlıyıriğ, o biri uşağa geyindiririy. Uşağın qırx paltarını tullamırığ. (S.24)

102. Hədiy bişirərdilər, qarğadalıdan, buğdadan qatıb bişirərdilər. Yəni dişi bərkisin. Hədiy nənəsi bişirərdi adətən, oğlanın anası da bişirirdi, qız anası da bişiridi, fərqi yoxuydu. Qonşuya çıxarırdı hədiy paylamağa. O da əvəzində kanfetdən, nə bilim, qəntdən, nəşə şirin bir şey verirdilər. Uşax dişi onda rahat çıxardır. Elə deyirlər. (S.28)

103. Uşağın dişi ki, birinci dəfə ağzınnan düşür ha. Onu da aparıf küncə, bajiya atırdılar. Deyirsən, ay siçan, ala bını sən. İnci dişii ver bına, balta dişini verim saa. (S.4)

104. Uşağın dişi yeddi-səkgiz yaş arasında düşür. Ona deyirlər, quzu dişdəri. Quzu dişi düşür:

Quzu dişimi apar,
Balta dişi gətir.

Mahnı kimi deyirdilər ee onu, elə bir şey vardı. (S.28)

105. Uşağın çilləsin kəsdirməyə söz var Quranda. Onu aparırsan molla yanına. Qurannan bilənnər onu oxuyur, uşağın çilləsin kəsir. Özü də uşax çilləli olanda qılçaları üsd-üsdə minir həmişə, belə. Onnan bilirsən ki, uşağı çillə basıb.

Uşax ki, qucağında qırxlı olub e, məsələn, beş gündü, on gündü, on beş gündü. Qırxlıdı da, qırxı çıxmıyıb. Kəntdə ölü ölüb. Bı ölünü aparırlar basdırmağa. O uşağı gərək ana ala qucağına, çıxa çölə. Ana çıxmıyanda o ölünün çilləsi bı uşağı basır. Uşax onda qıçın belə qoyur qıçın üsdünə, bilirsən ki, çillə basıb. Çox bilən analar var da. Bəzi adamlar var, heç onu qanmır.

Bir də eşiydən qırxı çıxmamış ət alırsan, çöldə kəsilmiş. Gərəy evə gətirəndə uşağı çıxardasan o ətin üsdünə. O ətin də çilləsi basır uşağı. (S.4)

106. Uşağ çiliyə düşəndə yerimdir. Çiliyə düşən uşağı aparırığ naxırçının qavağına. Bir dörd-beş yumurta, bi kilo şirni, bir qırmızı ip, bir pıçağ aparırığ. Naxırçı bunun əyax barmaxlarını bağliyyir, ipi vurur, kəsir. Onda da üç dəfə “çilləsini kəsirəm”, – deyir. Kəsir, onnan da uşax yeriyir. (S.24)

107. Qıçı açılmıyan uşaxları, yerimiyən uşaxları görürsən ki, naxır qabağına çıxardırdılar, mal gələndə. Qıçına qırmızı bağliyyırdılar, qırmızı lent. Naxırçıya qayçını verirdilər, onun qıçının lentini kəsirdi ki, yəni bu yeriyəcəy. Naxırçı bu lenti kəsdi, ona pay verərdilər. Yumurta verərdilər, kanfet verərdilər, nəşə bir şey verirdilər. (S.23)

108. Mənim atamın ikinci evliliyinnən olan uşaxları ölürdü, qalmırdı. Onnan bir qardaşım qalıb. Oon dörd dənə uşağı ölüb. Üç qız, bir oğlan. Doğulub beş aylığına, altı aylığına

çatanda ölmüş. Ama oğluun biri qalıb, ilki hələ qalıb. O vaxt o anadan olanda deyirmişlər ki, bu uşax yaşamaz, yaşasa da, qolunu qatdıyan olmucaxmış. Kürəyibütöv doğulub. Anadan olanda nənəmə deyirmişlər ki, bu uşax yaşamaz, yaşasa, bu, ən güjlü pəhləvan olacax. Buun kürəyi bütövdü. Deyir, o, dörd-beş yaşında ölüb. Məktəbə getmiyib. Deyir, on yaşında, on iki yaşında uşaxları beş yaşlı uşax qatdıyıb yerə qoyurmuş, dalaşanda. (S.19)

109-112. YAS VƏ O BİRİ DÜNYA İLƏ BAĞLI İNANCLAR

109. Ana, ata ki, öldü. Oğul, qız nə qədər ağlasa, suvabdı. Ama oğul, qız ki öldü, ana, ata ağlamağı yerbəyer günahdı. O anaan gözünnən gələn yaşı aparıb uşağının qəbrinə tökürlər. Qoymurlar evlad irahət ola orda. Bax o çətindi. Ama biz əməl eləmiriy axı. Cavanımız, oğlumuz, qızımız, irağ olsun, öləndə özümüzü şəhid eliyiriy. Olmaz. Ama oğul, qız atanı, ananı həmi yuatda⁵⁹ yumağı suvabdı, həmi də ağlamağı. (S.4)

110. Mənim bajımın baldızının birinci qardaşı Sibirdə əsgərriydə suya düşdü, öldü. Gəlinin də yekə, qalın, qıvrım saçı varıydı, hörüyləri. Bir hörüyünü kəsdi, qoydu qardaşının qəbrinin üsdünə. Əri də öz xalası oğluydu, tuneldə işdiyirdi Zod kəndində, qızıl mədanında. O da tunnel uçdu, qaldı altında. Bir hörüyünü də kəsdi onun qəbrinin üsdünə qoydu. O yaxşı şey döy, hamı da qınadı. O hadisələr 1985-ci ildə olub. (S.26)

111. Deyillər, qəbr sıxır pis insanı. Sıxır, deyir, anasının əmduyi südü burnunna gəlir. O dünyaya qalmır. (S. 24)

---

⁵⁹ yuat – ölünün yuyulduğu yer

112. Sirat, sual, mizan, qəbir əzabı, onnar hamısı qabaxda var, olacaxdı. Sirat körpüdü, qıl körpü. Sual sorğu- sualdı. Mizan günahı, savabı çəkən tərəzidi. Qəbir əzabı da əgər günahı vardısı, qəbiri sıxacax onu. (S.14)

113-116. TƏNDİR, OCAQ, ÇÖRƏKLƏ BAĞLI İNANCLAR

113. Təndir başına, çörəy yapılan yerə kişi gələ bilməz. Onda deyir, çörəy küt gedir. Bir də seyid gələndə elə olur. Bi gün çörəy bişirirdim. Bişirdim, çıxartdım. Un da elə yaxşı undu, xamır da yaxşıdı, ta küt zad gedəsi döy. Bu Qara İmanda bir dənə Seyid Aysa yoxuydu? Bax bu gəldi bizə. Öyə gəlif gedəniydi. Gəldi day gəldim, burdan da kündüyü apardım. Təndirriy⁶⁰ o tərəfdədi. Onnan sonra o çörəyin biri də durmadı. Nə qədər yaptım, hamısı eləcə töküldü. Özü də dedi ki, çörəy bişirəndə mən gedən döylüydüm. Əmmə indi nətəər oldusa, gəldim. Özü də hiss elədi ki, çörəy durmadı təndirdə. Hə, üsdə seyid gələndə çörəy axır, durmur təndirdə. (S.11)

114. Təndir qoyanda divinə, bünövrəsinə pul qoyullar da. O vaxtdı bizdə orda hamının evində ayrıca təndirriy varydı, təndir damı. Üsdündə belə yumru fason bacası varydı. O tüsdü belə çəkilsin, gessin. Bajadan tüsdü çıxıf gedirdi. Bizdə təndirlər yerdən olurdu. Üzdən təndiri⁶¹ biz gəldiy, burda gördüy. (S.6)

115. Çörəyi ikitərəfli kəsməyə qoymurdular. Çörəy bir tərəfdən kəsilmir? Qoymurdular ki, o biri tərəfdən də sən kəsəsən. Gərəy bir tərəfdən kəsilə. (S.11)

---

⁶⁰ təndirriy – təndirin olduğu yer

⁶¹ üzdən təndir – yerin üstündə qoyulan təndir

116. Küt gedir çörəy. Onu qoyullar külün üsdündə bişir. Sora uşaxlara zada verirdilər ki, ala ye, pul taparsan. (S.2)

117-129. AXŞAM YASAQLARI

117. Axşam, ümumiyyətcə, heş nə verməzdər. Bizə belə örgədiblər. Axşam vaxtı da qarıya gələnə deyirsən ki, binnan ötrü gəlirdin, bir az er⁶² gələydin da. Bizə düşmür. Bını versəy, zələl çəkəcəyiy. Belə deyirsən. Bibilərım deyirdi ki, şər vaxdı şey verməyin evdən. O yaxçı mənə verməz. (S.4)

118. Şər qarışanda ağlamazdar. Şər məleykələr hamısı evin dörd tərəfindədi. İrağ olsun. Deyir, binnan da yekəsi olar. Gərəy ağlamıyan, şükür eliyəsən.

Qardaşım cavan ölmüşdü, on beş yaşında. Bacım nişanı ölmüşdü. Sora bir qardaşım genə cavan ölmüşdü. Üçü getmişdi cavan, üçümüz qalmışdıx. Nişanı bacım saşdı qızımış. Belə ucada durub saçını yerdə yuyurmuş. Baxça məlliməsi imiş. O vaxt hamam yoxmuş. Bırda vedrədə suyu qoyub özü də çıxırmış yuxarı. Bacım həylə yuyurmuş. Saçı həylə uzunmuş. Bir gün naxoş olmuşdu. Elə həylə də ölmüşdü. Onda anam çox özünü öldürüb. Gedib yeddi il qəbirsanlıxdə yatıb. Bir gün məleykələr dəsdəynən yığışib anamın başına. Deyiblər:

– Gəlmişiy. Di gəl otur, ağla. Səən səsəə gəlmişiy.

Deyibdi ki, gündə ağlıyram.

Deyiblər:

– Yox, bir də ağla.

Deyib:

– Yox, ağlamıram. Gündə ağlıyram.

---

⁶² er – ertə, tez

Deyib:

– Sən bir də belə ağlasan, basıb o gözüün ikisin bir deşiydən çıxardacayıx. Özü də onnan çətin dağ vıracayıx saa.

Anam deyir, onnan sora qorxdum, çox həylə ağlamadım, çox qəbirsanniğa getmədim. Ağlamaq pis şeydi. (S.4)

119. Axşam ağlamağ olmaz. Axşamlar ixtiyar vermillər ağlamağa. Ziyannıx çəkərsən axşam ağlıyanda. Yasda da axşam ağlamağ olmaz. Başına bir iş gəlsə, adamdı, göz yaşını saxlıya bilmir. Əmmə gecə ağlaşmağ olmaz. (S.24)

120. Gecə zoğalın, incilin altına getməzdilər. (S.11)

121. Qonşuya axşam çörəy verməy yaxşı döyül. (S.11)

122. Qonşuya axşam pul verməy olmaz. (S.11)

123. Axşam çalasıdı, qatıxdı, verməy olmaz. Mənsil verməzdir. Mənsil çalasıdı. Siz ona çalası deyirsiniz. Maya da deyən var, çalası da. Bax belə şeyi verməzdir. (S.11)

124. Mal əyağında biz duz vermirdiy. Deyirdilər, öyün tamı gedir duzda. (S.24)

125. Bizim kəntdə bir qarı vardı, onun öylətdəri də burya gəlmişdi, sora Bakıya köçdülər, getdilər. O qarının yüz yaşı var idi. Heş kim pişqa⁶³ tapmırdı. O, odu saxlıyırdı kərmənin arasında. İşxlananda hamımız ona oda gedirdiy. Səhər tezdən gedirdiy oda. Saat beşdə. Deyirdi, apardığınız odu keçirmiyin. Bir də savax gələrsiniz. (S.24)

---

⁶³ pişqa – kibrit

126. Anam deyərdi ki, mal məhləsinə qoyma gəlsinlər, qoyma getsinlər. Axşamüsdü qoyma. Əliboş gəlib-getməsin. Mal məhləsi ki var, axşam gün çönənnən sora orda kimin nə işi var? Gəlirsən, bu yannan qapını bağla. Ordan gəl, ordan get. Mal məhləsinə gəlmə. Su aparmax da olmaz. Boş qabnan, boş vedrəynən ora girməy olmaz. (S.28)

127. Məsələn, kiməsə qatıx verərdin, süd verərdin, onun yerində mütləx ya kanfetmi, ya yumurtamı, bir şey qaytarıb verirdilər. Xüsusən, maya verməy olmaz. Yanı kiminsə mali təzə balalıyıb, onun mayası yoxdu. Gəlirdi ki, bəs mal balalıyıb, qatığı mayalamağ üçün maya ver. Ona bir qaşix, iki qaşix verirdin, amma mütləx o, heç olmasa, bir çimdiy duzsa da gətirdiyi qabda gətirirdi. Ya beş qəpiy pul, iyirmi qəpiy pul, ya bir şey gətirirdi. Axşamüsdü gəlməzdər belə şeylərə. Heş qapıdan su da verməzdər axşamüsdü. Çünkü evin bərəkəti gedir. (S.28)

128. Dədəm deyirdi ki, gecəynən zibil atırsan, bərəkət qaçır. (S.4)

129. Gecə vaxtı pul isdiyənə pul verməzdər. (S.4)

130-133. NƏZƏR VƏ GÖZDƏYMƏ İLƏ BAĞLI İNANCLAR

130. Göz dəyməsin deyə üzərriy yandırır dıx:

Üzərriy sən, havasan.

Yaman dərdə davasan.

Üzərriylər çırt dasın,

Qurşağa dəyən gözdər pırt dasın,

Bu evə dəyən gözdər pırt dasın.

Külünnən uşağın, elə böyügün də alnına zadına vırırdığ.
(S.4)

131. Duz götürürsünüz, deyirsiniz:

Sən elədin atil,
Mən elədim batil.

Üş dəfə elə eliyəndə nəzərdən, bednazardan uzağ olursan.
Üş dəfə başınnan belə firrıyırsız.

Uşağ belə qızdırır da, ya qorxur, səysənir. Hərriyirsən duzu:

Sən elədin atil,
Mən elədim batil.

Üş dəfə deyirsən. Onu mən Qaxda bir ziyarətdə görmüşəm. Eliyiflər onu, sora da axar suda əlini təmiz yuyursan, gedir. Ocağa da atırsan, təmiz suda da axıdırсан. İkisini də eliyirsən. Ocax olmuyanda elə yonuu⁶⁴ suya tutursan. Uşax görürsən ki, səysəndi, qorxdu, tez onu eliyəndə, lap yaxşı olur, rahat yatır. (S.2)

132. Nəzər qaytarmağ üçün ən çox dağdağannan isdifadə eliyirdilər. Məsələn, uşağın orasına, burasına dağdağan asıllar. Özü də deyirdilər ki, xoruz səsi eşitmiyən dağdağan olsun gərəy. Qırıb gətirib çiyinnən uşağın asırlar. (S.23)

133. Göz sındıran şeylər vardı bizdə. Kəhraba da var, şəvə də var. Şəvə bizdə varıydı. Şəvə bir növ göz qaytarır. Kəhraba elə xəsdəliyin, zobun, müxdəlif xəsdəliylərin dərmanıdı. Onlar sayalı muncuxlar sayılırlar. (S.28)

---

⁶⁴ yonuu – yönünü

134-141. QIZILLA BAĞLI İNANCLAR

134. Axça siçanı deyirlər ona. Elə bir heyvan da var. O deyirlər, qızıla çox hərisdi, qızıl yığır. Harda olsa, qızıl topluyur. O deyirlər, qızılı çox xoşdayır, qızıl harda olsa, oğruyur. (S.28)

135. Gül dikansız, xəzinə ilansız olmaz. Xəzinənin üsdündə ilan olmalıdı. (S.28)

136. Kimsə qızıl tapırsa, valla, onu deyirlər ki, Quran oxutmalıdı. Yanı halallıq almağ üçün də, Quran oxutmalıdı. Basdıranamı, qoyanamı Quran oxutmalıdır, onun adınnan nəsə bir şey çıxartmalıdı. Belə bir şey eşitmışəm. Onun ruhunun savabına görə hansısa əlsizəmi-əyaxsızamı nəsə bir şey eləməliidi. Yardım eləməliidi. Başqa bir şey eşitməmişəm. Quran oxutmalıdı o adama, bir də kimsəsizəmi, yazığamı, əlsizəmi nəsə bir iyanə verməliidi, ordan müəyyən hissəni ona verməliidi. Belə söhbət var. (S.28)

137. Qızıl tapan yerində bir qızıl qoymasa, öz-özünə çatdıyif ölər. Öz başına bir iş gəlir. Qızılı tapdığı yerdə bir qızıl qoymalıdı. (S.24)

138. Qızıl tapanda onun bir-ikisini yerə atıllar. Bizim Göycədə çox qızıl tapan olur. İkisini, üçünü götürüf yerinə atıfsan ki, onu yiyə biləsən, o qızıl saa qismət ola. Eləməsən, deyir, yiyə bilmirsən. Ya ölürsən, ya itirsən, ya oğurruyurlar. Onu gərəh yerinə atasan. Pəmbəhdə bizim qohumnar var. Qoca kişi gəlif, birmi, ikimi. Erməni deyif ki, burda qara daş var, filan yerdə. O hardadı? Kişi də qoca kişidi. Deyif ki, filan

yerdədi qara daş. İki günnən sonra gedif ki, görüm bunlar qara daşı neyniyir? Gedif ki, orda küpələr varıymış, çıxardıf haravalara dolduruflar ermənnər, yerinə də iki-üş dənə qızıl tulluyuf gediflər. O qızılı da bu kişi götürüf gəlif. (S.1)

139. Qızıl tapana qalmaz. Qızıl tapan onu yeyə bilməz. Bını da bibilərım deyirdi. Deyirdi ki, qızıl tapan onu işdədə, yeyə bilməz. İşdətsə də, xeyrini görməz. Qızıla həylə deyirdi bibilərım. Deyirdi, o vədələrdə divarda zadda gizdiyiblər. (S.4)

140. Qızıl tapdın, gərəy onu mundarriyasan. Xəzinə tapıb, xəzinə yoxa çıxmasın, xəzinə bunun düşmanı olmasın (xəzinəni tapdıqdan sonra başına pis hadisə gəlməsin – tərt.). Bizim yerdə qarılar, qocalar deyirdilər, üsdünə peşovlamalıdı, sulamalıdı. Bu qızılı mundarladı, tilsimnən saldı. Bəlkə də bu qızılı basdırıb, tilsim duası oxuyub, ismi-əzəm duası oxuyub ki, özgəyə qismət olmasın. (S.14)

141. Biri varıdı cavan oğlan, bir də briqadir, bir də sədr. Üçü. Binnar gedəllər, nəysə qazanda bir küpə tapallar. Binnar aşmaz, bükməz, deməzdər. Bını hardansa görənnər olar. Yerini görəllər ki, bırda xırda küpə qızılmış da, götürüblər. Dedilər, onnar boyunnarına almadılar. Ama görən olmuşdu. O sədrin yıxıldı, qıçı qırıldı, o briqadirin oğlu öldü, o küpəni götürən cavan oğlan da düşdü traxtorun altına, xıncım-xıncım oldu. Onun o çəhmələrini oon arvadı hələ saxlıyırdı. Arvadı bu yil ölüb. Hələ o çəhmə qalırdı. Qan dolmuşdu çəhmələrin içinə. Arvadı onu saxlıyib gətədi çıxardı Bakıya. O onda olmuşdu, Əmoğuda. O, Baxdiyar da deyilən ki, qızılı tapmışdı, boynuna almadı. Onu oğlannarı basdırmışdı. Getdi, onun bacısının

nəvəsi, kim tapdı, çıxardı, neynədi. Onun oğluna da bir az verdilər. Oğlu da onu gizlətdi, dandı. Gəlin, oğul dandılar. Onnar hamısı onun zələlini gördülər. Gəlin pəhlivan kimi adamıdı, oldu heş zad, yarımcan. Hələ də yerrərdə sürünür, dəmirlərnən gəzir. Oğluydu, gözdəri tutuldu. Kişi özü dili tutuldu, heş zad diyə bilmədi ki, hara qoydu, neynədi. Qızıl tapana qalmaz, özü də onun xeyrini görməz. (S.4)

142-168. DİGƏR İNANCLAR

142. Yer oynuyur deyillər. Yer öküzün üsdündədi, öküz tərpendi, yer oynadı. (S.24)

143. Dəccal eşşəyi tərsinə minib, qiyamət günü gələcəy. (S.28)

144. Bir dənə belə cücü var, qırmızı, üsdü qara xallı. Ona deyirlər, uş getginən, filankəsimi gətir. Ona Şəki camaati Fatma bacı deyir. Çox uçurtmuşam e, mən onu. (S.4)

145. Biz tərəfdə göy gurullamamış pencər yığmıllar. Ona görə ki, o halal dəyil. Allah tərəfinnən buyrulub ki, o haram olur. Gərəy göy gurulduya, sora yığasan. (S.3)

146. Bibilərım deyirdi ki, mal, heyvan olan qapıya boş vedrəynən girməzdər. Boş vedrə yaxçı dəyil mal, heyvan olan qapıya. Çox şey var e, qızım, qurtdaladıxca adamın yadına gəlir. Ama indi o dövr dəyil ta (indiki nəslin belə şeylərə inan-mamasından gileylənir – tərt.). (S.4)

147. Bünövrə qazanda bünövrəyə qəpiy atırdığ. (S.6)

148. Deməli, yatılmıyan paltarın üsdünə yayda götürüb qalın ədyal örtsən, güvə düşər. Bir dəfə bizdə varıydı, onda sınınamışam. Ədyalıydı örtmədim, bilmirdim onda da. Elə ədyalı belə yığışdırdım palazın üsdünnən, gördüm qıfıqımızdı. Baxdım ki, a, nəşə düşüb. Day bu ədyalı yeyif-töküf o yorğan-döşəyin üsdünə. Elə onnan da yaya yuxa⁶⁵ aldım, qışda ədyalları saldım. (S.11)

149. Nuhun gəməsi Yerevannan Naxçıvanın arasındadı. (S.24)

150. Pendir yeməy məkruhdu, çünki o bişmiyə bir şeydi. Zıyan ola bilər. (S.28)

151. Düyünü suya tökəndə Qulhuvallah deyiriy da. Həə. “Bismillahi rəhmanir rəhim. Qulhuvallahu əhəd və ləm yuləd” eliyif yuyuf töküb bişiririy. Deyillər ki, insanın ən böyüy əsəni, suvavı odu. Düyüyə Qulhuvallah deməy böyüy suvafdı. (S.24)

152. Bizdə sizdən (Şəkililəri nəzərdə tutur. Biz də şəkilli olduğumuz üçün fikrini belə ifadə etdi – tərt.) fərqli olaraq, düyü qovurmaq ən böyüy günahdı. Düyü qovrulmaz. Sizdə görürəm ki, düyü qovrullar, qovurğa kimi qovrullar. Bizdə, düzdü, buğda qovrular, amma düyü yox. Onu gözümüzü açannan eşitmişiy ki, günahdı. Deyirdilər, düyünü qovurmağ olmaz. (S.28)

153. Mal, heyvan çöldə qalanda heş nə dəyməsin deyə, qurd-murd toxunmasın deyə, qurdun ağzın bağlatdırırız Qurannan. Sözdəri var onun, yadıma düşür. (S.4)

---

⁶⁵ yuxa – nazik

154. Deyillər, qırx tikədən biri ovsanata düşür. Onu bir ajamı verəsən, onnan sonra bir əliyoxa, qılçıyoxa verməlisən ki, ovsanata düşə. (S.24)

155. Savab belədi ki, adamın əllərinə baxır. Mənə nə verifsən, deyir, balanın qavağında dursun. Özü nə verif, deyir, özünün qavağında dursun. Savaflar gələn bəlanı qaytarır geri. (S.24)

156. Deyirlər ki, Allaha dua eliyəndə, Allahdan bir diləy eliyəndə sabah üzü saat dörd-beş arası dilə. Allah-tala da qəbul eləsin. Adətən, araşdırsanız, insan rəhmətə gedəndə də çoxusu dörd-beş arası rəhmətə gedir. Çünki sabaha onu dəfn eləməy üçün hazırx görüldür. (S.23)

157. Musa peyğəmbər Allah-talanın aparıcısıdı. Kəlmə verif, kəlmə alandı. Yerdəkini göyə xəbər verir da. Allaha xəvər verirdi. (S.24)

158. Mənim qəşəh saçlarım varıdı. Belə bax, bırda hörüh-lərim vardı. Elə heş nə, adicənə bu suynan yuyurdux. Mənim nənəm varıdı. Mənim atamın iki arvadı oluv evdə. Anam çöl işdərinə baxırdı, o da ev işinə baxır. Saçı hörənnən sora tuturdu, aşağıya doğru dartırdı. Səkgiz-dokquz hörüy hörürdü bizə. Qayıdırdı kom tuturdu, belə-belə vırırdı. G...tümün üsdünə vırırdı üş dəfə. Saçımızı belə çəkib ötürürdü. Deyirdi:

Kəkülbəkəkül.

Saç ağa, tökül g..tümün üsdünə.

Ət ağa, saç ağa, səni çağıdır g...tağa.

Kəkülbəkəkül. (S.16)

159. Ölünü torpağa əmanət verməy belədi. Məsələn, mən ölmüşəm, bıranı isdəmirəm. İsdiyirəm ki, öz yerimə gedəm.

Mənim babam həylə qoyulub. Deyib, məni amanat basdırın. Amanat qoyun, üzümü amanata qoyun. Geci-tezi dünya düzələcəy da. Gəlsinnər, məni çıxartsınlar, cinazamı aparsınnar. Odu amanat. Məsələn, mən bırdə ölürəm, vəsiyyəət eliyəcəm ki, qəbirsənlixdə amanat qoyun. Çünki yerrərimiz alınacax. Məni aparın, öz torpağımda basdırın.

Üzünü qıbləyə qoyurlar, ama amanat. Deyirsən ki, səni bı torpağa amanat verirəm, da aparacam gecı-tezi səni bırdan. O ölünün vəsiyyəətidi da. Deyir, məni hələ tapşırmanın torpağa. Torpağa tapşırın ki, amanat qoyurux saa. Torpağa deyin da, qəbırdəki torpağa. Torpaxnan canlı adam kimi danışırlar. Torpax da həylədi da. Hər şeyin dili var. (S.4)

160. Cin toyuna düşüblər. Burulğan qalxıb belə burula-burula gedir. Deyirdi ki, cinnərin toyudu. (S.28)

161. Heş vaxdı qəssəblərin çörəyi bol olmaz. Qəssəblərin ruzusu bol olmaz. Çünkü o qədər mal başı kəsir ki, ona böyü ruzu yetişməsi mümkün deyil. (S.22)

162. Bəxti, taleyi yazan o, canım qurban olmuşdu. Kiminin bəxtini yaxşı yazır, kiminin də bəxtini daşa yazır. Deyir, get, çalış elə, ha əlləş, işin daşdan çıxacax bala, nə bilim. Yaxşı da yazır. Deyir, səni yazdım yaxşıya, bəxtinə. Get, xoşbəxt ol. Səni də yazdım, qara talehə, elə get qara taleh ol. Elə gedir də, yazıx heş yarımır, qara taleh olur. O qədər olanlar var, bala. (S.16)

163. Bir ölü ölür. Heş kəsə hörmət eləmiyib. Baxırlar ki, cinazadan qabağa bir tay çarıxdı. Bağlanıb tavllanır.⁶⁶ Deyillər ki, o cinazaan qabağında gedən çarıx, bı bir dənə kiməsə belə

---

⁶⁶ tavllanır – yellənir anlamında işlədib.

hörmət eliyib çarix verif. Bax o çarix oon cinazasının qabağında tavlınır ki, sən bir həylə ömür sürdün, bir dənə çarix hörmət eliyibsən. Gözə görüküb də, o çarığı görüblər. (S.4)

164. Axar suya tüpürməy olmaz, günahdı. Suyu tüpürməzdər. Axar suyun üzündə məleykələr var. Ora mındar şey eləmiyəsən gərəy. (S.4)

165. Yerə qaynar su atmağ olmaz. Onda cinnəri yandırır-san. Suyu atırsan, cinnər yanır, qarğış tökür. Balalarına zələl dəyir, onnara da qarğış eliyir. Qaynar su atanda bismillah deyirsən, cinnər qaçır. (S.4)

166. Məktəbə gedirdim, bilmirəm, dokquzda oxuyurdum, onda oxuyurdum. Gördüm ki, əllərim, barmaxlarım oynaxdan elə ağrıyır ki, heş ruçquyu tuta bilmerəm ağrıdan. İki əlimin ikisi də ağreer. Hə, gəldim anama dedim ki, belə-belə, əllərim elə ağrıyer ki, day ruşquyu tuta bilmədim məytəfdə. Həə. Anam da elə şeyə inanan idi. Kəntdə biri var idi, atası molla olufdu. Buna dedi ki, aaz, evə gedəndə o qıza baxdır. Böyün məktəbdə ruşquyu tuta bilmeyifdi. Atası molla Paşaydı. Baxdır görəy, o niyə elə oluf? Cavan uşağdı, bu niyə elə olsun day indi? Bu da baxdırıf gəldi. Gəlif deyif ki, kitav aşdırıf. Deyif ki, kranta söyüx suyunun içinə isdi su süzüf, onnan məleykələrin balasını yandırif. İnanırsanmı, yadıma düşdü ki, qırax qav varıydı, nə idisə, qaynar suyu gətdim o qava tökdüm. Qavdan da su axdı getdi, krantın suyuna qarışdı. Onnan sonra nə yazmışdısa da, barmaxlarımın ağrısı keşdi, getdi. (S.11)

167. Həə, bir də şər qarışan vaxdı isdi suyu atmazdar, oları yandıra bilərsən. O, cinnəri yandırar. Günaha sayılar,

olmaz. Yanı qaynar suyu yerə tullamayın. Bir də görürdün ki, paraliy kimi olubdu. Deyirdilər ki, gecə buna toxunublar, ağız əyilib. İndi gecə vaxdı gedibdi mala ot verməyə, nəşə, eyvənib,⁶⁷ çəkinib, ağız əyilib. Deyirdilər ki, gecə ona toxunublar, cinnər toxunub. Mütlax onu ziyarata aparmağ lazımdı. Ziyaratda o mütləğ ziyaratın suyunnan içməli idi, tutuyadı da. Adətən, İmamzadəyə çatdırırdılar, çatmasa da, burda, Kərimlidə ziyarət var, ora aparırdılar. Orda gedərdilər, tutuyə deyirdilər, ordan çıxan bulaxdan su içirirdilər. Bir də ordan torpax götürüf, onnan da uşağın alınına zada çəkirdilər. (S.28)

168. Kürtü axşam tərəfi basırırdı. Deyirdilər, mal əyağına, mal gələn vaxtı bassırın. O yazda olannarın çoxu xoruz olurdu. Əmmə payıza dönənnər fərə olurdu. Payız vaxdı, sonradan sonraya kürtə yatanlar fərə olurdu. Əmmə siftə yatannar xoruz olurdu.

Bir gün biri biznən getmişdi cücə almağa. Getdiy Şəkiyə. Hə, indi buna sıra gələndə dedi ki, mən çoxunu fərə götürəjəm. Onlar da təzə çıxıfıdı. Nə bilsin ki, bunun xoruzu hansıdı? Axırı satan gətdi qavağına qoydu. Dedi:

– Mən bilmirəm, ala seç, götü.

Bu da götdü cücəni boğazınnan, başınan belə tutuf, yellədi. Hası, deməli, xoruzdu, çox çavalıdır. Amma fərə elə ordaca durur. Bir-bir seşdi, qoydu, seşdi, qoydu. Seşdi gətdi, axırı ki, onun gətirdiyinin çoxu fərə çıxmışdı, bizimki xoruz. Xoruz cəld olurmuş, sən demə. (S.11)

---

⁶⁷ eyvənib – qorxub

III. TÜRKƏÇARƏLƏR

1. Əlimizdəki ekzema var ha, dəri xəsdəliyi. Onu hələ təbabət malicə eliyə bilmir. Onu nəynən müalicə eliyillər? Deməli, gərməşoy ağacını gətirib on beş, iyirimi santım doğru-yursan, qoyursan ocağa. Onun suyu çıxır. Onu vurullar dəriyə, ekzemanı məhv eliyir o. Ekzema xəsdəliyinin bir nömrəli dərmanı odur. Buralarda o ağacə mordaşa deyillər. (S.22)

2. Dərimə ekzema düşmüşdü. Molla Cəlil sağaltdı onu. Getdi, gərməşoyu yığdı, isdiyə qoydu belə, qıraxlardan suyu damdı nəlbəkiyə. Nəsə duvanı oxudu belə. Getdim dəri-zöhrə-viyə, həkim nə yazdı, xeyir eləmədi. Burda kəntdə ara həkimi vardı, o da nəsə elədi, xeyir eləmədi. Amma o kişi dedi, gərməşoyu gəti, suyunu götürdü. Onun duvası da var amma. Oxudu, əlimə suyu vurdu elə. Səhər durdum ki, əlimdə heş nə yoxdu. O gərməşovun suyunnan nə elədisə, o elədi. O, öldü də. Dursaydı rəhmətdiy, görərdin, oxuduğu dua nəydi. (S.21)

3. Xəsdə vardı, nənəm onu sağaltdı. Dedi, əyağı yamannıyfdı, yaman çıxartıfdı əyağı. Göz yarası deyirdilər ona. Sora görürdün ki, adətən, qız uşaxlarında, əyağında göz yarası olurdu. Belə əyağı yaraşılı olan qızdarın əyağını göz kəsirdi, deyir. Görürdün, düyün-düyün çıxır. Deyirdi, bu, göz yarasıdı, a oğul.⁶⁸ Buna göy daşnan inəyin kərəsini qatırdın, beş-altı şeyi qatırdın. Məlhəmi vuranda hər dəfə yuduzdururdu tərtəmiz.

---

⁶⁸ Şəki və Qax rayonlarında cinsindən asılı olmayaraq bütün uşaqlara oğul deyə müraciət edirlər. Şəkidə məskunlaşmış Qərbi Azərbaycan camaatı da bu müraciət formasını mənimsəmişdir.

Özü də ki, sabun mütlax təzə açılmalıydı. İkinci dəfə isdifadə olunmalı döyüldü. Təzə açılmış sabunla o yuyulurdu tərtəmiz, sora o məlhəm çəkilirdi. Üsdünü qalın bağlamağ olmazdı, vaxdaşırı dəyişməy lazımıydı. (S.28)

4. Dəmirovun deyirdilər, erkəyi vardı, dişisi vardı. Dişisi su verirdi, amma erkəyi quru olurdu. Ona əriyin, – çiyidi acı olan əriyin çəyirdəyidi, – sora qozuydu, bular hamısı yandı-rılırdı. Soram göydaş götürülürdü, o da müəyyən miqdarda. Üzümdə zadda isdifadə olunan göydaşı deyirəm. Onu da suynan qatırdı. Soram inək kərəsi qatırdı. Bu dəvəgözü deyirdilər ee. O, yerdən çıxan vulkanik şüşədi. Baxanda elə qarqara, bu qara butulkaların şüşələrinə oxşuyurdu. Onu döyüb, əzirdi. Soram buları bir-birinə qatıb vururdu yarıya. Onnan da keçib gedirdi. (S. 28)

5. Ziyil üçün, adətən, kökə kmi bişirirdi, deyirdi ki, aparıb ya kilsədəmi, ya qəbrisdənniydəmi, basdırın bir yerə.

Bir də ziyilə gənə də göydaş eliyirdi, amma yandıran şey idi. O vaxdı əli ziyilli uşağlar çox olurdu. Xırda ziyillər olurdu.

– Ədə, yaxın onu əlinizə.

İndi bu vəlvələdənmi, zəlzələdənmi görürdün ki, o ziyillər oxalandı. O ətin üsdünə çıxan artıx şeylər oxalandı. Yeri yanix yeri kimi qalırdı. Amma bir üç-dörd ildən sora o da itib gedirdi. Mənim əlim də dolu iydi o ziyillə. Sürtdü bi-iki dəfə, sora da deyir ki, əlindəki ziyilləri say. Bilmirəm, iyirmi beşiydi, otuzuydu. Dedi ki, o qədər arpanı yığ, apar kilsənin dalında bir yerə basdırginən, qoy göyerməsin. Dərin qaz, basdır ki, arpa göyerməsin. Onu da eliyəndə ziyillər öz-özünə yox olurdu. Amma məhlul da hazırrıyrdı. (S.28)

6. Boğazı gələnnərə deyirdi, gəl boğazını oxalıyım. Əllərini yağlıyır, boğazını basırdı. Bir neçə dəfə basıb birdən bərk vururdu. “Qurt getdi, qurt getdi”, – deyirdi. Uşağ da disginirdi. O disginmək mən elə bilirəm ki, bir praseduruydu. O sığallıyır, basırdı, sən arxeyinni yirdin da. Sora birdən disgindirirdi. Deyirdi, qurt getdi, qurt getdi. (S.28)

7. Mənim uşaxlarımın birində, gözünün altında belə yara vardı. Bu, neçənci sinifdəsə oxuyurdu. Rəhmətliy Məmməd-vəli doxdur, sora Vəli əmimin dədəsi Məhərrəm, onnar da baxdılar elədilər, mümkün olmadı. Nə yazdılar, hamısını da elədi. Şəkiyə də apardıx. Sora dedilər, Sara xalaya niyə gösdərmirsiniz? İlqar müəllimin nənəsinə. Gətirdiy Sara xalanın yanına. Baxdı, maa dedi ki, filan-filan şeyləri gətir. İney kərəsi yadımdadı, qalan şeyləri bilmirəm. Yanı özündə nə varsa, onnarı bizə demirdi ha. Rəngi də qaraydı, qətran kimi. Sakqız, qara sakqız da, mənəcə, müəyyən dərəcədə onnan da qatırdı. Altı-yeddi cürə şey olurdu içində. Öz də demirdi ha ki, mən buna nə qatmışam. (S.15)

8. Bizim kəntdə qadın vardı, o vaxdı uçux salardı. Adamın gözünə uçux düşür, gözünü açıb yuma bilmir. Gündüzdər, deməy olar ki, heş nə görmür. Onu aparardılar o qadının yanına. Belə bir ləyən su qoyulardı, onun içərisinə düyü atılardı. Bu adama da diyərdilər ki, dikqətnən suya bax. O gözü ağırlı adam dikqətnən suya baxanda bu oxuyur, oxuduxca əlindəki düyüdən bir-bir o suya buraxır. Dikqətnən bax deyir. Oxuyur,⁶⁹ qutardı. O düyü töküldükcə deyir, elə bil, o gözün qabağınan gedən ulduzdar yoxdu? Elə ulduz kimi şeylər o suya tökülürdü.

---

⁶⁹ Nə oxuduğunu bilmədi.

Deyirdilər ki, get Həqiqə arvadın – arvadın adı Həqiqə idi, – get Həqiqə xalanın yanına, a bala. Sənin gözünə uçux düşüb. Göz görmür, alacalanır, elə bilirsən ki, gözünü nəsə döyür. Onnan, o prasedurnan uçuğu salırdı. Onu çərşənbə günü eliyirdilər. Bir dəfəyə tökülürdü. Həqiqətən də, göz sağalırdı. (S.28)

9. Gecə qaraöyü də göz xəsdəliyinin bir növüdü. Göz xəsdəliyində qara ciyarnan, bu dəvəgözü yoxdu? – vulkanik şüşə, qara – onu döyüb əzirdilər, qara ciyərnən qarışdırıb gözünə bağlıydılar. Mal, qoyun qara ciyəriynən eliyirdilər. Gecə qaroynan olan adam gecələr artıx heş nə eliyə bilmir. Gündüzlər də çətin görür, gecə də görmür. Elə bil, gözünü qan tutub. O ciyəri döyürdülər, sora dəvəgözünü əzib, qaraciyəri də qatıb, onun gözünə məlhəm kimi də bağlıydı. (S.28)

10. Bilirsən, gülxətmi var. O da öskürəyə, xəsdəliyə zədə dərmandı. Bu gül xətm olundu. Qızılgül qurtardı, bu çıxır. Qızılgül olan vaxdı o xətm olunur. Ona görə onun adı gülxətmidi. Nətəri ki, bütün peyğəmbərrərdən sora Məhəmməd peyğəmbər xətm gül əmbiyədi, yəni əmbiyələrin böyükləri, xətm xətm gül əmbiyə peyğəmbərdir. Gülxətmi də heylə. (S.14)

11. Qarğa duzu bu duzlağ yerlərdə belə şüşə şəklində olur. Ağ, boz rəngdə, belə-belə çıxır qabağına, tiliy-tiliy. Ona toxunanda adamın ətinə də batır. Bir əz kəskindi. Duzun bir növ acı formasıdır. Bu duzdar kimi döyül, o daha çox acıdır. Bir var duzlu, bir də var acı duzlu. Bu acı duzdu. Məsələn, elə duz var ki, onu xörəyə tökürsən, diyirsən, xörək acı dadır. Buna nə qədər duz vurubsan? Diyir, ə, bir çimdiy atmışam. Deməy, duzun özündə acılığ var. Bu, həddən artıq acılı duzdu. Qarğa

duzunu müəyyən şeylərdə, tibbdə isdifadə edirdilər. Qidada ola bilməz, çünkü o qidaya yararlı döyül.

Məlhəmnərdə yumuşaldıcı üçün o ya sütdən, ya çiy südün qaymağınnan isdifadə eliyirdi (nənəsini nəzərdə tutur – tərt.).

Yarışqannıx yaratmağ üçün inəh kərəsinnən, nəhrə kərəsinnən isdifadə elədiyi yadımdadı.

Sora çirkləmiş yaralarda hovotunnan isdifadə eliyirdi. Hovotu deyirdilər, o rast gəlir maa buralarda da. Onu doğruyurdux xırda-xırda, bir əz un töküdü, qara un, sora süd. Paxas⁷⁰ diyirdi, onu orda qaynadırdı, paxas şəklinə salırdı. Təxminən xəşilə, quymağa oxşayan bir şey olurdu. Amma içində hovotu çox olur. O qaynıyanda bu qara maz deyirdiy ee, təxminən onun iysinə oxşar iy gəlirdi. Həmən iy gəldisə, deməli, məhlul əmələ gəlirdi. Məsələn, yaradı, navaxdandı çirkiyib, amma deşilmir. Onu qoyurdu, bağlıyrdı. Bir günnən soram o yaranı sorurdu, elə qoyanda da görürdün, zokqullamağa başdıyrdı.

Yanımızda eliyirdi ki, baxın, siz də öyrənin, amma biz öyrənmədiy. O heş vaxt haqq almırdı. Kimsə nəsə gətirib pay verərdi, nəsə bir şey. Məsələn, Mingəçevirdən kişi gətirdi, bir gün gördüy ki, nol altıda, juqulisində bi dənə erkəy gətirib. Atam da qəssabıydı. Dedi:

– Ay oğul, mənim beş oğlum var, üçü qəssabdı. Ba gördüyün gündə o heyvannan beşini-altısını kəsir. Mən niniyəcəm, apar kəs balalarına.

– Yox-yox.

Kəsdirdi, onun da yarı şaqqasını verdi, kişi götürmürdü, zornan verdi. Parça zad da gətirmişdi belə, yarı şaqqasını aparadı. Didi ki, xala, mən beş min manat maya qoymuşam, bu nəticə-

---

⁷⁰ paxas – məhlul

ni görməmişəm. Uşağın da on üç, on dörd yaşı varıydı. Əyağı qərtməy bağlamışdı belə yaralardan. Onu sağaltdı.⁷¹ (S.28)

12. İnsan ağır xəsdələndə dəriyə salırdılar, ayının dərisinə. Həm də ətinnən, yağınnan faydalanırdılar. Ağ ciyər xəsdəliylərinə dərmandı ayının piyi. Yeyirdi əti, həm də yağınnan balaca əridir, içirdi. Bəzi adamnar az miqdarda çiy yeyirlər. Elə adamlar da var ki, çiy yeyə bilmir deyə onnar bir az bişirib yeyir. Biz ona cızdax deyiriy.

Biz qoyunun ətini zadını, quyruğunu bişiririy, cızdax eliyif yeyiriy. Dərisini isdi-isdı bükürdülər insana. Onnan elə tər gedirdi, olurdu anadangəlmə. Ən çox sətəlcəmdə. Heş bir dəri ayının dərisi qədər insana sağlamlıq gətirə bilmir. Elə qadınnar olub ki, uşağı olmurdu. Onu yağlı qoyun dərisinə, keçi dərisinə, ən çox da ayı dərisinə salırdılar. On adamnan yeddi-səkgizinin uşağı olurdu. Bədənnən soyuqluğu götürürdü o. (S.22)

---

⁷¹ Söyləyicinin nənəsi Sara arvad türkcəarəçi olub. Onun yanına kənd camaatı və ətraf ərazilərdən gələrmişlər.

IV. YUXUGÖRMƏ VƏ YUXUYOZMALAR

1. Yuxu da görəndə həməşə qorxu içində oluram. Deyirəm görən, ermənilər bizim burya gəldiyimizi bilsələr, öldürə-jəhlərmi? Hardan qaçax? Nətəər eliyəy ki, bunnar bilməsinlər. Bax, yuxuyu da görəndə həməşə elə görürəm. (S.11)

2. Yuxuda ancax öz ata evimi görürəm. Öz olduğumuz evi. Bir də ikinci qardaşımğilin evlərini görürdüm. Bax bu yaxınlarda yenə görmüşəm. Ancax Basarkeçəri görürəm, öz kəndimizi çox vax görürəm. Burdakı adamları da görürəm, amma orda. (S.26)

3. Yuxularda Göyçədə dağa çıxıram. Dağa çıxmaq yaxşıdı, dana. Yüksəyliydi, gediriy qızdarnan. Baxıram gediriy, biz sakqız çöpü deyirdiy, o çöpləri qopardırdığ, divinnən süd tökülürdü. Onu yığırđıq qavlara, gətirirdiy evdə südnən bişirirdiy, çiyneyirdiy sakqız çöpünü. İndi o dəfə görürəm yuxumda, Lətifə var, o yığıb bir qucax. Deyirəm, a qız, onu nağayrajan, o qədər sakqız var. Deyir, sən bilirsənmi, onun dadınnan bunun dadı bir döylü axı. Gözümü aşdım ki, yuxudu. Həmişə oraları görürəm yuxumda. Oraları görəndə yaxşılığ görürəm. Oralarda həmməşə gah gül-çiçəy yığıram, gah əmimgilə gedirəm hopbana-hopbana. (S.1)

4. Yuxuda üzüm görəndə deyəllər, üzüm göz yaşdı. Pisdı yeni. (S.4)

5. Yuxuda erməni görməy yaxçıdı. Xeyir olur da, elə bir ziyannı iş olmur. Deyirdi, erməni görəndə xeyirdi. Biz də söyürdüy erməniyə. (S.4)

6. Yuxuda arpa, buğda urzadı. (S.4)
7. Yuxuda arpa, buğda, çörəy bolluxdu. (S.1)
8. Camış görsən, çətindi. Camış görməy xatadı. (S.4)
9. Yuxuda camış deyillər ki, Azrayıldı. (S.1)
10. İlan deyillər, söyuxluxdu. Onda yağış yağar, soyux olar. İlan soyuxluxdu. (S.1)
11. İlan yoldu. Gələnin gəlir. Elə bil, adamın yol gəlir. (S.4)
12. Çatı, kəndir yoldu, adamın gəlir. (S.4)
13. Çiy ət görsən, o, yaxçı dəyil. (S.4)
14. Pul görsən, pul yaxçıdı, səydi. (S.4)
15. Yuxuda pul yaxşıdı, döylətdi. (S.1)
16. Yuxuda qızıl səydi. (S.4)
17. Qızıl yaxşıdı, yuxuda da yaxşıdı. (S.1)
18. Cəviz səydi, deyəsən. (S.4)
19. Dağa çıxsan, elə bil ki, ucalığa çıxırsan da. Bir yaxçı şey olur. (S.4)

20. Ölü də o qədər pis şey deyil. Quran oxuyursan, deyirsən ki, Allah sənə rəhmət eləsin. Get özüünkülərin yuxusuna gir. Bir soğan dişdiyirsən, atırsan yola. (S.4)

21. Yuxuda biri sənə alqış eləsə, alqış yuxuda da yaxşıdı, aşkarda da yaxşıdı. Yas yerində alqış eləsələr, elə o da yaxçıdı. (S.4)

22. Yuxuda tooux urzadı da, yaxşıdı. Tooux-cücə, mal-qoyun, hamısı urzadı. (S.1)

23. İnəy görsən, yaxşıdı. İnəy urzadı. (S.1)

24. At da murazdı da. İnsan nə muraz eləsə, ona çatır. Yuxuda at yaxşıdı. (S.1)

25. Yuxuda sel pısdı, ağlaşmadı. (S.1)

V. ETNOQRAFİK MƏTNLƏR

1-4. KİÇİK ÇİLLƏ, BÖYÜK ÇİLLƏ

Çillədə qarpız kəsərmişdər. Çillə qarpızı kəsərmişdər. O vaxdı gəlinnərə də deyir, çillə qarpızı aparırmışlar. Naxçıvanda indi də elədi. Məəm bir tərəfim oralıdı. Bacım da ordadı. Onnar bax çillə oldu, nişannı qız var, bu ildə oğlan tərəf ona çillə qarpızı gətirəcəy. Çillə qarpızı deyəndə, tək qarpız gətirmir da, hər şey-nən bir yerdə gətirilir. Yəni gələn payın içində bir dənə qarpız olmalıdı. Diri qarpız aparırdılar. Sora bu evə deyəy ki, təzə gəlin gəlib. O gəlinin ata tərəfi bu dəfə hər şey gətirir, mütləq içində qarpız olmalıdı. Xonça, xonçaan üsdündə qarpızı olmalıdı. Birincisinə⁷² mütlax gedirlər. İndi onnarda⁷³ hələ də var o adət. (S.19)

2.

Böyü Çillə iyirmisində girir dekabrın. Qırx gün çəkir. Hə, iyirmi birində girir. Qırx gün Böyü Çillədi. Yanvarın axırında qutarır. Yanvarın axırınnan fevralın iyirmisinə qədər də Bala Çillədi, onnan sonra da Boz ay gəlir. Bir ay. Fevralın iyirmisinnən martın iyirmisinə. Onnan sonra daa yazdı. Boz ayın içində çərşənbələrdi. Boz ay çıxdısa, yaz gəldi, day iyirmi biridi martın. (S.6)

3.

Böyü Çillə qırx gündü. O qırx gün də yəqin ki, siz də eşitmiş olarsız, ayı da mağaradan çıxmır. Yeməy yemir, daba-

---

⁷² Gəlinin birinci ilini nəzərdə tutur.

⁷³ Naxçıvan bölgəsini nəzərdə tutur.

nını qoxluyur, qırx gün qalır mağarada, yuvada. Dekabrın iyir-misində Çillə başladı, Böyü Çillədi. Qırx gün davam eliyir. O qırx gün çıxandan sora iyirmi gün də Xırda Çillədi. Bu elədi altmış gün. Onnan sora da yavaş-yavaş gəlir mart ayına tərəf, yaz ayları. Böyü Çillə bir az Kiçiy Çillədən yumşaxdı, havası zadı. Kiçiy Çillə çox sərt olur, çox soyuxlar olur. (S.14)

4.

Xıdır Nəbi keçirmiriy. Çillə də elə keçirməy yoxdu bizdə. Deməli, iyirmi gün Balaca Çillə olur, qırx gün Böyü Çillə olur da. Böyü Çillə girir dekabrın iyirmi ikisinnən yanvar ayının başına qədər. Sora iyirmi gün də fevralda Balaca Çillə.

Çilləbeçə eşitməmişəm.

Qarın keçilərini deyirlər, eşitmişəm. Mart ayına düşür. Novruz bayramınnan sora düşür, səhv eləmirəmsə. Qarının oğlaxları zadı qırılır. Yaza çıxdım deyənə oğlaxları qırılır.

Aprelin beşinə nə deyildiyini eşitməmişəm.

Quyrux dondu avqust ayının beşi deyirlər. Dondu da deyirlər, doğdu da deyirlər. Yaşdılar dondu deyirlər. Quyrux donan ay deyirlər. Deyirlər, sərin düşür.

Qora bişirən avqust ayıdı. (S.23)

5-11. XIDIR NƏBİ

Kiçiy Çillədə Xıdır Elləz eliyirdilər. Biz, vallah, yalan diyərəm, eləməmişiy. Nərgiz xala rəhmətliy eliyirdi. Qonşumuz eliyirdi. Qovut çəkirdi. O göyçəliydi. Rəhmətə gedib. O eliyirdi, bizə həmişə verirdi, qovut verirdi. Qovut çəkirdi qablarda. Onu, deyir, o vaxdı eliyirmişdər, həmi yükün üsdünə qovud eliyib qoyurmuşdar. Rəhmətliy Vaqif dayı danışırdı ki, Xıdır

Elləzdə xaşıl bişirirmişlər subay qızdar, oğlannar. Çırpı yığır-
mışlar, qalax yığırmişlar. Bilərsən də, qalax nədi? Peyin qalağı.
Subay oğlannar, qızdar aparıb o xaşılı qoyurmuş oon üsdünə.
Gözdüyürmüş qarğa gəlib içinnən götürüb hayana aparsa, o
oğlanın, ya qızın qisməti o yandadı. Bizə rəhmətliy Vaqif
danışıb, belə deyirdi bax. Mənə maraxlıdı, dedim:

– Vaqif dayı, sizin xaşılı hayanda topladı?

Belə deyir e:

– Ağız, bu ömrü kəsilməşin qapısına apardı atdı da.

Arvadın deyirdi.

Hə bir də, deyir, qovudu çəkirmişdər. Evin içində yükün
altına, təmiz bir yerə deyir qabda, tabaxda nədəsə, qovudu
qoyarmışdar. Deyirmişlər, Xıdır Elləz peyqənbər gəlib ordan
keçir. Əlinin, ayağının, ya atının nalının izi düşürmüş. Biz gör-
məmişiy, onnardan eşitmişiy. Əməli-saleh adama o görsənir
ancax, elə-belə adama yox. (S.19)

6.

Xaşılın da bişirirdilər. Elə deyirlər. Deyir, xaşıl bişirib
qalağın zadın, stolpaan başına qoyurmuş. Qarğa gəlib onu hansı
səmtə, hansı qızın qapısına qoyurmuşa, ordan evlənməmişdər.
Ya qızdar xaşıl hansı oğlanın qapısına gessə, ona gedirmiş.
Deyir, o düzüymüş.

Xıdır Kiçiy Çillənin axır günnerindədi. Elə bilirəm ki, son on
günü qalandadı. Elə bilirəm, bayramnan Kiçiy Çilləən arasında
olur o. Fevralın elə bilirəm, iyirmi üçü, iyirmi dördüdü. (S.18)

7.

Xıdır Nəvi, o, Bala Çillənin beş günü qalandadı. Onda
qovut çəkirdilər. Qovutdan ötəri indi də burnumun ucu

göynüyür. Aşağı Zağalıda dəyirman var idi. Bir meşok buğdanı aparıf orda çəkirdilər. Unnan bir az iri olur da. Əvvəlcə yadımdadı ki, suynan düzəldirdilər. Sonra südnən elədilər, lap ləzzətli. Südü bişirirsən, içinə də yağ atırsan, pesok atırsan, unnan da ona töküf qarışdırırsan, əlinən beləyə dürməy eliyirsən. Bəəx⁷⁴ yadıma düşdü, eliyən yoxdu indi. (S.6)

8.

Xıdır Əlləzi keçirirdiy. Qoyurğa qoyururdux, qavit çəkirdiy. Onnan sora, nə bilim, qızlar xaşıl qayırdı, qoyurdu ki, qarğa aparsın gessin, görəy baxdımız hası tərəfə gedir. Kiçiy Çillənin on günü gedəndə Xıdır Əlləzi, Xıdır Nəvini onda keçirirdiy. (S.24)

9.

Xıdırnan İlyas, onnar peyğəmbər adlanır. İsgəndər axtardı abu-həyatı, tapıb içə bilmədi. Xıdır, İlyas təsadüfən getdi çıxdı üsdünə, içdi dirliy suyunu. Orda Həzrət Əliyə deyir:

Dəmandayam, dada yetiş, Şahı-mərdan,
Ya Əli, seyfullasan, əsədullasan, şiri yazdan, ya Əli,
Ərşi-kurşi, ərzi-zaman yox ikən sən var idin.
Bir ilahi xəlq eylədi səni nurdan, ya Əli.

Gəlməmiş dünya üzünə Salmanı aldın şirdən,
Tifil ikən mərcə girdin, pünhan oldun Xızırdan.
Gəzəndə çeşmə başında sən zahir oldun birdən,
Xəbər aldı İlyas sənnən, gəldin hardan, ya Əli?

---

⁷⁴ bəəx – bayaq

Ya Əli, ismin qurbanı sənsən, Qəzənfər ağa,
Həm Əlisən, həm Vəlisən, vəsfi peyğəmbər ağa.
Babi-nüsrət, xüfi-küfrət qatili Əntər ağa,
Şəhrizarda Sal-sal qorxdu Zülfüqardan, ya Əli.

Müxənnətin hiyləsinnən, mən namərddən qorxuram,
Yalan, şər, böhtan danışan məzarətdən qorxuram.
Həm cənnət var, həm cəhənnəm var, sirətdən qorxuram,
Xilas eylə sən Bəhmanı,⁷⁵ qurtar dardan, ya Əli!

O vaxdı nənələr, babalar qovud çəkirdilər. Buğdanı qavı-
rıldılar sajda, sora dəstər, kirkirə deyiriy dəsdərə, daşdan olur-
du. – Hətəda peyğəmbər öləndə yeddi dəsdəri varmış. Onnan
qarğıdalı üyüdülmüş. – O dəsdərdə üyüdüllər un kimin, qovu-
du. Belə əliyib siniyə qoyurdular ki, əl dəyməsin. Bu gecə Xızır
İlyas gələcəy. Xıdır Nəbi günüdür. – Nəbi peyğəmbər deməydi. –
Atının nalı bura düşəcəy, evimizə xeyir-bərəkət gətirəcəy. Biri-
nin dədəsi də, babası da karrı adamdılar, yaxşı da heyvannarı,
qoşdarı var. Amma görür ki, (arvadı – tərət.) isdəmirmiş kəsma-
ğ. Gedir bir nal tapıb gətirir. Gizdin aparıb iki yerdən nalı bas-
dırır qovuda, nalı aparır, gizdədir. Səhər arvad durub deyir:

– Qurban kəsmağ, ehsan paylamağ lazımdı ki, İlyas gəlib-
di, bizim qovuda nal basıbdı.

Bu da belə bir qismətiymiş. Qurbanı kəsillər.

Xıdır Nəbi günü fevralın iyirmi üçü olurdu, Novruz bay-
ramına bir ay qalmış. Demax, fevral çıxdı, mart gəldi. Fevralın
iymisinnən Çillə getdi, Boz ay gəldi. Bir ay Boz aydı, bir ay-

---

⁷⁵ Bəhman Göyçəli

dan sora yaz ayıdı, martın iyirmisinnən sora. Çərşənbələr dördüdü. Cəmlələr də olurdu.⁷⁶ Çərşənbə dördüydü də.

Şuriyə şeyirində deyir:

Çəkinməginən bu meydannan,
Dayan mənnən üz-üzə.
Bu meydana nə top lazım,
Nə Zülfüqar, nə nizə.
Kök ayrılıb şeyə, sünni
Niyə gəlibsiz sözə?
Qan yatırıb, qan qaldıran
Tümən, manat, şaha yaz.

Çünki bu qanı yatırdan da, qanı qaldıran da, barışdıran da, calaşdıran da hamısı tümən, manat, şahıdı. Şiyələrin dediyinə görə, Novruz Həzrət Əlinin bir adıdı. Həzrət Əli həməən o Novruz günü xəlifəliyə keçib. Dördüncü xəlifədi. Ömər, Osman, Əbu-bəkir, sora Əli. Deyibdi ki, mən xəlifə əmimin, yəni peyğənbərin kürsüsündə gedib oturmaram. Ta gedib peyğənbəri ziyarət eliyib gələm. Gedib peyğənbərin qəbrini ziyarət eliyib gəlir. Qırmızı geyinib çıxıb taxda oturur. Ona görə yumurtaları qırmızı qızardırlar, qırmızı güllər alırlar əllərinə, bax bu şeyə təriqətindədi. Sünnilər də o bayramı keçirdir. (S.14)

10.

Nanay, tırınqı, elə şeylər adətən bayramlarda olurdu. Bizdə də bayram bir Oruşdux olurdu, bir Qurban bayramı, bir də Xıdır Elləz deyirdiy biz. Xıdır İlyas bayramı. O olurdu

---

⁷⁶ Cəmlələrlə bağlı sual verdikdə onların Göyçədə olduğunu söylədi, amma haqqında heç nə danışa bilmədi.

fevralın beşində, deyirdilər, Xıdır Elləzdi. Yəni dördünnən. Qovut çəkilərdi, qorğa qovulardı. Xıdır Nəbi bayramıdı. Orda da sözdər vardı, deyirdilər. Qovut çəkirdilər, yağnan ovurdular, südnən ovurdular, lavaşın arasına qoyurdular. Bizdə yuxa yoxdu, lavaşdı təndirdə. Bizdə sac olmuyubdu. Biz təndir lavaşı eləmişiy həmişə. Orda da sözdər deyilirdi. O vaxtı nənəm bükürdü, dürməy eliyirdi, söznən deyirdi ki, ala ye. Arada nənəm hirslənib deerdi:

Nəvəm yesin, qudursun,
Qulaxları dik dursun.

Xıdır Elləz qış yarı olanda, fevralın beşində, fevralın dördü, beşi, altısı, yeddisi o qovud çəkilərdi. Qovud çəkərdilər soram, nə bilim, halva çalardılar. Onnan sora yarma xəşili deyirlər, düyüdən onu hazırrıyardılar. Xəmir xörəyləri zad hazırrıyardılar. Onu da bayram kimi qeyd eliyərdilər, hətda qovudu belə sərirdilər. Ləyənə sərirdilər, qoyurdular çölə. Guya gəlib Xıdır Nəbi keçəcəkdı, onun əyağının atının izi düşəcəy bura. O da gəlir, bir pişiy tapdıyır, deyir, ba, atının izi düşüb. Pişiy keçib üsdünnən. Bu da insannarın inancıdı. (S.28)

11.

Böyü Çillə dekabrın iyirmi ikisi girir. Qırx gün Böyü Çillə, iyirmi gün də Kiçiy Çillədi. İki ayı getdi qışın. Martın iyirmi ikisi yaz gəlir. Xıdır Nəbini qəşəng keçirirdiy. Oxuyurduğ:

Xıdır, Xıdır, Xıdır Ellaz.
Bitdi çiçək, oldu yaz.

İri sözü varıdı. Biz onda hər şeydən qourqa qovururdux. Qovururdux, iri tabaxlara yığdıx qovurqanı. Dəstər varıdı da, çəkmə dəstər. Əl daşı deyirlər, həm də dəstər deyirlər. Kirkirə deyirlər bəzi yerrərdə. Bında qovud çəkirdiy qarışix. Qarğıdalı, yemiş toxumu qurdurdux o vaxtı. Bınnarı qatırdıx bir-birinə. Bizdə dağdağan kolu olurdu, üsdündə dağdağan olurdu. Kol, ağaş da belə. Bırda da var. Çöllərdə olurdu. Qoçaxlar yığıb gətirirdi. Meyvəsi olur da, toxumu. Oon da içi yağlı olurdu. O yetişir, saralır. Əvvəl yaşıl olur, yetişir olur sarı, dümsarı. Onu sarı vaxdı yığdıx, gətirirdiy, onu da töküdüy bu qovurqanın içinə. Onnan bir yerdə də dəstərdə, kirkirədə çəkirdiy, eliyirdiy qovud. Biz o vaxdı yekə tabaxlarda çəkirdiy. Onnan da sora qoyurdux qablarda. Kimisi suynan balı qatırdı, onu qarışdıb belə noğala⁷⁷ qayırırdı. Kimisi pesok töküdü, belə noğala qayırırdı. İndi qovuddan məndə var. Gösdərə bilərəm. Belə-belə qayırır da yeməy üçün da. Yumru-yumru. Bax qovud bıdı. Un kimi bir şeydi da qovud.

Bırada da eliyiriy. Dəstər var qonşuda, gətirib eliyirdiy. Qoyurdux yükün altına. Onu gündə bir az götürüdüy. Məsələn, adam gələndə və yaxud özümüz, uşax, aylə həylə pesoknan, balnan qarışdırırdıx suynan. Qovud belə-belə qayırırdıx, iri-iri. Yeyirdiy da. Çörəy əvəzi də yeyirdiy. Elə adam olurdu, heç onu yiyəndə tay çörəy yemirdi, yeməy yemirdi.

Küncüt qavururux bir tabax. Dəstərdə çəkiri. Olur belə un. Ona da qooud deyiriy. İlxırda, Xıdır Nəbidə qayırırıx qovudu. Kiçiy Çilləən beş günü gedəndə. (S.4)

---

⁷⁷ noğala – qovuddan düzəldilən yumrular, şirə qatılmış qovudun hissələərə bölünərək yumrulanması

12-19. ÇƏRŞƏNBƏLƏR VƏ NOVRUZ

Özümü qanannan dörd çərşənbə eşitmişəm. Dörd dənə çərşənbə olufdu. Deyirdilər abu atas, xaki bad. Xaki bad indi dəyişiy deyirlər, xak torpaxdı, bad yeldi. O çərşənbələri elə-mirdiy, əmə axırıncı çərşənbəni eliyirdiy. Bilirdilər, deyirdilər, bu çərşənbədi, onu bayram kimi elə-mirdiy. Çərşənbələrin dördünü də keçirməy indi dəbə düşüb. (S.4)

13.

Biz o vaxtı axır çərşənbəni yaxşı keçirirdiy, Novruzdan onu yaxşı keçirirdiy. Dörd çərşənbə deyiflər. Birincisində təmizdiy işi aparırdılar. Od çərşənbəsində də tonqal zad yandırirdılar. Hamısını yaxşı keçirdirdiy. Axır çərşənbəni lap yaxşı keçirdirdiy. Dördü də olub bizdə, ama hamsını keçirt-mirdiy. İləxir çərşənbədən bir çərşənbə qavax ölü çərşənbəsi olurdu. Ona Ölü Təki deyirdilər. Ölü bayramı olurdu. Onu da kimin ölüsü var idi, onnar keçirdirdi. Qalan adam da yığılıf gedirdi orya ki, böyün çərşənbədi da.

Burda Oruşduxda eliyillər, bir də Qurbannıxda. Biz də çıxıf onnara qoşulurux. Biz bircə Noyruz bayramında eliyirdiy. Onda hamı çıxırdı qəbirstannığa, kişilər də gedirdilər. Orda Quran oxudurdular, sonra qavırsannığa gətirif şey zad bişirən olurdu, qavırsannığa gedənnərə paylıyrdılar. Halva çalan, nə bilim, nələr. İndi elə şeylər yoxdu, hamı evində eliyir. Yekə qazannannan halva aparıf qavırsannıxda paylıyrdılar. Səməni də aparırdıx, göyərdif aparannar olurdu cavannara zada. Qəbrin üsdünə qoyurdular onu. Ehsanı da qəbrin üsdünə də qoyurdular, paylıyrdılar da. (S.11)

14.

Dörd cəmrə bayrama bir həfdə qalmış qutarmalıdı. Bir həfdə qalana kimi qurtarır. Bax, Ölü bayramı martın on ikisinə düşə bilər, on üçünə düşə bilər, dokquzuna, onuna, yeddisinə də, səkgizinə də düşə bilər. Amma on dördünə düşə bilməz. Çünki artıx bayrama bir həfdə qalana qədər o həll olunmalıdı. Bu il martın dokquzuna düşdü.

Ölü bayramında da, deməli, hər kəs öz ölüsünü gedir yad eləməyə. Orda mollalar da var, evdən şirniyyat da aparırlar, konfet də aparın olur, halva apan, kim nə isdəsə daa. Orda gətirif qoyurlar bir yerə, o qəbirisdannığa baxan adam ordadı, yəni kim isdiyir çay qaynadır, çay içillər. Kimin ürəyi isdiyir şirniyyat götürə bilər, halva götürüb yeyə bilər. Mən atama-anama, sora nənəmə Quran oxutdururam. Mollanı bir-bir aparıram onların üsdünə, orda Quran oxutdururam.

Eləsi var ki, onun ölüsünün hələ ili çıxmıyıb, bu, onlarda, deməli, Qara bayramdı. Bu Qara bayrama artıq o tədarükünü görür. Bozbaşını bişirir, dooğasını bişirir, şirniyyatını alır. Təxminən bilir ki, bunun bu günnərim qırx nəfər, əlli nəfər qonağı olacaxdı. Təzə ölüsü olan adamlar qəbiristannıxdan bir az tez gedirlər ki, qonağım gələcəy. Onları mən qarşılmalıyam. Başsağlığına gələnnər oturullar çörəy yeyillər, çay içillər, Fatihə verillər. Onları çağırırlar, özdəri gəlir.

– A bala, burdan Urqiyyəgilə gedəy. Ordan da gedəriy Həsəngilə. Ordan da gedəriy Vəligilə.

– Ə, filankəs də var ee, ora da gedəy.

İndi bir ildə kəntdə dokquz nəfər, on nəfər ölənlər. Onun hamısına çatdıra bilməz. Ən münasiblər kimdisə, ona gedirlər. (S.28)

15.

Noruz bayramına bir həftə qalmış bizdə Qara bayram deyilən bayram keçirilir. Qəbir üsdünə, ölü bayramına çıxırıx. Belə deyəy də, ölülərin bayramıdı, yad eliyiriy. Onnan sora növbəti həfdədə bayram başdıyır. Bu adət-ənənə var bizdə. Yerli camaat Oruşdux bayramını, Ramazan bayramını götürür, amma bizimkilər yalnız Qara bayramı həmin vaxt götürüllər, Nooruz bayramınnan bir həftə qabax. Bu ordan gəlmə bir ənənədi. (S.9)

16.

Biz irəvanlılarda hər il ölü bayramı olur. Novruz bayramına bir həftə qalmış cuma axşamı, həftənin dördüncü günü biz çıxırıx ölülərimizi ziyarət eləməyə. Ama bu aşağı baş qaraqoyunnular (kəndin aşağı hissəsində yaşayan qaraqoyunluları nəzərdə tutur – tər.) Oruşdux bayramında çıxırlar. Bir kənddə iki dənə adət var, ölüləri gedif ziyarət eləməydə. Biz Novruzda çıxırıx, onnar çıxır Oruşduxda. (S.12)

17.

Əgər ölən adamın hələ ili çıxmıybsa, ona mütləq ölü bayramı keçirilir. Evdə yemək bişirilir, halva çalınır, qəbirsən-niyə aparılır, orda əlsiz-əyağsız varsa, olara verillər. Ümumi-yətlə, qoyullar bir yerə, yanı götürün. Halva götürün, ehsan demişəm. İndi ora azı yeddi-səkgiz molla gəlir. Çünki adam çox olur. Mütləq hamı öz ölüsünə Quran oxutdurur. Ama kimin ki, yası bir ili bitmiyib, olar Qara bayram keçirir. Kənddə kiminsə qara bayramı varsa, kənd əhalisi onu o bayramnnan çıxartmağa gedir. Elə olur ki, kənddə bir gündə bir adam yeddi-səkgiz evə getməli olur. Yeddi-səkgiz ölü olur, hamısına gedir, olara baş çəkir, ya çay içər, ya bir tikə yeyər, baş sağlığı verər. Ta artıx bu qara bayramnnan qurtarar. (S.28)

18.

Novruz bayramında təzə il girəcəy. Axır təkdən qabaxki cuma axşamı gedirih qavırıldanığa. O birilər (yerli camaati nəzərdə tutur – tərt.) də Oruşdux bayramında gedir. Mən onnara dedim ki, bu nətəəri olur? Həmi deyiriy, başınız sağ olsun, həm də bayramın mübarəy. Siz niyə qarışdırırsınız Oruşduğu? Dedilər, bizdə elə ədət düşüfdü. Biz də eyni gündə eləməli döyülüy. Bayramnan bir gün qabax eləməliyiy. (S.10)

19.

Bu bayramların, xanım (bizə müraciət edir – tərt.), bir neçə dəfə belə adını dəyişməyində adam şübhəyə düşür. Bax, bu Novruz bayramına biz uşağ olanda Əli bayramı deyirdilər. Ayın iyirmi ikisi günü Əli qırmızı geyinif taxta çıxarılan gündü. Əli hakimiyyət başına keçif. Ömür boyu biz onu Əli bayramı eşitmişiy. Sonra Şıxəli Qurbanov gəlif Bahar bayramı elədi. İndi də Noyruz bayramı deyillər. (S.6)

20-21. BACA-BACA

O vaxtı evlər qırışasız oluf. O baja-baja da elə onnan yararıf e. O vaxdı belə evlər olmuuyuf, hamısı ev damı oluf. Ev belə kümbəz kimi tikilirdi ki, tüşdünü çəhsin. Bir növü peçin turbası kimi. O ev damının üsdünə ağacı belə qoyurdular. Belə-belə yığayığa gəlirdilər. Yığılırdı, həm də gümbəz kimi olurdu. Ev damında təndir qayırdılar çörək bişirməy üçün. Onun tüşdüsü ordan çıxırdı. Çıxıf ordan, o bajadan torba sallıyırdılar bayramda. Onçun ona baja-baja deyirdilər. Torbaya da nə qoyurdular? O vaxtı da ən baş gedən şey, ən yaxşı şey yumurta hesab olunurdu. Onda qanmırdıx da, bu fındıxdı, qozdu, şabalıtdı, konfetdi, onnan da bahadı. Evə gələndə anam soruşurdu, kim sizə yumurta

verdi? Deyirdiy, filankəs, filankəs. Torbanı çəkəndə bilirdiy də, bura kimin evidi. Deməli, ən yaxşı sayılıf-seçilən, yaxşı adam bizə yumurta verən idi. Yumurta da heş nəymiş, sən demə. (S.28)

21.

Bizdə konkret günü varıydı. İyirmi biri günü bizdə “Baja-baja” olardı. Uşaxlar baja gəzərdi. İyirmi ikisi günü tezdənnən camaat qəbirisdanniğa gedərdi. Guya ki, ölünün hakqını verəy, sonra gələy, yeyəy-içəy də. Halalımız olsun. Gedif ölüyə Quran oxutdururdular, molla gəlirdi ora. (S.6)

22-23. NOVRUZ FALLARI

Bir Noyruz qızdar yığılıb gəliflər hamısı bizə, burya. Burda ləyəndə su qoyullar. Təmiz su olsun gərəy. Gərəy qız uşağı gedə o suyu gətirə, təmiz ola. İçinə iynənin başına pambığı doluyuf salıllar. İki nəfəri fikrində tutursan. Ya qızındı, ya oğlundu, ya özünsən. Axırı görəh hələ bu iynələr gəlif ortada bir-birinə çatsa, deməli, onnar da bir-birinə çatajax, çatmasa yox. Bərdəliləri də ermənilər qovuf, onnar da gəlif, burda olullar. Bir mament Bərdiyə zada atdılar axı. Həə... Burdan da təzə bir gəlin gəlif, üç ayıydı, dörd ayıydı. Qaynənəmin əmisi qızı gəlin gətirif, bunu da gətirif qoyuflar bura. Axırı ki, hamı atdı, kimisi çatdı, kimisi çatmadı. Arifəydi gəlinin adı, ikisini də bu atdı. Başına pambıx doladı, atdı suya. İynələrin də biri suda o tərəfə getdi, biri bu tərəfə. Dedi ki, mən buna inanmıram. Niyə? Dedi ki, Mahirnən özümü tutmuşdum, biz də evlənmişiy axı. İnanırsan, heş bir ay çəhmədi, ayrıldılar onnar. Bunnara dedim, aaz, o, iynə atanda suda hərəsi bir tərəfə getdi. (S.11)

23.

Qənirə (Rahilə) Məmmədova: Suya düymə atıf bayatı oxuya-oxuya çıxartmaq varıydı. Bunu ilaxır çərşənbədə axşam eliyirdilər. Hə, o bayatı nə gəlsə, oyuydu da. Birində Göyçədə olanda anamın dayısı qızıgilə yığılmış x hamımız, mən də qız uşağıyam. Amma mən böyü bajımnan qorxuram da. – İndi Bakıda olur. – Onnan qorxuram ki, deyəcək ki, bu da yerinnən yengə qalxıb⁷⁸, bu da gəlif. Bu dəfə mənən balaca bajım da gəldi, Qəmər. O, elə-belə gəldi. Buna dedilər ki, get su gəti. Qəmər də getdi, su gətirdi. İndi bir-bir bayatı oxuyullar. Mənimkinə eşşək çıxmışdı yadıncadı mı? (Sürəyya xalaya müraciət edir – tərt.)

Sürəyya Əliyeva: Bunu (Qənirə xalaya işarə edir – tərt.) kəntdən Vidadi adında bir oğlan isdiyir. Onnarın da, irəğ üzünən, eşşəyləri də var, ulağları. Buna çıxdı ki:

Əzizinəm, nə dən var?
Nə ulax var, nə dən var.
Dəyirmanə getməyə
Nə ulax var, nə dən var.

Deyirdiy, aaz, sən gedənə kimi ulax da öləjəh, neje olajax. Bu, o həyəətə getmədi, amma yazıq hara getdisə, kasıflıxnanca ömür sürdü. Elə oxunana uyğun oldu.

Qənirə (Rahilə) Məmmədova: İndi hamı düyməsini suya atıfı. Qızdar manıa ajıxlandılar ki, tək cə sən qalıfsan Qəmər də hələ ikidə-üşdə oxuyurdu, uşağıydı. Bunun heş nəyi yoxuydu suya atmağa. Qəmər bəyax düyməni belə çəkif qırdı, atdı suya. Nə qədər güldü. Surayya dedi ki, bax, bəyaxdan sən Cəmilədən qorxa-qorxa gəlirdin. Qəməri görürsən, düyməni kəsdi, atdı.

---

⁷⁸ yerinnən yengə qalxıb – yerindən təzə qalxıb, azca böyüyüb

Sürəyya Əliyeva: Bayatıyı kitafdan oxuyurduğ. Bayatı kitafı varıydı da. Birinə verirdilər, oxuyurdu. Mənim bayatımı sən oxuyurdun, səninkini o birsi oxuyurdu, kimə düşsə. Baxt açırdın da. O kitafnan baxt açırdın. Orda nə çıxsə, onu oxuyurdun da. (S.26 və S.11)

24. SƏMƏNİ

Buğda çirtməyə başdıyırdı, göyərməyə başdıyırdı. Onun başının üsdündə otururdular:

Əziziyəm səməni,
Gəzəy çölü-çəmənı.
Bayram aşını dəmlə,
Gələcəm, gözlə məni.

Bəzən deyirdiy:
Gəlməsəm, gözlə məni.

Nənəm oxuyurdu. Nənəm təxminən 1897-ci təvvəllüdü idi. Yəni o erməni-musurman davasını bütün acılarını görmüşdü. Həm beşinci ili görmüşdü, həm on səkgizinci ili görmüşdü. Məşəqətədi bir həyat yaşamışdılar onnar. (S.28)

25. BAYRAM TOYLARI

Bayram toyu çalınırdı, camaat hamsı gedirdi. Arvat-kişi bölgüsü, bizdə o bölgü olmuyufdu. Biz tərəkəmə camaatıydı. Arvad-kişi hamısı toya gedirlərmiş, çevrə vurub oturlarmış. Orda həm oynuyardılar, həm dəli oynadırdılar, şənnənirdilər. Bayram toyu açığ ərazidə olurdu. Həm də Noruz bayramıdı, qarın-marın, əl-ayağın çəkilən vaxdıdı. Kimsə evinnən nəşə gətirərdisə, orda böyründəkinnən bölüşüb yiyərdi. Yəni camaat

bir növ şadlanırdılar. Demirəm, o vaxdı biz şirə bilməmişiy, elə unnan evi ağardılarmış. Bariya un zad atırlarmış ev ağ görün-sün, nə bilim, olan-olmazdan da bişirirlər, eliyirlər. Hə, bayram toyudu, a bala, gedəyin, bir əz də toya baxağın. Uşaxlar gedir, böyühlər gedir. Zurna çalır, kəndirbaz da oynuyurdu, sim pəhləvannarı da oynuyurdu. Kəndirbaz deyirlər bizdə, o sim pəhləvanı soradan dedilər. Əslində əsil adı kəndirbazdı. Belə, yanı o bir həfdə ərzində güləşərdilər, güştü tutardılar belə, aclıq olsun, keflərinnən qalmıyıflar. (S.28)

26. QƏDİR TUTMAQ

Qədir tuturdux səhərə kimi. İləxır çərşənbədə, Novruzda. Bizim orda böyü bir yerimiz vardı. Allah lənət eləsin ermənilərə. Qaldı ermənilərə. Yığılırdıx, gedirdiy ora. Gecə də qalırdıx orda, deyən-gülən, toyçu gedirdi. Bı (yoldaşını göstərir – tər.) da nağaraçı, xanəndə olub vaxtında. Cavannar yığışırdı gedirdi, çalırdı, oynuyurdu. Gecə də qalırdıx oralarda. İndi həylə olmur. İndi əşi ayrı zamanadı, bala. İndi həylə şeylər nə gəzir. Heş yatırdıx, heş yorulurdıx? Bilirdiy ki, biz yornux⁷⁹ nəyə deyirlər? Elə səhərə kimi hakışda deyirdiy. O deyirdi, mən kəsirdim. Mən deyirdim, o deyirdi. Deeee düzülürdü. Böyü halayçı⁸⁰ tuturdux, belə böyü, yekə meydan. Hammı deyirdi. Hamı da bilirdi. Qız, gəlin, oğlanlar, uşaxlar düzülürdü bir yerə. Qarışırdıx bir-birimizə. Bir oğlan-bir qız, bir oğlan-bir qız. Bir dənə o gecədə tuturdux qədiri. Bir gecə yatmırdıx. Səhərə

---

⁷⁹ yornux – yorğunluq

⁸⁰ halayçı – dairəni nəzərdə tutur.

kimin oyağ olurduğ. Bı qədirdə də, o kef qədrində də.⁸¹ Yatmırdıx. Səhərə kimin oynuyurdux.

Səhər ki oldu, durdux, yeyirdiy, içirdiy. Bilirdiy ki, böyün axşam qədir tutasıyx. Böyün hamımız sözdəşmişiy. Sözdəşirdiy da hamımız bir-birimiznən ki, kim kimiynən gedəcəy. Dəsdəynən gedirdiy.

Gedən yerimiz varıdı da orda. Oralarda belə qəşəng imarətdər varıdı, tarixnən yazılı şeylər varıdı. Belə gözəl daşdar varıdı. Üsdündə böyüy-böyüy şikillər. Həylə bir yerə gedirdiy. Əmoğda da varıdı. Ora gedirdiy. Neçə mərtəbə. Qırx pilləkani varıdı. Keçi kimin o pilləkanlarda çıxırdım. Binanın adı Vəngdi. Durur da indi bu saat. Albanlardan qalan şeydi. Başdıyırdıq qədir tutmağa. Səhərdən dururdux gələn sabaha kimi, bir sutka. Ora yiməy-işməyi evdən aparırdıq. Başdıyırdıx yallı gedirdiy. Çalannar aparırdıx da, indi xanəndə deyirlər. O vaxtı elə çalqıçılar deyirdiy. Haxışda gedirdiy, gülümey də var idi. Haxışdanı bırdan yapışırdıx, düzülürdüy qırx nəfər, otuz nəfər. Eləsi olurdu iyirmi nəfər, eləsi olurdu ta da çox. Birin mən deyirdim haxışda. Mən kəsirdim, o deyirdi sözün, bayatısın. Əlimizi tuturduq bir-birimizdən. Haxışda deyəndə belə çapan zad çalrlar. Ötürürdüy, çalırdıx, genə tuturdux. Ötürürdüy çalırdıx, genə tuturdux haxışdanı. Hamı bilirdi. Oğlannar da bilirdi. Hərə bir kəlmə deyirdi. Bayatı deyirlər da.

İki cərgə düzülürdüy. Biri o yanda, bu yanda:

Bənövşə, bəndə düşə,
Bizdən sizə kim düşə?

---

⁸¹ Bı qədir dedikdə Ramazan bayramındakı Qədir gecələrini, kef qədri dedikdə isə İlxır çərşənbədə oyaq qaldıqları gecəni nəzərdə tutur.

Biri bu tərəfdən keçirdi o tərəfə. Uduzannar olurdu. Hansı dəsde uduzurdu, o biri dəsde ona güc gəlirdi. Bizdən sizə kim düşə? Deyirdi, filankəs. Bu yannan da biri deyirdi:

Bənööşə, bəndə düşə,
Sizdən bizə kim düşə?

O yannan da biri gəlirdi. Onda iki dəsde üz-üzə, aralı dururdux.

Ama haxışdanı belə kruqum dururdux. Min haxışda bilən adam, indi yadıma biri düşsə. Öz də baş çəkirdim e, başçılarıydım. Baş çəkməy nədi? Başda dururdum. Mən deyirdim, sora hamı deyirdi. Ba haxışdaan bir cümləsin sən didin, yerdə qalan xornan diyir, “haxışda”. Düzdümü? Hə, həylədi. Sora sən ikinci cümləən diyirsən. Bular genə diyir, “haxışda”, əl çala-çala. Bir yerdə hamısı. Sora üçüncünü, sora dördüncünü. İndi sənnən sora o birisi deyir. İkinci mən deməliyəm heləmi? Üçüncüün Qəzənfər dayı diməlidi. Belə fırlanırıx. Fırlananda da başını biri deyir, məsələn, hamımız deyiriy, “haxışda”. Sora genə başını o deyir, genə hamımız deyiriy, “haxışda”. Elə deyirdiy ki, elə deyişmə kimin çıxırdı. (S.4)

27.

Həsən addı bir kişi haxışda dedikcə qızdar əl çalır, deyir: “Həsən əmi, sən bilirsən.” Bı yadımda qalmışdı. O qədər söz deyir ki, yadımdaydı hamısı. Kişi deyirdi haxışdanın başını. Yallıya yapışanlar da deyirdi: “Həsən əmi, sən bilirsən, haxışda.” Yanı hamısın sən de da. Haxışdanı o vaxtı arvad, kişi hamı bilirdi. (S.3)

28. CAMIŞQIRAN

Camışqıran aprel ayının on üçündə olur. Sevinillər ki, yaz gəldi, əkinim olacəkdi, camışdar, öküzdər hazırdı. Yaz əkininə hazırlaşıllar. Nəysə, Allahın yolunna çıxmış bir iş tuturlar. O da qar yağıdırır, üç gün, dörd gün. Camışdar qalır damda, qırılır. Ot qutarır, yoxdu ot. (S.14)

29-30. QORABIŞİRƏN

Qora bişirən yayın ortasıdı. Qarının keçilləri aprelin beşində olur. Qarının çəpişdəri onda ölür soyuxdan. Oon əməlli şeiri var. Yadımda qalmıyıb. (S.4)

30.

Qorabişirən avqust ayıdı. Qorabişirən döyül, o da qorayetirəndi. Elə bütün qoralar, bax, üzümün qorasıdı, bütün qoraların hamısı avqustda yetirir. Meyvaların çoxu, kal meyvələr avqustda yetirir. Qorayetirən elə avqust ayıdı. Avqustun onunnan, beşinnən sonra day hamısı başdıyır yetirməyə. Ən çox da qora, üzümün qorası da deyillər ona. (S.11)

31-33. QUYRUQ DONDU

Quyruğ doğur da dəən var, dondu da. Quyruğ donur, yanı ki, uje soyuxlar düşür. Heyvanın quyruğunu soyanda görürüsən ki, bərkiyir, donmağa qarşı gedir. Ona görə də quyruq donurdu, doğurdu yox. (S.6)

32.

Quyrux doğdu deyirlər, dondu deyil. Göydə bürkü vaxdı, bir də çox maroz vaxdı göydəki ulduzdar görükmür. Lap hündürdəki üçü belədi, üçü belə, biri də belə (ulduzların düzülüşünü izah edir – tərt.). O payızın mülayim vaxtındakı bürkü yoxdu? Qışın da vaxtı hələ gəlib çatmayıbdı. O avqustda olur. Bir də baxıllar avqustda, o quyrux görükür, ulduzun quyruğu görükür, quyrux doğdu. Ulduzların quyruğu görükür.

Məğrurluğ eliyib usdadam demə,
O hansı bağmandı, bağı yeddidi?
O ağaşda bir quş yuva salıbdı,
Çarpaz sinəsinin tağı yeddidi.

(O quş insanın ürəyidi. Bağman da insanın beynidi. İki qulağı, iki burnu, iki gözü, bir ağız, yeddi elədi?)

Bir ali məclisdə var yeddi sağı,

(Ali məclis göydü. Quyrux doğanda göydə altı ildiz var, üçü bir tərəfdə, üçü bir tərəfdə, ortada da quyruxdı. Bürkü olanda, şaxda da olanda görükmür. Avqust ayında, quyrux doğanda göy təmizdənir, onda görükür.)

Dolanır, dövr edir, yox əl-ayağı.
Nə pilitəsi vardı, nə də ki yağı,
Şölə verən şux çırağı yeddidi.

Onun gərdeşində bir ajaləng⁸² var,
Aləmə əyandı, görünür aşkar.
Bir kasa içində on dörd rəng var,
Qarası yeddidi, ağı yeddidi.
(Gecəsi yeddidi, günüzü yeddidi.)

---

⁸² Bir ajaləng var – bir azca ləngiyir, dayanır.

Ələsgər, sözlərin de, mütəssildi.
Nə oldu dəhannan suyun kəsildi?
İl uzunlu o nə çahar⁸³ fəsildi
O hansı bağmandı ki, bağı yeddidi?

(Bel onurğasının, başa gələn sümüyün qabırğaları yeddidi. Yetim qabırğanı saymırlar, güdəyi.)

Firar məclisdə var, yeddi sağı.
Dolanır, dövr edir, yox əl-ayağı.
Nə pilitəsi vardı, nə də ki yağı.
Şölə verən şux çırağı yeddidi.
(Şux çırağı həməən o quyruqlu ulduzdu.)

Ələsgər ərz eylər, ariflər qana,
Üç ayda, dörd ayda o gəlir cana.
Lətifdi xörəyi, qarışır qana,
Heyif, ismi doğrulara düşmandı.

(Ələsgər ərz eyliyə ki, ariflər qana. Ariflər qanır bunu. Üç ayda, dörd ayda o gəlir cana. Üzümdü üç aya, dörd aya gəlir. Lətifdi xörəyi – çaxırdı. Axı onun ismi bizə ziyandı. Heyif, ismi doğrulara düşmandı – doğrular da peyğəmbərdir, imamdır). (S.14)

33.

Bizdə quyruğ doğdudu. Çünkü həmin vaxd səmada quyruqlu ulduz görünür. Quyruq dondu söhbəti, yaylaxda guya quyruğu qoyursan, guya quyruq donur. Amma əslinə qalsa, belə deyil. Əslinə qalsa, avqustun beşində olan hadisədir. Avqustun beşində yay yarı olur. Xıdır Elləzi niyə qarşılayırıq fevralın

---

⁸³ çahar – dörd

beşində? Elə on beşində qəbul eliyərdiy da. Qış yarı oldu. Burada da yay yarı olur. Avqustun beşi deyillər, quyrux doğdu, yəni səmada görünür oldu. Artıx sərinləşmə başladı. Necə ki, fevralın beşinnən sora hava artıx isdiləşməyə doğru gəlir. Soyuxlar pik nöktədən düşür aşağıya. İsdilər də avqustun beşinə kimi qalxan xətnən gedir, artıx orda enmə başladı.

Bizdə deyirlər ki, Xıdır Elləzə qədər olan soyux Xıdır Elləzdən sonra görünməz. Xıdır Elləzə qədər olan vaxt ilin ən soyux vaxdardı. Buna deyirlər, qışın oğlan çağı. Yayda həmin quyrux doğdu hak-hesabı da, bax həmin o söhbətədi. Quyrux doğduya qədərki vaxt da yayın ən qızmar çağıdı. Sonra isə enmə gedir. (S.28)

34-35. QURDAĞZI BAĞLAMA DUASI

Hardakı mal-heyvan itib, birinci onu soruşursan. Gələn adamnan soruşursan ki, malın harda olar? Məsələn, bu ərazini isdinad verir. Sən də bu bıçağı qoyursan qabağına. Yaxşı olar ki, üzü qibləyə, bax belə, otursan. Ancağ qatdamalı bıçağ olmalıdı. Bu Quranın Şəms surəsidə, bax, görürsən, yeddi ayədir. Deməli, o yeri xəyalən nəzərdən belə keçirisən. – Hər yeri bağlamağ olmaz, Allahın heyvanı var. – Bir əz də geniş götürüsan, ki, mal tələf olmasın. Elə ki, xəyalınnan keçirdin, bax belə, “ufff” nəfəsini çəkirsən. Nəfəsi çəkdin, nəfəsi verməy olmaz. Başlıyorsan “Bismillahi Rəhmani Rəhim və Şəmsi züha...”, amma nəfəssiz oxuyursan, ürəyində oxuyursan, içəridə qalır. Gətirirsən, axırda oxuyursan ki, “Və nəfs və ma əba ha” diyəndə bağlıyorsan. Bu bıçağı aparıb qoyursan elə yerə ki, əl dəyməsin. Əlində bıçaqla gəndəndə suyun, arxın üsdünnən keçməy olmaz. – Bunu Tacirə də vermişəm, göynüklü Tacirə. Deyir, mənim malımı neçə dəfə canavar yeyirdi. Hacı, havax ki, malım qalır, sən bağlıyorsan, gədirəm, deyir ki, tapıram. – O malı itən adama deyirəm ki,

tapanda gəl maa denən, ya zəng elə ki, gedim bıçağın üçünü açım. Pıçağı ona verməy olmaz qəti, özün saxlıyırsan. Bıçax da gərəy pak olsun da. Bəzən elə adam var ki, bıçaxla toxlu kəsir, mal kəsir, toyux kəsir, o, salavatı bilmir. Gərəy onu yuyuf salavat verəsən. “Allaha məsəlli əla Mühəmməddin və ali Muhəmməd” deyirsən ki, pak olsun. Xalxın malı qalib çöldə. Pıçağı örtüf qoyuram bura və evdə tapşırırmışam da, bilirlər ki, bu bıçağa əl dəyməy olmaz. Həə, gecənin bir vaxdında tapıllar, o saat dururam, açıram. Oxuduğum axırını ayədən yeddinci ayədə üfürürəm ora. Üfürməynən də bərabərdə bağlıyram. Amma gərəy bunu bağliyanda möhkəm sıxasan ki, bu dəqiq otursun. Yəni bıçağın ağzı açılmasın da. Onda qurd gəlib orda heç nə eliyə bilməz. Atam rəhmətliy eliyərdi. İndi mənə gəlillər. Kəntdə hamı bilir də. Bunnarın özündə də mal-heyvan qalanda deyillər. Amma gərəy tez deyə. Deyirəm, bir-iki saat gəzdin, tapmadın, de ki, vaxtında bağliyim. İndiyə qədər nə qədər bağlamışam, hamı gedif malını tapıf, sağ-salamat, yan xəsarət olmuyuf. Deyir ki, qurdun ağzın bağla. Qurdağzı duası deyirlər ona. (S.22)

35.

Mal-heyvan çöldə qalanda qurdun ağzını bağliydılar. O vaxt çıxıb otururdular arvatdar: “Qurdun ağzını bağladım. Mən bağladım, sən də bağla.” Qoca arvatdar oxuyurdular. Heyvan tapılannan sora gedirdilər, deyirdilər, qurdun ağzını açırdılar, yazıxdı. (S.28)

36. ŞİRİNLİK DUASI

Görürsən ki, qız isdiyir, valideyinnər biz az tərəddüd eliyir, verməy fikirrəri yoxdu. Mən də ora birbaşa müdaxilə

etməmə. Görürəm məqsədə uyğunmuşdu, arada o qədər uyğunsuzduğ yoxdu. Ona görə də bir qələm çalırım. Gedirlər ikinci dəfə. Deyillər:

– Xoş gəlmisiz. Gələn ayaxlarınız var olsun. Qızı sizə verdim.

Duanı özümdə saxlıyiram. Vaxdı gələndə atıram suya, su aparır. Axar suya atıram. Gün dönənə qədər, saat birə qədər təxminən, atılmalıdı suya.

Bir kəsin qəlbində pak olsa ürəy,
Haqdan hasil olar, etdiyi diləy.
Allah öz dosduna eləyər köməy.
Qoymaz qala intizarda inşallah.

Allah pak qəlbliləri sevir və onun dualarını qəbul eliyir.
(S.22)

37. HƏMZAD DUASI

Elə adam var ki, uşağ olsun isdiyir, amma həmzətdıdı. Uşax olur, ölür. Qalması mümkün deyil. Görürsən, həmzətdı biri gedir, anıya öz həmzətdını tökür. Bunun uşağı doğulur ölür, doğulur ölür. Bəlkə də beşi, altısı elə olannan sora deyillər, səndə həmzətd var, get, dua yazdır. Onu ən ağır mollalar eliyir. Mən onu işləməmişəm, Allah yalan danışan adamın başına daş salar. Həmzətd duası var, yazıllar, uşağ olur. Mən ona baxmamışam, o işnən məşğul olmamışam. (S.22)

38. GÜLLƏBATMAZ DUASI

Gülləbatmaz duası vardı, müharibiyə zədə gedənnərə yazırdılar o vaxd. O vaxdı yazırdılar bir yanı balalı inəyə, bir dənə öküzə. O çox çətindi, onu deyim sənə kim yazır. O rəhmətə

getdi. Bərdənin axundunun atası yazırdı. Risqə getməy olmur da, bir əz çətin məsələdi. (S.22)

39. BAĞLAMA DUASI

Yevlaxda Cəlilin bacısı qızı ərə gedib. Bağlıyflar, qıfılı da təxminən neçə illərdən sora tapıf aşdılar. Ona kimi uşağı olmurdu. Onnan sora, həmin vaxdan sora həmin qızın bir və ya iki övladı oldu. Uşağı olmasın deyə bağlamışdılar. Elə insannar var, bağlyıllar, atıllar. Yəni elə bir şeylər eləyillər ki, ömrü boyu oğlan ona yaxın gedə bilməz, mümkün deyil. (S.22)

40. CANAVAR DİŞİ

Canavarı biz müqəddəs biliri. Məsələn, bizdə onun yağı, qurd yağı çox pis bir cadudu. Eyni zamanda onun köpəy dişdəri çox qiymətdidi. Canavarın köpəy dişini üzərində gəzdirən adamın sözünün qabağına söz qoyulmur. Onun sözünün kəsəri olur. Onun köpək dişdəri ki var, çox qiymətdidi bu günnerim. O vaxt onu mənən birini dörd yüz manata isdiyirdilər. Onu bu Rusiyada olannar daha çox gəzdirillər, qızıl sepə salıb asıllar boğazdarınnan. Bir növ talisman kimi. (S.28)

41. CADU

Cadu, piti, pis əməl, elə onnarı da mən də eşitmişəm. Bu kəntdə heylə biri vardı, heylə o işdəərə baxırdı. Ölümünə bir əz qalannan sora gecə-gündüz uluyurdu it kimi. İt kimi uluya-uluya bu kəntdən apardılar. Onun aqibəti olur. And olsun Qurana, o işdərnən məşğul olana iki dünyada da yer yoxdu. (S.22)

42. İSTİXARƏ ETMƏK

İstixarənin qaydası budur ki, üç dəfə olunur. Həfdənin ikinci günü, tək günü, cümə axşamı və cümə gününə olunur isdixarə. Deyir ki, məsələn, oğluma qız alıram, ya qızımı ərə verirəm və yaxud da bir səfərim var, Haca, Məşədə, filana. Ya bir ticarət üçün gedirəm, bax gör nə təhəridir? Mən baxıram, nəticəni ona deyirəm, olduğu kimi deyirəm. İndi hər adamnan işim yoxdu da. Əyər mən o işə baxsam, evdən çölə çıxammaram. Yaxın bildiyim adamnara, dosda, tanışa eliyirəm ancax. (S.22)

43. TASQURMA

Cəyirli kəndində atamnan Adəm bir yerdə işdiyirdilər. Adəm Cəyirli kəndində havalanmışdı. Deməli, gecə yatan kimi deyir, gördüm, toy qapıya gəldi. Toy qapıya gəldi, çalırılar, bir nəfər də qız. Deyir, mən bu qıza vurulmuşam, özü də erməni qızıdır. Deyir, indi toy qapıya gəlib, mən deyir, gedirəm. Düşüb buların qabağına, oynuya-oynuya gedirəm. Bir vaxt ayılıram ki, Çayqaraqoyunnun qəbirstənniyindəyəm. Orda deyir, noğul-nabat səpillər, ciblərim doldu. Baxıram, hamısı peyindi də. Artıx bu tam dəlidi. Deyir, çox şey elədirlər ki, bunu nağayrax. Axırda dedilər ki, bu Gülöyşə tərəf var, orda bir molla var, Nəcəf təhsili alıf. O sağalda bilər. Deyir, dədəm getdi, gətirdilər. Bu, deyir, danışdı, elədi. Deyir, dədəmnən danışdı:

– Bir yanı balalı camışa sağaldacam. Deyir, dedi ki, maa iki-üş nəfər qolu qüvvəli adam gətirin. Bunun qolunu-qıçını möhkəm tutsun.

Bu olmuş hakq-hesafdı ha. Bu adam atamnan işdiyif, özünün başına gələni danışif. Deyir, bu böyühlüydə bir boşqab, içi də dolu su. Deyir:

– Dikqətnən suya bax.

Bu, deyir, başdadı oxumağa. Oxudu-oxudu, aha, gördüm deyir, gəlirlər. Gənə o toy camaatı, həmin o qız. Mənim gözümə görünən qız, özü də maa əl eliyir. İndi bu məni çağıra, mən nətəəri getmiyəm? Çırpındım-çırpındım, bular deyir, bərk tutub. Saxlıyammadılar. Bayax deyir, coşdum. Nəysə, mən dedim ki, yox, mən gedirəm, alınmadı. Anam, deyir, əyaxlarımı qucaxladı, öpdü, ağladı, elədi. Məni tut ağacına möhkəm sarıdılar. Onnan sora gənə diyir, həmin boşqab, həmin şey. O oxuyur, deyir, olar gəlib, çağırılar məni. Həmin hadisə, gecə gördüyüm yuxular, genə də həmin şey mənim ağımdadı. Nə qədər, deyir, dartınmışam, kəndir qolumun buralarını kəsib, qanı axır. Oxudu, deyir, o qız çağırdı, olar çağırıldılar. Hannan-hana gördüm, su, deyir ki, bulanmağa başladı. Yavaş-yavaş çəkildilər. Onnan da, diyir, mən yatdım. Bir də sabahsı gün günorta oyandım. Gördüm quş kimiyəm, yaxşılaşmışam. Deyir, o qada-bala mənnən getdi. Bir də görmədim, diyir. Bir də elə şey mənim başıma gəlmədi. Amma bu, olmuş hakq-hesafdı. (S.28)

44. OVSUNÇULAR

Ovsunçular gəlirdilər. İlan da gətirirdilər. Adətən, sancmıyan ilannardı, qızıl ilandı. Deyirdilər ki, a bala, çöldə-bayırda əkindəsiniz, biçindəsiniz. Gəlin sizi ovsunnuyum, ilan sizi çalması. O ilanı gətirib belinnən keçirirdilər. Sora deyirdi:

– Ağam Həzrət Abbas eşqinə, sol sinəsinə bir dil çal.

İlan dil çalırdı.

– Anamız Fatimeyi-Zəhra eşqinə, sol çiyinə bir dil çal.

O, mahnı oxuyurdu. Yelmarım deyirdi, Şahmarım deyirdi. Belə sözdər deyirdi. Belinnən hərriyif götürürdü, bir də gətirirdi çiyinnən, əlini belə qaldırırdı, indi sağ çiyinnən aparırdı:

– Ağam Həzrət Abbas eşqinə, bunun sağ çiyinə bir dil çal.

İlanın başınnan sıxan kimi ilan haça dilini çıxardır, qaytarır. Güyə ki, ta ilan başa düşdü də, məni qoruyur. Guya ki, sağ tərəfdən təhlükə olmayacağ. Deyirdi:

– İmam Hüseyin eşqinə, bunun başına bir dil çal.

İlan da dil çalır. Ovsunçular kənardan gəlirdilər, buranın adamı döyüllər. İlanın torbası var özünün, ona salıb gətirir. O ilan çalan ilan döyül kü.

Mən özüm qardaşımnan oturmuşdum. Ovsunçu gəlmişdi. O, mənə böyüydü. Gördüm kü, bu nömrə işdədir. İlan nə qanır ee, məni ovsunnuyor, yoxsa yox. Dedi ki, mən ovsunçuyam. İlanı da çıxarıf. Gördüm ki, yekə bir qızıl ilandı. Maa didi ki, gəl səni ovsunnuyum. Dedim:

– A kişi, lazım döyül valla. Mən havax çıxacam qarıdan, məni ilan vura. Çöldə mənim nə işim var. Çöl-bayırda böyü qardaşımdı. Bu böyü qardaşımı ovsunnuyun, mən də baxıram.

Kişi qurtardı, bir-iki manat da pul verdim. (S.28)

45. ÇƏKMƏ AŞI

Ermənistanda biz düyü almazdığ. Buğdanı qaynadırdı mamam, pörtədirdi, damın üsdə belə süfrələrə səirdi, bir tay buğdanı. Sərib qurudurdux, quruyannan sora əl kirkirəsində çəkirdilər, yığirdılar belə çuvallara. Düyünü əvəz edirdi, onnan çəhmə aşı da olurdu. Soralar düyüdən də eliyirdilər.

Əvəliydən doğruyursan. Bir də ələyəz pencəri var orda, Dərələyəzdə. Soğanı ətdi zaddı qovurdun. Ələyəzdən, əvəliydən xeyli doğruyursan, daddı olsun. Onnarı da doğruyuf tökürdüm, bişənə yaxın düyünü də tökürdüm. Bir isdəkan düyüyə iki isdəkan su tökürü çəhmə aşında. Nəfərə baxır da

indi. Məsələn, neçə nəfərsən, dörd nəfərə dörd isdəkan düyü bəs olur, nəfərə bir isdəkan. Qəşəy orda vam xodda dəm alırdı, qovurmalı zaddı çəkirdim qablara, yeyirdiy. (S.21)

46. YARMA XƏŞİLİ

Yarma xəşilinə buğdanı kirkirədə çəkirdilər. Buna buğda çəkəndə kirkirənin boğazınnan buğdanı çox tökürsən. Onun boğazınnan buğdanı az tökəndə onu çox əzir, onu un şəkilinə salır. Qovud şəklinə salır. Yox, çox tökürsə, firriyırsan, sürətnən firriyırsan, onda buğdanın bir əz üzünün qabığını götürür. Üzünü bir əz təmizdiyir, sora onu ələyə vururlar. Onnan sora onu dəmniyillər. Onnan aş da eliyillər, xəşil də eliyillər. Yarma xəşilini, adətən, yağnan yeyillər. Ona şirni çox vurulmur. Onu sarımsax-qatıqnan yeyillər, çünkü yağlı olur. Sarımsağ-qatıq onu neytirallaşdırır. Amma adi xəşili yağnan, bəhməznən eliyillər. Onu şirinlə yeyillər, amma yarma xəşilinə, naabarod, acı şey vurursan. (S.28)

47-48. SULU ƏRİŞTƏ

Ərişdəni eliyirdilər. On arvad yığışdı, bir tay onun xəmirini qatırdılar, kəsirdilər, ayırırdılar, dəsdəliyib asırdılar, qurudurdular. Onun yığıb qovururdular təndirdə, saçda.

Ərişdəni həm aş kimi süzürdülər, həm də belə sulu eliyirdilər, çox ləzzətli olurdu. Soğanı çoxlu doğrayıb qovurursan, ətdi zaddı. Tamatını atdın, suyunu tökdün. Noxudu, lobyanı ayrı-ayrı axşamnan isdadırsan ki, səhər tez bişsin də. Elə quru tökəndə yaxşı bişmir da. Axşamnan onu isdadırıx, səhər duranda bişirib tökürüy o həmin ərişdənin soğanın suyunun

içinə. Sora əvəliyi yuyuruğ, doğruyuruğ, tökürüy. Onnan sora ərişdəni kəsiriy, xəmiri yoğurub, kündə qayırib kəsdiy. Qaynıyanda onu da tökürüy yavaş-yavaş, qarışdırırığ, isdotunu, alçasını zadı da vururuğ, o da oldu ərişdə. Qara isdiot, pul bibər, onların hamısını tökürüy. (S.21)

48.

Ərişdənin xəmirinə iki isdəkan iliğ su tökürəm. Bir yumurtanı çalırım, bir də duru yağ qatırım. Duru yağnan oları çalırım, duz da atırım. Tökürəm o iliğ suyun içinə. Qarışdırdım hamısını, amma maya vurmursan ha ona. Un da apardığı qədər tökürəm. Hazır oldu, xəmiri yoğurdun. Bir yarım saata xəmir özünə gəlir, kündəliyirsən, açırsan, kəsirsən ərişdəni. Əvvəldən ərişdəni kəsib quruduram. Qurumuş ərişdəni qışa qədər işlədiriy.

Ərişdəyə soğanı çox eliyirsən, daddı olsun. Soğanı qovurdun yağda, tamatını vurdun, ət varsa, ət də töküb qoydun. Quzu ətimiz vardı, onnan elədim. Qovurdum əti, soğanı, tamatı. Bular qovruldu. Suyu tökürəm, – baxıram nəfərə daa, bir litir, üç litir. Baxır, nəfər çox olanda çox, az olanda az tökürsən.

Biz ərişdəni əvəliysiz bişirmiriy. Əvəliy olmasa, heç mən şəxsən öz payıma o ərişdəni yemərəm. Əvəliyin insana çox xeyri var. Qaynıyanda əvəliyini də qırxda yuyuram. Əvəliy bir əz çox olur. Onu qaynar suda yaxşı-yaxşı yuyuram, sızıram, tökürəm, həmin o qaynıyan suya. Doğradığ, yuduğ isdi suynan. Onu da tökdüy qaynıyan suyun içinə. Noxudnan, lobyanı da axşamnan isdadıram, onnar axı gej bişir. Səhər dururam, hələ töhməmişdən qabağ da bir qazanda bişirirəm. Bişdi lobyaynan noxud. Onu da tökürəm qaynayan suyun içinə. Olar qaynayana qədər mən ərişdəmi hazırlıyırım, ta hər şey bişif da. Əvəliy

beş dəyqəyə bişir, sora xəmiri açırım. – Evdə quru ərişdə yoxsa, xəmir qatıb, hazırlıyıriğ. – Kəsib tökürəm onun içinə, su qaynayılanda əvəliyi yuyub, doğruyub isdi suda qəşəy onun qarasını çıxardırsan. Əvəliyi töhdün. Lobyaynan noxud da bişir, azca su tökürəm içinə. Olar da qaynamağa başlayan kimi ərişdəni kəsirəm, tökürəm qarışdırı-qarışdırı. On dəyqəyə hazır olur. On dəyqə də xəmir qaynıyır, köpük olur, köpük çəkilir. Qara alça da tökürəm, gavalı, qaynamamışdan qabağ. Həlməl bişsin. İsdiotunu zadını da normasında atıram ki, dadı çıxsın. Sora stola da qoyuram ki, kim acı isdəsə, çox töksün. Qırxada qoyursan sumax, isdiot, isdiyən ordan götürüb yiyəndə özü əlavə eləsin. (S.21)

49. YUXA, ÇIPPA, DÖYMƏC

Yuxa bişirərdilər qışdız üçün. Qışda, məsələn, yığılırdı üş-dört arvad yuxanı bişirirdilər, yığırdılar, nə boyda. Evlərdə belə yük qoymax üçün xüsusi yerrər olurdu da. Xüsusi yük yerrəri olurdu, yığırdılar ora qışdız. Qışda onu çıxarıb üsdünə su tökürdün, yumşalırdı. Sora onu nətəər yapırdılar? Rəfətə deyək da, parçanın içinə saman doldurub belə bir şey düzəldirdilər. Arxasınnan əl keşməyə yer də qoyurdular. Belə yastıx kimi şey idi. Salırdılar üsdünə yuxanı, təndirə vururdular.

Biz çörəyin bir az qalınına çıpba deyirdiy. Çıpba da bişirirdilər. Çıpba yekə olurdu belə. Nə yuxa döyül, nə də çörək döyül. Bir az enni, nazik, iri.

Anamgil bişirirdi çörəyi təndirdə, gəlif yığılırdız böyrünə. Ərinmiş yağ yoxdu? Kasada gətirif anam qoyurdu. Təzə çörəyi dorğuyurdular, yağdan tökürdülər üsdə, əlnən də belə qarışdırırdılar. Buna döyməc deyirdilər. İsdənİLən çörəyi dorğuyurdu ora, kasanın içinə. Üsdünə də yağı əlavə eliyirdi, bir balaca da pesok qatırdı, qəşəng yeməli olurdu. İsdı-ısdı biz yeyirdiy onu. (S.23)

50. ŞİRİNBAR

Tut dəyir, tutun altında da, deməli, ot çox olur da. Adətən, tut tökülüb, orda quruyur. Sora onu dirmıxnan, nəynən süpürürdülər. İçərisinnən otunu-alafını seçirdilər. Onu da yığirdılar heybələrə. Qışda, qış uzununu onnan kişmiş kimi isdifadə edirdilər. Ona şirinbar deyirdilər bizimkilər. Tutun yetişmiş qurusuna, təbii qurusuna şirinbar deyirdilər. (S.28)

51. ƏRİK QURUSU

Abaran deyilən yerdə böyüy əriy bağları olub. Ora gedirləmiş, əriy tökülüb dəyəndə əriyin çərdəyini çıxardıb, kolun, o dikannarın üsdünə qoyurlar. O quşqonmaz dikannar var, onun üsdünə qoyurlar. İndi hərə öz zonasını bilir da. Bu beş ağacın əriyini mən kolun başına yığmışam. Bir günə, iki günə quruyurdu. Onu sora da yığirdılar genə də heybələrə, xurcuna, gətirirdilər. Bular qış azuqələri iydi də. Hələ bir mahını da oxuyurdular:

Qapınızda var ərik ağacı,
Əriyi yedim, çiyidi acı.
Sən Allah, Telli bacı,
Öz qızını bizdən elə.

Yəni qız xoşuna gəlib, qızını maa verərsən.

Hə orda yaxşı qoz olub, Əşdəreyin qozu adnan olubdu.
(S.28)

52. QIRXBUĞUM KƏTƏSİ

Burda qıxbuğum da deyillər, biz yolotu deyiriy. Onu belə qəşəycə yığırsan, yuyursan, balaca qurudan kimi edirsən. Onnan sora xamırı belə açırsan, yolotununun da, miqdarı var,

qoyursan. Qoyursan sacın üsdünə. O üz, bu üz bişirənnən sora yaxşı olar ki, sarı yağı doldurasan içinə. İneý yağının heş bir şey əvəzini verə bilməz. Yolotu əvəz olunmaz bitkidi, insan üçün də çox faydalıdı. Dağ yerrərində bitir, hər yerdə bitmir. (S.22)

53. ƏYİRDƏK VƏ KÖKƏ

Qırx beş ildi burdayığ. Valla, Dərələyəzdə də aş dəmliyərdiy bayramlarda belə, əyirdəy bişirirdiy o vaxdı. Belə tort-mort yoxuydu. Xəmir yoğururdular, sacdarı qoyurdular ocağın üsdünə, yağı da tökürdülər. O xəmirdən belə kəsib, darağ varıydı, yun dariyan darağ, onnan belə eliyirdilər, ona forma verirdilər. Orda qızardırdılar o xəmirrəri bax belə. Əyirdəy balaca-balaca olurdu.

Kökələr eliyirdilər, yağda qızardırdılar, yığırdılar ləyənnərə, üsdünü pesokluyurdular. O vaxd orda əyirdəy elyəndə biskivit qabı olurdu, maşinkada eliyirdilər. Maşinkada bişirirdilər, vam xodda biskivitdəri, elə qalxırdı. O vaxtkilər daddı olurdu, Valla, o Dərələyəzdə yediylərim. Biskiviti maşinkada eliyirdilər, əyirdəhləri, kökələri yağda eliyirdilər. (S.21)

54. İTBURNU ŞİRƏSİ VƏ MÜRƏBBƏSİ

Orda biz kəmpotu itburnudan eliyirdiy. Orda çox meyvə olmurdu. Həmərsün deyirdiy itburnuya. Onu bölürsən, içini çıxarırsan da əlinən, əziyyətdə olsa. Onun içi çox tüküdü. Sonra pörtədirsən, tam həlimli bişir. Keçirdirsən aşızənnən, ələynən süzürsən. Onu əlnən arıtdıyannan sora yuyursan. Sora qazana yığdım, pörtətdim. O qayniyır, tamam həl-məl olannan sora onu aşızənnən belə keçirdirsən. Sora qayıdım ələydən süzüm, bir əz də şirnisinə baxım yığırsan butulkalara,

bağlıyrsan. Ələydən keçirdirsən, tükləri qalır orda, keşmir. Çox daddı olur o.

Həmörsünün mürəbbəsini də bacım bişirirdi. Elə bölüb arıtdıyırdı qəşəy. Sora adi mürəbbə kimi bişirirdi də. (S.21)

55. QARACA VƏ YEMİŞAN

Qaraca deyirdiy. Qaraca belə salxım-salxım olurdu. Üzümün salxımına oxşuyur, balaca-balaca. Qaraca şirin olurdu, zirincə oxşuyurdu. Zirincə ayrıdır, qaraca ayrıdır. Elə bil ki, qaragilə zirincə oxşuyur, amma ayrı-ayrı şeylərdi. Qaragilə salxım-salxım olurdu, şirin, bal kimi olurdu. Bizdə, Dərələyəzdə olurdu, buralarda bilmirəm, varmı, yoxmu. Qaracanı yeyirdiy, onnan heş nə hazırramağ olmur. Amma yemişan təzyiqə yaxşıydı. Onu da ancağ yeyirdiy, bir də qurudub dəmliyirdiy çay kimi. Onnan kəmpot eləmirdiy.

Civiş də vardı, bir az noxuda oxşuyurdu. Noxuddan bir əz yekə olur civiş. Yabanı bitgidi, çöllərdə olurdu, onnan da yeyirdiy. Onu həm də dövlət alırdı, tədarüy eliyirdi. (S.21)

56-57. ÇAŞIR TURŞUSUNUN HAZIRLANMASI

Elə indi, aprelin sonu, mayın əvvəlləri yığıb onu, şoraba qoyuruğ. Həm də yeyiriy. Bizdə həmişə olur. Rakın dərmanıdı, onu yiyən adamın damarrarının tutulma ehtimalı sifıra bərabərdir. Bir əz pörtdədirsən, çiy yeyə bilmirsən. Atırsan suya, balaca suda boşalır ki, yaxşı həzmə gessin. Çasırı bir əz pörtdədillər. Yığırlar şüşə balonnara, yavaş-yavaş qışda yeyirsən. Bir dənəsini yeyirsən, səhər durursan ki, ağzın bal dadır. Gör bu nə qədər daddıdı. Onnan yiyən adam xəsdələne bilməz, mədə-bağırsax sistemi olur anadangəlmə.

Ermənilər bu yaxınnara qədər səysən səkkizinci ilə qədər həməşə maşinnarnan gəlirdilər. Hara? Hacınohura, dağlara, Qaxın dağlarına gəlirdilər. Bizdən adam tuturdular, gedirdilər, yığirdılar, aparırdılar. Bizim adamnar da yığirdılar. Aparırdıx Yerevana, kilosu beş manatdan bir gündə bir ton satmax olardı. Onnan sora bizə baxdılar, indi dəhnəlilər də yeyir. Əvvəl heş dəhnəlilər tanımırdı.

Mənim rəhmətdiy nənəmin anası Cahan qarı yüz əlli yaş yaşıyıf. Yüz əlli yaşa girəndə hələ iynəni özü saplıyırdı. Biz ilin on iki ayı yığirdıx, onnarı tədarüy eliyirdiy. Baldırğanı da qurudurdux, kəkotunu da qurudurdux. Biz orda həmin otdardan tədarüy eliyirdiy. Həmi çayda, həmi də yeməhdə isdifadə eliyirdiy. (S.22)

57.

Çaşırı çöldən yığdığ, onun yarpaxlarını tamam arıtdı-yırsan. Qəşəy zoğları qalır. Suyu qaynadırığ, qayniya-qayniya yığırığ torbiya. Basırıığ onu həmin qayniyan suyun içinə. On dəyqə qalır suda, on dəyqədən sora çıxardırığ, əlimizi vururuğ. Gördün ki, yumuşalır, çıxardıf səririy klyonkanın üsdünə, duzduyuruğ. Üsdünü örtürüy. Onu pendir suyuna basırığ. Çaşır soyudu, yığırığ həmin o pendirin suyuna. Onu ağardır, həm də acısını alır pendir suyu. Bir gün də qalır o pendirin suyunda. Sora çıxardırığ, üsdünnən duru su ilə duruluyuruğ. Duzdu su qayırıığ. Yığırığ onu qablara, həmin duzdu suyun içinə. Çaşırı yığıb üsdünnən duzdu suyu tökürüy. İçinə də bir qaşix, bir isdəkan pendir suyunnan tökürüy. O, orda ağapbağ eliyir onu. Yoxsa qapqara olar o. Litrə bir qaşığ duz tökürəm. On litirə on qaşix duz tökürəm, xörəy qaşığyınan on qaşix. Qayırıram, yumurtanı atırsan suya, yumurta suyun üzünə çıxanda bilirsən ki, narmalnıdı. Mən xiyar turşusu qoyum, bir

kiloya bir qaşix tökürəm. Zoğal, gavalı turşusu qoyuram, həmişə bir kiloya bir qaşix. Artıq tökəndə duzdu olur. (S.21)

58. İMAM HALVASI

Bəli, halva çalınır, imam halvası çalınır. İmamın üçündə, ya yeddisində, ya qırxında. Özdə halva mütlax lavaşnan, yuxaynan verilir, qat-qat olur. Bəzən görürsan paltarı alt-üst geyinən adama deyirlər:

– Ə, bu nədi? Yaxanı açıfsan imam halvası kimi qat-qat.

Yəni yeddi-səkgiz köynəyi üst-üsdə geynib qışda, hamısı açılıb, bir-bir görünür də altdan. (S.28)

59. UN HALVASI

Bizdə qəşəy bişirirlər onu. Nənəmnən qalıb. Una müəy-yən qədər su vurulur, soram ovxalanır. Sora o ələydən ələdir, altınnan çıxanı qoyurlar qırağa. Bir də təzdənnən ovub ələyillər. Bu hasıda deyilən bir halva var, o unnan bişirilir. Bu Qarasoy camaatı, Oğuz camaatı hasıda deyirlər. Olar unu qovurullar, şəkəri vurullar. Amma bizdə qovurma halva deyillər. O mütləq ovxalanmalıdı, ələnməlidə, yumru-yumru olmalıdı. Sora ona yağ, şəkər qaydasında vurulur. Ən gözəli kərə yağdı. O biri yağlardan da vurullar kərə yağ olmuyanda. Daa ələcsızdıxdan, nağarasan. Onun da yağını çox vurdun, çıxıb üzündə duracax, heş nəyə yaramır. Yeməy olmur. Nənəm anama örgədib, anam da bunu örgədib gəlinnərə. Həqiqətən də, baxan kimi deyillər ki, həə, Sara xalanın halvasıdı. Çünkü nənəm o şeyləri yaxşı bilirdi. O halva yuxalara bükülür, paylanılır. Onun da iki forması var. Bir var, halva yuxanın üzərinə yayılır, sora rulet kimi bükülür. Bir var, belə arasını açır,

ortasına doldurub paket kimi bağliyllar, kvadrat formasında bükülür o. Belə, bu qalınıxda (əli ilə göstərir – tərt.) sora o qatdanır. Yeyiləndə arasında görürsən ki, bir qat yuxadı, bir qat halvadı. Ona görə deyillər, “İmam halvəsi kimi qat-qat açıldı.” Onu da yeddi qapıya payliyllar.

Nəzir kimi də bişirirdilər. Həmişə rəhmətliy anam deyirdi, bu camış sağ-salamat balalası, südünü-qatığını payliyacam. Ya da imamnarın üçü günü bunun yağınnan halva çalib payliyacam. Halva çalınırdı, yeddi evə, yeddi qapıya payliyardıx.

Halvanı yasdə boşqaba yayıllar. Üsdünə də bəzəy üçün isdəkanın dalını zadı basırdılar ki, fasonnu olsun. (S.28)

60. PENDİRİN HAZIRLANMASI

Südü götürüllər sağılan kimi, soyumasın tam. Bir azca isinir, sora mayalanır, bir qədərdən sora onu artıx kəsillər belə. Mayanı əvvəllər dədə-baba üsuluynan eliyillər. Una diş malın qursağınnan isdifadə eliyillər. Erkəyinkinnən olmaz, damazdığını itirərsən da. Buğdadı, qarğadalıdı, soram yumurtadı, götürüllər. Yumurtanı mən bilən sındırıb salıllar. Amma indi dədə-baba mayası yoxdu, heş kim düzəltmir, alınma mayadı. O bir ay qalır, iki ay qalır. Mayanı tutur.⁸⁴ Mayanı tutdu? Maya üç günə, dörd günə hazırdı. Maya yetişənnən sora qaşınnan götürüb mayanı töküllər sütə. O vaxlar xaladenik olmurdu. Bir əz nəm, rütubətli yeri qazırsan, bankalarda ora yerləşdirirsən, üsdünü də nəynənsə örtürsən. Sərin olsun da, yay müddətini. Bu pendir bir il bunnan qabax tutulub ee. Prosdu onu gərəy duzdu suynan hazırıyasan, yanı duz suda həll olunur. Yumurtanı qoyursan, yumurta batmırsa, suyun üzündə dayanırsa, deməli, artıq duza

---

⁸⁴ Mayanı tutur – Yəni maya hazır olur. Buna Şəkinin Göynük bölgəsində maya dəyir deyirlər.

doymuş sudu da. Onnan sora pendiri doldurursan onun içinə. Amma yayda gərəy arada suyunu dəyişəsən. Bir də həmin ki qaydada suyu hazırlıyorsan, təzdən pendiri də yuyub onun içinə doldurursan. Müddətsiz qalır. Balonda saxlıyırıx. Heyvanın dərisini bağılyıf içinə yığan motaldı. Motal qışda olunan şeydi, yayda olmaz. Motala pendirdi, sütdü, qatıxdı, əlinə nə gəlırsə, onnan tökürsən də. Əvvəllər bizim kəntdə də motal vardı. Heş xoşlamazdım, iyisi pisiydi. (S.28)

61. AĞIZ SÜDÜ

Mal, məsələn, balalıyrdı, birinci onu sağanda ağız südü deyirlər ona. Onu da bişirirdilər, pendir kimi tuturdu da. Onu paylıyırlar qonşulara.

– A bala, payla. Qonşuya payla, qoy bilsinnər.

Onda o qaba nəşə qoyurdular. Bir yumurta qoyardı, ya bir dənə qənd qoyardı. Önəmli döyül, nəşə boş qayıtmasın. Onun ağızını paylayardılar.

Birinci ağız iydi. Ağızdan sora bulama olur süd. Deyirdilər ki, dananı “Ağızda yandır, bulamada qandır”. Yəni ağızı az ver, çünkü onun mədəsinə düşüb kilitdəşə bilər. Ağızda yandır, yəni az ver. Amma bulamada qandır, bulamanı qoy nə qədər içir, işsin, qursağı genişdənir. Amma ağız çox içiləndə mədəni incidir. (S.28)

62. QOYUN VƏ ONUN SAXLANDIĞI YERLƏR

Qulağı xırda qoyunnara kərə deyillər, uzunnara kürə deyillər. Qumral qoyun qırmızı da döyül, qara da döyül, xına rəngidi. Bənöv qoyunnara göy qoyunnar deyillər. Adətən, bu Dağısdanda Bozax sortu var, olarda çox olur o rəhlər. Deyirdilər ki, qoyunun oldu əlli, adın oldu bəlli. Yanı tanındın.

Qoyunun oldu yüz, gir içində üz. Qoyunun oldu min, köhlənini min. Daa atını min, çap. Daa dünya sənindi.

Qoyunnarı salan yerə dəyə də deyirlər, bizim camaat ona kotən deyirdi. Yerdən bir az belə qazırdılar, belə kanal kimi qazırdılar, bir əz geniş. Üsdünü çırpiynan zadnan örtürdülər. Üsdən elə yer bərabəri olurdu. Ora qoyun salırdılar. Ora iri mal salmağ olmaz. Qoyunu-quzunu ora salırdıq. Ona kotən deyirdilər. Ora qoyunnarı qışda salırıq.

Yer üsdündə mal üçün olan töölədi, qoyun üçün də dəyədi. Qoyun üçün pəyədi, dəyə qoyuna aiddi. Amma tövlə mal üçündü. Ağıl var. Ağılın üsdü örtülü olmur. Ağıl heyvannarı müvəqqəti saxlamaq üçün yerdi. Üsdü çardaxsızdısa, ağıldı. Xalxal da deyillər bəzi yerrərdə, amma bizdə ağıl deyillər. Ağaşdarın budağınnan hörüb düzəldilənə civir deyillər. Sizin tərəflərdə payanı sancıf budaxlarnan hörüb düzəltmirsiz? Çəpər deyirsiniz ona. Biz ona civir deyiriy. Yay vaxdı axşam qoyunu salırsan ora. Qoyunu salırsan ağıla, çünkü ona sərin olmalıdı. Örtülü olanda isdi olur axı, yay günüdü. Dəyə qoyunnarın qış yeridir. Onun adına dəyə deyiriy. Quzunun yerinə güz də deyillər. Əslinə qalsa, güz payız deməydi. Payız yununa da güzəm deyillər. (S.28)

63. SİM PƏHLƏVANLARI

Bizim Üşü camaatı sim pəhləvanı, bir də zurnaçılıxnan məşğul olub. Bular ağır iş görmüyüblər, rəhmətliy nənəm deyərki, oğul, kişinin sarsağı daş pəhləvannığı eliyər, qarını cırtar. Yanı bunların ağır yükən işdəri yoxdu, simdə oynamağı xoşduyurlar.

Üşüdə Söyün kişi vardı, sim pəhləvanı idi o. Söyün pəhləvan gecə gəlib çıxıb kəndə. Amma pəhləvan tək gəlmirdi.

Sim pəhləvannarının özdərinin zurnaçıları varıydı, kos vurarı varıydı. Bizdə qoşa kosdu, bir də böyü kosdu. Bi züy tutandı, bi də qayda döndərəndi. Qayda döndərən başçıdı. O mahnıları çalır. Kamança tara yaltaxlanan kimi züy tutan da qayda döndərənin böyründə ona yaltaxlanır. Uvv eliyir⁸⁵ ki, yanı səs itməsin da, davamlı olsun. Gecə saat on ikidi, düşüblər Qayabaşıya. Kim nə bilir ki, kəndə pəhləvan gəlib. Pəhləvan deyirdi ki, zurnanı çal. Gecə saat on ikidə zurna çalınır kəndin mərkəzində.

– A bala, çıxın görün.

Həə.

– Pəhləvan gəlib.

– Ay camaat, biz gəlmişiy, sizə kansert verəcəyih, pəhləvannıx gösdərəcəyih, nə bilim, nağaracıyğ.

– Hə, lap yaxşı.

– İndi bizi qonağ eliyin.

İki zurnaçı, iki dənə kosçu, bir yalançı, bir pəhlivan, bir pəhləvanın tərini silən, altı-yeddi nəfərriy bir dəsdədi. Üş-dört dənə də ulax var. Ləngəri⁸⁶-məncəri eşşəynən daşıyırdılar. Bunlar yazda çıxırdılar, bi də payızda gəlirdilər. Görürdün ki, dəsmal, nə bilim, parça-marça verirdilər pəhləvana. Pul da verirdilər.

Sim qurulur. Burda musiqi çalınır, pəhləvan bir isinmə hərəkəti eliyir. Bir belə çıxır burdan, o yannan düşür. Sora belə qayıdır gəlir. Sora ortada belə ləngərnən özünü tarazdıyır. Onnan sora nömrələr başdıyır. O pəhləvan orda oynayanda yerdə yalançısı var, belə tör-tökülüntü paltarrar zad geyinib, bir əz klon kimidi. O yalançı da mayallax aşır, ordan deyir ki, hə, indi pəhləvanımız nərdivana çıxacax. Deyin:

---

⁸⁵ Uvv eliyir – Züy tutanın çıxardığı səsi yamsılayır.

⁸⁶ ləngər – pəhləvan simdə oynayarkən özünü tarazlamaq üçün əlində tutduğu ağac

– Allah qoysa.

Hamı deyirdi:

– Allah qoysa.

Yerdə də Yalançı Məmmədəli varyıdı. Deyirdi:

– Mən də burda mayallax aşacam, Allah qoysa da, qoymasa da.

Bu, yerdə mayallax aşırdı. Bir növ elə bil ki, qüvvə verirdi yalançının hərəkətdəri ona. Soram, məsələn, yalançıya deyirdilər ki, get, filankəsdən pəhləvanın nəmərini al. Həə, məsələn:

– Rüsdeşəm məəllim, pəhləvanın nəmərini ver.

Yalançı da mayallax aş-aşa gəlir Rüsdeşəm məəlimin qabağına, oynuyurdu, eliyirdi. Rüsdeşəm məəlim ona bir manatımı, üç manatımı, indi qolunnan nə qopursa, onu verirdi. Onu gətirirdi, pəhləvan ordan düşəndə pəhləvanın cibinə qoyulurdu. Sora da sandığa yığırdılar.

Yalançı nə verilsə, elan eliyirdi hündürdən. Məsələn, üç manat verməmişəm, ə, o birisi beş verəcəy, on verəcəy axı. Utanırdılar da. İndi imkanı adamnar on manat verirdi.

– Filankəs on manat verdi, filankəsi də yarışa çağırır.

Bax, o Yalançı Məmmədəli diyərdi dombalax aş-aşa. Zurna da çalır, o da Seygah oynuyur. Filankəsi də yarışa çağırır. Görüm o nə verəcəy. O da bir əz çalşırdı, ya onnan artıx versin, ya da onun qədər versin. Bəzən görürdün kü, bir əz kırsa olurdular da, pul vermirdilər. Bir manat verirdi, ya qəpiy verirdi. Deyirdi:

– Filankəs də əlli qəpiy verdi. – Ucadan deyir. – Qozuun içinnən püf çıxsın.⁸⁷ Onun görüm, qozuun içinnən püf çıxsın.

Qozu püf olsun də, yəni əlinə bir şey gəlməsin. Yəni heş nə vermədi, əlli qəpiy verdi.

---

⁸⁷ Qozuun içinnən püf çıxsın – Qozu puç çıxsın, içində ləpə olmasın.

Sim pəhləvannarı bayram ərəfəsində də olurdu, amma ilin əksər fəsillərində gəlirdilər. Nə vaxd olsa, gəlirdilər.

Simdə oynuyanda orda havalər dəyişməliidi. Məsələn, pəhləvanın simdə oturmağ nömərəsinə bir hava çalınardı. Nərdivana çıxmağa bir hava. Paça vurmağa, adətən, Cəngi çalardılar. Paça vurmax belədi: pəhlivan yuxarı opanır, ortasını simə vurur, qalxır, bir də dik dayanır. Ona paça vurmax diyirlər. Pəhləvannıxdə çətin nömərə sayılır. Onu hər adam eləmir. O paça vurmağın havası ayırdı. Çünkü pəhləvan orda şıdırğı oynuyur, arada da paça vurur. Onu hər pəhləvan da bacarmır, o cür oynasın. Elə bil ki, yerdə oynuyur. Düzdü, əlində ləngər var, tarazdıyır özünü. Paça vurur, bir də qalxır, yenə simdə durur. Ayağ üsdə durur, orasıynan simə vurur, bir də qalxır dik ayağa.

Velosiped soradan çıxdı. Sini qoyardılar, sinin üsdünə taburetqa, söykənəcəyi olmayan taburetqa qoyardılar. Sinidə gedərdi o baş, bu başa. Əl çalardılar. Çətin şeydi axı. Sinidə oturub belənçinə, əyağlarını belə-belə eliyib, ləngər də əlində gedir. Getdi o başa sürüşə-sürüşə, sora bu başa gəldimi? Onnan sora o, yalançıya deyir ki, taburetqanı ver. O da taburetqanı verir. Bu dəfə taburetqanı qoyur sininin içərisinə, oturur sininin içərisindəki taburetqada. Bu dəfə yenə həmin hərəkəti eliyir.

Ən çətin hərəkətdərdən biri də dörd-beş pilləli nərdivana çıxmağıydı. Onun iki qışdarını qoyurdun simə, başdıyrdı nərdivana qalxmağa. Bir üç pilləkən, dörd pilləkən qalxırdı. Pilləkən də belə piramida fason olurdu. Başı bir az dar olurdu, aşağısı bir əz geniş olurdu. Hissə-hissə əyağını ora qoya-qoya, ora qalxırdı. O çox çətindi.

Sora uşax gəzdirmə vardı. Hər əyağına kəndirənən bağılyırdı bir on iki-on üç yaşında uşax. Kəndirdən sallanırdılar olar, elə bil ki, yelləncəhdədilər. Uşaxlar orda otururdular.

Pəhlivan simin üsdündə hərəkət eliyiridi. Hərəkət elədiycə o uşaxlar bir-birinə dəyirdilər, çığırışdırdılar. Bu başdan o başa kimi gedirdilər. Simin uzunnuğu olurdu hardasa bir on beş metir. Uşaxlar yerdən elə bil ki, bir iyirmi, otuz santı hündür-rüydə otururdu. Pəhləvan əyağını qaldıra-qaldıra gedirdi. O uşağlar da onun əyağıynan barabar qalxa-qalxa gedirdilər. Kim isdiyirdi, otura bilərdi, amma səysən kiloluğ uşax yox, qırx beş-əlli kiloluğ uşax. Hardasa on iki-on üç yaşında uşağlar olurdu. Gəzdirə biləsi kimi uşaxlar.

Pəhləvanın geyimi çox gözəl olardı. Qırmızı atlasdan zad-dan, məxmər parçadan olurdu. Ayakqabları bir əz yüngül olardı. Tabuşqa⁸⁸ kimi deyirlər ee. Bir əz yüngül olmalıdı, tabuşqa kimi. Sürüşməsin. Altını da bir əz qalın eliyirdilər ki, sim əyağın ortasını kəsməsin. Ayakqabını tikdirə də bilərdilər, seçib ala da bilirdilər. Amma paltarı xüsusi bəzəhli olurdu. Burdan belə zərnən olardı. Pencəyin varatnik hissəsinnən aşağıya doğru zər olardı. Soram beli zərnən kəməri olardı. Başı açıx da olurdu, papaxnan da olurdu, adətən, açığ olardı amma. Hava şərəyitinə uyğun olardı.

Simin üsdündəki Rəşitdi. Hüseyin özü də pəhləvandı. Bu, artıx oğlunu örgədib, o işdiyir. Hüseyin ona nəzarət eliyir. İdarə eliyir, bədi rəhbərdir. Hüseyin normal paltarda olardı, simə çıxmırdısa, adi paltarda olurdu. Amma simə çıxan pəhləvanın məxmərdən gözəl paltarı olardı. Papax qoyarsa, yaraşılıx papağı olardı. Qadınlar da milli forma geyinirdilər, başında araşqın. Novruz bayramında geyinmirlər? Bizim milli paltarlarımız. Bax, ona oxşuyurdu. Amma yubqa çox uzun olmazdı. Tuman giyərdilər. Yubqası bir qısa olardı. Altınnan belə diyəy də, şalvar kimi şey geyərdilər. O da yaxşı materyaldan ha, elə-belə materyaldan yox. Lasdiydən-masdiydən yox. O da mütlax

---

⁸⁸ tabuşqa – idman ayaqqabısı

ya mərmərdəniydi, ya qanoozdaniydi, ya qonşu bağı çatdandıydı. Yanı bax belə şeydəniydi. Mən Söyünün qızdarını görmüşəm. Ancağ simdə oynuyurdular. Özü də səhv eləmirəmsə, Tərəkəmə oynuyurdular. Onnar nərdivana çıxmazdılar. Onnara ya İnnabı çalardılar, ya Tərəkəmə çalardılar. Nazlanana nazlanana gedirdilər. Simin üsdündə nazlanırdılar. Zurnaçılar da, kosdar da adi paltar geyinirdilər. Yalançının paltarı çox gülməli olurdu. Papağı da çox gülməli olurdu. Məmmədəli bir dəfə də yerdə dombalax aşdı, yer də daşdı. Daş-maş bir əz də ağrıtdı bunu, dəə üsdünü vurmadi. Klonnar geyirlər ee, bir tərəfi boz, bir tərəfi qara, nə bilim, belə bir paltarı da vardı Məmmədəlinin. Üzünü-gözünü belə krasqalıyırdı, qaralıyırdı, qırmızılıyırdı. Klonnar bir əz başqa cür olur. O da bacardığı qədər özünü klon kimi bəziyirdi. Qoyun dərisinnən şiş papax qoyardı. Onun da rəngi boz olardı. Eybəcər vəziyyətə salırdılar, sakqal qoyurdu özünə. Adətən çarix giyərdi. Ya da burnu əyri əyakqablar, bir əz camaatda gülüş yaratsın. Çünkü pəhləvan oynuyub dayanan sora, pauzada camaat dağılışmasın deyə yalançı dəyanmırdı. Yalançının müxtəlif hərəkətdəri olurdu. Gülməli sözdər deyirdi, zarafat eliyirdi, mayallağ aşırı, hərəkət eliyirdi.

Deyirdi ki, filankəs əlli qəpiy verdi. Qozun içinnən püy çıxsın. Cibində pul tapılmasın. Nə bilim, nə olmasın, belə sözdər deyirdi. Kim ki, çox pul verdi, onu tərifiyirdi. Sora uşaxlar görürdün, ona cumurdular, uşağları qovub dağıdırdı o yana. Çünkü uşaxlar maraxlanırdılar.

Pəhləvanın yalançısının ən qəddar düşmanı it idi. Birdən görürdün kü, məsələn, Əli məllingilin qapısınnan keçəndə it bağı qırdı, qaşdı. Çünkü it elə şey görməmişdi. Pəhləvan özünü birtəhər çatdırdı buna. İt yeyirdi onu. O qədər tutan it döyül ha. Prosdu, bu belə qəribə geyinib, it də baxdı, bu insana oxşamır. İt

kəndiri qırdı, cumdu buna. Elə barının üsdünnən baxırdı, dartdı saldı, barının üsdünən tərəsi aşağı aşdı düşdü. Yaşdı adamıydı. Yalançı olan vaxdı əlli, əlli beş, bəlkə də, altmış yaşı olardı. Cavannan da qoyurdular, amma xüsusi isdedatdı yalançıydı o. Yalançı Məmmədəli arığ adamıydı, hündür deyildi boyu, bir altmış zad boyu olardı. Amma çox komikiydi, belə hərəkətdəri çox gülməliydi. O da Üşüdəniydi. O, Söyün pəhləvanın öz kənt-dərinnəniydi. Yanı Üşüdən gəlmiş adamlardanıydı.

Simdə Cəngi çalınardı, simdə Tərəkəmə çalınardı, simdə İnnabı çalınardı. Qoş Koroğlu havası, Dəli Koroğlu havası⁸⁹ şıdırdı havadı. Yeni Dehli⁹⁰ çalardılar. Yeni Dehli soradan çıxmışdı, amma.

Bizim kəntdə o vaxdı yaxşı zurnaçı Xudaverdi kişi olub, Əbdüləli kişi olub. O bir əz Xudaverdidən zəyif olub. Xudaverdi dayı əsil sənətkar kimi çıxış eliyirdi, toylar zad aparırdı. Qayda döndərəniydi, qaydaçadı. Başçı oydu da. Məmmədtağı dayı zuyçuydu, qonşumuzdu. Bir ayağı da bir az şikəstiymi. O da, deyir, ayağı bir az boşa gedəndə arada buv-buv eliyirmiş.⁹¹ Hava birdən atır, buv. Əyağının bir gödəkdi də. Zurnaçı zurnaçıdır, yəni toyda da çala bilər, pəhləvannan da çala bilər. Zurnaçı kəntdə bir döyüldü kü, zurnaçı çox idi.

Bax zurnaçıların işi belədi. Burdan çıxdı, getdi Cəyirriyə. Cəyirridə çaldı, oxudu, oynadı, axşama kimi işini yekunnaşdırdı. Ayın-oyunnarını yığır eşşəylərin belinə, indi gedir Şəki kəndinə. Aha, Şəki kəndi nətəəri kəntdi? Sənətə qiymət verir-

---

⁸⁹ Söyləyicinin dediyinə görə, Dəli Koroğlu ilə Qoç Koroğlu eyni havadır. Digər söyləyici isə həmin havanın adının Dəli Koroğlu olduğunu dedi və əlavə etdi: “Dəli Koroğlu deyərtilər, Qoş Koroğlu demirdilər o havıya.”

⁹⁰ Hind filimlərinin təsiri ilə zurnaçılar hərdənbir hind musiqisi də çalır-mışlar. Ona Yeni Dehli havası deyirdilər.

⁹¹ Ayağı bir az boşa gedəndə arada buv-buv eliyirmiş. – Ayağı boşa gedəndə zurna xaric səslər çıxarırmış.

lərmi? Yanı orda pul-şey olacaxmı? Gecə çatdılar ora. Zurnanı çalırdılar, kiminsə yazığı gəlib evində qonağ eliyirdi. Səhər tezdənnən başdıyırdılar burda çalmağa. Burda çaldılar, aldıklarını aldılar, verdiylərini verdilər, yenə barxana yığışdanır, bu səfər keçirlər Suçmuya.⁹² O kəndəri bir-bir gəzirdilər. O qapıdan çıxannan düz bir də payızda qayıdırdılar. Qayıdış qapıya gələnə qədər buna iş var. Kansertdəri saat yarım, iki saat çəkirdi. Onnan artıx çəhmirdi. O da baxırdı. Əgər pul verən varsa, əgər sənətə qiymət varsa, buları qane eliyirsə, uzadırdılar, üç saat da çala bilirdilər. Yox, əgər görürdün ki, ə, bulardan sidir-kafur iyi gəlir. Bular elə lüt-ürvan şeydilər, xələt verən yoxdu. Deyirdi ki, Məmmədəli, yığışdan. Həə, ağaşdarı yığışdır, kəndirrəri yığışdır, gediriy. Burdan bir şey olmadı.

Orda artıx iş hamılıxdı. Bir-iki, üç dənə uzunqulağ olurdu, eşşəy olurdu. Ləngərrəri bir eşşəyin belinə qoyurdu, kəndiri bir başqasına. Buların geyim-kecimi var, olar hamısı yığılırdı, eşşəylərə yühlənirdi. Məmmədəli də düşürdü qabağa, eşşəyin də yükü çox olanda Məmmədəlinin belinə yüklüyürdülər. Çünkü o yazığın dili yox, ağzı yox. Onu elə Söyün Pəhləvan ömür boyu isdismar elədi. Həə, kəntbəkənt gəzirdilər, altı aydan sora gəlib çıxırdılar evə.

Kəndin adı Uşudu. Kəndirbazdıq, zurnaçılığ adətən Uşuya xasdı. Bu camaat bu işnən məşğul oluflar. Böyürdə Nəzivan kəndi oluf, Nəzirvanda elə şeylər çox olmuyuf. Parpı olub, so-ram Dəlləklilər olub, aralıda Quldərviş olub, Mehribannılar olub. Onlarda belə şeylər olmuyub. Amma Üşü camaatında bu geniş yayılıfdı. (S.28)

---

⁹² Cəyirli, Şəki, Suçma Şəki rayonunda kənd adlarıdır.

VI. XATİRƏLƏR

1-4. ABBASQULU BƏY ŞADLİNSKI

Həə, deyir, Abbasqulu bəy azərbaycanlıları orda qoruymuş. Qağam rəhmətliy deyirdi ki, Abbasqulunu ermənilər vurmuyub ki, Abbasqulunu özümüz külər vurub. Yoxsa Abbasqulu o ərazini təmiz qoruyan imiş e. Deyir, rəhmətliy Şükür baba oon əsgəri olubmuş. Şükür baba deyirmiş ki, erməniləri tutub gətirmişdər Abbasqulunun yanına. Erməni Abbasqulu-ya deyirmiş ki, sən heş vaxd bizə güj gələ bilməzdin. – O, həm də dindar adam olub axı. – Abbasquluya deyirmiş ki, sən atın üsdündə qılınj çəkəndə sən qabağında bir göy atdı gedir, sən bir baş vuranda o on baş vurur. Yanı ki, nətəər deyim, müsəlmandı da, səni qoruyannar var. Qağam həmişə danışırdı, deyirdi ki, kirvələri oon əsgəri olubdu. Rəhmətliy babam danışırdı, bütün o Vedi rayonunu, deməy olar ki, orda yaşayan azərbaycanlıların hamısını qoruyurdu. Biz uşax idiy, elə onnar yadımda qalıb.

Eyvazın adamı öldürüb onu. Eyvaz – kinoda da var, – sement zavodunun sahibidi, bax, o öldürtdürüb. Eyvaz dövlət adamıdı kinoda. Qurma qurublar,⁹³ silahsız çıxıblar. Həqqi olub o, silahsız çıxmaları. Onu orda öldürüb. Ama halbuki, o, Abbasqulunun vaxd ilə yanında çoban olub, əlinin altında işdiyən olub.

Abbasqulu bəyin əskərləri çoxuymuş. Anamın qardaşı Rəsul. Kinoda da var e, Rəsul. Nənəmizin qardaşı olub. Ata nənəmizin. Qağam deyirdi ki, Rəsul, Rəsul deyirlər e, Vedi rayonunun Avşar kəndinnəndi o. Rəsul mənim dayım olub.

---

⁹³ Qurma qurublar. – Hiylə işlədiblər.

Abbasqulu ağadan danışılır, elə bilirəm ki, Abbasqulu mənim qohumumdu. Hamının yanında deyirdim ki, biz Abbasqulunun yerrisiyi. Biz Abbasquluynan bir torpaxda böyümüşü. Qağamın kirvələri oon əskərləri olub. Həmişə qağam danışır. Şükür kirvə rəhmətdiy qoca babaymış. O, gəlib nələr danışır. Əmimin də qaynatası Abbasqulunun əsgəri idi. Ermənilər o vaxt da bizim millətə zülm eliyiblər. Deyir, ermənilər bizim adamları tutub kürəylərinə samavar qoyub elə öldürürdülər. Rəhmətdiy babam otururdu almaan altında, bizə danışır. O vaxdı Abbasqulu Türkiyə tərəfdən çox adam gətirmiş. Türklər qoruyurmuş bizi. Osmannı türkləri deyir, həmişə gəlib. Osmannı deyirmişlər də, o vaxdın yaşdılar. Deyir, osmanlılar gəlib erməniləri qırıb çatırdılar. O vaxdı da Azərbaycannan atasız, anasız qalan uşaqları Türkiyəyə aparıb sahibləndilər. Türkiyədən bizə gəlib köməy eliyəndə atasız, anasız qalmasın deyə uşaqları yığıb aparırmışlar. Öz millətimin balası deyib saxlıyrmışdar. (S.19)

2.

Abbasqulu bəy çox belə intiligent olub, savatdı olub, bəy nəslinnən olub. Həyqi bəy nəslinnən olub. İndi də çox adama bəy diyirlər. Ama olar sırf bəy olub. Kəndçilərə çox hörmət eliyib. Kiminin, məsəlçün, malı yoxuymuş, ona şərait yaradırmış, mal verirmiş, qoyun verirmiş. Kiminə pul verirmiş ki, ayləsin dolandırın, yaşasın. Mərd adam olub, əliaçıx adam olub, türk canlı olub. Yanı öz millətini, azərbaycanlıları sevən bir insan olub. Biz ona erməni-müsəlman müharibəsi deyirdiy Ermənisdanda. O vaxdı bizim qonşuluxda bir Şükür kişi yaşırdı, onun əsgəri olmuşdu. Kişi çoxdan rəhmətə gedib. Hardasa 70-ci illərin axırlarıydı. O vaxdı onun varıydı yüz yaş,

yetmiş-səysən yaşı. O danışdı ki, Abbasqulu bəyə biz özümüz könüllü getdiy. Kiminin ov tufəngi varıydı, kiminin, nə bilim, beşaçılanı varıydı. Abbasqulu bəy başına bir batalyon yığmışdı, yanı ermənilərnən müharibə eləməyə. Qız-gəlinimizi, deyir, aparırdılar, öldürürdülər, nə bilim, soyundurub çilpax, dalına qaynar samavar bağlıyırdılar. Amma Abbasqulu bəy onların xeyləğ qabağını aldı, qoymadı çox qırğın olsun. (S.13)

3.

Abbasqulu bəy atnan gedirmiş Sement zavoda. Zavod tikməyə gedirmiş. Bəydi da. Orda deyir, bir nəfər bunnara rişxənd eliyir. Barmağınnan gösdərib rişxənd eliyir, neynir. Danışılanı deyirəm ha. İndi yanında da kimləsə gedirmiş də. Bir gün baxıllar ki, bunun barmağı yoxdu. Bir neçə vaxd üsdünnən keçir. Soruşullar:

– A kişi, sənin başaa nə gəldi?

Deyir:

– Mənim günahım barmağımda deyil, başımdadı. (S.8)

4.

Nə bilim, Abbasqulu bəy haqqında danışdırlar. Abbasqulu bəygil Vedibasara camaatıdı. Nənəm deyirdi ki, Abbasqulu cavanıydı, otuz beş yaşı varıydı. Otuz-otuz beş yaşı varıydı deer, o dəsdə düzəldif döyüşəndə. O olmasaydı, deyir, Naxçıvanda qırğın lap çox olacaxdı. O deyir, rusnan dil tapdı, ermənini tora saldı. Bir tərəfdən rus qırdı ermənini, bu yan tərəfdə də Abbasqulu bəy qırdı. O ruspərəst adam olufdu, yanı rusnan dil tapan adam olufdu. Deyir, bəyin köməyi çox olub. Naxçıvan camaatının qutarılmasında rolu olub onun. (S.28)

5-6. SƏMƏD AĞA

Səməd ağa Zoddudu. O vədə ağa yeri oluf hamısı. Səməd ağa, Məhəmməd ağa. İrəvanın özü Abbas Ağanın yeridi. Onnan sonra Basarkeçər Məhəmməd ağanın yeridi. Zod Məhəmməd ağanın yeridi, Səməd ağanın yeridi. Səməd ağa gəlif bizim kəntdə yaxşı öylər tikif. Elə də qalıfı, uçuluf eləmiyif. İndi məytəfdi ora. O gəlif, deməy, malın, heyvanın orda saxlıyarmış. Onun oğlu zaddadı, Gəncədədi. Yaxşı adamıydı. O sürü saxlıyrdı, camahatı işlədirdi, pul verirdi. Yer əkif, taxıl səpirdi, taxıl verirdi. O pis adam olmuyuf. Bizim nənələrimiz söylüyür da. İndi biz görməmişiy. Əmmə nənələrimiz, babalarımız danışdılar. Həmşə yaxşısına danışirdılar. Nənəm deyirdi ki, Səməd ağanın arvadı elə çirkin idi. Əmmə üsdü dolu qızıl olardı. Deyir, qulaxlarınacax qızıl, boynunacax qızılıydı. Hamımız, deyir, onun qızılına baxırdı. Yazıq elə deyirdi.

İrəvanda Abbas ağanın evi, beş qat evi var. Gedən ona tamaşa eliyirdi. Mənim özüm də görmüşəm. Ordadı. (S.24)

6.

Səməd ağa çox səxavətdi, çox gözəl, çox insanpərvər, varrı bir adamıymış. O yetimə-yesirə əl tutanıydı Zeynalabdin Tağıyev kimin. Səməd ağanın varı-dövləti çoxuymuş. Yüz dənə bircə qoşmağa öküz saxlıyrmış. Əkinnər zaddar. Göyçənin taxılını Naxçıvana, Dərələyəzə daşıyırdılar. Axırda bir erməni dığası, mən bilən, 14-cü ildə bir şillə vurur, kişinin ürəyi partdıyır, ölür. Səməd ağıya erməni dığası şillə vurur.

İki kəndin arasında düşmançılıx düşür. Bir dəyirman varmış. Gəlib o dəyirmanı düşmannar dən üyüdə bilmirmişdər. Qış da gəlir, su dondu, dəyirman işləmiyəcəy. Odu ki,

gedib Dədə Ələsgərə yalvarıllar. Qoca vaxtında gətirillər ora. Gətirillər, Ələsgər oturur orda. Nobatnan beş gün bu kənd gəlsin, beş gün o kənd gəlsin. Bir-biriynən qalmaqal olmasın. Bir gün oturub görür ki, Səməd ağanın var-dövlətini aparıblar, əlinnən alıblar, bir dənə at veriblər. Heş nə. Səməd ağa atı yedəyində belində də iki belə – o vaxdı meşok zad yoxudu da, dağarcıx deyirdiy, qoyun, keçi dərisinnən qayırdıx, – dağarcıxda dən gətirir dəyirmanə. Onda Ələsgər baxır-baxır, deyir ki, mənə sanə nə deyim çərxi-kəzinadar? Yanı, Allah, çərxi gec hərlənir da.

Mən sənə nə deyim, çərxi-kəzinadar?
Ürəyimdə yüz min cürə sözdər var.
Aşıx dəyirmançı, ağa çarvadar,
Sərraf gərəy bu bazarı dolansın. (S.14)

7-12. KƏBLƏ NAĞI

Kəlvə Nağı haqqında deyim. Bizim camahatı ordan qovublar Təpəbaşınnan. Nənəm deyirdi ki, Ələyəz tərəfdə, orda yeylağa çıxırmışdar Arğı dağına. İndi Ararat deyirlər, ama Arğıdı adı. Ələyəz dağında, deyir, biz yeylağa çıxırdıx. Türkün əskəri gəlirdi, deyir. Gəlib bizim içimizdən yetim-yesir, sahıbsız uşaxları yığıb aparırlarmış Türkiyəyə əskər. O cümlədən də bunnardan biri olub Kəlvə Nağı. Kəlvə Nağı kişi olub, Ələkbər olub, Kərim olub. Kəlvə Nağının qəbri də var burda, gösdərə bilərəm. Onnar orda türkün əskəri olublar. Bu müharibə başdıyanda ermənilər bizi qovanda bu üç nəfər beşaçılannan kəndin yuxarısında camahatı gecəynən çıxarıb. Üçü qalib orda, er-

mənilər gələndə atışılar. O gələn ermənilərin hamısını qırıblar. Üç dost olublar. Bunnar erməninin qabağın alıblar.

Çınqıllıx adında yer oluf. Lətif dayı deyirdi, rəhmətdiy. Deyir, ora çınqıllıxdı, hündür yerdı. Orda gələni qırıblar bunnar. Bunnar dörd nəfər çıxıblar ora. Bir dənə də cavan oğlan olub orda yannarında. Onun axırı necə olub, onu eşitməmişəm. Deməy, bunnar Uşu kəndini az təhlükəynən çıxarıblar. Orda Qızılölən kəndi var. Qızılölännəndi o Səfərgil. Onnar köhnə qaşqındılar, 1915-də gələnnərdi. Orda Uşunun ətrafında kəntdə olub. Tarpıdı, nə bilim, Quldərvişdi, Əştərəydi. Əştərəy rayonumuzun adıdı. Üşkilsiyə də yaxın olub. Nənəm rəhmətdiy deyirdi ki, orda bu üç nəfərdən birini vurublar, Ələkbəri vurufklar, alapapax olanı. Nənəm deyirdi ki, gəlib ordan baxıflar. Bunun başını kəsib, aparıb, Üşkilsədən asıb, parad keçiriblər. Yanı biz öldürmüşüy bu qoçağı. Gecəynən bu yoldaşdar gedib onun meyidini gətirəllər. Gediblər ki, başı yoxdu. Götürüb gəlib dəfn eliyiblər.

Bu öləndə, dosdu, Kəlvə Nağı öz çuxasını götürüb bunun üsdünə salıb. Gəlib baxıb ki, çuxa da yoxdu, başını da kəsiblər. Gecəynən meyidi təzdən qaytarıb aparıblar, basdırıblar. Bunnar keçib İran ərazisinə. Hətəda keçəndə Kəlvə Nağı öz malını, qoyununu erməni dostuna həvalə edib. Lətif dayı elə deyirdi. Ona həvalə eliyib, çıxıb gedib. Bu hadisələr olub 1916-18 aralığında. Onnar geri qayıdıb. Sovet hökuməti bunnarı geri qaytaranda gəliblər həmin kəndə, Uşunun özünə. Ora gələndə baxıblar ki, bu çuxa bir erməninin əynindədi. Bunnarın ağsaqalı olub, Muxdar kişi. Gəlib onnan məsləhət eliyiblər ki, belə şey var. Deyib:

– Güdün, görəy hara gedir o.

Görüblər ki, həfdədə bir dəfə gedir dəyirmanı arabaynan. Deyir:

– Gecə kəsin qabağını, başını kəsin, çuxanı əlindən alın.

Bunnar qayıdanda erməninin qardaşı deyər ki, çuxa yiyəsi gəlib, çuxanı çıxart. Çuxa da tanınmış çuxa olub. Çıxartmayıb bu. Həmin o iki dosd gecə gedib yolu kəsib, o erməninin başını kəsib arabıya qoyuflar, çuxanı da götürüb gəliblər. Araba gedib qarıya. Aradan bir müddət sora qardaşı gəlib həmin Kəlvə Nağıya deyib ki, mən qardaşıma dedim ki, çuxa yiyəsi gəlib, çuxanı çıxart. Siz kəsibsiniz. Gəlib Muxdar kişiyə deyiblər ki, belə deyir. Deyib:

– Qorxmuyun, deyin ki, biz eləmişiy. Eliyifdi, eləmişiy.

Kəlvə Nağı da elə bir adam olub ki, quşu gözünən vuran adam olub. Çox qoçağ adam olub. Ermənilər onu neçə dəfə isdiyib öldürə, öldürəmmiyiblər. Niyə öldürməyüblər onu? Bir erməni gəlininə ilan dolanıf. Bunu kimi vurur? Deyiblər ki, Kəlvə Nağıdan başqa bunu vurası adam yoxdu. Gəlib ermənilər, bunnan xayış eliyiblər. Girib kəndə, deyib:

– Demiyin ki, mən gəlmişəm. Çıxardın günəşə, çölə. Mən arxa aynadan girəcəm içəri.

Arxa aynadan girir içəri, gəlini çıxarırlar. Elə nişan alır ki ilanı, erməni gəlinin sinəsinnən vurur, salır. Buna sora ermənilər xoş münasibət gösdərir. Çox qoçağ adam olub. Gəlib 1943-cü ildə bu kəntdə rəhmətə gedib, bizim bu kəntdə. (S.23)

8.

O, belə bir insan olub da. Məsələn Üşüdə tutax ki, kimsə bir-birinə nalayiq hərəkət eliyərsə, gəlib buna deyirləmiş, o, ortadan çıxarırmış. Yeganə deyir, bir səhvi olub. Kəndin ən güjdü, qüvvəli bir insanı olub. Gəlib buna deyiblər, filan çəpər-

dən tullanıbdı, guya hansısa bir həyətə. Bunu da xayınnıxnan eliyiblər. Atıb həmin adamı, o da yaralı olub. Deməli, Üşüdə belə bir adət var imiş. Kənardan ermənilər yığılırmış ora. Bəy varmış. O bəyin adı yadımnan çıxıbdı. Novruz bayramı deyəy də. Düzülürlərmiş meydança kimi yerdə. Orda ermənilər güləşə gəliblərmış bizim camahatnan. Bizim camahat da yaxşı güləşirmiş. Gəlib erməninin biri çıxıb ortaya, bu cavannarı bir-bir yıxırmış. Oranın bəyi də oturub, görür ki, yıxır da bu camahatı. Bu da peşman olur. Axırda zorxana səslənə-səslənə, bu adam da yaralı-yaralı çox qüvvəli adamdı, vijdanı qəbul eləmiyib. Adı yadımnan çıxıb. Həmin adam çıxıb ortaya. Həmin o uşaxların hamısını yıxan ermənini qaldırıb tərəsinə, aparıb həmin bəyin qabağında çırpıb yerə. Onda Kəlvə Nağı çox peşman olub, hətda ağlıyib. Mən böyüy səhvə yol vermişəm. O yalan deyən satqını da atıb. Bax elə bir hadisə olub. (S.23)

9.

Savet höküməti bura gələndə ermənilərnən ruslar bir yerdə işğal eliyib. Bura gələnnən sora ermənilər bizim burda savaddı, ağıllı insannarı arxasınca aparın insannarı, alimnərimizi, şayirrimizi, hamısını qırıblar. Buranın hər tərəfinə öz adamlarını qoyublar. Təhlükəsizliyə erməniləri qoyublar. Hətda burda ermənilər olub. Onnarın sandığına da telefon olub. Son dövrlərə qədər olub e. KQB-yə işdiyiblər. Yanı burda şikayət eliyiblər ki, Kəlvə Nağı bu qədər erməni öldürüb. Bunu çağırıblar KQB-yə. Orda bunu sorğu-sual edirlər ki, sən bu qədər erməni öldürmüşən. KQB-nin də başında təsadüfən bir cavan azərbaycannı olub. Hamını çıxardıb çölə. Bunnan soruşub:

– De görüm, namaz qılırsanmı?

Deyib:

– Əstağfurullah, əlbətdə, qılıram.

Deyir:

– Saa bir söz deyəcəm, ama kişi kimi düzünü de. De görüm, nə qədər erməni öldürmüş olarsan?

Deyər:

– Başımın tükünün sayı qədər.

Fakt olub ha. Üş yüzə qədər erməni öldürüb. Şəkiyə çağırılar onu, orda deyifdi. KQB işçilləri bunu aparanda taxıl sahəsi yanırmış. Maşınnan hopbanıb. Deyib:

– Ə, taxıl yanır, hara gedirsən?

Çıxardıb kurtkasını, taxılı keçirif çox qoçağlıgınan. Ora gedən onnara deyib, bu, bir qoçax adamdı, bunu bura gətiririy, sorğu-suala. Yanı çox qoçağ adam olub. Burda rəhmətə gedifdi, qəbri var. İndi nəvəsinin adını Nağı qoyublar. Oon bir nəvəsi də mənənnən qonşudu. Çox qoçağ adam olub. Türkün əskəri olub o adam. Deyir, almanı sapdan asırlarmış, sapı vururmuş. (S.23)

10.

Bu, malını, heyvanını – dosdu erməni oluf – İrana keçəndə mallarını verib buna ki, – kirvədilər, – saxla. Bu da saxlıydı. Qayıdıb malını götürməyə gələndə ermənilər evi akurjeniya eliyif ki, Kəlvə Nağı burdadı, gedəy öldürəy.

– Kəlvə Nağı, vəziyyət belədi – dosdu deyib.

Deyib:

– Ə, sən bir yolu göstər, arxa qapıdan mən çıxım. Azca aralaşanda məni gösdər ki, bax, odu, gedir. Ata bilirsiniz, atın.

O azca aralaşanda gösdərir Kəlvə Nağını. Kim qabağında dura bilər? Çöndüyünnən təpəsinnən vurduğu bir olub. Elə bir adam olub. Qorxusunnan bir nəfər ona güllə atmıyıb. Elə qorxmaz insan olub. Mal-heyvanını gətirib. (S.23)

11.

1918-ci ildə Andranik Türkiyədən keçif, hücum eliyif kəntdə – getmişəm, olmuşam o kəntdə, amma yaşamamışam – Üşü kəndinə hücum eliyir, Üşü kəndi də böyüy kənd oluf, həm də cəsur adamnar çox olub orda. Kitafda da gedif o haqda, on birinci sinfin Azərbaycan tarixində, Üşü döyüşləri. Orda Kəlbəyi Nağı kişi oluf. Kəlbəyi Nağı kişi yaşayıb uzun müddət, mən görmüşəm onu. Çox sərras atıcı oluf, çox. Deməy, qardaşını qoymuşdu əlli metr məsafədə, yüz metr məsafədə, Cabbarı. Qozu da qoymuşdu bura (əli ilə göstərir – tər.). başına. Cabbar deyir:

– Qada,⁹⁴ qorxuram.

– Ə, nə qorxuram? Sakit dur.

Bu belə dururmuş, ordan qozu vurub salırmış. Helə sərras atıcı olub.

Sora bura gələndə, bir neçə il keçər da. Erməniynən dosdaşannan sora kiminsə bunnan, həmən o kişidən acığı gələr, götürər Dövlət Təhlükəsizdiyinə, KKB-yə yazar ki, bu adam Ermənisdanda çoxlu sayda erməni öldürüb. Xalq düşmanıdı, filandı, bunun cəzasını verin. Şəki rayon KKB-si bunu çağıtdırar ki, gəlsin görəy, bu, nə deyən sözdü. Belə piyada, – daa onda indiki kimi yollar yoxudu, daş yol, – uçaşqovu bunu aparır Şəkiyə, KKB-yə. Elə bu dağdan keçib düz Şəkiyə getməy isdiyiblər, görür kü, əkin sahəsi yanır. Orda da biçin var. Əynində sırxlı deyiriy – qalın pencəy kimi şeydi, – onnan varımış. Onu çıxardır. Qoçax olur, çox qoçax olur. Küləyin tərsinə döyə-döyə əkin sahəsini tamam keçirir, təhcə. Hə, bu uçaşqovuun xoşuna gəlir. Bu olmasa, deməli, sahələr

---

⁹⁴ qada – qardaş sözünün tələffüz şəklidir. Bu müraciət formasından daha çox Şəkinin Göynük hissəsinin camaatı istifadə edir.

yanacağdı. Onda traxtor yox, bi şey yox, pajarnı yox. Gedəllər düz Dövlət Təhlükəsizdiy Komitəsinin sədrinin yanına:

– Hə, otur görəy.

Uçaskovu əvvəl bunu təqdim eliyər. Sora deyər ki, bu olmasa, kalxozun bütün əkin sahəsinin taxılı yanacağdı. Belə-belə, bu keçirtdi. Bu xoşuna gələr, deyər:

– Sənnən belə yazıflar ki, yüzlərlə erməni öldürüfdü. Yalandı, gerçəydi?

Deyir:

– Gerçəydi.

Öldürmüşəm də yanı.

– Nə qədər olar?

Durub başının telini belə eliyif:

– Baa, tükümün sayı nə qədərdisə, o qədər erməni öldürmüşəm.

Üşü döyüşlərində axşamüsdü Andiranikin qoşunu o tərəfdə olub. Bura da erməni qəbirisdannığıdı. Həmin kəntdə erməni də yaşıyrdı, azərbaycannı da. Erməni qəbirrərinin yekə daşdarı olurdu. Keçəllər daşdarın dalına, o Nağı kişi kimi üş nəfər bacarıxlı adam.

Qaldırif arabir baxanda ermənilər də bunnardan birini öldürər. O ölən adamın əynində təzə çuxa olub da. Paltar əvəzi o zaman çuxa geyirdilər. Bu ermənin birinin cavan oğlu gələr, bunun çıxardar çuxasını, geyinər. Hə, gedəllər, hərə bir yana dağılar, İrana, nə bilim, Türkiyəyə, ora-bura. Aradan bir üç il keçənnən sora, iki il keçənnən sora Savet hökuməti qurulur, iyirminci ildə. Azərbaycanlılar da deyillər:

– Ə, gəlin.

İyirmi birdə Ermənisdanda da sakitdiydi, Savet hökuməti gəlif, dava zad yoxdu. Bular qayıdanda görərlər ki, ə,

bu ölən adamın çuxasını, cavan oğlandı, bu giyif. Həə, bunun atasını çağırırlar:

– Ə, ayıfdı. Oğluna denən, o filankəsin çuxasıdı. Onu geyməsin, yaxşı olmiyecax axırı.

Əhəmiyyət verməz. Bu, bir aydan sonra bu meşəyə, harya gedəndə, orda onu da öldürəllər. Çuxanı da götürüb gələllər. (S.5)

12.

İrağ üzümüzdən, bu gavurrar həməşə biznən müharibə aparıb da. Qırıb töküblər bizi. Qanımıza susuyan millətdi da. 18-də bizimkiləri ordan genə bu vəziyyətdə qovublar. Bizimkilər keçib İrana, Arazdan o yana. Mən nənəm söylüyəni söylüyürəm ha. Deməy, keçiblər o yana. Orda beş il qalıblar İranda, farsdarın içində. Nənəm deyirdi ki, biz gəldiyimizə peşman oldux. Dedi, kaş o gavurrarın əlində biz ölərdiy, İrana keşmiyərdiy. Farsdar olara elə zülm verib o vaxdı. Nəyisə, ara sakitdiyib. Hardasa 23-dəmi, 24-ün girəcəyindəmi qayıdıb təzdənnən gəliblər genə kəntdərinə. Kəntdərinə gəliblər bular, deməli, gedəndə mənim babamın qardaşı Ələkbər qalıb orda. O subay olubdu, qalıb orda. Bu Kəlvə Nağı vardı e, o, Kərim kişinin dədəsi olub. O da bizim kəntçidi da. Oğlu da burda rəhmətə getdi. O, mənim babam, bir də Kərim kişi olub. O da bizə elə qohumtəhərdir. Üçü, deməli, kəntdə qalıblar. Kəntdə döyüş gedə-gedə bizim o Ələkbər babam, Kəlvə Nağı kişi, Kərim kişi burdan bizim kəndi çıxardıblar. Kəndə deyib, çıxın siz. Bular erməninin qabağını kəsibdi. Orda qızgın döyüş gedib, camaatı çıxardıblar. Kəlvə Nağı kişinin onda beşaçıları olub, deyilənə görə, türkün beşaçıları olub. Mənim babam, o Kərim kişi də silahsız olub, o tufəngi soyudan olub. Deməli, iki dənədi. Atdıxcan biri qızanda qoyurmuş, soyudurmuş, o

birisini işdədirmiş. Nəysə, burda bərk döyüş gedib, ta gün batana qədər. Burda Kəlba Nağı kişi mənim babama deyib ki, – babam da, deyilənə görə, baba olub da, bəlkə də, boyu bu boyda, oon qolunun burası deyir, bir qarış iydi. Elə cəngavər kişi olub, özü də subay olub. – Kəlva Nağı mənim babama deyib ki, Ələkbər, başını çıxartma. Daşın dalında gizdən, vur. Bu da indi cavan olub da, o arada nəşə olub, başını çıxardı. Çıxardı, görüm erməni gəlir-gəlmir, atım. Olar da alınnan vurublar. Daa bunu qan götürüb. Nağayrılar, neyniblər, bunun qanını saxlıyamıyblar da. Bu deyif ki, Kəlva Nağı, siz gedin da. Uje gün batıb, qarannıx qarışana yaxındı. Bular, deyir, getdilər. Ermənilər də baxıb ki, daa silah səsi yoxdu, atışma dayandı. Gəlib irəliləyib dağa çıxıblar. Baxıblar ki, dünyasını dəyişibdi bir kişi. Yekəpər bir kişidi. Onun başını kəsib aparıb, İrəvanın girəcəyində bular parad keçiriblər. Bu türk başını asıblar alaqaqının girəcəyinnən. Bu türk üş yüz dənə erməninini qırıbdı. Bayram keçiriblər ki, daa innən sora ermənilər qırılmıyacağ. Deməy, bizimkilər Kəlva Nağı kişi, Kərim kişi gedib gecə meşədə qalıblar. Səhər deyiblər ki, ə, gedəy görəy Ələkbərin axırı noldu? Dala qayıdıblar. Gəliblər ki, onun başını kəsib aparıblar. Heş kim yoxdu, daa sakitdiydi. Orda bir çınqıl zad düzəldib, onu ora bassır, üsdünü örtüblər. Manşır⁹⁵ qoyublar ki, ola bilər, qayıdarıx da bura. Nəysə, bizimkilər İrannan qayıdanda burda, deməli, qarışib biri-birinə erməniynən müsəlman. Bu olub hardasa 25-26-cı illərdə. Nəysə, qayıdıblar kəndə. Yaşayıblar da bir müddət. Mənim babam, bu başı kəsilənin qardaşı baxıb ki, bu Ələkbərin çuxası bir dənə erməninin əynindədi. Erməni də bir balaca, dığa bir şeydi, bəsdəboy. O da hündürboy. Bunun çuxasını geyinib, kəndin içində fir-fır fırranır,

---

⁹⁵ manşır – işarə

çuxa da yernən gedir. Bunun razmeri döyül axı. Nəysə, babam buna fikir verər. İndi bunun yanında hərrənir, göz dağı verir da. Babamgilin oymağının bir dənə ağsakqalı olur, Muxdar dayı. İndiki Muxdarın babası. O da, deməli, bizim tayfanın ağsakqalı olub. Onun bir sözü iki döyülmüş. Həmi kəntdə, həmi obada. O kəntdə deyir, o adam gessəydi harasa, qan yatardı. Elə bir nüfuzdu insan olub. Nəysə, bu babam çox fikirrəşər. Bir gün gələr, – qohumux da,– Muxdar kişinin yanına. Gəlib deyər:

– Ay Muxdar, hal-qaziyə belə-belə. Ələkbərin çuxası bir erməninin əynindədi, dığanın əynində. Gözümün qabağında fir-fır fırranır.

Deyər:

– Ayə, yəni tanıyırsanmı? Çuxa Ələkbərindimi?

Deyər:

– Hə, qardaşımın çuxasıdı.

Deyər:

– Onda oon başını o kəsib, çuxanı da o götürüb. Deyər, onu izdəyin, o harasa bir yana çıxanda siz də o formada, Ələkbərin başını o nətəər kəsibdi, siz də elə kəsərsiniz onun başını.

Muxdar babam bulara isdiqamət verib. Nəysə, bular bunu izdiyər. Deməli, bizim kəntdən də yuxarı kəntdə bir dənə su dəyirmanı olur. Bir gün deyir, bu izdənİLƏn dığa, erməni dığası bir dənə at arabasını – durux deyillər ona – qoşar. Deyir, beş-altı meşok da dən qoyar, gedər dəyirmanı üyütməyə. Gün batanda, deyir, kəntdən çıxdı. Bildiy ki, bu qayıdacax da, gecə dənini üyüdüb qayıtmalıdı. Nəysə, deyir, getdiy. Yol da meşəynən gedib-gəlir. Getdiy, meşədə, yolun ortasında oturdux. Pusquda dəyandıx. Bu nə vaxsa qayıdacax. Gecənin, deyir, bir yarısıydı. Gördüy bu dığa arabının, duruğun üsdündə oxuya-

oxuya gəlir. Üş nəfərdi, deyir, həmin bu döyüşənnər. Kəlvə Nağı kişi olub, sora Kərim kişi olub, bir də mənim Mahmud babam. Nəysə, deyir, gördüy ta durux yaxınnaşır, çıxdıx yola:

– Saxla!

Saxladı. Özü də atın yüyəninnən babam deyir, mən tutdum. Kəlvə Nağı kişiynən Kərim kişi qalxdı duruğa. Nəysə, deyir, bunu qol-boyun eliyib, duruğun içində yıxdıx. Kəlvə Nağı kişi də pəhləvan kimi cəngavər olub da, deyilənə görə. Qolunu, qıçını deyir, tutdux bağladıx, “Kərim kişi”, – dedi, kəs. Boynunu, deyir, nətəər xəncəlnən üzdü, qoydu böyrünə. Nəysə, deyir, tüşdüy, atın başını buraxdıx, at çıxdı getdi. Gəldiy, deyir, harxda⁹⁶ yuyundux, elədiy. Gəldiy, deyir, Muxdar kişi yatmıyib da, bizi gözdüyür ki, xəbəri gətirin maa. Nəysə, deyir, gəldiy:

– Muxdar dayı, tapşırığı yerinə yetirdiy, dığanın başını kəsdiy. Atı da buraxdıx, getdi kəndə.

Nəysə, deyir, səhər səs-küy yayılar ki, dığanın başını kəsiblər. Bunu dəfn elədilər. Aradan bir müddət keşdi, deyir, çıxırax tingə⁹⁷ yerinə. Başı kəsilən dığanın qardaşı var, erməni. Deyir, tingə yerində otururux. Mahmud babam dedi ki, bu maa dikqətnən baxır daa, şübhələninib daa biz tərəfdən. Nəysə, deyir, hər gün baxır maa. Bir gün deyir, dözmədi o. Məni çağırdı:

– Mahmud xonaxa,⁹⁸ səni olar bir dəyqə?

Deyir, dedim:

– Olar.

---

⁹⁶ harx – arx

⁹⁷ tingə – gimgə sözünün tələffüz şəklidir. Gimgə kənd camaatının toplaşdığı yerdir.

⁹⁸ xonaxa – Söyləyicinin dediyinə görə, ermənilər bizimkilərə belə müraciət edirmişlər. Təxminən dost anlamına gəlir.

Nəysə, deyir, məni çəkdi kənara. Dedi ki, Mahmud xonaxa, sənən bir şey soruşacam.

Dedim:

– De.

Dedi:

– Sən maa de görüm, mənim qardaşımın başın kəsilməyinnən sizin xəbəriniz var?

Deyir, dedim:

– Hə, xəbərimiz var, biz eləmişiy.

Dedi:

– Düz eliyibsiniz.

Deyir:

– Siz kəndə qayıdanda İrannan, mən ona dedim ki, qardaş, çuxanın yiyələri gəlib. O çuxanı geymə, gösdərmə. Onun qardaşı, qohumnarı, hamısı gəlib, olara göz dağıdı. Deyir, o məni eşitmədi. Düz eliyibsiniz, sizin qardaşınızın başını o kəsmişdi, siz də mənim qardaşımın başını kəsdiniz.

Biznən deyir, tuşmançılığ saxlamadı biz ta o kəntdən çıxana qədər. 27-ci ildə bizimkilər ordan çıxıb, axırını çıxışdarı olub. Gəlib bura yerləşiblər. (S.12)

13. MƏLƏK OĞLU ƏLİ

Bütün kəntlərdən fərqli olaraq, bizim bu Üşü camaaati musiqiyə çox həvəsdi olublar. Kəntdə azı on beş-iyirmi dənə zurnaçı olub. Bir də sim pəhlivanı, kəndirbazı. Pəhlivan Əli, pəhlivan Söyün... Pəhlivanın sayı-hesavı olmuyub. Mədəniyyətə, incəsənətə yaxın adamnar olublar. Bayram toyu çalınıb. O qara damlar varıydı da. O vaxdı evin ortasında təndir qalanardı, yuxarısında baca qoyurdular. Onun bir tapmacası da var. Deyir:

Addım atım var mənim,
Xeyir xatım var mənim.
Dörd anadan olmuşam,
Səkgiz atam var mənim.

Qara damın tapmacası budu.

Unnan atırlarmış, evi zadı ağardırlarmış, Novruz bayramı qabağı. Bir həftə bayram toyu çalınarmış. Orda pəhlivannar gücünü sınıyarlarmış. Məsələn, Mələy oğlu Əli deyilən birisi deyir, yaralıydı, güllə vurmuşdular. Güllə deyir, burdan dəyib keşmişdi arxasınnan. Erməni, deyir, çıxdı, ortada gəşt eylədi ki, mənnən güləşməyə adam. Orda da bir-iki nəfər güləşəsi adam olub, olar orda olmuyublar, bir budu. Buna nə qədər eliyiblər, deyib:

– Yox, mən ta dəyanammaram.

– Ayə, sən yaralısən.

Deyib:

– Yox.

Erməniynən güləşib. Mələy oğlu deyir, onu qaldırdı tərəsinə, gətirib deyir, Əli xanın qabağına çırpdı. Əli Xan da, deyir, cebinnən bir dənə qızıl onnux çıxartdı, yapışdırdı onun alnına. Ama o yaradan təzdənnən qan açıldı, onnan da getdi, dünyasını dəyişdi. Gücü haqqında deyirlər ki, bu su sənəklərinin boğazı dardı axı, onu, deyir, üfürüb partdadırmış. (S.28)

14. ADİL XAN

Atamgil deyir, keşdiy o taya biz. Səhər İrana keçirdilər bizi. Onnarın qoltuğunda getdim. Elə oğullar öldü ki. Orda deyirlər ki, bir dənə irannı keçirdirdi dəvəsiynən adamnarı,

keçirdirmiş puluynan. Bir dənə adamın pulu olmuyubdu, dəvənin quyruğunnan yapışıb. Yapışanda o dəvə yiyəsi oğlanı vurub qolunnan salıf yerə. Bu belə eliyəndə o taydan deyir, bizim azərbaycannılar, – sərhəddi də, – vurub o dəvəçini də, dəvəni də öldürüflər. O taydan o tərəfdən atıflar haa. Onnan sora orda bir dənə Adil xan oluf. Orda, deyir, yaman müsürman uşaxlarını xilas elədi o xan. Dedi ki, – uşaxları ermənilər tutanda öldürürdülər axı, – kim gətirsə, hərəsinə bir onnux qızıl verəcəm. Bu baxırdı ki, uşaxlar gəlir, anası, atası yoxdu. Deyir, elan verib ki, anasına da bir qızıl verəcəm. O xan deyir, bizim insannarı çox xilas elədi. Bu Adil xan Arazın o tayında olan xan olub.

Bunnar gedəndə də qırılıblar. Dədəmgil İranda qalıbdı. İrannılardan möminlər saxlıyıb bunu. Soradan gəliblər Azərbaycana. Onnan sora bibimgil İrəvanda qalıbdı. Soradan 48-dəmi, 49-damı ordan göndəriblər. 48-də bir dəhmərriyiblər, 26-da bir dəhmərriyiblər. 62-də gəldilər. Onnar öz xoşuna gəliblər? Onnarın çoxdannan planı vardı ki, İrəvanı təmizdiyəy. Özü də İrəvanda ermənilərin tarixi 1800-dən bu yanadı. Bu ermənilər soradan gəlmədi ora. Oralar hamısı bizim yer-yurt oluf. (S.10)

15. SƏN Kİ CÖNGƏNİ GƏTİRİBSƏN

Qabaxlı kəndinnən bir nəfər oluf. Möhkəm oğru oluf. Gəlib Qabaxlı kəndinnən yüz kilolux bir cöngəni oğurruyub alıb boynuna. Ordan da altı-yeddi kilometr olar evinə. Gələndə baxar ki, susuyub. Susuyub, özü də qar yağıb. Deməli, cöngə boynunda əyilər orda, Yasdı bulaxdan su içər, sora gələr Ələyəzə. Cöngənin sahibi heyvanı axdara-axdara gələr, izdən baxıb bilər ki, bunu kim gətirif. Gələr ki, onu kəsiflər, qovurufklar. Onnan sora orda

ətdən yiyər, deyər ki, sən ki bu yüz kiloluğ dananı heylə Qabaxlıdan Ələyəzə boynun kökündə gətirmisən, sənə halaldı. Halalix verib gedər. O dövürdə heylə kişilər vardı. (S.22)

16. İBİŞLİ YEKƏBAŞ SÖYÜN

Mənim babam olub, daha doğrusu, babamın dayısı, onun ləqəbi ibişli Yekəbaş Söyünümüş. Nənəm deyir ki, on yeddi havaya oyunurdu, ən yaxşı oynadığı “Sarı gəlin”iydi. Özünün də, deer, elə bir paltarı varıydı, yerə vurardın, yerdə dik durardı. Toy paltarı, rəks paltarı. Onu deyir, ətraf kəntdərdən imkannı adamlar çağırırdılar:

– Ay Söyün əmi, ay Söyün əmi, bəs Nəzirvanda filankəs oğluna toy eliyir. Səni oğlunun toyuna çağırır.

Alma dəsmala bükülü gəlirdi. Əgər Söyün kişi almanı dişdiyib, dəsmalı kəmərinə keçirdirdisə, deməli, dəvəti qəbul eliyib. Yox, büküb qaytarırdısa, deməli, zanitdi. O dalınnan alma göndərmişəm, budu.

Deyirdim:

– Bəs ona pul zad da verirdilərmə o oynamağına görə?

Deyirdi:

– A oğul, pul hardadı, amma yaman xonça gətirirdi. Noğul, nabat, şirin çörəy zad, deyir. Birdən görürdün, gətirirdi, nə qədər belə puxcanın arasında, deyir, büküb verirdilər. Bir put gətirirdi, diyir. O toyun imkannısına zadına baxırdı, deyir. Bir put birdən görürdün şirniyyat gətirirdi, kanfet-manfet gətirir. Amma çox tənbel adamıydı. Elə əlinnən oynamaxdan başqa bir iş gəlmirdi, onun çörəyi onnan çıxırdı. (S.28)

17-21. SİM PƏHLƏVANI SÖYÜN KİŞİ⁹⁹

Şamaxıda bu Söyün Ələkbərov varıydı, Azərbaycanın məşhur pəhləvannarınınanıydı, kəndir pəhləvanı. Şamaxıda deyir, simi qurub təzə başlamışdı. Bi də gördüy deyir, bir erməni, yaşdı adamdı, deyir, yanında da bir oğlan gətirir. Mariskoy paltardadı, əsgərdir. Elə bil, deyir, şkafdı. Deyir, gəldi, belə baxdı, dedi:

– Ə, simə çıxıf meymunnuğ eləməhlə döyül ey, pəhləvan varsa, mənim oğlumun qabağına çıxsın.

Rəşid, deyir, uşaxdı, Pəhləvan Söyünün oğlu. Rəşidin on üç-on dörd yaşı var. Pəhləvan Söyün də yaşdaşdır. Hardasa qırx beş yaşı var, əlli yaşa çatır. Safoy uşaxdı, güləşəsi döyül. Zurnaçımız ermənidi, gözü də görmür köpəy oğlunun. Qayda döndərən odu. Hindi deyir, hamı bir-birimizə baxdı. Pəhləvan Söyün dedi:

– Mən güləşərəm.

Deyib:

– Gəl.

Dedi:

– Nətəəri güləşəcəyih? Elə-belə tutaceyih, yoxsa, gennən gələceyih?

Deyir, erməni deyir ki, nətəəri deyirsən, elə güləşginən. Deyir, tez Pəhləvan Söyün əlini atdı, bir nəfərin əlindən tutdu:

– Dur burda, möhkəm.

Böyüh, deyir, bir cız çəhdi. Dayrəni, deyir, belə gennən hərənndi, çəhdi.

---

⁹⁹ Hüseyin Ələkbərov Əştərək rayonu Uşu kəndindən olub. “Etnoqrafik mətnlər” bölməsinin “Sim pəhləvanları” başlığında da ondan danışılıb.

– Otuz metir sayıf o yana get. Mən də otuz metir sayıf gəlirəm bu yana. Bu dayrənin ortasında tutaşaceyix. – Gennən gəlip da. – Bir-birimizi vurub cızdan çıxardaceyix.

Pəhləvan Söyün deyir:

– Olar.

Söyünün altmış kilodu çəkisi. Dığanın da, deyir, yüz, yüz iyirmi kilo çəkisi var. O, deyir, ordan gəldi, bu burdan. Deyir, çatan kimi Pəhləvan Söyün əyildi. Əyildi, deyir, bu, bunun başının üsdünnən keçəndə bu qalxdı. O təpəsi üsdə gəldi yerə, deyir. Pəhləvan Söyün çox cəld, həm də çox caynaxlı adam oluf. – Görmüşəm o kişini, mənim gözümün qabağında olub, bir əz də qohumdu bizə. – Deyir, erməniyə imkan vermədi, əyağını qarmağ elədi, diyir, onun başını keçirtti o halqıya. Erməni, diyir, qalxmağ isdədi, bu, deyir, başını sıxdı. Qalxmağ isdədi, deyir, birdən yıxıldı. Ağzınnan da köpü axır, gözdəri də olup bu boyda (yumuruğunu göstərdi – tərt.). Deyir, dədəsi gəldi, dedi:

– A qoca qurd, a qoca qurd, bunu sən niyə belə elədin?

O erməni, deyir, heş ağıllı-başdı yeriyə də bilmir. Səyillənə-səyillənə¹⁰⁰ götürdü getdi. (S.28)

18.

Söyünün zurnaçısı ermənidi, gözü də görmür. Rəşid çıxıf oynamağa, Söyün diyir, çal. Bu, deyir, çalır. Axır¹⁰¹ yorulub. Dedi ki, ayə, İsbəndiyar, bu kopoolu düşmədi? Deyir, qorxumnan diyə bilmirəm ki, Rəşid yerdə tərini silir. Diyir, deyən kimi zurnanı dayandıracağ. Söyün də deyir:

– Dəymə, qoy kopoolu çalsın.

Gözü də görmür. Deyir:

---

¹⁰⁰ səyillənə-səyillənə – səndələyə-səndələyə

¹⁰¹ axır – axı

– Ə, bu kopoolu yoxsa orda yatdı?

Deyir, Söyün də göygöz adamdı belə, gürzəyə oxşuyur:

– Desən, gözünü tökərəm. Qoy çalsın kopoolu.

Deyir, indi bir neçə yerə getdiy, puldan-paradan yığıldı. Bir gün elə oturub, deer, çörəy yeyirdiy. Erməni dedi ki, ərə, Söyün can, elə bil ki, habı Rəşid puldan oğurruyur. Həqiqətən də, deyir, Rəşid puldan qırpırdı. Ordan biri bir manat verirdi, biri iki manat verirdi, deyir. Pəhləvanın cibinə qoyurdular, düşəndə çuxanın cibinə qoyurdular. Deyir, iyirmi manat yığılırdı. Rəşid deyirdi, on beş manat. Beş manat ordan çırpırdırdı. Söyün də bilirdi, amma dinmirdi. Çünkü oğludu, buna yığır. Yerdə qalannara bölünən puldandı da. Deyirdi:

– Ara, Söyün can, elə bu, dəyəsen, axı bu puldan oğurruyub.

Söyün durdu, deyir, bunun gözün üsdə bir şillə çəhdi:

– Ə, sənin millətin belə-belə olsun. Orda da siz çaxnaşdırırdınız, burda da çaxnaşdırasınız bizi.

Deyir, elə döydü, diyir. Onu döyə-döyə düz altı ay bizə zurnaçılığ elətdirdi. Qorxusunnan gedə bilmədi, diyir, tutub döyəcəh onu.

Hüseynnən bir dəfə gedən zurnaçı ikinci dəfə getməzdi heç vaxdı. Çünkü o qədər zulum eliyərki ki, ona. Pulunu kəsərki, o yan-bu yan eliyəndə döyərdi. Çünkü çox qoldan zorru adamıydı. Döyərdi, çox amansız adamıydı, yıxıb başın kəsərki onun, pul verməzdi amma. Ona görə də Söyün Pəhləvan adətən xam tapardı.

– Ə, Havarrıda zurnaçı var.

– Nətəəri adamdı?

– Yaman dinc adamdı.

Söyün pəhləvan gedib onu beş dəyqədə, on dəyqədə onu bişirirdi. Yaxşı da dili vardı, ilanı yuvasınnan çıxardardı. Həə, o

olurdu Söyün Pəhləvan üçün patensiyal yem. Söyün Pəhləvan bunu aparırdı, bir altı aydan sora gəlirdi. Evinə gəlib çıxmağına sevinirdi ki, nə yaxşı, salamat gəldim. (S.28)

19.

Sim pəhləvannarı tutumnu adamlar olur. Oların əlləri güjdü olmalıdı, əyaxları güjdü olmalıdı. Çünkü o ləngərnən özünü saxlıyır. Sim pəhləvannarında əsas şey cəldliydı. Söyündə tutum varıydı. Demirəm, əlli-yüz kilolux dəni apara bilərdi, yox. Barmağ gücü var, tutur, sıxır. Əllərini bir-birinə keçirirdi. Söyün pəhləvanda həm cəldliy vardı, həm də güjdü barmağ güjü varıydı. Özü elə bir çəki sahibi deyildi. Bunun yetmiş kilo çəkisi olardı. Orta boylu adamıydı.

O vaxdı konslagerdə faşistlərə kansert verirmiş o. Müharibədə əsir düşüb, orda da kansert veribdi. Bizim kəntdən əsirriydə olannar danışırdılar ki, bir gün dedilər ki, kansert gələcəy. Kansert gəldi, deyir, gördüy, aha, Söyün Pəhləvan kiçiy zabit formasında gəldi, deyir, oturdu. Dedi:

– Ə, bizim kəntçi Söyündü?

Çıxdı, kəndirdə oynadı, elədi, diyir. Muzukanı da adam tapbışdılar, çalırdı. Yəni müharibədə nemisə əsir düşüb, orada da genə kansertdərinə verirmiş o. (S.28)

20.

Onun ayiləsi kəndirbaz ayləsiydı. Yalançı Məmmədəlinin yanında saxlayırdı. Məmmədəli kimsəsiz, yazıx bir adamıydı. Elə ölən günə qədər də onun yanında qaldı. Bir zurnası da varıydı, Məmmədəli çalırdı. Ona Söyün Pəhləvan baxıb son günə qədər. Onu da yaman çox döyürmüş. Elə kəntdə vardı, deyir, sabun veriflər. Pul yox, bir şey yox, pulun yerinə sabun veriflər. Yağış da yağf, sabunu da atıb belinə. Kürəyində sabun köpüylə-

nir, deyir. Bu da kürəyində sabun köpüylənə-köpüylənə gedir. Aparırsan bir mağazıya. Mağazada deyirsən, məsələn:

– Əlli qəlif sabunum var. Hə, sabun neçəyədi?

– On qəpiyə.

– Ə, sən Allah, bunu səkgiz qəpiydən götürün.

Yanı bu sabunu gəzdirəsi döyüllər. Çünki burdan düşürdü-lər, elə bil ki, Zakatala, Qax, Balakən hərənnif, Dağısdannan keçif, ordan gəlib, Şamaxıdan hərənnif, payızda gəlirlər bura. Yaz başdı-yanda, aprel ayında çıxırlar, bir də gəlirlər oktyabr ayında. Bir kuruq belə hərənnib, o pəhləvançılığ sənətini yaşadırlar. (S.28)

21.

Üşü camaatının özündə bir ona kimi püxdələşmiş pəhləvan olubdu. İndi siz fikirləşin ki, on pəhləvan olanda gərəy iyirmi dənə zurnaçı ola ki, buların işdərini yola verə. Oların usdatdarı da olub. Qayabaşının özündə, məsələn, gəlib Əli, Safoy. Bular şeyirtdiy eliyiblər. Safoy elə Pəhləvan Söyünnən öyrənmişdi.

Buları çox vaxdı Əlicanın¹⁰² üsdündə kəndir çəkif öyrədir-miş Söyün. Düşəndə suya düşsün. Burda yaxınnan çay axır, çayın o tayına da kəndiri atır, bu yanına da. İndi çıx oyn. Bir var yxılanda daşın üsdə düşsən, bir də var suya düşsən. Yanı əzilməsin, eləməsin. Amma Söyün Pəhləvan elə bir adamıydı ki, onun yanında pəhləvannıx örgənibsənsə, ömrünün axırına kimi gərəy ona xidmət eliyərdin. Çünki buraxmırdı əlinnən. Heş cürə buraxmırdı. Qırağa çıxmağa qoymurdu. Söyün Pəhləvan çox profesanalıydı. Onun bütün ayləsi, qızdarı da oynuyurdu. Qızdarı da kəndirdə oynuyurdu. Svet varıydı, Qubu varıydı, olar kəndirdə oynuyurdular. Oğlu Rəşid durur, Zakatalada olur. O vaxdı Mədəniyyət Evində işdiyirdi. Böyü olar, qırx dörd zad olar. Elə

---

¹⁰² Əlican – çay adı

bəlkə də, biznən yaşd olar. Amma Zakatalada çox tanınmış adamdı. Onun anası zakatalalı qızıydı. Dədəsi Söyün Pəhləvan o vaxdı Püsdəynən evlənif, oğul-uşax var. Zakatalaya gedib, orda o xoşuna gəlif. Bu da pəhləvan adamdı, orda da onnan evlənifdi. Amma soradan arvadının əlinnən uşağı götürüb gətirib bura. Arvatdan alıb uşağı nə yolnansa. Alıb, arvat uzun müddət o uşaxdan ötəri şey eliyib, amma Söyün pəhləvannan bir şey qopartmağ olar? O da Rəşid kimi oğlu. Kim onun əlinnən ala bilər? Rəşid də çox isdedatdıdı. O, Bakıya gəlmişdi. Neçənçi iliydi bilmirəm, altmış beş, altmış altıncı illər olardı. Bakıda Dəniz Kənarı Parkda, Qız qalasının yaxınlığında bir yerdə sim qurdular. Bax, Rəşid pəhləvan orda oynadı, qızdar orda simə çıxdılar. Biz də fəxir eliyirdiy ki, bizim kəntçimizdi. Biri yurfağı qutarmışdı, Svet. Mən bilən, Mingəcöyrdə yaşayır. Biri Kür-dəmirde yaşayır, lap böyüy qızdarı Validə. (S.28)

22. NÖKƏRƏ NÖKƏRÇİLİK ELƏMƏRƏM

Rəhmətliy nənəm danışır. Bir Köh Məmməd varıydı, diyir. Xaşalqarın bir kişiydi, Parpıda Səlim bəyin faytonunu sürürdü. Elə bil ki, xazeyin faytonçusudu da. Qapısına da, deyir, bir nö-kər gətirib. Özü də gedib orda fayton sürür, qapısına da bir nö-kər gətirib. Bu Köh Məmməd, deyir, arada kənd içinə çıxırdı boş vaxd olanda. Bəy deyirmiş, bir-iki gün istirahət elə, onda kəndə çıxırmış. Özünün xüsusi, deyir, bığ yağı varıydı. Onnan eşib bığını, qoy desinnər ki, Məmməd yağlı yiyif çıxıfıdı. Kasıb camaatdı axı, bunun da bığının yağ damır. O nö-kər, deyir, aralı kəntdəndi, uzaxdandı, yaxınnan döyül. Məmmədi tanımır. Məmməd bunu gətirif ki, gə, mənim qarımda nö-kər ol. İndi

qərrib adamdı. Bir on-on beş gün keçib. Çıxıb camaat içinə, bu-
larda bu dimgə yeri var, orda oturub söhbət eliyiflər:

– A bala, sən kimsən?

Deyif:

– Mən də Məmməd kişinin nökrüyəm.

– Hə, lap yaxşı. Hardansan?

– Filan yerdən.

Deyiflər:

– Məmmədnən nətəri yola gedirsən? Məmməd saa nətəri
baxır?

Deyif:

– Valla, bunnan mənim başım çıxmır. Həfdədə bir gəlir. O
da ya gecə gəlir, ya da səhər tezdənnən. Tez də qayıdıf gedir,
nə işə baxır, nə iş şey eliyir.

Deyirlər:

– Ə, Parpıda Səlim bəyin nökrədi da, faytonunu sürür.

Deyir:

– Qalxır ayağa, deyər ki, özü nökrədi?

Deyər:

– Hə.

Deyər ki, mən, deməli, nökrə nökrəçiliy eliyirəm? Ə,
andıra qalsın bu çörəyi, deyir. Mən də elə bilirəm, bir kişinin
qapısında nökrəm. Bu özü gedib orda bəyə nökrə durur,
qapısında da nökrə saxlıyır. Bir əz bizim bu camaat forsdu
camaat olub. Deyir, yazıx başını aldı, çıxdı getdi. Deyir, əə,
dururam, bəyə nökrə duraram da, nökrəninə nökrəçiliy eliyə-
cəm? Amma Köh Məmməd özünü sındıran adam döyüldü da.
Bıgın da yağlıyif çıxırdı çölə, deyirdilər ki, ə, Məmmədə bax,
bıgınnan yağ damır. Ba belə bizim camaatın fərqliliyi olufdu,
Üşü camaatının fərqliliyi olufdu. (S.28)

23-24. GÖYNÜK ÜSYANI

Zəyzid camaatıyanan Göynüy camaatında fərqliliy var. Öz də bir-birini qəbul eləmillər, xususən, göynüklülər qəbul eləmir, zəyzitdilər yox. Niyə? O vaxt Göynüy qiyamı qalxanda danışıx belə olub, siz şərqdən, biz qərbdən gələcəyih, Şəkini götürəcəyih. Zəyzitdilər aldadıb çıxmıyıblar, göynüklüləri güllüyə veriblər.

Göynüy üsyanı otuzuncu ildə olan üsyanıdı, otuzuncu il üsyanıdı. Göynüklü İdris zad olub, məşhur qaçaxlar olublar. İdris bu kəndə bir neçə dəfə gəlib. Gəlib bu kəntdən azuqə götürüb gedibdi. (S.28)

24.

Yeddi Körpülər deyirlər. Xaldana gedəndə görüsan, körpülərin yerrəri də qalif. Kərpişdən hörmə körpülər olufdu. O körpülər qədim körpülərdi, olara Yeddi Körpülər deyirlər. Orda yeddi o cür körpü olub. Hər yarğanın üsdündə bir körpü olub. Burda qiyam qalxanda çaparı göndəriblər ora. Artıq burdan bu yana Şəki dövlətini yaratdıx. Yeddi Körpülər də sərhəd olubdu. Bu gün də görürsüzmü, belə Yeddi Körpülərdən bir əz aşağıda Şəkinin sərhəddi qurtarır, Şəki yazılan bir tablo var. Bax o sərhəddi, göynüklülər qoyublar o vaxd. Yeddi Körpülərə çapar göndərib deyiblər ki, burdan bu yan bizimdi.

Göynük qiyamı o dövr üçün böyüy hadisəydi, çox böyüy hadisəydi. Burda şavalıtdıların da rolu olufdu, Baş Şavalıd var. O Baş Şavalıtdan da Şəkinin alınmasında işdirak eliyənnər olufdu. Amma Göynüy mahalı Şəkinin səkgiz mahalı içərisində ən böyüyü olub. Xaçmaz mahalı olub, Padar mahalı olub, Alpout mahalı olub, Zəyzid mahalı olub, Ərəş mahalı olub. Bizim bu yaşadığımız Ərəşə baxıbdı. Səkgiz dənə mahaldı. (S.28)

25. PADAR BAZARI

Padar bazarı, bax bizdən bir əz aralıda, Padar kəndində olan bazardı. Həftə bazarı olur. Bazarın biri Nijdə¹⁰³ oluf. Bu gün də işdiyir Nij bazarı. Biri də Əliyabatda¹⁰⁴ olub, həftə bazarı. O da işdiyir. Biri də Padar bazarı olubdu. Bu ərazidə kimin nəyi varsa, aparıb o bazarda satırmış. O bazardan da alıb gəlirlərmiş. Sədiküylü bazar olub. Deyir, bazarın, adətən, güjdü olmağı səsinnən bilinir. Padar bazarının səsi hardasa iki-üç kilometr aralıdan seçilirmiş. Əgər səs-küy güjdüdsə, deməli, bazar güjdüdü. O vaxt diyirdilər ki, Padar bazarının camaatının səsi Kərimlinin ziyarətinin yanında eşidilir. Məsafə hardasa iki kilometr yarımdu. Camaatın hamısı gedib orda alver eliyərlərmiş. Ta altmışıncı illərə qədər, altmışıncı illərin axırına qədər bazar mövcud olub. Soradan fikirləşiblər ki, Kərimliyə köçürdəy Padar bazarını. Kərimli sentirdi. Kərimliyə köçürdüblər, yer də tikiflər, yurt da tikiflər, amma Kərimlidə bazar alınmayıb. Padar bazarı daa o sıradan çıxıfdu. Onunla da ləvg olunufdu. Yer uğurru seçilməyib. (S.28)

26. CƏFƏRABAD BAZARI

Burda da Cəfərabad bazarı varıydı bizim uşağ vaxdımızda. Orda eşşəy çox satırdılar. Zəyziddən kömürçülər gəlib, ordan eşşəy alıb aparırdılar. Ona görə oxuyurdux uşağ vaxdı:

Suçma, Dəhnə başı,
Cəfərabad¹⁰⁵ eşşəy bazarı.

---

¹⁰³ Nij – Nic. Qəbələ rayonunda kənd

¹⁰⁴ Əliyabat – Əliabad Zaqatala rayonunda kənd

¹⁰⁵ Suçma, Dəhnə, Cəfərabad – Şəki rayonunun kəndləridir.

Yanı orda eşşəyin çox satıldığı yerlərdi. O vaxdı kömürçülər gəlib eşşəyin belini zadı yoxluyurdular, yükə dözümlüdüümü? Davamlılığını yoxluyurdular, onnan soram onu aparırdılar, kömürdə isdifadə eliyirdilər. Cəfərabad həftə bazarı olufdu. Cəfərabad da Cəfərqulu xanın adınadı da. (S.28)

27-37. ERMƏNİ ZÜLMÜ XATİRƏLƏRDƏ

Atam faytonçu olub, sonra kalxozda at arabası işlədibdi. O vaxdın bəylərinin qapısında nöker olub da. Ora-bura da faytonnan gediblər axı. Qazaxda olub uzun müddət, nökerçiliy eliyib. Dədəm rəhmətdiy deyirdi, iki qardaş əl-ələ verdiy çıxdı. Uşağın yadında nə qalar? 1905-ci ildən söhbət gedir. Qardaşı da onnan iki yaş böyüyümü. Hamı ora qaçır, bura qaçır, qırğın-dava, ata-anasınnan xəbəri yoxdu heş. Öldürdülər-öldürmədilər, onu da bilmirdi. Qardaşımın əli əlimnən çıxdı, diyir, onu tapammadım. Vəsəllam, o yetimçiliy, bu yetimçiliy. Ordan-ora, ordan-ora, ordan-ora, gəlif Qazağa çıxmışdı. Qardaşını da tapmıyıf ömür boyu. 1905-ci ildə, deyirdi, mənim on bir yaşım oluf. Bax bu, mənim yadımdadı. Deyirdi ki, bizim rayon oluf Dərəçiçəy rayonu, kəndimizin adı oluf Qızılgül kəndi. Göyçə gölünə yaxın yeriydi. Bax, bunlar mənim yadımda belə qalif. Atam danışıf.

Sora Habilgil varyıdı burda. Onnar da həmin yerdənimiş, onun babası gələndə mən getdim, onnan söhbət elədim. O dedi ki, Dərəçiçəy rayonunun Qızılgül kəndi olufdu, biz də ordanıx. Amma 1905-ci hadisələri hər halda onun yadına gəlməzdi. Mən də atam haqqında nə bilirəm ki, kimlərdəndi, hansı nəsil-dəndi? Onu deyəm, heç olmasa, bir ip ucu olar e. Atam yalnız 1905-ci ildə ordan qovulanda on bir yaşı olduğunu deyirdi. On

bir yaşında uşağın yadında nə qalar? Özü də danışmırdı. Hamı qorxa-qorxa danışdı. Cəvahir xala var e, Fəxrinin nənəsi, Allah rəhmət eləsin. Onnarın on, on beş yaşı olanda bu hadisələr baş verirdi. Pıçıltı ilə danışdırdılar bizim yanımızda ki, bizim başımıza ermənilər nə oynunlar açıflar. (S.15)

28.

Gəldilər, bına (ərinə işarə edir – tərt.) dedilər ki, sənin evii, bir də qonşunun evini plana salırıx. Qurmaydı da. Siz bırdan çıxın, gətirəy bırda məytəb salax. Bı da inandı, çıxdı. Onnan sora dedilər ki, ta orda eləməyin, ləğv eləyin. Götürün, başqa yerə salın planı. Onnarın qurması oydu bax. Elə onnarın qurmasıynan çıxdıx da biz. Yoxsa biz bıra nə gəlirdiy? Nə bilirdiy bıra nədi, haradı.

Biz gələndə bıralar elə gözəl idi, elə gözəl idi. Bırda gözəl binalar qoyulacax. Poyezd belə içinnən gedəcəy, hər qapıda bir qrant. Evlərin şiklin çəkmişdilər. Qazet göndərmişdilər. O qazetnən gəldiy biz bıra. Həylə qazetnən. Gəldiy, gördüy, qazet nədi, ev nədi. Üç il ağladım bırda ki, mən qayıdıram gedəm kəndə. Day kəndi ermənilər sökmüşdü, dağıtmışdı. Biz çıxan kimi evləri sökmüşdülər. Evimiz olsaydı, bir gün qalmazdım. Qayıdıb gedəcəydim. Bizim evlərimizi onnar külüklədi. Onnarın Allah evini külükləsin, bala.

Qırx iki bulax var idi kənddə. Kəvşəndə yüz cürə yeməli ot var idi. Yaxşı meyvəli filannı yer idi. Qarpızı qoyurdun, götürürdün buz kimi, qatığı götürürdün buz kimi. Həylə gözəl yerdi da. Böyün aparalar, böyün gedərəm o uçux evə. Ev zad yoxdu. Bilirəm, evimin yeri haradı. Qəşəng evlərimiz vardı.

Əhd eləmişəm, – iki pilləkənimiz varıdı belə, – pilləkənnən çıxam həyətə. Uşaxlarıma da demişəm ki, on min xərcə düşsəm,

sizi aparacam ora. Gəlinnərə demişəm, söz vermişəm. İndi dedilər, Dərələyəzi də alacaxlar. Mən onda xəsdəydim, Bakıda yatırdım. Dedim, ay gəlinnər, yığışın bıra, bı əgər gerçək olsa, bax pensiyamı yığacam, bilmirəm, evi satacam, on min də, on beş min də xərc çəksəm, sizin hamıızı aparacam ora. Böyün o qədər sevinmişəm ki. Deyir, Tuğa – Tuğu tanıyırıx da, ordan gedib gəlirdiy, – altmış, yoxsa qırx ev apardılar. Allah qoysa, olacağ e, o da olacax. Bıralarda mən qala bilmirəm. Bax, əlli ildi, ağılıram. (S.4)

29.

1905-də, 1918-ci ildə qaçaqaqlar olub. Anam yazıx danışdı ki, yeddi yaşım varıdı birinci müharibədə. Onda, deyir, gəldilər, bizi qırdılar, doldurdular məsçidə. Onda, deyir, hamını orda qırdılar, həməən o Amağuda. Deyir, bəzisi qurtarıb. Məəən ana babam qurtarıb qaçıb gedibdi Nuraşına, Şərura. Öz də körpə balaları varmış altı dənə. Sora xəbər gedibdi ki, bırdı hamını qırdılar ermənilər. Doldurdular dama, qırdılar. Seyit tayfasıymışlar nənəmgillər. Nənəmin qucağında da qırxlı uşağı, bağı çatdıyıb ki, bacılarımı erməni öldürdü. Elə bil, gecə bınnar qaçıb. Babam bınnarı qaçırdıb, elə-belə, çılın-çılpaq, evsiz-eşiksiz götürüb babam, qaçıb, aşıb Naxçıvana. Səhəri xəbər çıxıb ki, gecə Amağunu qırdılar. İndi qurtaran qurtarıb, qalan tələf olub. Ama anamın xalalarının beşi də qalmışdı. Elə bağı çatdıyan nənəm oldu. Nənəm ölənnən sora altı uşax qaldı yeddi yaşlı anamın umuduna. Anam deyir, bir gecə durdum ki, biri qolumun üsdündə ölüb uşağın. Həylə yiyəsiz, sahıbsız olmuşdular, qaçmışdılar.

Sora anam deyirdi ki, bir də 1915-ci ildə qırdılar bizi. Deyir, onda yekəydim. Bı Türkiyədən əsgər gətirmişdilər. –

Türkiyə o vədədən¹⁰⁶ bizim adamımız olub ey. – Anam deyirdi ki, anan ölsün, elə bil ki, qəçiyənən binnarın boynu biçilmişdi. Yanı hamısı bir boydaymış. Nə bir-birinnən ucaydı, nə alçağ. Ayaxlarında dizə kimin çəkmə, əyinlərdə bıra kimi (əli ilə göstərir – tərət.) düyməli paltar, başlarında da papağ. Hamısın papağı bir formadaydı. Təpiylərin yerə vırırdılar yeriyəndə. Deyir, belə baxırdın, adam həvəsə gəlirdi, gözəlidlər ey. Onnar gəldi, deyir, bizi qurtardı erməninin əlinnən. Allah rəhmət eləsin onnara. Həə, onnar gəlməsəydi, deyir, biz yoxuduğ heç. 1918-ci ildə də olub bı. Anam danışırdı onnarın hamısını bizə.

Üç dəfə qayıdıb o kənd. Qırıblar, qaçıb orda-bırda gizdə-niblər, dağda, daşda. Genə bir az sakitdiy olan kimi yeniblər kəndə. (S.4)

30.

Qırğınlar ən çox 1905-də olufdu, 1918-də oluf. Şəxsən biz özümüz 48-də gəlmişiy. Əvvəl Əli Bayramlıda olmuşux, indiki Şirvanda, sonra Bərdədə olmuşux. Son vaxtı da Gəncənin böyründə Samıx var e, orda olmuşux. Onnan sonra bir də qayıdıflar. Qayıdan da var, qayıtmayan da. Ən çoxu bizim camaatın Bərdədə qalır, qayıtmıyanlar. Hələ də yaşayıllar orda. Bizimkilər qayıdıf geri. Sonra da bu hadisələr baş verdi.

Bir də əvvəlcədən özdəri təbliğat aparırdılar ki, belə olajax, sizi qıraxlar, nağayrajaxlar. Vallah, demək bir cür olmasın, bax, vəşdəri gətirəndə guya yaxşılığ eliyif, hətda bizə köməy də eliyiblər. Bizim camaat 88-in qışında orda gələndə qartof toxumu qoyuf gəlmişdilər ki, hələ yazda gedif qartof əkəyəylər.

Bizim ordan çıxmağımıza əsas üç nəfər səbəb oldu. Mən onnarın adlarını yazıb vermişdim o vax. İkisi bizim kəntdən

---

¹⁰⁶ o vədədən – o vaxtdan

idi, biri başqa kəntdən idi. Bizim kənd, üç kənd bir sovetdiyi idi. Yarpızdı, Qızıl vəng, bir də Yuxarı Zağalı. İdarə ortada – Qızıl vəngdə idi. Mən də gedif orada işdiyirdim. Bax o adamın biri Yarpızdıdan idi, özü də klub müdiri idi. Biznən baravar işdiyirdi. Maaşı da biznən alırdı. O elə bir gejə gəldi, şəxsən maa da dedi ki, çıxın gedin. Biz ayın 28-də maaş alırdıq, 27-si günü maa dedi. Elə o gejə də çıxdıq, heç maaşa zada da gedə bilmədim.

Axşam orda çıxdıq ki, idarənin qabağına çoxlu adam toplaşdı. Gedik ki, bir BTR gəlif. Bir yekə sakqallı ermənidi da. O çağırdı, danışdıq, oan-buan. Bizim də kəntdən bir ağsakqal dedi ki, vallah, biz gedəyiy. Bizə intaası bir dənə maşın lazımdı da, köçümüzü yığağ. Qayıtdı dedi, ərə, sən nə danışırısan? Maşın nədi, zad nədi? – Bu kişi də yaxşı geyinirdi, əyğında sapaşki, palto, başında papağ. – Dedi, mən görürəm, sən geyimni-kejimni, yaxşı hazır vəziyyətdə durufsan. Onnan çıxdı çölə, ermənilər də yığılıf. Ermənilərin də hamısının əlində söüx silah yava, bel, şiş... Sora belə qələmə verdilər ki, biz sizi qorumağa gəlmişiy bu qırağ ermənilərdən.

Sora o sakqallı erməni qayıtdı ermənnərə dedi ki, savax bu vaxtı mən yenə bura gələjəm. Bunnarnan işim yoxdu, əgər gəlif bunnarı burda görsəm, mənim işim siznəndi. Ermənnərə tafşırdı. Mindi BTR-ə, çıxdı getdi. Sonra bu bizim kəndin ermənnəri dedi ki, ay dayı, ay əmi, ay kirvə, daa eşitdiniz, biz sizi müdafie eliyə bilmiriy də. Sakqallısı Qarabağ ermənisi idi, daşnaxlardanıydı da. Sora həməən o bizim kəndin ağsakqalı dedi, Eldar, oğul, burda ayrı hak-hesav da olar. Məni də bağışdayın, burda gəlin var, qız var, qadın var. Burda namus-mamus məsələsi olar, beyjə çıxırıq. Elə ev-eşiyi orda qoyuf biz də gəldiy.

O gejë qapını bağılyıf təkçə malı, heyvanı – indi o hərəkət edən şeydi deyın – qavağımıza qatıf, düz kəntdən Kəlbəcərə qədər piyada gəlmişiy. Bərdədə anamın bir əmisi oğlu vardı, qalxoz sədriydi. Həmən o dediyim ağsakqal kişi gəldi onun yanına. O bir yeddi-səkgiz dənə uzun maşın təşkil elədi. Gəldi ordan bizi götürdü. Mal-heyvanı yığdıx, gətirdiy, töhdüy Bərđiyə.

Axşam Gədəbəydən maşın tutub getmişiy Basarkeçərə. Düz evə da. Veşimiz qalib axı. Veş gətirməyə. Burda da kalonnan gediflər axı. Oldu bir yeddi-səkgiz maşın. Xəbərlər elə bil bir əz sakitdəşmişdi. Onnarın bir sözü vardı, “şudvaz”. Bizə köməy eliyənə, bizə bir əz yardım eliyənə elə bir söz deyirdilər. Dönük də, satqın mənasında. (S.6)

31.

Atamın dörd yaşı olufdu 18-də. Nətəər gəliflər Göyçədən, onu nənəm danışırđı. Zöhrə nənəm deyirdi ki, day ermənilər doldu kəndə. Həmən o Kəsəmən kəndinə. Onda da, deyir, hamının balaca-balaca evləri vardı, day otax-motax hardaydı. Bunnar dağnan Gədəbəyə sarı yol alıllar. – Bizim dağların dalı Gədəbəy, Daşkəsən idi. Qavax Kəsəməniydi, Qaraiman, Kəsəmən, Göysu, onun dalı Daşkəsən, Gədəbəyidi. Piyada çıxanda günortuya Gədəbəyə çatmağ olurdu kətdən. Dağdan kəsə yol vardı. – Bunnar da mart ayında çıxıflar. Mart ayında da Göyçədə bir qar oluf ki, day dizdən olufdu. Çıxdıx, deyir, dədəm-nən böyüy də qardaşı olur, İmamalı. Onun da altı yaşı oluf, dədəmin də üç yaşı oluf. Dədəmi nənəm götürüf, o biri əmimi də babam götürüf. Kişilər bunnardan qavağa düşüfmüş, qadınnar da onnarın dalınca qarı yara-yara Gədəbəyə aşıllar. Axırı yolda, deyir, gördüy biri apara bilmir uşağı, biri uşağını tulladı. Uşağı atdı ki, gedə bilmirəm, nağarım. Həmən o uşağı

atan da anamın bibisi olufdu. Qədim adında uşağını atıf. Nənəm də buna baxıb atıf ki, gedə bilmiriy da qarı yara-yara. Dədəmi də atıfdı yolda. Bir xeylax, nə qədir gedənnən sonra bavam dönüf ki, aaz, uşax hanı? Deyir, filankəs, filankəs atdı, mən də atdım, gətirə bilmirdim, nağayrım. Bir dənə də qoyun götürüflərmiş, sağılan qoyun, yolda bu qoyunu sağa, uşağa içirdələr da, uşağı acınnan ölmüyə. Bu qoyunu da gətirə bilmiyəndə balasını tulluyuflar ki, özü gələ da. Bu qoyun da əl çəkərmi baladan? Qayıdıf balanın üsdünə gedif. Bavam nənəmə söylənif ki, o qoyunu sən görmədin ki, balıyı atdıx, o qayıtdı balanın üsdünə. Siz qoyunna da betərsiz. Bala da atı-larmı? Axırı bavam ordan qayıdıf. Bə harda atdın? Deyir, filan yerdə. Qayıdıf gəlif ki, dədəm oralardan cör-cöp yığıf qucağına yerdən. Dört yaşında uşaxdı. Nə qanır? Ordan, deyir, cöpləri yığıf qucağına. Onnan dədəmi aparır gedir. Dədəm onda dört yaşında oluf. Da onda da elə köçüf gediflər. O birsi uşaxlar qayıtmıyıf, bavam qayıdıf gətirif, onnarınkı qalif eləjə. Həmən o anamın bibisinin sonra gəldi təzdənnən oğlu olub, adını Qədim qoymuşdu. Onun adını qoymuşdu, onu filan yerdə atmışam. Qədim qoymuşdu oğlunun adını ki, o Qədimin adıdı. Elə oradaca qar basırif ölüf. Nətəər olajax? Vallah, qar-boranda day gətirə bilmiyiflər, qalif orda. O zulumu veriflər. Elə onda bir də qayıdıf gedif, bizi bir də zulma qoyuflar. Onnan sora da bir də qayıdıflar. Bir dəfə də 48-də köçürdürlərmiş, onda dədəm gəlmıyif, gələnnər də çox oluf. Bax Təzəkəndi zadı kəsəmən-nilər salıf, Mirbəşirin Təzəkəndini. Cəmili məzrəliləriydi, Seydimli qaraimannılar idi. Təzdənnən yer veriflər da onnara Tərtərdə. Oralar boşduxuymuş, Göyçədən gələnnər kənt salıf orya. Sora bir də qayıdıf gediflər orya. O vaxtı, 48-də gələnnərdi onlar. 48-də gəlif salıflar o kəntdəri. (S.11)

32.

Biz bura 81-də gəlmişiy, ermənilər məcbur elədi. Qızdaram yekəydi, dedim, erməni aparar, qalaram çöldə. Ona görə qızdaramı gətirdim. Asda-asda başdıyırdılar. Əlaltınnan ermənilər deyirdi ki, biz çörəy quruduruğ, suxarı qayırıyız, yığırığ da damnara, yaxşı yerrərə. Xaladelniklər hazırırıyırığ. Onnan sora bolt deyillər, nə deyillər, dəmir, olardan hazırırıyırığ. Biz musurmanı qırayıyız. Həməşə deyirdilər. Əmmə qızımın biri qaldı orda. Sonra qızımı davada kişi getdi, gətđi. Orda ermənilər bütün qırırdı musurmanları. Maşınnara nefitdər atırdılar, maşınlara silah atırdılar, qırırdılar. Onda kişi getdi, gətđi. (S.24)

33.

Deməy ki, bizi ermənilər qırmış o vədə. Qıranda burdan bir kişi əlinə bir hasa götürür, gedir düz Türkiyəyə. Türkiyədə deyir ki, bizi qırıllar. Atatürkə deyir. Atatürk də ordan qoşun göndərir. Qoşunun silahı nəymış? Ağac. İki metirriy ağac. Deyirdi, kim kimi döysə, ya erməni üsdümüzə gəlsə, onnan vururdular. Onnan vururdular, ölürdü. Bax elə.

Biz tərəkəməyiy, yaylağa gedirdiy, bizim özümüz yaylaydaydığ. Gedirdiy, yaxşı bulaxlar var idi. Gül bulağı, Qızdar bulağı. Biz gedirdiy Koroğlu qayasının dibinə. Koroğlunun buzxanası var idi bizdə. Böyü buzxanadı. Oan tərəf Gədəbəydi. Koroğlunun buzxanasını Koroğlunun özü tikdirif. Onun divində saldatı yatır, onun divində özü durur. Koroğlunun saldatı yatır. Ona görə də onu tikdirif. Qalakəntnən Dərəkəndin arasında Koroğlunun buzxanası vardı. Olar bir üzündəydi, biz o biri üzündəydi. Aramızda həmən o Koroğlunun buzxanasıdı. Böyü buzxanadı, ordadı. (S.24)

34.

Ermənilərin içindən çıxdıx da. Bizi qəbul eləmir dilər. Millətçiliy eliyirdilər, biz də ayrıldıx, çıxdıx gəldiy millətimizin içinə. Atam elə o həmin müharibələrin işdirakçısı olufdu, uşağ olubdu. Atam 1901-ci ildə anadan olandı. 1905-ci il yadına gəlirdi, 1918-ci il yadına gəlirdi. 1988-də ki, hamımızın yadında. Bizim azərbaycanlıları ermənilər öz vətənimizdən, öz İrəvanımızdan, öz ölkəmizdən, Dərələyəzdən, Vedidən, Göyçədən qıra-qıra, qavalıya-qavalıya çıxartdılar. Gedirlər İrana, Türkiyəyə sığınacağ tapırlar oralarda. Orda özdəri üçün az müddət yaşayırlar, yenə vətən şirin olduğuna görə təzdən qayıdıb gəlirlər. Bir də gedillər. Üş dəfə düz Ermənisdannan azərbaycanlıları qavalıyıblar. Göyçə üş dəfə yerinnən çıxıb. Çox pis münasibətləri olurdu, işgəncə də verirdilər, qırğın da eliyirdilər, adamlar da öldürürdülər. Hətta, siz də məni bağışlayın, qızgəlinə həddinnən artıx hörmətsizdiy eliyirdilər. Məsələn, Göyçənin Şişqaya kəndində yığirdılar dama, böyüy üsdü örtülü belə tövlə damnarına. O baş bu başı bağlıyrlar damların. Qadını-kişili, böyüylü-uşaxlı, hamısını yığıb doldururlar içəri, bacadan samanı doldurub yandırirlar. Samanın tüsdüsüynən onnarı o cürə boğurlar. Sora Aşığ Ələsgərin şəyirdinin, Aşığ Nəcəfin ayləsini, uşaxlarını ermənilər dörd oğlunu, bir arvadını diri-diri əllərini bağliyib atırlar yargana, torpağı uçurdurlar. Bu aşığın da belinə samavar bağliyib, kömürü doldurub yandırır belində, yandıra-yandıra, qaynada-qaynada gülləynən vurmuşdar, deşilirmiş. Su tökülüb, qaynar su onu yandırır-mış. Sora həmin o erməninin rəhbərinin arvadı deyir, cavan oğlandı, yazıxdı. Niyə bunu belə elədziz? Qayıdıb öz arvadın da öldürür. Bax, belə şeyləri eşitmişəm. El adamları, ağsaqqallar otururdu, bizim üçün bu söhbətdəri eliyirdilər.

Bizə məktəb vermirdilər, bizə dilimizi danışmağı qadağan eliyirdilər. Sora bizə hörmətsizdiy eliyirdilər, millətçiliğ eliyirdilər. Gəlirdilər on nəfərdi, beş nəfərdi, durmuşux. Üş nəfər də azərbaycannı var da onnarın içində. Gəlirdi:

– Salam, erməni xalqı.

Müsəlman da salamını almıyanda sən mənim salamımı niyə almırsan? Dava düşürdü. Biçinə gedə bilmirdix, məclisdərə gedə bilmirdix, toylara gedə bilmirdix, qorxurdux. Bizi çox narahat eliyirdilər. Aprel ayının 24-ü gələndə böyüylərimiz, bizimkilər bizə icazə vermirdilər ki, getməyin, o məclisdərə qarışmayın. Onnar da hərrənirdi ki, birini, ikisini tutax, başını kəsax, yolax, öldürəx. (S.14)

35.

Andranikin qoşunu Göyçə mahalının Karvansara kəndi var, ora gəlmişdi. – Oranın köhnədən adı olubdu Qarannığ. Sora ermənilər oranı eliyib Marqun. – Ordan keçib gedib Şərunun Çuğ kəndi vardı, ora. Orda nehrəmnilər onun qoşununu qırıblar. Ordan da addıyıb İrana, çıxıb gedib, yoxa çıxıb onnan da. Hara gedib, necə olub, onun hakkında məlumatımız yoxdu.

Ermənilər gör neçə yerdən hücum eləmişdi: Andranikin qoşunu, Nijdenin qoşunu, Lalayanın qoşunu... Bizim hətdə kəndimizdə qonşumuz varıydı, biz gələndə evmizi həmin adama verdiy. Adı Hüseyinquluydi, o erməni-müsəlman müharibəsi dövründə dağa çıxmışdı tüfəngiynən. İki-üş nəfərnən kəndi qoruyurdu. Deyir, bizi kəntdən çıxartdılar. Bizim kəndin yanında Qolluca kəndi var, bizim böyrümüzdə. Diyir, mənim bacım tən-dirə çörəy yapırdı. Bı gözdüyüb ki, tamah eliyib də yanı, çörəyi də götürəy, çıxırığ dağa. Qaçırlar da, ajdığ olmasın. Ermənilər dolub kəndə, deyir, bacımı gözüm görə-görə apardılar. Neçə

dəfə güllə atdım ki, heç olmasa, bacımı vuram. Cannı şahid danışıb bunu. Kitafda zad da yoxdu. İsdiiyirdim ki, bacımı vurum ki, erməninin əlinə düşməsin də. Deyir, əlim əsirdi, bilmirəm, gözüm görmürdü, bilmirəm. Böyründəki əsgərrərə dəyirdi, bacıma dəymirdi. Gözüm baxa-baxa apardılar. Necə oldu, hara getdi, daa onun məlumatı yoxdu. Özü də kişi də güjdü atıcıydı ha. 10-28 kaliber tüfəngi varıydı, ov tüfəngi. Göydəki quşu ancağ başınnan atardı ki, bədəninə zada dəyməsin. O boyda atıcı deyir, mən bacımın yuxarisinnan vurammadım ki, erməni aparmasın. Olar bizim millətə neçə Xocalı qırğını yaşadılar, nə bilim, başqa işdər də törədiflər, əsirrərimizə nə zulumnar veriflər. (S.13)

36.

Döyüş vaxtı ermənilər bizim camahatı ordan çıxardanda babamın danışdıgınnan deyim. Sora Kalva Nağıdan danışacam. Babam deyir ki, həmin dövrdə mən balaca uşağ idim, ermənilər bizi kəntdən qovurdular, Üşü kəndinnən. Deyir, anam mənim əlimnən tutmuşdu, qardaşım da qabaxda, deyirdi, qaçın. Ermənilər daldan ata-ata gəlirdilər. Deyir, tüfəngnən atdılar, anamı vurdular. Deyir, anamın əlində buxça varıydı. Anam, deyir, yıxıldı yerə. Qardaşım gəldi ki, anam ölüfdü. Mən cummuşam, deyir, anamın üsdünə. Məni, deyir, qırağa elədi, anamın ağzını qıvlaya çööürdü. Mənim əlimnən tutdu ki, ədə, qaç. Qaçırıx, deyir. Qaçanda arxadan qardaşımın çiyinnən vurdular, çiyin əti düşdü qabağa. Deyir, yıxıldı, durdu, bir də mənim əlimnən tutdu ki, qaç. O müddətə kimi qaçdıx, deyir, bir də qıçınnan vurdular. Son mamentində dağı aşanda, deyir, türklər çatdı, deyir. 1924-cü ilə qədər İrəvan ərazisində türklərin nümayəndələri olub. 1918-20-ci illərdə İrəvanı veriblər da Ermənisdana. Babam deyir ki, mənim qardaşımı türk əskərləri qorudu xəsdəxanada. Gələn erməniləri də qırdılar orda. (S.23)

37.

İndi qaynənəmin hak-hesabın danışım. Qaynənəmin babası Hacı İsgəndər imiş. Soradan bular qaçıb gəliblər. Deməy, sülh olubdu. Təzədən qayıdıb gedəndə bu kişi təslim bayrağı aparıb, barışıx olufdu guya. Onu, deyir, vurublar gülləynən. Düşüb qapılarında su quyusu var imiş, ora. Bu kişinin qızdarını, adamnarını qırıblar. Qaynənəmin də bir bacısı var imiş, nişanlı, göyçəy. Bizi, deyir, doldurdular içəri. Qaynənəm də uşax olub dədəm kimi. Bunnarı bükəliyib döyürlər. İçeridə kişiləri takatak atırlar, deyir. Biz deyir, elə qalıb, ta birtəhər ordan, nətəər çıxıb gəliblər, ta onu demirdi.

Deməy, qızı da götürüb qaçırıdılar. Nişannısını da aparıb gülləliyiblər. Onun sorağına da getdilər İrəvana. Dedilər ki, orda olubdu, iki il yaşamıyıb onnarın deməyinə görə. Kişinin, hacının basdırdıxları yeri demiyiblər. Qızı əsir aparıblar. Onnar beş nəfər olubmuş. Onun biri dururmuş yaxın illərə kimi. Mənim də qaynənəmin əmisi qızını aparıb gediblər, İrəvandıydılar. O deyir, dedi ki, qız çatdadı öldü, fikrinnən öldü. Bir dənə də ermənidən uşağı olubdu, o da ölüfdü. Orda, deyir, beş nəfər idiy. Beşimizi gətirmişdilər. O birilər Türkiyədən gələn türküymüş. Eləcə, deyir, hadisələr olub. Bunnarın qırıblar hamısını, quyuya düşüb kişi. Soradan gediblər, bilmirəm, tapıblar ölüsünü, tapmıyblar. Hacı İsgəndər olub. (S.10)

38-39. NURU PAŞANIN ORDUSU İLƏ BAĞLI XATİRƏLƏR

Nuru paşa bura gələndə Qarxun kəndində post quruf. Tökülüflər ora. Bu əraziyə gələndə Bayan dağına topu qoyub kilsənin üsdünü vurub salıblar. Orda bir erməni qızı türklərə atırmış. Çıxıb binanın üsdünə, beşaçılanla atırmış. Ermənilər

burdan qaçif Nij kəndinə. Çaykənd, Qozdu, Sarıbey, onnan sora Ağpıləkən, ordan keşdin Məcilis, sora Yaqublu tərəfdə olan kəntdər, bunnarın hamısına ermənilər yerrəşmişdilər, ama adları bizim müsəlman adlarıdır. Onnar 1828-dən sonra gəlif bura yerləşiflər. Hətəda bu kilsənin üsdündə vardı, 1880-də gəliflər bura. Onun altında alban yazısı vardı. Üsdü söküləndə hamı baxdı ki, alban tarixinə aid olan kilsədi. O yazını oxuya bilmədilər də, alban yazısıymış. O darvazadayı 1885 idi. Hamısını binnar özdəri saxdalaşdırıblar. O saydığım kəntdər Şəkiyə ayitdi. Qarxundu, ordan Qozdudu, Sarıbey, ordan keşdin Sarıqayadı. Sarıqaya dediyimiz yerdi. Onnan sora Ağpıləkəndi. Aydınbulağın üsdündədi, bizim tərəfə də düşür oon payı. Ordan keşdin Çaykəntdi, onnan sora Məcəlisi dedimmi? Köhnə Cücərmiş var orda, oradı. Yaqublu Oğuzə baxır. Yəni bu ərazilərdə mən onnarın qəbirsannığını da gösdərə bilərəm. Sarıbeyin elə bir suyu olub ki, üzr isdiyirəm, oranın qadınnarı hamısı oğlan doğurmuş. O qədər qüvvəli suyu var imiş ki. Yanı çox təmiz suyu var.

Türklər bura gələndə ermənilər buranı qoyub qaçıb. Türk qoşunnarı gələndə nənəm danışırdı, erməni qız çıxıb ordan atırmış. Burdan ermənilər qaçanda o qız qaçmıyıb. Çıxıb binanın üsdünə, ordan atışıb. Türklər onu vurub məhv eliyibdi.

Türk qoşunu bura gələndə sadaladığım kəntdər yoxdu? Onnar hamısı bu dərəynən Nijə gediblər, Qəbələninin Nij kəndinə. Onnar hamısı topalaşıb ora. Türklər gedib onnarı ordan yığışdırıb götürüb aparıblar. Bu təsadüf eliyir 15-ci ilə. Hətəda burdan aparanda bu Gülöyşə kəndi var, orda say-seşmə qızdardan Gülöyşə camaatı götürüb. Erməninin qızdarınnan götürüblər. Həmin qızdarın hamısını aylə eliyiblər özdərinə. (S.23)

39.

Nuru paşanın gəlməyini deyir:

Eşalon gəlir, aş-aşa,
İçində Ənvər paşa.

Belə şeylər deyirdilər o vaxdı. Bizimkilər türkü çox tərifliyirdilər. Deyir, İrana qaçmışdım. Türkün saldatı, deyir, gətirib bizə əyakqabı verirdi. Yanı sapox verirdi. Aş bişirirdilər, diyir, o döyüşçüsünə yaxşı yeməy verirdi. Bizimkilərə də sapox zad verirdilər. Deyir ki, əyağımıza sapoxu təzəcə keçirtmişiy, aha, qamışın içinən sərbaz çıxdı, İranın sərbazı:

– Çıxart.

Dünən, deyir, türk verib, bu gün İran sarbazı onu bizim əyağımızdan çıxartdırdı. Özünün köhnəsini tulluyurdu, keçirirdi əyağına. Getdiy, diyir, İrana, çox məşəkqətdə yaşayırdılar əksəriyyəti. Lüt-ürvan gəzirdi, diyir. Bellərinə qəzildən kəmər bağlıyardılar. Onu da, deyir, iki qat bağlıyrdı. Deyirdi ki, sən Allah, kəmərimə dəymə, soyuxdan donacam. Elə bil, cannarı o kəmərdəydi. O bellərinə keçədən bağladığı, o keçinin qəzillinnən bağladığı kəmərdə. Onu bellərinə bərk bağlıyardılar.

Olan malımızı zadı, deyir, o Əlallahilər vardı, deyir, olar alırdılar. Görürdün ki, axırda o vəziyyətə qaldıq ki, dananı, inəyi çölə otarmağa aparanda belimizə bağlıyrdıx kəndirnən. Atnan deyir, o dağın dalınnan çıxdı, yargənnan çıxdı, deyir. Hay-huy deyir, malımızı, heyvanımızı, olanımızı deyir, İranda soyuf əlimizdən aldılar. Keşdiy İqdirə, bir əz orda toxdadıx. Sora dedilər, qayıdın gəlin. Ta Savet qurulubdu, Şura qurulubdu, gəldiy, deyir. (S.28)

40. YUXARI ZAĞALI KƏNDİ

Bizim kənd Yuxarı Zağalı adlanırdı. Aşağda da bir Zağalı var idi, Aşağı Zağalı deyirdilər o vaxtlarım. Soradan ermənilər də Basarkeçərə köçüb gəldilər, barmaxnan sayaram onların yerrəşdiyi kəntdəri. Barmaxnan sayaram ki, beş-altı kənd erməni kəndi idi o rayonun. Bir-ikisi, üçü də qarışıq idi. Şəxsən bizim kənt, – kənd sovetində işlədiyimə görə billəm, – yüz ev idi. Onnar özdəri özdərini iki yerə ayırırdılar. Ermənicəh birinə yevlaqan deyirdilər, birinə qaxtdaqan. O qaxtdaqan gələnələr idi, soradan gələnələr. Gəlmə ermənilərə helə deyirdilər. Yevlaqan da guya yerridi. Amma, ümumiyyətnən, o respublikada o vaxdı İrəvan xannığı zadı, hamısı Azərbaycan oluf da. Onnar hamısı soradan gəlif. Onlar vaxdilə Türkiyədən gələnələrə Osman ermənisi deyirdilər. Türkiyədən gəliblər, Livandan gəliblər, Beyrutdan gəliflər. (S.6)

41. KƏSƏMƏN KƏNDİ

Bizim kəntdə çoxuydu tayfalar. Kənd də böyü idi. Bizim tayfanın adı Tapannı oluf. Əkən-piçən oluflar.

Bizim Kəsəmən kəndi vaxtiylə Qazaxdan gəlmədi. Qazağın Dağ Kəsəməninnən. Dağ Kəsəmən kəndinnən bölünüf gəlmədi da. Bölünüf, yarı gediflər Gədəbəyin Kəsəmən kəndi var, orya. Bizimkilər də gəlif həməən bu Kəsəmənə, bir tayfa. Tayfanın birinə qazaxlılar deyirdilər. O qazaxlılar Qazaxdan gəlməydi, Qazaxın özünnən. Əmmə bizim kənt vaxtiylə Qazağın Kəsəmən kəndinnən gəlif. Bizim kəndə gələnələr, nə bilim, Kərimni deyirdilər, Ənişdi deyirdilər, Tapannıydı, buanda Səfərriydi, bax Almazgil Məşəbinnətəydi. Qara İman kəndi varydı, biznən yaxınıydı, o köçüf orya. (S.11)

42. HEŞİN KƏNDİ

Dərələyəz deyəndə ora Şərur düzü gedir. Dərələyəz mahalının Heşin kəndi vardı. Heşin sözü yaşıl deməydi. İndi o niyə yaşıldı, mən bilmirəm də. Biz ordan lap uşax vaxdı gəlmişiy. O vaxları ermənilər siliblər o kəndi. Oranın camaatı gedibdi Muğana. Onnar elə dağılışıblar. Muğana gediblər, Bərdəyə gediblər, Naxçıvana gediblər. Ama onnan sora dayana bilmeyiblər. Dağ adamıdı da. Dayana bilmeyiblər, qayıdıblar yerrərinə. Bəziləri qayıdıbdı, hamısı qayıtmıyıbdı. Evlər bilir-sən, qızım, o vaxdın evləri nətəər olurdu? Elə-belə palçıxdan eliyirdilər. Bu İranda, Türkiyədə qırax yerrərdə, kəntdərdə evlər var, bax, heylə evlər idi. Köhnə, qədim bir kənd idi. 88-ci ilə qədər Heşin kəndi qalırdı orda. İndi deyirlər, heş nə yoxdu. Belə dümdüzdü ora.

O vaxlar bizim kəndimizdə rayonda işdiyən, bir də İrəvanın özündə işdiyən üş dənə ziyalı adam olubdu. Biri məəm dədəm (söyləyici babasını nəzərdə tutur – tər.) olubdu, Bağırov Camal. O, Yerevan Ali Sovetinin deptatı idi. Onnan sora o, kalxoz sədri işdiyibdi, kolxoz quruluşunda işdirak eliyibdi. Bax, o Dərələyəzdə, Əzizbəyov tərəf yoxdumu? Orda gediblər kalxoz qurmağa. Soradannan o kənddə kənd saveti işdiyibdi. O kəndi darmadağın dağıdıblar, köçürdüblər. Mamamgilin kəndin də köçürdüflər. Onnarın kəndi Almalı kəndidi. O kəndi də ləğv eliyiblər. (S.7)

43. QURDQULAQ KƏNDİ

O kəndin dalında bir dağ var, dağın başında iki dənə belə qoşa dik var. Buynuz kimi qalxıb, canavar qulağı kimi. Ona görə ora Qurtqulax deyiblər. Qurtqulaxdan da elə dörd yaşında gəlib, Əmoğuda yekəlmişəm. (S.3)

44. QARA İMANLI KƏNDİ

Qara İman adlı biri gəlif da oğllu, uşaxlı. Qazaxdan yaylağa gəlillərmiş Göyçəyə da, orya. Hələ onda yer-yurd salınmıyılmış, kənd zad. Bizdən tayfa-tayfa gəlibliş. Amma o Qara İman bir tək özüymüş. Yanında da oğlu, uşağı zadı. Daa o Qara İmanda törüyənnərin hamısı bir sortuydu da. Bir kişinin törəmələri oluf o kənd. Ona görə də oğul, qız, arvad hamısı bir-birinə oxşuyurdu. Elə kəndin adı da Qara İman idi. Sora dəyişdilər. (S.11)

45. HACI MUXAN KƏNDİ

Bizim rayonda otuz iki kənd idi. Onun da ikijəjji¹⁰⁷ erməniyən qarışığı idi. Qalanı Azərbaycan kəntləri idi. İkijə dənə erməni kəndi yarımçığı idi. Onun yarısı erməni idi, yarısı musurman. Onnan da qavax bizim Yerevanda institutumuz oluf. Orda Hajımخان kəndi varydı. Sevan gölünnən o tərəfdəydi. Hajımخان kəndində anadan olmuşam. Mənim dədəm, anam oralı oluf. Orda bütün Azərbaycan kəntdəri oluf, Sevan gölünün o qırağı, bu qırağı. Sonra 18-də ordan bu erməni-musurman davasında camaatı, musurmannarı təmiz çıxardıf töküflər Azərbaycana, bu Qazağa. Bir neçə il orda yaşayıflar. Sora erməni-musurman barışığı olub. Qayıdıb gəliblelər, öz damnarını ermənlərdən alif oturuflar. Sora gənə qavaladılar musurmanı.

Hajımخان kəndi o kişinin adı oluf. O kişi Haca getdiyinən adını qoyuflar o kəndin adına Hajımخان. Hacı öz adını qoyuf kəndə. (S.25)

---

¹⁰⁷ ikijəjji – ikisi, icicəciyi sözünün tələffüz şəkli

46. SEYİDLİ KƏNDİ

Ermənilər Eştərəyə Aştarak deyirlər. Seyidlidən burda hardasa yeddi-səkgiz ailə var. Qalannar Uşu kəndinnən gəlmədi. Bizi təzyiqnən çıxarıblar. Ama Uşu kəndi soyqırımnan çıxıbdı. Seyidli kəndinin bir yaxşı xüsusiyyətini deyim də. Bu kənd yeylağa gedən yolun üsdündə olubdu. Düzdü, böyüy kənd olmuyub, balaca kənd olubdu. Deyir, çoban sürüləri dağa çıxanda çaydan, sudan isdiyirmişdər. Bunnar da gedib ayran hazırlayıb gətirillər. Yəni mehribançılığına görə o kənd kimi kənd tək-tək olubdu orda. Mənim bir qohumum dörd-beş il bunnan qabax rəhmətə gedib. 93 yaşında rəhmətə getdi, Havarrı kəndində yaşayırdılar. Onnar 1947-ci ildə gəliblər. Onun çox məlumatı varıydı. O da çox şeylər deyirdi. Bax, deyirdi, sizin kəndinizdən su isdiyəndə, deyir, ayran hazırlıy f gətirillər. Mehribançılığına görə o kəndi deyirdi, onnan eşitmişəm. Plyus da deyir ki, 1919-cu ilədək Yerevanda iki faiz erməni və yaxud da kürd, nəşə qırax millət olardı, bəlkə də, olmazdı. Qalan, deyir, hamısı sırf bizimkilər olub, türk. Bizim də Eştərək rayonu on beş kilometr məsafədə olub Yeravannan. (S.9)

47-51. QAYABAŞI¹⁰⁸ ƏHALİSİ

Bura Şəkiyə Şirvan aralığında sünni bölgəsidir. Ama yaxında Cəyirli tayfaları var, Cəyirli kəndində. Olar Göyçayda, Naxçıvanda, Şəkiddə yerləşiblər. Birində Cəhridi, birində Cəyirli-di. Olar 17-ci əsrdə bu əraziyə gəliblər, burda məskunlaşıflar. İnanıcı da itirmiyiblər, saxlıyıblar. Olardan bir qədər sora Göyçə gölü ətrafınnan qaraqoyunlular Qazaxdan keşməklə gəlib Şəki

---

¹⁰⁸ Qayabaşı Şəkinin kəndlərindən birinin adıdır.

ərazisində Dağ Qaraqoyunnu, Çay Qaraqoyunnu, Təpəcənnət kimi kəntlər salıblar. Olar əslinə qalsa, Vannan gəliblər Göyçəyə, Göyçədən də 18-ci əsrin sonlarında keçiblər Qazaxa, ordan bura gəliblər. Şəkiddə də var Qaraqoyunnu, Goranboyda da var Tapqaraqoyunnu. Olar sünni təriqətidilər. Burda Cəyirlilər şiyyə təriqətidilər, ama Padar kəndi var, olar sünni təriqətidirlər. Padar bizdən hardasa on üç-on dörd kilometr aralıda yerrəşir. Qaraqoyunnu camaatı sünnüdürlər. Olar Aşura keçirtmirlər. Təxminən otuz il bunnan qabağa qədər Məhərrəmliydə olar toy eliyirdilər, hətda Aşura günü toy eliyirdilər. Kəndin aşağı hissəsi olardı, yuxarı hissəsi bizim. İndi ta eləmirlər. Olardan fərqli olaraq, biz də Oruşduxda toy eliyiriy.

Kəntdə İbişdi camahatı hardasa on iki ev olmuşuğ. On səkkizinci ildə bu kəndə gəlennər Eştərəhlilərdi, quldərvişdilər, ibişdilər, Hamalıdan gəlennər, bir də göyçəlilər.

Göyçəlilər Nərmankəntdən, Alçalıdan gəlmədilər bura. Alçalı Nərmankəndə yaxın yer olub. Nəsir kişigil, Cavan kişigil Alçalıdandılar. Nərmankənd var, Göyçədə Ləzər tərəfdədi, orda Alçalı var, onlar ordan gəlirlər bura. Özü də on səkkizinci ildə gəlirlər. Göyçəlilər burda qırğına düşüblər. Gəlib xəsdəliyə tutulublar, iqlim şərəyitinə görə. Bu Cəlal dayının qardaşları zad, hamısı onda rəhmətə gediblər. Üçüncü Savxozunan Qayabaşının arasında göyçələrin qəbirsənniyyə də vardı. Fərhadgilin ev tikdiyi yerrər. Mənim yadımdadı o qəbirsənniyyə. (S.28)

48.

Bu Uşu camahatı bura gəlib 27-ci ildə. Gəliblər Şəmkirə. Şəmkirin səhv eləmirəmsə, Keçili kəndinə. Ordan sora gəliblər Yevlağın Qaraoğlan kəndinə, sora bizim camahat gəlib bura. Bir xeyli hissəsi burdan sora çıxırlar Çaykənd var, ora. Mən özüm orda anadan olmuşam, 59-cu ildə. Köçüblər ora. Bir

müddət orda yaşayırlar. Sora 63-cü ildə köşmüşüy təzdənnən bu kəndə. Çaykənt bizim kəndin yuxarisındadı. İndi adam yaşamır orda. Dolanıx zad olmuyub deyə dağılıxıb. Məsələn, mən orda anadan olmuşam. Soradan bir də yığılmışx hamımız bıra. Burda göyçəlilər var, ibişlilər var, quldərvişlilər var, əhəngçillər var. Kəndin əyağına qaraqoyunnular da köçüb gəlib. Türklər gəlib erməniləri burdan qovub. Nuru Paşanın qoşununun bir hissəsi gəlib 1915-16-cı illərdə, bu arada. Daha doğrusu, 14-dü, bəlkə də. Çünki 15-də erməniləri burdan yığıb aparırlar.

Hüşü Eştərey rayonunda kəndiydi. Nənəm deyirdi ki, Üşkilsəyə yaxınıx.

Bizim nəsil dəlləklilər nəslidi. Kəntdə quldərvişlilər var, ibişdilər var. Əyləndi kəndinnən var, Əhənkçi kəndi var. Bu kənddərdən gələnnər çox olub. Nəsilnən addananlar var. Deyirlər ki, quldərvişlilərdəndi. Məsələn, deyirlər ki, ibişdilər dəndi bunnar. Əkərəklilər var.

Mənim atam yaşdı vaxtı İrəvana getdi. Bizim kəndin adı Təzəkəndiydi. İrəvana yaxın idi. İrəvana ta qarışırdı yavaş-yavaş. Atam İrəvan ətrafınnandı. Anam Üşü kəndinnən olub. Qaynənəm quldərvişlidən olub, babası hacı olub.

Mən eşitmişəm ki, Üşü kəndinin həndəvarında ərik bağları olub. Nənəm deyirdi ki, ərik bağları zad çox olufdu orda, yaxşı bulaxları olub. Ama əkinə yararlı torpaxları olmuyub. Daşlıq zad olub. Baxçılıq, maldarlıqla məşğul olublar. Ama yeylağa gedirdilər.

Bizim camahat tərəkəmə döör. Hara düşüblər, orda da qalırlar. Ama orda nənəm deyir, yeylağa gedib gəlirdiy. Ələyəz dağına gedib, qoyun-mal aparıb, çadırlar qurub yaşayırdıx orda. Məsələn, bir üç ay kimi. Yeylaxdan sora qayıdırdıx, məsələn, qışdıq ehtiyatımızı zadımızı tutannan sora qayıdırdıx. Ələxsus, Arğı dağına zada gedirdiy. (S.23)

49.

Bizimkilər otuz dördüncü ildə bu kəndə gəlirlər. Onu da nədən bildim? Səhnə xala yoxuydu, rəhmətli Fəxinin anası. Doğsanı addadı axı o, çox da yaddaşı möhkəmiydi. Bir gün soruşdum:

– Səhnə xala bir dənə daş var, üsdündə 1934 yazılıb.

Dədəm dedi, bunu mən yazmışam. Mən nə bilim bu nədi, nə döyül. Soruşmamışam ki, bu nə yazıdı belə. O daşı götürüf saxladım. O barını çəkəndə dedim, bunu bir görkəmni yerə qoyun. Üzü də bu məhliyə tərəf, beləcə qoy. Elə də durur orda daş. Səhnə xaladan soruşdum ki, orda bir daş var, o nə otuz dördü? Dedi:

– Ay bala, niyə bilmirsən ki? Dədəngilin bu kəndə gələn ilidi o.

Xalamgil burda oluf, Qaranın anası, Xədicə xalam. Səmayəgilin evi xalamgilin olufdu.

Mən onda bildim ki, biz bura otuz dördüncü ildə gəlmişiy. Amma bu kəndə bu camaat on səkkizinci ildə qaşqın olaraq gəlib. Biz gör nə qədər gecikmişiy, çünkü mənim atam Qazaxda olub, nöker. Bəyin faytonunu sürüf. (S.15)

50.

Əslinə qalsa, mənim babam bura birinci dəfə 1918-ci ildə, o birinci erməni-müsəlman davasında gəlib. Onlar qaçiblar, Sədərəkdən keçiblər İrana. İran ərazisində bir müddətə yaxın qalıblar. Orda çox böyüy məşəkətdər, əziyyətdər çəkiblər. Daha doğrusu, olan-qalanların da orda iranlılar soyub. Əlallahlılar deyirlər onlara. Mal-qoyunlarını oğurruyub əllərinən alıblar. Keçiblər İqdirə. Təxminən dörd yüz nəfərə yaxın adam olub Uşu kəndinnən köçənnər. Olardan yüzə

yaxını İqdirdə qalıb. Qalanı soradan qayıdıb dala. İki il keçənnən sora bulara məlumat veriblər ki, qayıdın gəlin yenə öz yerinizə, yəni Eştərək rayonunun Uşu kəndinə. Bir də Eştərəyə qayıdıblar, Uşuya qayıdıblar. Bular gələndə artıx o kəndə Türkiyədən qovulan erməniləri, döyüşdə olan erməniləri doldurublar. Artıx nizam itib. Erməni əhalinin sayı artıb. Kənd soveti zadı ermənidən təyin ediblər. Buları başdıyılar sıxışdırmağa. Bular da əvvəlcədən ermənidən qorxmuyublar, ermənini harda gördülər, vurub-tutan, döyən olublar. Görüblər ki, yox, indi erməninin ta sözü sözdü, dövlət də onu müdafiə eliyir. Bir neçə dəfə qarşıdurma yarannan sora deyiblər:

– Əgər istəsəz, gedə bilərsiz.

– Hara?

Deyiblər:

– Azərbaycanca yer var, boş kənddər var, sizi köçürə biləriy ora.

Belə olanda 1926-cı ilin qışında, elə təxminən dekabr ayında bunnarı vaqona mindirib göndəriblər Yevlağa. Hardasa bir-iki ay Yevlaxda qalıblar, Qaraoğlan kəndində. Elə vağzalda qalıblar. Soradan yaz açılıb, deyiblər, gedin baxın. Bular da gəlib Qayabaşını seçiblər. Yəni burda da 1918-ci ilə qədər ermənilər yaşayıb bu Qayabaşında, kilsələri də durur. Tək burda deyil ha. 1812-ci ildə Cəfərqulu Xan Xoyskinin tərəfindən bura ermənilər köçürülüb. Bir ucu Göybulax, bir ucu Qarabulax. On yeddi yaşayış məskəninə köçürülüblər. Vergi verən əhalinin sayını artırmaq məqsədiynən.

Qayabaşı, buna yaxın Çaykəntdi, Məclisdi, Cücərmişdi, Sarıqayadı, bu kəndlər ki, var 18-ci ildə iyul ayında Nuru Paşanın ordusu gəlib bura çıxıb. Bura dayağ nöqtəsi olub, ermənilərin elə bil ki, Savetdiy mərkəzi olub. Qayabaşınnan erməniləri çı-

xardıblar, sora keçiblər Oğuz ərazisinə, Caluda. Sonra ermənilər Niji talan eliyiblər. Qəbələn Nijini talan eliyiblər. Nuru Paşa qoşunnan geri çəkilib. Və bura 18-ci ildə köçüb gələnnər olub. Olar olublar quldərvişlilər, eştərəhlilər, seyidlilər. Üç kəntdən bura köçüb gələn olub. Bir dəsədə də göyçəli gəlib Nərimankənddən, Alçalıdan. Göyçəlilər taun xəstəliyinə tutulub. Gələn əhali-dən elə bil ki, yüz nəfər gəlibsə, iyirmisi qalıb, qalanı ölüb. Orda da elə qəbirsənniyləri vardı onların.

Bizimkilər 27-ci ildə gəlib çıxıblar bura. Gəliblər burda da isdiyə düşüblər. Dağ camaatı narahatçılıx... Bir dəstəsi yenidən qayıdıb ora. Bir də 48-ci ildə bu Yevlax rayonunun Kürqırağı kəntdərinə – Havarlıya, Hacıselliyə köçürdüblər oları. Amma olar da Uşu kəndinin sakinləridi. 27-də gəliblər, görüblər, yox, bura oların isdədiyi yer döyül. 1931-32-də qayıdıblar dala. Ordan da bir də 1948-ci ildə oları təzdənnən köçürüblər Havarlıya, Hacıselliyə.

Uşu camaatının özü də ora yığılmadı, əslinə qalsan. Məsələn, mənim əcdadım, üçüncü babam Amasiya rayonunun Ağbaba mahalının İbişdi kəndinnəndi. Bizə də İbişdilər deyirdilər. Son dövürə qədər deyirdilər, sən İbişdilisən. Mən İbişdidənəm. Köhnə İbişdi yox, təzə İbişdidənəm. Köhnə İbişdi Türkiyə tərəfdədi.

Xalxolular başqa kəntdəndilər. Sadəcə Üşüyə gəlib yığışblar 1890-cı ildə hardasa. Bizim ətrafımız İbişdi olub, Quldərvişdi olub. Abbasalılardı, xalxollulardı, ibişdilərdi, iritdilərdi, mehribannılar olub.

Üşü camaatı davakar camahatıydı. Onda burda olan quldərvişdilər, seyitdilər deyiblər ki, üşülülər gəldisə, biz duruş gətirə bilməyəcəyiy. Biz çıxıb gedəyin burdan. Həqiqətən də, bir ilmi, iki ilmi qalıblar. Bu kilsə qabağına, rəhmətliy nənəm deyir

ki, çıxanda hamı qoltuğunda ağaşnan çıxırdı ki, orda dava düşəcəy. Dava qaçılmazdı. Hələ hətdə deyirdi ki, Mansur kişi vardı, qardaşı Elləz, nə bilim, İbrahim zad, olar deyirlər, çox cəngavər iydilər. Mansur kişi özü Nikalaya saldatdıx eləmişdi. Pəhləvan kimi adamıydı, kərpışkəsəniydi sora. Onlar sınımr, sındırmağ çətindi. Deyir, dörd qardaş dalını verdi bu kilsiyə. Bu İbişdi camaatı da yeddi-səkgiz nəfər tökülüb, amma girə bilmillər onlara. Deyir, dəyəniyi elə firrıyırlar ki, yaxın getməy mümkün döyül. Cəfəroğlu İrvaham – bu Qasım dayının qardaşı, – deyir, qoltuğunnan çıxartdığı ağacı tolazdadı. Elləzin qulağın dibinnən vurdu, o yıxıldı. Yıxılanda diyir, o biri qardaşdarın başı qardaşdarına qarışdı. Deyir, bunları döydülər, onlar da bizə ram oldular.

Qayabaşının aşağı hissəsində Çay Qaraqoyunnudan bir də Dağ Qaraqoyunnan gələn qaraqoyunnular gəlib oturublar. O qaraqoyunnular bu günnərim də kəntdədilər. Hacılar, Hümbətuşağı, Allahyarusağı, bunlar Çay Qaraqoyunnandılar. Amma bu Ədilxan kişigil, Nəsif kişigil, onlar Təpəcənnətdən gəlmədilər. Oğru Qurbanıydı, Musaoğlu Hümbətiydi, bular da Təpəcənnətdən gəliblər. Onlar arasında ziddiyət olub.

Biz Amasiyadanıx əslinə qalsa, Ağbabadan, İbişli kəndin-nəniy. Köhnə İbişli Türkiyə ərazisdir, Təzə İbişli bizim kəntdi. Amma anamız, yəni sizin də, bizim anamız (Digər söyləyiciyə, Rüstəm müəllimə müraciətlə dedi – tərət.) bir kökdəndi. Bizim ana tərəfimiz, bizim babalarımız Tezrəbəydən gəliblər. Dayımnan soruşurdum ki, dayı, o Tezrəbəy deyilən yer nə təhərdi?

Deyir:

– Oğul, deyəsən, Türkiyə tərəfdən iydi, elə buralar kimiydi.

Deyirəm:

– Nə təhər?

Deyir:

– Yaz açılarda gül-çiçəy olurmuş, hər şey gözəldi. Deyirlərmiş ki, “Ox-ox, can, Tezrəbəy”. Elə ki, gəlir avqust ayı, deyirlər: “İnnən belə yan, Tezrəbəy”.

Hər yer quruyur. Mənim ana tərəfim, yəni südüm Tezrəbəylidi. Amma ata tərəfim İbişli kəninəndi.

Qızım, bizim camaat o qədər də dindar deyildi. Nə Üşüdə olmuyuf diyilənə görə, nə bu kəntdə mən gözüümü açannan molla görməmişəm. Yasa gedib qonşu kəntdərdən gətirirdilər. Bu gün də elədir ha. Bu kəntdə bu boyda əhali yaşamasına baxmayarax molla zad olmuyuf. Demirəm, bizim bu camaat musiqiyə meyilli camaatdı, incəsənətə meyilli camaatdı. Dinə o qədər meyilli adamlar deyillər. (S.28)

51.

Üşülülər qoçağ olub da. Dağlıflar, gəliflər Gəncəyə, bir hissəsi Gəncədə qalır. Bir hissəsi ordan gedib Bakıya, bir hissəsi bu kəntdərdədi. Yaquflu kəndi var, ora da qaşqın kəndidi. Qərbi Azərbaycannan gəlmədi bu kənd. Camat özü bilir ki, bu Üşüdəndi, bu Sadınsənəkdəndi, bu filan kəntdəndi. (S.5)

52. UŞU KƏNDİ VƏ İRƏVAN ŞƏHƏRİ

1905-ci ildə Üşüdə bir qarşıdurma olub. Amma onda azərbaycannıların xeyrinə olub, yanı qaşqın düşmüyüblər. On səkgizinci ildə, amma Üşü boşaldılıbdı. Özdə ki Üşü, bir növ, kurqavoy bir nöqtə olub, Ermənisdannan da onun arası olub, on beş, on altı kilometr. Babam deyir, gedərdiy İrəvana, Dəmirbulax məhləsinə. Dəmirbulax məhləsində deyir, bir kərmə dükanı varıydı, kərmə satırmış. Onda deyir, kərmənin

hərəsinin öz qiyməti varıydı, bütöyünün öz qiyməti varıydı, paranın öz qiyməti varıydı, saşmanın öz qiyməti varıydı, təzəyin öz qiyməti varıydı. Yanı hərəsinin öz qiyməti varıydı, elə satırdılar. Orda kərmə satırdılar. İrəvan özü də dörd məhləli olubdu deyirdilər. Qala olufdu, Təpəbaşı olufdu, Dəmirbulax olubdu, biri yadımnan çıxıfdu. Qala içərişəhər olufdu, Təpəbaşı bir az yüksəliy yer olufdu, Dəmirbulax məhləsi elə bil ki, bu Bakının Quba meydanı kimi oluf. Bunnarı nənəmnən eşitmişəm. (S.28)

53. KARVANSARA KƏNDİ

Göyçə ərazisində, Karvansara ərazisində təxminən otuz ev kürd olardı. Kürddərin ayrıca kəndi yox idi, bizim kəntdə yaşayırdılar. Bizim camaat çıxıb gələndə kürddər qaldılar orda. Kürddəri allatdılar. Ermənilər binədən xayındilər, onnarı allatdılar. (S.14)

54. AĞAC DAVALARI

Orda iki cür ağacnan çıxırdılar. Bir uzun çomaxnan çıxırlarmış. Bir də çuxanın qoltuğunun altına yerrəşəsi, təxminən bu boyda, dubinka kimi ağaşnan. Çuxasının altına yanı görünməsin deyə gizlədirdilər. İndi əlində çomax varsa, bilir ki, davadı da. Amma qoltuğunun altında, çuxanın altında gizlədirsə, bir qılınc, bir xəncər kimi da, yaxın məsafədən döyüş üçün o xırda ağaşdar çuxasının altında gəlir. Üşü camaatının quldərvişdimi, ya eştərəylimi ilə mübahisəsi varsa, onu mütləğ həll eləməy lazımdı. Qaraqoyunnuların o vaxdı çayın qırağında bağı zadı olubdu. Bizim camaat tərəkəmə camaat oluf əslinə

qalsa.¹⁰⁹ Bağcılıxdan başdarı çıxmıyıf. Görür, bəhli ağacıdı, ta üsdə çıxıf yığmağı bacarmıyıf. Kökünnən kəsif, yıxır böyrü üsdə ki, rahat yığsın. Orda da qaraqoyunnulardan kişi diyifdi ki bunnara, a bala, buraları qırıf tökürsünüz. Yanı uşaxları qovuf. Bular da ağlaşa-ağlaşa gəliblər ki, filankəs bizi qovdu. Filan yerdədi. Gedib o kişini döydülər. O da samballı, imkannı adam olub ha. Bular imkan zad bilmıyıflər. Onu döydülər, üç gün çəhdi, o kişi hikkəsinnən öldü. Sıfdə bizimkilər bura gələndə bular deyıflər ki, ə, qoy gəlsinnər, ac-yalavac camaatdı, qoyunumuza-quzumuza göndərəy. Bir ilin içərisində qaçan qaçıb, qaçmıyanı da bir təhər eliyib bu Üşü camaatı. O vaxdı deyirdilər ki, Nəzirvan altmış evdi, dörd bəyi var. Amma Üşüdə min ev var, bir bəy yoxdu. Orda ağsakqal olub, amma bəy yox. Üşüdə hamı bəydi. Yəni burda bəy dözən şey döyül.

Qoluna keçə sarımax da olurdu. Bilirsinizmi, o dava başqadı, təhbətəh çıxır, döyüşüllər. Onda qola keçə sarınır. Və yaxud da kı, ağac vuranda öz ağacını qalxan kimi sipər eliyib belə tutur, ağac onun başına dəyməsin. O öz ağacınnan həm silah kimi vurmağa isdifadə eliyir, həm də o cür isdifadə eliyir. Təhbətəh ağaşdaşma da olubdu. İndi orda olan (ağac davalarını nəzərdə tutur – tərt.) qaydalardan qoluna keçə sarımax da varıdı. (S.28)

55. AYARBAZ UŞULULAR

Bizim kəndimizin özü də çox ayarbaz camaatdı. O vaxdı Üşüdə bayram toyu deyir, bir həftə çalınardı. Noruz bayramına bir həftə qalmış toy başdıyırdı. Hər axşam toy çalınardı. Ordan da deyir, deyirdilər:

---

¹⁰⁹ Əvvəllər Qaraqoyunlu camaatı da tərəkəmə olub. Şəkiddə məskunlaşdıqdan sonra tədricən oturaqlaşmağa başlayıblar.

- Ayə, Hamalıda bir dəli var, gedin onu gətirin.
O dəlini deyir, gətirərdilər. Biri, nə bilim, deyirdi:
– Ə, filan yerdə bir dəli var, onu gətirin.

Onu, diyir, gətirərdilər. O toy müddəti dəlilər hokqa zad çıxardardılar, oynuyub eliyərdilər. Teyatır yox, şey yox, dəli oynadırlar. Ortalığda elə dəliləri oynadırlarmış. Bu kəntdə o xüsusiyyət var, bir əz yaşdaşmış, əsəbləri pozulmuş adamı dəli eliyirlər. Qıcıxlandırır onu dəli eliyirlər. Özdərinin gülməyinnən ötəri. Yanı bu camaat o bir əz dəliynən başdarı xoş olan camaatdı. (S.28)

VII. NAĞILLAR

1. DİVİN NAĞILI

Divin nağılını nənəm danışırdı. – Nənəmin əlində buy-
ruxçuydum da mən. – Deyirdi, bir kişinin uşağı olmurdu.
Deyir, bu div gedif görüf ki, bunnar ağlaşır, insannar. Deyir:

– Niyə ağlaşsınız?

Deyir:

– Vallah, bizim uşax yoxdu.

Civinən bir alma çıxardır, yarısını arvada verir, yarsını
deyir, apar ata ver. Ata verir. Ata deyir:

– Bunun balası olajax, biri sarı, biri göy. Sarı mənimdi,
göy sənin.

Kişiyə deyir:

– Bir cüt də oğlun olajax, biri sarı, biri qara. Sarı mənimdi,
qara sənin. Qızılca qar yağanda¹¹⁰ gələjəm.

Gedir, qızım (bizə müraciət edir – tərt.). Divin dedikləri
olur. Uşaxlar yeriyr, yüyürür, yekəllər, bir on-on beş yaşları
olur. Eşiyə çıxanda baxır ki, qar yağıf, bərk qar yağıf. Donur
arvat, titriyr. Gəlir, deyir:

– Gədiyi alajaxlar.

Tutur, təndirə soxur uşağı.

Div gəlir, deyir:

– Atı çıxart.

Atı çıxartdırır. Deyir:

– Oğlanı gətir.

---

¹¹⁰ qızılca qar yağanda – bərk qar yağanda

Deyir:

– Bircə dənədi, bu qaradı.

Deyir:

– Təndirdədi o biri, çıxart.

Təndirdən uşağı çıxardır, aparır. Aparır gedir. Gedir, böyüy bir evə aparır. Bu divin qırx otağı olur. Həməşə bu, cavan oğlanları gətirər, yiyərmiş.

Deyir:

– Təndiri qala.

Deyir:

– Qalıyammıram.

Deyir:

– Onda mən qalıyım, örgən.

Qalıyır.

Deyir:

– İndi çörəyi yap.

Div xamır eliyif. Deyir:

– Sən yap, sonra mən yapım.

Əmmə bu divdən qavax gedir ki, donuz ot yiyir. Donuz ot yemir axı, yem yeyir. Deyir ki, sənə bu şeyləri deyəjəy. Sənə nə desə, denən, mən bajarmıram, qoy birinci özü eləsin. O əyilif hirsdi-hirsdi çörəyi yapanda onu itələ, sal təndirə. Hirsdi-hirsdi yapanda təndirə salır bunu. Təndirə salır, ağzını örtür. Ha çığırır, ağzını aşmır. Təndirdə div yanır. Oğlan o mülkə sahib durur. Belə eşitmişəm, nənəm danışdı.¹¹¹ Döyrüş sıfatında gəlirdi də gələndə. Gedəndə div idi, adam yiyirdi. (S.24)

---

¹¹¹ Biz söyləyiciyə dəvrişlə bağlı sual ünvanlayanda “döyrüşü danışdım da”, – deyə cavab verdi. Nağıldakının dəriş yox, div olduğunu xatırladanda “Döyrüş sıfatında gəlirdi də gələndə, gedəndə div idi, adam yiyirdi.” deyə izah verdi.

2. MUSA PEYĞƏMBƏRİN ALLAHLA SÖHBƏTİ

Musa peyğəmbər Allahın yanına gedib gələrmiş. Bir gün gedir ki, bir uşax dənizin qırağında oturuf. O qədir gözəl uşaxdı. Göldü, göldə çimillər yaşıl uşaxlar. Bu, o qədir gözəl uşaxdı, şikəstdi. Deyillər ki, qıraqdan, ay bala, sən niyə belə şikəstsən? Deyir ki Musa peyğəmbərə, sənə qurvan olum, orya gedəndə sən denən ki, buna göz versin. Bunun gözdəri niyə kordu? Gedir.

Görür ki, yolda bir ağac var, ağac quruyur. Ağacdan sədə çıxır, denən, ya Allah-tala, məni niyə belə qurudursan? Belə də bir söz deyir. Gedir.

Allah-talaynan Musa peyğəmbər sadə verib sadə alıb danışallarmış, Durdanə dağında. Orya gedəndə deyir ki, ya Allah, saa qurvan olum, o gölün qırağında bir cavan uşax, gözdəri şikəstdi o uşağın. Hamısı girillər, çimillər, çıxıllar. O uşax elə bacara bilmir də, gözdəri görmür. O, günün qavağında, suyun qırağındaca durur.

Deyir:

– Ya Musa, ona göz verdim, gedəndə baxarsan.

Deyir:

– Bə o ağac niyə quruyur? O ağac elə sızılıyır ki, mən niyə qurumuşam?

Deyir:

– Onun divində yeddi küp qızıl var. Onu çıxartsınar, ağac göyərəjəy.

Gedir, onu da onun yiyəsinə deyir. Qızılı ağacın divinnən çıxardıllar. O yeddi küp qızılı ağacın yiyəsi çıxardır. Sonra su verillər, ağac göyərir.

Gedir, o gölün qırağındakı uşağın gözdəri açılıf. Böyründə də qarğı varıymış. Qarğıyı əlinə alır, pıçağı da alır, yonur onnarı, hamsını düzür bu formuda. O gölə çimməyə girən uşağın hamısı qızıl qanına bulanir. Göl elədi, qıpqırmızı qan.

Deyir:

– Ya Musa, gördün?

Allah-taladan sədə gəlir. Onun gözdərini genə Allah-tala kor eliyir, qoyur ora. Gör neçə uşağı o, deşdi-töhdü, qanına qərq elədi, qanına qaltan elədi. Deyir ki, ya Allah-tala, saa qurvan olum, sən bilən yaxşıymış, mən heş nə bilmirəm.

Biri də deyir ki, ya Musa peyğəmbər, gedirsən, o yadımnan çıxmışdı.¹¹² Gedirsən Allah-talıya denən, nə olar, mənim bu varımnan-devlätimnən bir azca azaltsın. O qədirdi ki, dalını-qavağını yığa bilmirəm. Deyir kin, yaxşı. Gedir, deyir:

– Ya Allah-tala, o adam sanıa agahdı da, onun varınnan-devlätinnən azalt.

Deyir:

– Onu azaltmağa nə var? Ged, ona denən kin, beş-altı dənə yuxa bişirsin. Sajda yuxa bişirsin, əlinə alsın, dürməhləsin. Yolu eninə, uzununa gessin, səhər qalxajax ki, heş nəyi yoxdu. Elə yarısı yoxdu.

Gələndə deyir ki, a kişi, sanıa Allah-tala belə dedi. Deyir kin, baş üsdə. Gəlir arvadına deyir ki, manıa beş-altı dənə quru yuxa bişir. Quru yuxanı bişirir. Bu əlinə alır quru yuxuyu, torvasına qoyur ki, yerə düşməsin. Ağzına da belə bir dənə şey alır ki, yaxasına tutanda qoy yaxasına tökülsün, yerə tökülməsin. Bu yolun eninə, uzununa peyğəmbər dediyi kimi gedir,

---

¹¹² Mətnin bu hissəsini söyləyici unutmuşdu. Başqa mətnləri danışdıqdan sonra mətnin bu hissəsini xatırladı və sonradan danışdı. Biz kitabı tərtib edən zaman hissələri birləşdirdik.

gəlir. Deyir ki, daa Allah-tala azaldajax. Savax qalxır ki, iki qat artdı. Varı-devləti iki qat qalxdı. Deyir ki, ya Musa peyğəmbər, bə mən saa belə dedim, Allah-tala iki qat da artırır.

Deyir:

– Ya Musa, bu o adamın o qədər şəxsiyyəti xoşuma gəldi ki, bir belə urzasınnan yerə salmağa qiymadı, əyağ altına. Mən dedim, tapdasın gələn-gedən daa çörəydən. O da elə yedi ki, yerə düşmədi. Onun urzasını daha da artırdım, ömür boyu gessin, yisin elə. (S.1)

3. PEYĞƏMBƏR ALLAHI QONAQ ÇAĞIRIR

Cənnətin açarı Fatma nənədədi. Məhəmməd peyğəmbərin qızı Fatmadadı. Qızı nətər oluf? Bir dənə naxırçı oluf, mala gedən naxırçı. Naxırçının arvadı suyu yanına qoyarmış, ağacı yanına qoyarmış, çörəyi yanına qoyarmış. Nətər naxırçı çöldə quru çörəyi yiyir, o da elə yiyərmiş. Heyran nənə elə yiyərmiş. Bu da deyir, baxır ki, qız, deyir:

– Ata, mən cənnətin açarını almağ isdiyirəm.

Deyir:

– Get.

Day nətər deyillər, görür hər şeyi. O da gəlir, deyir, görür, bu arvad cəhrə qavağında əyirir, əynində tuman da yoxdu. Deyir:

– Ay nənə, məni qonağ eliyərsənmi?

Deyir:

– Yox, kişiyə deməmişəm.

Savax da oğlunu gətirir yanıda. Deyir:

– Ay nənə, məni qonağ eliyərsənmi?

Deyir:

– Yox, oğlunu kişiyə deməmişəm.

Geri qayıdır gedir. Gedir, qızım, bu, Məhəmməd peyğəmbərə deyir ki, manıa belə dedi. Deyir:

– Qızım, Allah-taliya üz tutmuşux, savax bizə qonağ gələjəh. Allah-tala bizə qonağ gələjəy. Get ona da denən, gəlsin, yiməyə köməy eləsin.

Gedir, deyir ki, Heyran nənə, gəl gedəy, yeməyə köməy elə, Allah-tala qonağ gələjəy. Heyran imiş naxırçının arvadının adı. Həə... Gəlir, qızım, qazannar asılır, yeməylər bişir. Günorta olur, Allah-tala gəlmir. Baxıllar ki, cırx paltarda bir dənə insan gəldi. Dedi ki, yol adamıyam, manıa bir az o aşdan verin, yiyim, gedim. Niyə aşa qulfovallah deyillər? Ona görə. Vermədilər ki, Allah gəlməmiş qazanın ağzı açılmaz. Bu bir az anarı¹¹³ gedəndə bu Heyran dedi:

– Noolar, bir beləcə maa verin.

Yalvardı-yarışdı, qaşdı, yuxanın arasında bunun dalınca getdi. Düz çatdı buna. Çatdı, dedi ki, qadan alım, bu, mənim öz payımdı. Bunjacığıja¹¹⁴ yi, sən elə nəharran¹¹⁵ getmə. Dedi ki, savax günorta sənnən danışajam, apar onu özünən. Əmmə onnara denən, Allah gəldi, getdi. – Onçun deyillər ki, Allah həməşə qəlbədi. Görəy bu əl verə ki, Allahın yanında insanın üzü ağ ola. – Gəldi. Dedilər:

– Təzdənnən nağayrajax.

Bir az çığırdılar, bağırdılar, getdilər. Savax günorta oğlunna aşağı enmişdi. Baxdı, bir dənə məleykə gəldi, buları tutdu. Onnar diri-diri cənnətə getdilər. Heyrannan yoldaşını aparıb gediflər. Bax, onnar elə cənnətə gediflər. Cənnətin açarı Fatmadadı. Heyranı Fatma apardı getdi da. (S.24)

---

¹¹³ anarı – o tərəfə, o yana

¹¹⁴ bunjacığıja – bunuca

¹¹⁵ nəharran – nigaran

4. ÖLMƏDƏN CƏNNƏTƏ GEDƏN KİŞİ

İmamlar deyir, bir gün qapı-qapı gəzəllərmiş. Deyir ki, gedəy bir qapıya, görəy hələ mənim camahatım nətər dolanır? Nağayrır? Bular dövrüş – o vaxt dövrüş libası varıymış – geyiniflər, düşüflər. Fatma ana da yannarındadı. Gediflər, canım onlara qurvan olsun, bir evə qonax gediflər. Gedəndə bu arvat deyir ki, ay oğul, qadan alım, – bir oğlu, bir qızı var imiş, yoldaşı da çoban imiş, mala gedən, – ay oğul, qadan alım, gə get, danamızısa da kəs, bunlara bişirəy.

Bir inəyi, bir danası varıymış. Gedir, danıyı kəsillər, gətirillər, pişirillər, düşürüllər. Bunlar yiyir, içir. Qoymullar qapıdan getməyə ki, qonaxsan. Qonax Allah qonağıdı, gəlifsən. Bunlar gedənnən sonra, arvat, – deyillər, – bu gecə qalajıyız sizdə. Qalılar ki, indi görəy millət nətər dolanır. Qaç-qaç gedir düz dağın başına arvad, kişiye deyir:

– Səni and verirəm Allaha, evdə qonax var, məni döysən də, söysən də, burda döy. Qoy onlar bilməsinnər sənin pis olduğunu. Danamızı kəsdiy, qonax yedi. Heş nəyimiz yoxuydu.

Deyif:

– Arvad, Allaha şükür, qonax Allah qonağıdı, yaxşı eliyif kəsifsiniz, halal xoşları olsun, yisin.

Kişi də gəlif, bu qonaxlardan xoş sifətnən öpüşüflər, görüşüflər, qonaxlar çıxıb gedif. Bunlar hərrənif bir əsrdən sonra gediflər ki, görəh bunlar nətər dolanır? Gələndə deyir ki, heş nəyimiz yoxdu, ay oğul, gətir, o inəyi də kəs, bunlara bişirəy. İnəyi də kəsiflər, bunlar yiyiflər, içiflər, neçə gün də bunlarda qalif çıxıf gediflər.

Gedənnən sonra bir gün bunun oğlu ölür. Oğlu öləndə aparıf basırıllar. Gəlir qızı ölür bir azcadan sonra. Qızını da basırıllar. Kişi gəlir ki, arvadı ölüf. Kişi ağlıyır, sızdıyır, durur,

oturur, camaahata gedir. Yığır ki, ay camaahat, siz Allah, man, a halal-hümmət eliyin, mən baş götürüf çıxıf gedirəm. Evdə mənim heş kimim qalmadı. Onlar öldülər, mən tək-tənha, neyniyirəm bu maldan aldığım pulu? Baş götürüf gedir. Camaahatnan halallaşır, çıxır qapıdan. Bir müddət gedənnən sonra gedir, baxır, görür ki, bir çay gəlir. Çayın içində bir-küş dənə¹¹⁶ alma axır. Bu, heş nə yemiyif daa, neçə gündü. O almanın birini götürür, dişdiyir. Suyun içinnən baxır, bu, elə ilənir,¹¹⁷ elə ilənir, cənnət ilənir. Deyir, bu almaları yiyif uxarı-uxarı çıxanda baxır ki, gilif¹¹⁸ var. Allah-talanın möcüzəsi, bu glifdən bu birtəhər içəri gedir. Ortadan, girifdən girir içəri ki, gedir, görür, o qədir¹¹⁹ gül-çiçəydi, cürəbəcürə gül-çiçəydi, baxmaxnan doya bilmərsən. Yuxarı gedir ki, inəyi otduyur. Baxır, danası da yanında otduyur. Deyir, nəhlət şeytana, bu, Əşədənnəsini oxuyur. Gedir, baxır, görür ki, oğluyun qızı orda oynuyur. Belə gedir ki, arvadı da ordadı. Deyir:

– Arvad.

Deyir:

– A kişi, bura hara, sən hara? Sən nə yaxşı gəlif çıxıfsan burya? Bura cənnət qapısıdı. Cənnətdi bura.

Deyir ki, Cənabi Əli gedif deyir ki, gör nə qədər Allahın xoşbəx adamıymışsan ki, bir dənə qaşqavax töhmədin. Ürəyin bulanmıyif ki, qonağa mənim bir dənə inəyim, danam varyıdı, kəsilə. Sən ona görə sağ-sağ cənnətə gəldin. Bunları öldürdüy gün, millətə möcüzə olsun. Sağ-sağ cənnətə gəldin sən. O da orda oturur, elə ömrü boyu yiyb-içillər. (S.1)

---

¹¹⁶ bir-küş dənə – bir neçə dənə

¹¹⁷ ilənir – iylənir

¹¹⁸ gilif – deşik, oyuq

¹¹⁹ o qədir – o qədər

5. QƏBUL OLUNMUŞ HƏCC

Camaat hazırraşır Haca getməyə. Bir də bir əyaqqabı tikən varmış, pinəçi. Bı da pul yığıb ki, camaatnan gedə Haca. Bının arvadı da hamiləymiş. Qonşuda haram olmuş toyuğu kabab eliyirlər. Bının iyi gəlir axı, qonşudu. Arvad deyir:

– A kişi, ged onnan bir tikə al, gətir maa. Tamahım düşdü onun iyinə.

Gedir almağa. Qonşu deyir:

– Yox, olmaz, verə bilməriy.

Deyir:

– Əşi, niyə vermirsən axı?

Deyir:

– Sizə yaramır da. Bı haramdı. Uşaxlar ajınnan öldürdü, gətirdim bişirdim, uşağa verirəm. Zibilliydən gətirirəm. Böyügə yaramır.

Bı deyir, həə, mən pul yığmışam Haca gedəm, qonşum da orda yeməyə bir şey tapmır, gedib haram toyuğu gətirib uşağına yedirir. Götürür o yığdığı pulu, verir qonşusuna. Yol-daşdarı gəlir ki, getmirsən?

Deyir:

– Yox, gedəsi olmadım.

Gedirlər ki, bı Hajdadı. Bı, onların gözünə görükür. Getmir ki, intası ruh gedir həylə. Onnarın gözünə görükür, ama yaxınnaşa bilmirlər. Qayıdıb gələndə deyirlər:

– A kişi, sən bizə deyirsən getmirəm, özün də bizdən qabağa düşüb gedibsən. Fikirrəşir, deyir:

– Həə, o yola yığdığım pulu ki vermişəm o aca, onun avsanatıdı.

Elə bil ki, gedib Hac ziyarətin edib qayıdıb. (S.3)

6-7. YAZIYA POZU YOXDUR

Deyir, bir dənə şah varyıdı, bunun bajısı çox əlsiz-ayaxsız idi. Bunu bir qara damda qoymuşdu. Bu, qara damda dururdu. Bu da şah idi da. Deyir ki, iki dənə yazıçı¹²⁰ yalvarırmış buna, deyir:

– Məni qonağ elə.

Deyir:

– Ged, o bacımın yanında qal.

Gedir, heş-zat yoxdu, oturur. Bacı da külə-kömürə qarışf. Heç olmasa, bir altmış yaşı var, qocadı. Oturur.

Deyir:

– Yaxşı.

Bir də baxır, stol endi. Allah-taladan stol endi, üsdündə də yeməyi, hər şeyi. Deyir:

– Yazıxdı, ona da verəy.

Arvada da verillər bu yeməydən. Bu iki qonağa enifdi da stol. Yazı yazannara enif, hamının yazısını bir-birinə yazır. Bu padcahın da arvadı boylu idi. Həmin gecə bir qızı oldu. Bir çovanın da arvadı boyluydu həmin gecə. Yeddi oğlu vardı, bir oğlu da oldu, səkgiz oldu. Dedi ki, bu çovanın oğluna o padcahın qızını yazıram. Onun var-variyyatını da ona yazıram. Qız eşidir. O biri dedi ki, sən Allah, bu yazıx ana biznən baravar oturuf.

Dedi:

– Nağayrajam? Onu da on beş yaşında bir qız eliyirəm. On beş yaşında bir oğlan gəlif onu alsın.

Oğlan da gəldi bunun yanına.

Dedi:

– Bax o oğlanındı bu qız.

---

¹²⁰ yazıçı – bəxt yazan

Tezdənnən qardaşı durdu getdi. Baxdı ki, qız sağ-salamat, yanında da bir oğlan gəlir. Bular da durdu, çıxdı getdi.

Dedi:

– Ay bəji, hardan gəlirsən?

Dedi:

– Vallah, sənin varını filan çobanın oğluna yazdılar, belə-belə. Allahdan yazı yazan gəlmişdi, məni də belə cavan elədi, bu oğlana verdi.

Nə qədər gəzdi, bunları tapmadı. Daa təzdən çıxıf gediflər. Nə biləsən? Getdi çobangilə, bir əz də qızıl apardı. Dedi:

– Sənin səkgiz oğlun var, birini maa ver, yeddisi qalsın. Bu gec olanı ver, mənim də bir qızım oluf. Saxlıyım, onu ona alım.

Çobanın arvadı yalvardı-yapışdı kişsinə. Dedi:

– Noolar, vermə.

Kişi dedi:

– Yox, verəjəm. Bir də belə şey ələ düşməz.

Deyəndə arvat durdu, bir keçiyi gətirdi, kəsdi, bu uşağı pühdü. Bircə nəfəs yeri qoydu buna.

Çəhdi, qızılını da aldı ata, verdi. Dedi ki, bu birilərində öy tikəy, zərər yoxdu. Onu da aparsın, o saxlasın.

Padcah getdi, bir uca dağın başına çıxdı, bunu atdı. Dedi:

– Sən mənim varımı yəəjən?

Atdı uşağı. Uşağı, Allah-tala hökm elədi, məleykələr tutdu, uşağı bir qayanın qoltuğuna¹²¹ qoydu. Bir şir təzəcə balalamışdı qayanın qoltuğunda. Bu şir bunu balasınnan baravar saxladı. Allahın hökmüdü da. Şir balası yekəldi, dözəmmədi.¹²² Bunu şirin balası götürəndə Allah-tala bir canavar gətirdi. Bir az da bu canavar saxladı uşağı. Niyə canavar uluyur, Allaha

---

¹²¹ qoltuğuna – koğuşuna anlamında işlədir.

¹²² Şir balası yekəldi, dözəmmədi. – Şirin balası yekəlib uşağı yemək istədi.

ağzını çöyürür? Deyillər, Allaha yalvarır ki, mənə bu xatadan qutar. Bir keçi gəldi, bu uşağın yanına, onu əmizdirir.

Ovçu Əhmədin öyündə züryəti zadı yox idi, qocaydı. Arvat da gecə yuxusunda gördü ki, filan yerdə uşağ gölə düşür, get, uşağı gəti, özünə züryət elə. Durdu ki, tufəngi par-par yanır, silinif hazırdı. Durdu:

– Ay kişi, dedi, sən qoca vaxtında yeriyə bilmersən, neyə gedəjən?

Dedi:

– Arvat, man,ə Allahdan belə hökm gəlif, mən getməliyəm.

Getdi ki, uşağ az qalır gölə tüşə. Keçədən əlləri çıxıf, əyaxları çıxıf, keçə də ortasıdadı. Uşağı götdü, gətdi. Bu, uşağı yekəltdi, keçiyi də saxladı. On beş yaşına çatdı uşax. Bu da on ildən, on beş ildən bir kətdəri gəzərmiş, şah. Gəldi, düşdü, oturdu, baxdı, o öydən bir uşağ çıxdı, bir göyçəy uşağ. Getdi ora, dedi:

– O öydə kim var?

Dedi:

– Bir qarı, bir qocadı.

Dedi:

– Bə o uşax kimin uşağıdı? Oların?

Dedi:

– O uşağı tapıflar.

Dedi:

– Qocuyu çağır.

Çağırdı. Dedi:

– Uşağ kimin uşağıdı? Man,ə düzünü de.

– Vallah, tapmışam bu keçənin içində.

Dedi:

– O keçiyi də gətir.

Getdi, gətirdi. Baxdı ki, bu, həməən keçədi. Həməən uşaxdı. Bu oğlan uşağına bir kağız yazdı, verdi ki, öydə ayın-öyün qalif. Yazdı, verdi ki, arvad, çatan saat bunu kürüyə sox, yansın.

Uşağ gəldi, qarıda mürgülədi. Qız da çatmışdı on altı yaşa. Qız baxdı ki, burda kağız görür. Qız kağızı çıxartdı, oxudu ki, bunu çatan saat quyuya bas. Apardı, bunu yandırdı. Yazdı ki, ay arvad, çatan saat qırx gün, qırx gecə toy vurdur, oğlana ver qızını. Qız kağızı qoydu, özü getdi. Uşax bir azdan ayıldı, arvada gətirdi kağızı. Qıza toy elədi dəə arvat. Qıza toy elədi, oğlana verdi. Kişi gəldi gördü ki, oğlan öydədi, salamatdı.

Arvada dedi:

– Gə görüm.

Dedi:

– Vallah, bu, sənin kağızın, bu peçatın.

Baxdı ki, bu kağız, bu peçat düzdü. Padcah günü-günnən ağladı.

Oğlan dedi:

– Ata, niyə ağlıyorsan?

Dedi:

– Vallah, oğlum olsan, deyərdim.

Dedi:

– De.

Dedi:

– Mənim dəryada yeddi dənə paraxot qızılım var, əmmə buraxmıllar, gəmiçi buraxmır. İlan padçahı buraxmır.

Dedi:

– Yaxşı.

Getdi. Getdi çatdı ki, belə arvatdı. Çatdı ki, bir arvatdı, yarı ilandı, yarı adamdı.

Dedi:

– Oğlan, nəəzirsən? Səni ilan şahı yəəjhdi.

Dedi:

– Belə-belə.

Dedi:

– O səni öldürtməy isdiyir. Səni yolluyuf ki, ilan şahı yesin. Gəl qənədimin altına gir.

İlan şahı gəldi, dedi ki, burya adam gəlif.

Dedi:

– Adam gəlmüyif, yalandı.

Bunun başını sıgalladı. Bunu yatıranda dedi ki, yeddi paraxot qızıl var ha, onu neyə götürməy olar?

Dedi:

– Ona nə var? Gəmidən açarını alsın, çıxsın gessin.

Dedi:

– Oğlan, eşitdin?

Dedi:

– Eşitdim.

– Əmə gəmiçi o işdən bezif tay. Sənnən soruşajax ki, nağayrım, bu işdən qurtulum? De ki, o da yerinə bir adam itələsin, özü çıxıf gessin.

Dedi:

– Yaxşı.

Durdu gəldi. Gəmiçi dedi ki, neçə ildi, burda ölləm. Nağayrım? Gəldi, açarı götdü, aşdı. Bu gəmilər düzüldü, getdi. Gedəndə dedi:

– Bə manıa nə dedi?

Dedi:

– Məni addat.

Addıyannan sonra dedi ki, kim gəlsə, yerinə onu itələ, çıx get.

Kişiyə xəvər gəldi ki, qızillar gəldi. Kişi yenə qaşqavax tökdü. Gəldi, dedi ki, ata, bilirsən nə var?

Dedi:

– Nə var?

İlan padçahı demişdi, arvadı.

Dedi:

– İlan padçahı deyir ki, gəlsin, ona on paraxot da qızıl verəjəm. Yanıma gəlsin.

Durdu tez-tələsiy, bir əz də çörəydən-mörəydən götdü, tərpendi. Getdi, gəmiçini yanına çatanda gəmiçi itələdi, saldı padçahı öz yerinə, özü çıxdı getdi. Padçah elə orda qaldı. Oğlan da onun yerinə padçah oldu orda. Varına yiyələndi, oturdu yiməyə.¹²³ (S.24)

7.

Padşahnan vəzir gəzməyə çıxırlar. Gedillər, bir evdə qonağ olurlar. Gecə arvadın sancısı tutur. Bilmir da bu qonaxlar padşahdı, vəzirdi. Belə kəndçi formasında gəzintiyə çıxıblar. Arvad binnara deyir:

– Siz çıxın, çöldə gözdəyin. Zahı yatır da, yaxşı dəyil.

Çıxırlar çölə. Nəysə, arvad yatır, bir oğlu olur. Binnar çöldən görürlər ki, qapının ağzında iki nəfər yazırlar. Binnarın gözünə görükür ha. Deyir:

– Filan şəhərin padşahının qızı – oon da arvadı yatıb, təzə qızı olubmuş – o qızın talehini bı oğlana yazırlar.

---

¹²³ Söyləyicinin qızının dediyinə görə, onlar uşaq olanda anası bu nağılı uzun danışmış. Nağilda dərya atının qaçması, sehirlı cıraç süjeti də varmış. O, nə qədər bunları anasının yadına salmaq istəsə də, söyləyici bunları xatırlaya bilmədi. Biz bunları qızdan soruşduq, o da həmin süjetləri danışa bilmədi. Deməli, bu nağılın mükəmməl variantında padşah oğlanı üç əşyanın ardınca göndərirmiş.

Padşah deyir:

– Əh, o yazını elə pozajam ki.

Aradan bir on-on beş il keçir. Deyir, gedim görüm o oğlan yekəlib? Vəzirənən gəzirlər. Gəlir görür ki, oğlan yekəlib, həddi-buluğa çatıb, bir gözəl oğlandı.

Deyir:

– A bala, səni bir yerə yollasam, gedərsən?

Deyib:

– Niyə getmirəm?

Yol puluu zadı da verirəm, deyir. Kağızı yazır. Deyir:

– Apar bını, filan şəhərdə ver vəzirə.

Nəsə, adamın adını deyir. Yol pulu zad da verir, uşax götürür, gedir. O şəhərə çatanda yoruluf da, o vaxtı maşın yoxudu ki. Şəhərə çatanda görür ki, bir qəşəng bağ var. Deyir, yəqin ki, bırda su olar. Gedim bir su zad içim. Hasardan aşır. Gedir, görür qəşəng bıaxdı. Orda yuyunur, su içir, oturur, bir az dincəlidir. Yuxu tutur, yatır. Kağız da papağın içindəymiş. Papax düşür yerə. Qız gəlir suyun başına. Gəlir, görür ki, bir gözəl oğlan yatıb. Papağı da düşüb, içində kağız var. Götürür, oxuyur, görür ki, atasının xətdidi. Atası yazıb ki, bı, ora çatan kimi bının boynunu cəllad vırsın. Götürür kağızı, cırır, yandırır. Atasının xətdini bilirmiş. Atasının xətdinə oxşar yazır ki, bı oğlan ora çatan kimi qızı verin ona, toyunu başdayın. Padşah gəzintidən qayıdanda görür ki, qapılarında toy çalınır. Gəlir çatır, deyir:

– Bı, nə toydu?

Kağızı görsədirlər ki, bı kağızı sən göndərmiyibsən? Qızını verdiy oğlana daa. Deyir:

– Həə, deməli, yazıya pozu yoxumuş. (S.3)

8. TOY GECƏSİ GƏLƏN ƏCƏL

Bir gün Musa peyğəmbər yenə də şəhərdən kənar da imiş. Gəlir, qarannıx düşür, gedə bilmir, qoca vaxtıdır. Görür ki, bir yerdən işıx gəlir. Yavaş-yavaş ora gedir. Gedir ki, qapı açılır tez-tez, yumulur, adamlar var, girir, çıxır. Girir, çağırır, deyir:

– Ay bala, məni burda qonağ eliyə bilərsiz?

Deyirlər ki, eliyərix. Ama burda bir gəlin uşağa yatır, zahı yatır. Biz arvatdarıx, burda saa yer yoxdu.

Deyir:

– Ay bala, nolacaq, qoca kişiyəm, elə o dufarın dibində, qapının dalında bir yer verin, mən qalım orda. Noolar səhərə kimi qalım. Qoca kişiyəm, hara gedim?

Gətirib bir döşəy verillər. Nə bilirlər ki, Musa peyğəmbərdir. Orda oyax uzanır, arvatdar girir, çıxır. Bir də baxır, uşağın səsi gəldi, deyir, çox şükür. Uşax səsi gələnnən bir az sonra baxır ki, qapıdan bir hündür, ucaboylu, ağ libasdı adam gəldi, girdi içəri. Dillənmir. O adam gəlib beş dəyqədən sonra qayıdıb çölə çıxanda əl atır, tutur bunun əlinnən:

– Səni and verirəm səni göndərən Allaha. Sən bilirsən ki, mən Musa peyğəmbərim, mən Allahın əfsəl peyğəmbəriyəm. De görüm, sən kimsən? Nəyə gəlibsən?

Dedi:

– Mən o uşağın talehin yazdım, gəldim.

Anda verir, deyir:

– Nə vaxta yazdın onun taleyin?

Deyir:

– O, bəy olan günü öləcəy.

Səhər durur, deyir:

– Camaat, mən Musa peyğəmbərəm, bu uşax oğlan uşağıdı. Olmuya onun kirvəsi ayrı adam ola. Bunun kirvəsi mən olacam.

Onun kirvəsi olur. O, həmişə gedib gəlirmiş. Bir gün xəbər gəlir ki, Musa, bəs xəbərin yoxdu, oğlana toy eliyillər, bu saati toydu. Durur, qaça-qaça zülumnən o vaxtı çatır ki, bəylər at minib at çapıllar dəryanın qırağında. Belə baxır. Bəyin atı da harın olur, gədəni götürüb aparır salır çaya, dəryaya, boğulur. Onnan sonra qayıdır deyir:

– İlahi, doğurdan da, yazıya pozu yoxdu. O nətəri yazmışdısa, elə də getdi. Bəy olan günü getdi. (S.14)

9. ANA ÖZ OĞLUNUN QATİLİ OLUR

Deyirlər ki, Allah aldı, nə bilim Cənabı Cəbrayıl belə oldu, Azreyil belə elədi. Bınnar hamısı yalan sözdü. İnsanın bəxtini, taleyini, evlat verməyini, əlinnən almağını bınnın hamısı Fələy eliyir. Nə Allah bına qarışır, nə Cənabı Cəbrayıl, nə Azreyil bına qarışmır.

Bir kürd olur, bı kürdün oğlu olmur, uşağı olmur. Bir gün Fələy gedirmiş Allahın yanına. Xəbər aparıb xəbər gətirirmiş. Elçi daşının yanında oturmuşmuş bı uşağı olmuyan kürd. Gəlir bı, elçi daşın üsdündə durur. Bilir ki, bı həftə bı Allahın yanına gedəcəkdı da. Baxır ki, gəlir. Deyir ki, gedirsən, Allahın elçisisən?

Deyir:

– Bəli.

Deyir:

– Sən orda Allaha denə ki, bir adam maa belə bir suvarış¹²⁴ elədi da. Deyir, maa da bir oğul versin.

Deyir:

---

¹²⁴ suvarış – sifariş

– Baş üsdə. Onnan hasant nədi? Yaxçı.

Bı kişi oturur orda. Gözdüyür ki, indi bı Fələy gələcəy, bına xəbər gətirəcəy. Günün birində baxır ki, gəlir.

Deyir:

– Salam əlöyküm.

– Əleykə salam.

Deyir:

– Məəm sözümü Allaha çatdırdın?

Deyib:

– Bəli, çatdırdım.

Deyib:

– Bə o nə dedi?

Deyir:

– Dedi ki, verəcəm. Ona bir oğul verəcəm.

Gəlir ələnir, dolanır. Allah söz veribdi axı. Gəlir, arvadı hamilə olur. Bının bir oğlu olur. Xəbər düşür, bı kürd sevinir. Ellərə yayılır ki, kürdün bir oğlu oldu. Allah-tala deyir:

– Onu məəm verməyimə baxma da, almağın da yolları var. Onu sən hələ ona deməginən.

Bı heş bına demir. Bı kürd sevinir, oğluna yaxçı sünnət eliyir, toy eliyir, aylə qurur. Onnan sora bı uşağın anası qocalır. Kürd özü də ölür, uşax yekəlidir. Həddi-təlif olur.¹²⁵

Arvad namaz qılırmış həmişə. Səhər namaza duranda baxıbdı ki, oğlan yerdə qurcuxur.

Deyib:

– Ay bala, sən niyə yatmırsan? Mən namaza durmuşam.

Deyir:

– Yox, ay ana, mən də elə durmuşam, çölə, su başına gedəm.

Deyib:

---

¹²⁵ Həddi-təlif olur – Böyüyür, həddi-bülüğa çatır.

– Hə, get gəl, yat. Mən də elə gedirəm, dəstəmaz alam, gələm, namazımı qılam.

Oğlan gedib su başına. Ana da afdafasını götürüb gedib balğonda oturub dəstəmazın alıb, su tökülüb ora. Qalan suyu da, afdafada olan suyu götürüb səpib oralara. Balğon torpax yerimiş. Oğlan gəlir ki, keçə gedə yata. Anası deyib axı, get yat da, tez durma, mən namaza durmuşam. Oğlan o anası tökən suyun üsdündə qıçı sürüşür, dal üsdə düşür yerə. Oğlan ölür. Başı dəyir daşa, ölür.

Həə... Ana çıxırır:

– Ay haray, ay dad! Balam öldü, gəlin! Özüm öldürmüşəm.

Töküllər, gəllər, deyillər:

– Özüm öldürmüşəm nə sözdü?

Deyir:

– Yox, özüm öldürmüşəm.

Allah deyib axı, verməyimə verirəm, ama anaan əliynən öləcəy oğlan. Bı kişi heş bını bilmir.

Ana qışqırır:

– Özüm öldürmüşəm, özüm öldürmüşəm.

Yığışllar bının yanına. Deyiblər:

– Özüm öldürmüşəm nə sözdü? Sən nətəər oldu bu yekəlihdə oğlanı öldürdün?

Deyir:

– Mən namaza durmasaydım, dəstəmazın suyunu ora tökməsəydim, qalan suyu ora səpməsəydim, oğlum heç ordan gəlib keçib yıxılıb ölməzdi.

Bını Allah deyibdi ki, anaan əlində öləcəy. Ana özün döyür:

– Ay camaat, gəlin, Allah-tala maa bir oğul verdi, o da öldü, görəy bı nədi.

Allah-taladan buyrux gəlibdi ki, mən dedim, ona oğul verəcəm, oon da Azreyili anası olacaxdı. Daa bırdə Azreyilin, Fələyin qarışığı yoxdu. Oon üçün deyirlər ki, adamın başına nə gəlsə, özünən gəlir. (S.4)

10-11. ATASINA RƏHMƏT OXUTDURAN OĞUL

Biri də o qədər varrı olur ki, davar başınnan aşır. Bir dənə də oğlu varmış. Bı baxır ki, bı kənddə o qədər kasıb-kusub var ki, bu dədənin də varı-dövləti, heyvanı, malı başdan aşıb. Bı dədəsi heş bir adama bir dənə hörmət eləmir.

Deyir:

– Dədə, sən bu var-dövlətdən axı niyə heş kəsə bir əl tutmursan?

Bı kişi deyir ki, yox, belə olar. Deyir, görəsən, bı dədəm öləndə nətəər öləcəy? Heş bına bir rəhmət diyən olar? Olmaz. Bı boyda kənddə heş kim deməz ki, bı oğlanın dədəsinə Allah rəhmət eləsin. Mən neyləməliyəm? Mən indi gərəy bir çarə qılam ki, dədəmə bir rəhmət alam da. Bir gün gəlir, bı kişi varı tökür, əlini salır yanına, ölür. İndi bını aparıllar dəfn eləməyə. Oğlaan xətri var da, indi bı kişinin hörməti olmasa da. Oğlan fikirrəşir. Deyir, ay Allah, görəsən, bı dədəmə kim nə diyəcəy? Aparacax, basdıracax, gələcəy, rəhmət diyən olmaz da. Görəy neyniriy. Bı camaat bırdə sözdəşir ki, bına bir çara qılmağ lazımdı da. Gedəy bı kişi ölənnən sora bının baş daşını mındarırıyax. Gədə bınnan duyux düşür. Deyir, bı dədəm yazıxdı da. İndi vermədi da, hörmət eləmədi. Tay bının saxavəti yoxudu. Bə mən oğulam. Mən nətəər eliyim ki, bına rəhmət oxudum. Axşam basdırılannan sora qabaxda gedir. Gedir, odu yandırır dədəsinin başı üsdündə. Orda da bir mındarçılıx eliyir gəlir,

daşa. Səhər camaat gedirlər ki, bı kişinin qəbrinin üsdünə mındarçılıx eliyələr. Gedirlər ki, qəbrin üsdü mındarçılıx olubdu. Biədəb olmasın. Deyirlər, həə, ay bının atasına Allah rəhmət eləsin. Bı kimmişsə, gəlib bu qəbri mındarıyıb. Orda hamı deyibdi ki, Allah bının atasına rəhmət eləsin. (S.4)

11.

Biri dəyirmançıymış. Camaata su dəyirmanı işdədirmiş. Camaatı aparıb taxıla gedəndə helə dəyirmanın qapısına çatan kimi şahadın¹²⁶ alarmış üyütməmişdən qabax. Deyiblər:

– A kişi, üyüt, sonra verəy daa.

Deyir:

– Yox, nağdı ver, sora otur yerində.

İndi bı kişi rəhmətə gedir. Oğlu bilir ki, hamı bının dədəsini söyür. Deyir, neynim ki, dədəmə rəhmət oxutdurum. Çox fikirreşir, gəlir dəyirmana. Yolu kəsir, deyir:

– Şahadı verin, sora girin.

Deyirlər:

– A kişi, səən rəhmətdiy dədən dəyirmanda alırdı, heç olmasa. Sən yolda alırsan.

Orda da dədəsinə rəhmət qazandırır. (S.3)

12. ÜÇ BACI

Bir kişinin üç qızı varıymış. Bunun arvadı ölər, üç qızı qalar. Gedər, bir arvad alar, gətirər. Alıf gətirəndə deyər ki, ya bu üç qızı saxla, ya məni.

Deyir:

– Nağayrım?

---

¹²⁶ şahad – dəyirmanda üyüdülmən taxıl üçün alınan əmək haqqı

Deyir:

– Apar, azdır.

Bu, qızdarı aparıf bir meşədə azdırır, gəlir. Deyif ki, ay bala, neçə ki, mənim takkıltım gəlir, burdaca oturun. Kişi gedif bir dənə çarıxnan bir dəmiri göydən asır. Küləy vurduxcan danq-danq-danq-danq danqıllıdır. Qızdar elə gejiyə kimi oturuflar. Ağlaşılflar ki, ay baji, bə atamız gəlmir axı. Gəliflər ki, çarıxnan dəmirdi. Ata yoxdu, çıxıf gedif, bizi azdırıf.

Deyif:

– Hara gedəy?

Deyif:

– Belə gedəy, bəlkə, bir yola zada çıxar.

Görüflər ki, bir dənə dam var orda. Elədi ki, zir-zibil dizə duruf. Deyif:

– Gəl, üçümüz də bu damı yığışdıraq.

Yığıflar, yığışdırıflar, oturuflar içində. Baxıflar ki, bir dənə pişiy mıroy deyə-deyə bir sürü mal-qoyun gətirdi, doldurdu dama. Bu gedir. Pədcəhın oğlu səyahətə çıxır, görür ki, qızdar orda gizdənillər. Pişiy gələndə hər şeyini, yeməyini zadı bişiril-lər, yeyir, içir. Bu, malı qavağına qatır, gedir. Pədcəhın oğlu görür, orda üç qız var, pusur, deyir, görüm bunlar kimdi. Baxır, biri deyir ki, elə gəvə toxuyaram ki, padçəhın uşaxlarını oturt, böyrünnən bir əz də qalar. Elə əl səliqəm var. O birsi də deyir:

– Yumurtanın qəyğanağını bişirərəm, hamı yiyər, yarısı da qalar da. Hamı, bütün millət yeyər.

Bu qızdar deyir kiçiy qıza ki, sən də de da, nağayrarsan?

Deyir:

– Padçəhın oğlu mənə alsa, mən bir cüt uşax doğaram, biri gümüş kimi yanar, biri qızıl kimi olar.

Deyir, padçəhın oğlu gedir taxda çıxır, dədəsinə deyir:

– Filan yerdə qız var, get ma₁a al.

Nəysə. Bu qız gəlir buna. Ay, il keçir, bunun uşağı olur. Bu iki bacılar da orda-burda durur da. Bu alır bu kiçiy qızı. Deyir ki, səni o şərtənən alıram ki, dediyin söz ağzınnan çıxıb, olmasa, sənin başını o dəqiqə üzəjəm.

Deyir:

– Yaxşı.

Bu gəlir, bacının sancısı tutanda bacılarını çağırıllar. Çağırır ki, gəlin də, bacınız ağrıyır. Baxır, görür ki, qız deyən kimi bir cüt uşax doğdu, biri oğlan, biri qız. Biri gümüş kimidi, biri qızıl kimidi. Bunlar deyir ki, ay qız, aparax gedəy bunu tulluyax. Bu, bunu alajax da, ömür boyu biz də çöldə qalajıyox. Qoy bu da bizim kimi çöldə qalsın. Deyillər, bacı bacıya dibeh daşı doğuzduruf. Bunun aparıf gedillər, çayın içinə atıllar. Kişi də gedər, dəyirmanı üyüdəndə baxar, görər ki, bu dəyirmanın içində bir cüt uşax var. Deyir, Allah bunnarı bizə göndərif. Aparır öyə, deyir:

– Arvad, uşağın olmurdu, san₁a bir cüt uşax gətirdim.

Söyünüllər ər-arvad, bu bir cüt uşağı saxlıyıllar. Bunlar burda yekələnir. Gəlir, görür ki, arvadı bir dibeh daşı doğuf. Heş nə yoxdu, bir dibeh daşı gətirif. – O vaxtı da bu sığallı daşlara dibeh daşları deyəllər. Üsdündə yarma döyüllərmiş. – Gəlir, bunun qucağına verir bu dibeh daşını. Özünü də qolunu, qılçını döyür, xırışdıyır, aparır gedir bir uçux kələfaları varmış, ora qoyur. Bu qız bi gün, iki gün qalır orda. Bir gün gedir ki, gedim görüm ölüf, qalıf, nə oluf. Gəlir ki, qız orda ağlıyır, dil deyir. Deyir:

– Bir cüt uşax doğdum, ay dibəh daşı, biri oğlan, biri qız. İkisi, biri gümüş, biri qızıl. Bacılarım onu götdü apardı, getdi

tulladılar. Bax, – hindi axırında deyir, – di dur mənim başıma tüş, mən ölüm.

Gədə yüyürüf tutuf, qoymuyuf dibəh daşı bunu öldürə. Gedif həməən o dəyirmanı baxıf ki, bir cüt uşax oynuyur, söyünüy. Deyir ki, bu uşaxlar mənim uşaxlarımdı. Buna nə versəm, ma,na verərsiz? Daa bunları zəhmət çəkif saxlıyıfsınız.

Deyir:

– Bu uşaxları tərəzinin bir gözünə qoyax, qızılı da bir gözünə qoyax, mən uşaxları sa,na elə verərəm.

Kasif da adamıymış daa dəyirmançı. Eləlihnən padçahın oğlu iki uşağına bir elə qızıl verif gəlir. Arvadına təzdənnən qırx gün, deyir, toy eliyif arvadını, uşağını aparif gedir. O bacılarını da deyir, o xam atdarın quyruğuna bağlıyılar, dağda-döşdə tikə-tikə oluflar ikisi də. Onçun deyillər, baci bacıyı isdəmir. Dibeh daşı doğuzduruf. Atalardan o var. (S.1)

13. PADŞAHIN TƏNBƏL QIZI

Bir qarının bir dənə, deyir, oğlu varıymış. Bir cüt də, deyir, öküzdəri varıymış. Deyir:

– Ay oğul, qışın günüdü, aj-susuz qırıldıx. Gəl o öküzün birini kəs.

Deyir:

– Ana, bə yazda nağayrım? Nə iş görüm?

Deyir:

– Yazda öküz tapmasan, mənı qoşarsan.

Yaz açılır. Gədə öküzü hardan alsın? Pulu yoxdu. Öküzü tapmır. Gedir, çöldə anasını da aparırır, bir yannan anasını qoşur, bir yannan öküzü qoşur. Bir qamçı öküzə vurur, bir qamçı anasına. Yeri şumnuyur. Padçah seyrə çıxır. Baxır ki, bir

oğlan, bir arvad, bir öküz. Pətcəh deyir ki, tez olun, nətəər olur-olsun, get bura gət. Arvadı da aç oturt. Arvadı da açır. Vəzir gedir, bunu gətirir. Gətirir yanına, deyir:

– Oğlan, gəl otur.

Deyir:

– Oturmağa günüm yoxdu, öküzüm yorulajax. Mən getməliyəm.

Deyir:

– Yaxşı, yerinə adam tayın eliyim.

Deyir:

– Yaxşı.

Deyir:

– Vəzir, get onun yerini ək. Ala bu pulu da, get iki dənə, üç dənə də öküz al. İki boyundurux elə, bir də bir kotan al.

Vəzir gedir, bu nə deyir, eliyir. Padcah oturur, bunun dərdinnən halı olur. Deyir:

– Oğlan, bilirsən nə var?

Deyir:

– Nə var?

Deyir:

– Savax mənim yanıma gəl. Bir də daa ananı qoşma ha, öküzü almışam.

Deyir:

– Qorxma, qoşmaram.

Gedir padcahın evinə. Gedəndə baxır ki, bir dənə xanım kimi qız oturuf, dümağ. Tar qucağında çalır. Bir yanda iti oynuyur, bir yanında quşu oynuyur. Tərpənmirdi, otururdu, tar çalırdı, nökərrər bunu çiyində aparıf gətirirdi. Küçühnən oynuyurdu, onnan sonra quşnan oynuyurdu, heş zat görmürdü day.

Deyir:

– Bu qızı saa verirəm, apar get.

Deyir:

– Gözüm üsdə yeri var.

Qızı götürür. Buna pul basır, qızıl basır da. Qızı da ata mindirir, dəbdəbəli yemək, ayın-öyün doldurur xurcunnara. Bunu yola salır. Yola salanda bu, kəntdən çıxmamış deyir:

– Ay it, oana-buana getmə.

İt gedəndə bir güllə itə. İt yatır.

– Ay quş, göydə uşma.

Bir güllə də ona vurur.

Deyir:

– Qız, atdan düş.

Atdan düşən saat bir güllə də ata vurur. Qız qaldımı piyada?

Deyir:

– Ayaxlarını soyun.

Soyundurur.

Deyir:

– İndi yeri, yeriməsən, bir güllə təpənə vurajam.

Bunu gətirir evə. Yeridir, gətirir evə. Gətirir, bu da yorulmuşam deyir. Çıxır, bir qırıx taxdı var idi, deyir, üsdə oturur. Oturanda deyir:

– A bala, buna çörəy zad verimmi?

Anası deyir.

Deyir:

– Yox, dəymə.

Deyir ki, savaxnan duruf ov ovlamağa gedir. Ov ovlamağa gedir. Yerini-yurdunu əkiflər dana. Gəlir, deyir:

– Ana, kim işlədi, kim qaldı?

Deyir:

– Vallah, a bala, mən işlədim, o da oturur, bitdələdir.

Deyir:

– Yeməy gəti.

Anasinnan baravar oturur, yeyir. Bu yazığa vermir. Savax bir də gedəndə deyir ki, durum, heç olmasa, evisada süpürüm. Evi süpürür, zivildən zaddan atır, gəlir, oturur.

Gəlir, deyir:

– Ay ana, kim işlədi, kim yudu?

Deyir:

– Vallah, a bala, evi süpürdü, zivilini atdı.

Ona bir beləcə (söyləyici əli ilə göstərir – tərt.) çörəy verir.

Deyir:

– Yaxşı oldu. Durum.

Sazı da vuruf yolda qırmışdı. Heç-zat qoymamışdı. Durur gejdənnən, bu gedəndə durur, peçi qalır, evi süpürür, su gətirir, hamsını özü görür. Oğlan gəlir, deyir:

– Ana, kim işlədi, kim qaldı?

Deyir ana:

– Hamısını gəlin gördü, mən işdəmədim, o işlədi.

Deyir:

– İndi gəl üçümüz də oturağ, çörəy yeyəy.

Bir gün belə, beş gün belə. Bir ay keçir, şah deyir ki, mənim qızımı öldürər, olan qopanı¹²⁷ bir qızdı. Gəlir, qapıya çatanda baxır ki, qız odun yarır. Qulluxçunun boynunda gedən qız odun yarır. Yüyrür:

– Ata, xoş gəldin.

Deyir:

– Sağ ol.

Atını tutur. O vədə də maşın atıydı da. Həə...

Deyir:

---

¹²⁷ olan qopanı – olub qalanı

– Ata, amandı, öyə getmə.

Deyir:

– Niyə?

Deyir:

– Bu kötüydən yar, xəngəl bişirillər, bir az da saa versinnər.

Oğlan eşiyə çıxır ki, kişi kötüyü yarar.

Deyir:

– Nağayırırsan?

Gəlir, əlinnən alır.

Deyir:

– Yavaş görüm, bu qız nağayırır?

Gəlir evə, bişirir. Deyir:

– Atama da çəkimm?

Deyir:

– Çək.

Çəkir, yiyir. Deyir ki, halaldı, oğul, sən ki bunu belə örgədifsən, gəl indi köçünü yığ, gedəy bizə. (S.24)

14. MƏLEYKƏ GƏLİN

Bir dənə zad olur, qadın. Qadın olur, qadının da gəlini mələy olur da. Bir oğlu olur, gəlni də mələylərdən olur. Bu heş bilmir ki, bu kimdi, nədi? Bu arvat da çox qəddar, bərk adam olur. Heş kimə nə yaxşılığ eləmirmiş, nə əl tutmurmuş arvad. Gəlin də həməşə bunun üsdündə deyirmiş ki, filankəs filan şeyə gəldi, vermədin. Gəlin buna deyirmiş, sən çox bərksən, heş kimə əl tutmursan. Axırı ki, bir gün qarıya bir it gələndə bu arvad götürüb buna bir küt atır. Küt atır, it götürüb gedir. Bir gün də bir dilənçi gəlifmiş. Buna – o vaxt çarix deyirdilər. Hələ o vaxt tikif geyinirlərmiş. Dilənçi gəlir, – buna da bir çarix

verir. Bir də bilmirəm, kiməsə də bir süpürgə verir. Həə, bir gün bu arvad ölür. Arvad öləndə gəlin – palazdan üh¹²⁸ yığılarmış da, yorğan-döşəy – bu can verən vaxtı bu çıxar ükün üsdünə. Arvad öləndə gəlin o ükün üsdünə çıxır. Bir də arvadı götürən vaxdı bu gəlin gülür. Arvadı götürənnən sonra gəlillər evə. Evə gələndə bu arvadın oğlu gəlinə deyir ki, mənəm anam can verəndə sən o ükün üsdünə çıxdın. Niyə? Bir də götürülən vaxdı güldün. O götürüləndə niyə güldün? Deyir ki, sizin gözünüzə görünmədi, mənəm gözümə göründü. Anan öləndə Əzreyil onun başını kəsmişdi, hər yer qanıydı. Mən ona görə ükün üsdünə çıxdım ki, qana bulanmıyım.

– Bə niyə güldün?

– Ananın bu dünyada elədiyi bir kütdü, elədiyi bir çarix tayıdı, bir də süpürgədi. Elə o üçü də o cinazanın qavağınca gedirdi. Hə, bax, ona güldüm ki, bu üç yaxşılığı eliyif. O üçü də bunun qavağındadı.¹²⁹ (S.11)

15. OVSANATA DÜŞƏN TİKƏ

İndi oysanata keşməyi deyirsiniz, anam rəhmətliy danışırdı. Allah ölənlerinizə rəhmət eləsin. O vaxdı Göyçədə olufdu. Bir qadının yoldaşı rəhmətə gedif. Bu da indi iliymiş, ad günüyümüş, nə vaxdıymışsa, bir dənə yekə dana kəsdirir. Deyir, bunu bişirmiyəjəm də, eləjə kəndə paylıyajam, indi kimin evində neçə nəfər var, nəfər başına. Bunun da bu gəlmi, siz də bağışdıym, əyağı ağırıymış da. Elə gəlin hey gözdüyür ki, heç olmasa, qaynana bir tikə qoysun ora, qaynatsın, buna versin. Gəlinə payladır ha. Gəlin aparır, paylıyır. Axıra qalan axırını

---

¹²⁸ üh – yük

¹²⁹ Söyləyicidən mətni kimdən eşitdiyini soruşanda məlum oldu ki, Cəfərabad kəndinin yerli sakinlərindən eşidib.

paydı, gəlin görür ki, day dözə bilmir, gedir girir qalağın içinə. – Qalax da bizdə qoyunun altınnan kəsilən sarmadan qalax tikirdilər taya fason. Həsən, (Bizə bələdçilik edən Cəfərabad kənd icra nümayəndəsinin müavininə müraciət edir – tərt.) onu salamatıynan hörürsən. Hördüycə qırığını da doldurursan içəri. Aşağıdan da bir balaca qapı qoyursan. Siftə hörməyə başladıyanda. Sonra içini işdədirsən, qutarannan sonra da özünən başdan sökə-sökə işdədirsən. Qışda işlədiriy də onu, yanacaq kimi. – Gedir girir o qalağın içinə. Kiminsə payını yiyir çiy-çiy gəlin. Yeyir, gəlir evə. Həə... Arvat deyir ki, payladın, qutardınmı?

– Hə.

Gecə arvat yatanda deyir:

– Şükür Allaha, sağ-salamat bu ehşanı kəsdim, payladım. Day rahat yata bilərəm. Gecə yuxusuna kişi gəlir, deyir:

– Ay arvad, payladığın ehşanın heş biri oysanata keşmiyif, bir dənə qalaxdakınnan başqa. Qalaxdakı ehşan oysanata keçif.

Arvat məhətdəl qalır, nə qalaxdakı? Aylır, görür, yuxudu. Səhər gəlinə deyir ki, ay bala, gəl ot¹³⁰ görüm burda. Beyjə qaynatan gəlif yuxuma girif. Bəs belə-belə, maa dedi ki, verdiyin ehşaan heş biri oysanata keşmiyif, bir dənə qalaxdakı keçif. Bu nə deməydi? Nə hakq-hesavdı?

Deyif:

– Ay ana, nə danım. Filankəsin payını ta dözə bilmədim, apardım getdim, qalaxda yedim.

Təzdənnən arvad özünə saxladığı ət payınnan götürüb gəlinə verir ki, apar get kiminsə payını ver da.

Yanı oysanata keşməy budu. Gedir kişi də yuxusuna girir ki, qalaxdakı oysanata keçir, payladığın yox. (S.26)

---

¹³⁰ ot – otur

16. İSGƏNDƏRİN BUYNUZU

İsgəndərin buynuzu varmış başında. Bir gün bu, göldə çimirmiş. Naxırçı da mal otarır. Naxırçı onu görür ki, İsgəndərin buynuzu var. Deyir:

– Sən mənim buynuzumu gördün mən çiməndə, sənın başını kəsəjəm. Mənim buynuzum olduğunu heş kəs bilmir.

Deyəndə bu deyir ki, Vallah, demiyəjəm, and bu, Quran bu, demiyəjəm. O vaxt inanıllarmış da Qurana, kitava. Deyir ki, yaxşı. Gedir, deyir, bu, mənim qarnımı cırır axı, bunu bir adama deməliyəm. Gedir, bir qamışı yonur, özünə bir tütəy qayırır. Gedir, bir quyu qazır. Quyudakı qamışa deyir ki, İsgəndərin buynuzu var, buynuzu var. İsgəndərin buynuzu var, buynuzu var. Deyir, əl çalım, oxuyum ki, bəlkə, bir az qarnım sönə da, sirr saxlaya bilmirəm.

Kim bu qamışdan kəsir, özünə tütəy qayırırmış, çalırmiş ki, İsgəndərin bir cüt buynuzu var, buynuzu var. Qamış çalır, bunu bütün el bilir. Kişiyi gətirir:

– A kişi, gəl, sənın başını bu gün kəsəjəm.

Deyir:

– Bu Quran, bu kitaf, mən heş kimə heş nə deməmişəm.

Deyir:

– Bə millət nə bilir məni?

Deyir ki, mən filan quyunu qazdım. Belə-belə filan quyuya tüpürdüm ki, İsgəndərin buynuzu var, buynuzu. Deyir kin, sirri Allah açıb. İsgəndər deyir ki, mənim buynuzumu Allah-tala açıb. Səndə günah yoxdu, sən get. Həmən o qamışdar, o quyudan göyərən qamışdar hamısı elə çığırır:

– İsgəndərin buynuzu var, buynuzu var. (S.1)

17. İT CANAVARI SÜRÜYƏ BURAXMIR

Ovçu Pirim bütün heyvannarın dilini bilirmiş. Bir gün gedir ova. Yubanır, gecə olur. Deyir, gedərəm, qaçax, quldur çıxar qabağıma, birdən öldürəllər da. Qalır bir çobanın yanında. Gecə çoban qoyunu, sürünü çöldə saxlıyırmiş axı. Baxır ki, canavar uluyur dağın başında. Deyir:

– Həə, indi yatarsız, mən bu sürünün başına oyun açaram.

Ovçu Pirim bütün heyvannarın dilini bilirmiş axı. İt də bırdan uluyur. Ovçu Pirim bilir də. Deyir:

– Əgər yiyəm qarnımı doyurar, səən meydii qoyaram bırda.

Ovçu Pirim çobana deyir:

– Dur, bir heyvan kəs, yiyəy.

Deyir:

– Heyvanı nətəər kəsim mən? Camaatın heyvanıdı.

Ovçu Pirim deyir:

– Qoyunun biri neçiyə gedir?

Deyir:

– Məsələn, beş manat.

Deyir:

– Ala, on manat, birini kəs.

Durur, gətirir bir erkəy, kəsir, soyur. Ovçu Pirim götürür bının quyruğunu dibdən kəsir, atır itin qabağına.

Çoban deyir:

– Əşi, neylədin?

Deyir:

– Məəm deyil? Pulunu verməmişəm? Atıram, it yesin da.

İt yeyir. Bınnar da ətdən bişirib yeyillər.

Deyir:

– Dur yatax daa.

Deyir:

– Sən yat, mən yata bilmərəm. Gördün, canavar uluyur?

Deyir:

– Sən dur yat mənnən barabar. Qoyunun hamısını canavar qırsa, hamısının pulunu verəcəm. Dur yat.

Durub yatırlar. Axı it canavara cavab verib ki, yiyəm qarnımı doyursa, səən meyidi qoyacam bırda. Səhər ayılır, deyir:

– Get sürüdən aşağı, orda canavarın meyidini görəsən.

Çoban gedir baxır ki, it canavarı boğub, ordadı.

Deyir:

– Əşi, bu nə sirriydi?

Ovçu Pirim deyir:

– Bə mən nəyə görə verirdim o quyruğu ona? Ona görə verdim ki, o canavara dedi, yiyəm qarnımı doyursa, səən meyidii qoyacam. (S.3)

18. OVÇU PİRİM

Ovçu Pirim də həməşə camaatnan danışarmış. Hər quşun, hər şeyin dilini bilərmiş. Bir gün arvadıynan bunlar səyahata çıxarmış. Bir oğlu, bir qızı da varıymış. Deyir ki, atı kişniyir bunun. Getdiyi yerdə balası da kişniyir. Ovçu Pirimin atı kişniyəndə bu gülür. Güləndə deyir ki, arvad, sən niyə gülürsən ona?

Deyir:

– Mən onu söyləsəm, ölərəm da.

Deyir kin, yox, mütləq söyləməlisən ki, o atıynan balası nə dedi.

Deyir:

– Heç olmasa, gedəy, dəsdamaz alım, namazımı qılım, Allaha ibadət eliyim söylüyüm, ölüm. Allah-tala buyurub ki, o sirri açan kimi öləjəm.

Bu gedir, orda dəsdamaz alanda baxır ki, xoruz töyüğun yanına gəlir. Töyüx deyir ki, geri get, bu gün bizim yas günümüzdü.

Deyir:

– Niyə?

Deyir:

– Yiyəmiz öləcəy.

Deyir:

– Onun boyunu yerə soxum. Mən yüz dənə arvadın öhtünnən¹³¹ gələ bilirəm, o, bir arvadın öhtünnən gələ bilmir.

O deyir, o at deyərmiş kin balasına, tez gəl da, dalda qalma. Balası da deyirmiş ki, ana, məni gözlə. Anası da deyirmiş kin, nətəər gözdüyüm? Biri qarınımda, biri belimdə, biri də özüməm. Biz üş nəfər gələ biliry, sən bir nəfər gələ bilmirsən?

Ovcu Pirim xoruznan töyüğun söhbətini eşidif öyə gəlir. Gəlir, arvadı deyir ki, danış da. Ovcu Pirim yetirif bir şillə arvadın ağzının üsdünə ki, köpəy qızı, mən bir kəlmə söz deyəjəm, öləjəm. Sənin kefin kök olajax? Arvat döyülənnən sonra dimmir. Elə. Ovcu Pirim də elə. (S.1)

19. PADŞAHIN AĞILLI OĞLU

Padşahın bir oğlu olur. Bı padşah görür ki, bı, dünyada heş nə qanmır. Bir bunu aparım gəzməyə, bəlkə bı bir şey yığa başına. Bir atı oğluna verir, bir ata da özü minir. Gedillər, bir kəndə yaxınnaşanda görürlər ki, buğda zəmisı var, elə düz durubdu ki. Padşah deyir:

– Baa, bının yiyəsi dirildi.

Oğlu deyir:

– Xərci borcunu ödəsə, yaxşıdı.

---

¹³¹ öhtünnən – öhdəsindən

Deyir:

– Həə, ağılı yoxdu da bının. Görmür zəmi nətərdi. Sünbül bir qarışdı.

Gedir, kəndə çatanda birinə qonax olur. Deyir:

– Yolun filan tərəfində buğda zəmisı var. Kimındı, görəsən?

Ev yiyəsi deyir:

– Elə mənımdı.

Deyir:

– Həə, maşallah, səni dirildəcəy o.

Deyir:

– Yox, elə qoyduğum xərci ödəsə, yaxşıdı.

Padşah fikirrəşir, deyir, həə, deyəsən, gədədə də bir kəllə var. Nəysə, gecəni qalılar, səhər gedəndə at susuzdu. Qabaxda çəltiy zəmisı görüllər. Çəltiy də suyun içində olur axı həmişə.

Deyir:

– Bah-bah, bı çəltiyin yiyəsi dirilər.

Gədə deyir:

– Allah bir yağış yetirsə, yaxşı olar.

Deyir:

– Ə, bıra bax e, bə bı suyun içindədi, bına yağış nəyə lazımđı?

Gedillər, çaydan keçəndə padşahın susuz atı su içir, bu qoymur.

Deyir:

– A bala, qoy işsin da.

Deyir:

– Əşi, qarnının altına kimi sudu. Nə lazımđı ona su içməy? Orda genə padşah görür ki, bı ağıllı uşaxdı, padşahın özünən ağıllıdı. (S.3)

20. QAZ VERSƏM, YOLARSAN?

Bir gün padşahnan vəzir gedirlər. Görürlər ki, bir kişi quzu otarır, yaşdı adamdı. Padşah deyir:

– A kişi, oğlun yoxdu quzu otara?

Deyir:

– Yox, yoxdu.

Deyir:

– Niyə gej tərənibsən?

Deyir:

– Tez tərəndim, el apardı.

Deyir:

– Yaxındasan, uzaxda?

Deyir:

– Uzağı yaxın eləmişəm.

Deyir:

– İkidəsən, üşdə?

Deyir:

– İkini üç eləmişəm.

Deyir:

– Qaz versəm, yola bilərsən?

Deyir:

– Bə nə. Usdasıyam.

Bir az gedirlər. Vəzir deyir:

– Şah sağ olsun, o nə sözüdü? Uzaxdasan, yaxında? Nə bilim, ikidəsən, üşdə?

Deyir:

– Get, onnarı örgən, gəl. Örgənib gəlməsən, səni işdən çıxardacam.

Qayıdır kişinin yanına ki, o nə sözüydü ki, dedi, niyə yubanıbsan? Dedin, tez tərpendim, el apardı.

Deyir:

– Yüz manat ver, deyim.

Yüz manatı alır, deyir:

– O deyir ki, niyə gec evlənibsən, oğlun olmuyub? Mən də deyirəm, tez evləndim, qızım oldu, el apardı.

Deyir:

– Bə o nədi, uzaxdasan, yaxında?

Yenə deyir:

– Yüz manat ver, oon da deyim.

Yüz manatın alır.

Deyir:

– Yəni uzağı görürsən? Yoxsa gözün qalıb işıxdan, yoxsa yox?

Deyir:

– Bə ikidəsən, üşdə? O, nə sözdü?

Yüz manatın alır, deyir:

– Yanı mənim kimi iki ayağın, bir də bı (əlindəki çəliyi göstərir – tərt.), üç. Yəni gəzə bilirsən?

Çəliynən yeriyə bilir da. İkidəsən, üşdəsən? Yanı çəliynən gəzirsən, yoxsa ikidəsən, iki əyaxnan yeriyirsən?

Deyir:

– Bə qaz versəm, yola bilərsən nədi?

Deyir:

– Yüz manat ver, deyim da.

Dörd yüz manatın alır, deyir:

– Qaz da sən idin da, yoldum, ötürdüm. (S.3)

21. HAQQ VAR, DİVAN YOXDUR

Deyir, ikisi qazanc eləməyə gedir, pul qazanmağa. Biri deyir:
– Mən manatdan aşağı iş görmərəm.

O biri deyir:

– Mən beş qəpiyə də işdiyəcəm.

Nəysə, bı, beş qəpiyə, iyirmi qəpiyə işdiyən xeylək pul yığır. Bu biri heş nə yığa bilmir. Elə qazandığını da orda yeyir, içir. Əliboş qalır. İndi qayıdıb gəlillər. Qəpiyə işdiyənin xeyli pulu olur. Yolda bına deyir:

– Puldan maa da ver.

Deyir:

– Əşi, qazanaydın da.

Deyir:

– Sən öl, səni öldürəcəm, puluu da təmiz götürəcəm.

Baxır ki, bı qüvvəlidi binnan, öldürəcək bını. Arvadı da hamiləymiş. Deyir:

– Öldürürsən öldür, ama arvadımın uşağı oğlan olsa, adını qoysunnar Haxvardivanyoxdu. Bını öldürür, pulunu alır. Gəlir, deyir:

– Bə kişi elə yolda rəhmətə getdi. Orda bını dəfn elətdirdim. Deyir, ama arvadının oğlu olanda onun adını belə vəsiyyət eliyib ki, Haxvardivanyoxdu.

Uşax yekəlidir, adı Haxvardivanyoxdu. Padşah vəziriyənə gedirmişlər, görür, uşaxlar oynuyur, bını çağırıllar:

– Ay, Haxvardivanyoxdu, bıra gəl.

Padşah deyir:

– Bala, bı nətəər şeydi? Necə yəni hax var, divan yoxdu?

Gəlillər bıların evinə. Deyir:

– Bı uşağın adını niyə belə qoyubsuz?

Deyir:

– Vallah filankəsənən getmişdi, pul qazanmağa guya. Qazana bilməyib, yolda ölüb. Orda yoldaşına deyib, arvadın oğlu olsa, adını qoysunlar Haxvardıvanyoxdu.

Çağırır o kişini, o öldürən kişini. Çağırtdırır, deyir:

– Bı uşağın adını niyə belə qoyublar?

Deyib:

– Kişi maa belə vəsiyyəət elədi ki, belə qoysunlar.

Cəlladı çağırtdırır, deyir:

– Bının boynunu vır. Bı, deməli, o kişini öldürüb pulunu götürüb. O da belə vəsiyyəət eliyib ki, hax var, divan yoxdu. İndi hax da var, divan da var. İndi uşağın adını çevirin, Hax da var, divan da var.

Bının boynunu vırdırır. (S.3)

22. LOĞMANLA ŞAGİRDİ

Loğmanın şagirdi vardı, Əflatun. Binnar ikisi gedəllər guya başqa ölkələrə qazanc eləməyə. Əflatuna deyər:

– Get, bazardan can al. Can olmasa, yarımcan al. O da olmasa, zəhrimar al gətir, yiyəy.

Bı gedir ət alır, yumurta alır, qatıx alır. Üçün də alır, gətirir.

Deyir:

– Bı nədi?

Deyir:

– ət candı, yumurta yarım candı, qatıx da zəhrimardı. Sən dedin, mən də aldım da. Fikirrəşir loğman, deyir:

– Ə, sən öl, bında bir əlamət var.

Uxaxları da varmış binnarın. Veşlərini yığıblar eşşəyə, yüklüyüblər, gedirlər. Həə, bir az gedənnən sora deyir:

– Get, elə bir şey al gətir, özümüz də yeyəy, eşşəyimiz də yesin, toyuğumuz da yesin.

Toyuxları da varmış yanında. Əflatun gedir, bir yekə yemiş alır. Deyir:

– Bı nədi?

Deyir:

– Bının qabığını eşşəy yiyəcəy, içini özümüz, dənəsin də toyuğumuz yiyəcəy.

Bı genə məttəl qalır ki, bı, diyəsən, biliyli adamdı. Gedirlər Ərəbisdana. Ərəbisdan isdi olan yerdə axı. Orda bir şəhərə gedillər, görüllər ki, hər yanda qarpız əkiblər, bostandı. Hamısı qarpızdı çöl, zəmilər. Əflatun deyir:

– Bırda xəsdə çox olacağ.

Loğman deyir:

– Yox, sən bilmirsən. Bı qədər qarpızın içində xəsdə ola bilməz. Susuzanda qarpız yiyəcəy, su işmiyəcəy.

O vaxtı bıax zad olmur da orda. Gedirlər görürlər, əriy ağacı çoxdu. Loğman deyir:

– Bax, bıra bizim yerimizdi. Əriydən yiyəcəy, isdi yerdə, sudan da içəcəy, qarın ağrısına düşəcəy, biz də malicə eliyəcəyiy, pulumuzu alacayığ.

Deyir:

– Usda, bırda heş bir xəsdə olmuyacax.

Loğman fikirrəşir ki, əşi, bının ağı yoxdu, diyəsən. Nə qədər gözdüyüllər, görüllər, xəsdə zad gəlmədi heç. Əflatun deyir:

– A kişi, əriyi yeyib, dənəsin də qırıb yeyəndə, bında heş bir xəsdəliy ola bilməz. Qayıt, gedəy qarpız olan yerə.

Gəllillər ki, qarpız olan yerdə xəsdə həddindən artıx. Deyir:

– Bı, nətəər şeydi?

Əflatun deyir:

– Qarpızın içində ağ dənələr olur e, yetişmiyə. Onnar, deyir, yerbəyer xəsdəliydi. Ona görə də xəsdə çoxdu bırdə.

Ordan qayıdıb gəlirlər. Loğman deyir:

– Sən özün elə dərman hazırı ki, mən verdiyim zəhərin qarşısın alsın. Mən də sən verən zəhərin qarşısın almağa dərman hazırlıyacam. Ya bı dünyada sən qalacaxsan, ya mən.

Bı Əflatun üç arvad çağırır, gətirir. Əməy hakqısını verir. Hərəsinin qabağında bir qabda inək südü, qara keçə qoyur, deyir, bını döyün. Əflatun da, Loğman da dərman hazırlıyır. Bir adam göndərir, deyir:

– Xəlvət get, gör o, nə iş görür.

Gəlir. Deyir:

– Üç arvaddı, südün içində qara keçəni döyüllər.

Qırx gün vaxt verir da. İki gün qalmış deyir:

– Get, gör indi neylillər.

Gəlir. Deyir:

– Elə həməən şeydi.

Loğmanın bağı çatdıyır, ölür. Deyir:

– Bı, nə əməldisə, məni öldürəcəy. (S.3)

23. ÇARƏSİZ XƏSTƏ

Bir gün də bir xəsdə gedir. Bütün bədəni yara olur. Utandığınnan camaat içinə çıxa bilmir. Gedir loğmanın yanına, deyir:

– Maa bir çarə elə.

Deyir:

– Səən çarən yoxdu.

Bı, baş götürür, kənddən çıxır. İrgənci haldaymış da. Gedir görür ki, tənəkə, tütün onda vəəşiymiş¹³² da. Tütün

---

¹³² vəəşiymiş – vəhşi imiş. Yabanı imiş anlamında işlədilib.

əkmə dəyilmiş. Yarpağınnan ağzına vırır, görür, zəhər kimidi. Deyir, uzanıb bının içində yatacam. Bının zəhəri çöksün, məni öldürsün, canım qutarsın. Uzanır onun içinə. O yana eşələnir, bı yana eşələnir. Bədən bütün yaradı da. Görür ki, bədəni bir az sakitdəşir, qaşınma azalır. Ordan baxır ki, qıraxda da bir bulax varımış. Çoban gətirir günorta heyvanı bulağın başına. Qara qoyunnan sağır. Qabı da yoxumuş çobanın. Bir kəllə tapır çöldən. Bını yuyur, təmizdiyir, qabdı da. Qara qoyunnan sağır, qoyur bulağın gözünə ki, soyusun, çörəyi yesin. Durur heyvanı qaytarmağa. Bir şahmar ilan gəlir, zəhərin tökür südün içinə. Bı tütünün içində uzanan görür daa, o bədəni yara. Deyir, ə, bı çoban gəlib bını içəcəy, öləcəy, yazıxdı. Gedim onu içim, ölüm, canım qutarsın. Gedir, götürür, onu da içir. Baxır ölməy nədi e, yaralar yavaş-yavaş tökülür. Təmiz bədən¹³³ sağlamlaşır. Gedir loğmanın yanına, deyir:

– Bə sən deyirdin, bının çarəsi yoxdu, öləcəhsən?

Deyir:

– Mən hardan alaydım tütün yarpağını, bakirə qızın kəlləsini, qara qoyunun südünü, şahmar ilanın zəhərini? (S.3)

---

¹³³ təmiz bədən – bütün bədən

VIII. LƏTİFƏLƏR

1-3. MOLLA NƏSRƏDDİN

Bir gün Molla gedir çayın qırağına. Çayın qırağında lotular yığışllar. Bunun eşşəyinin üsdünnən xurcunu oğurruyullar. Gizdənillər qıraxda, molla neyniyəjhədi?

Molla deyir:

– Sizə deyirəm, gətirin xurcunu verin, yoxsa bilirsiniz, neyniyərəm?

İki, üç dəfə hədəliyənnən sora uşaxlar deyillər ki, dur gedəy, neyniyəjh bu bizə. Gətirib xurcunu molluya verib soruşullar:

– Molla neyniyəjhəydin bizə?

Deyir:

– Evdə bir cejim vardı, gedib onu doğruyub, xurcun qayırajaydım. (S.14)

2.

Bir gün də yenə lotular yığışır bir ağacın dibinə. Çağırır-lar ki, ayə, molla gəlsin, alladax, çıxsın ora. Deyəy, çıxa bilməz-sən. Çarixlarını götürax qaçax, görax neynir? Molla gəlir. De-yirlər ki, molla əmi, biz bura çıxa bilmiriy, sən çıxa bilərsənmi?

Deyir:

– Niyə çıxmıram, oğul?

Çarixlarını soyunur, vurur qayışına.

Deyirlər:

– Ay molla, o çarixları niyə aparırsan?

Deyir:

– Bəlkə, yolum ordan o yana düşdü. (S.14)

3.

Bir gün də molla evdə yatdığı yerdə, küçədə səs-küy qopur. Durur. Soyuxdu, yorğanına bürünüb, çıxır çölə. Lotular aldadıb bunu, yorğanını götürüb qaçılar. Titriyə-titriyə gəlir, girir evə.

Arvadı deyir:

– Molla, dava nə üsdəydi?

Deyir:

– Bizim yorğanın üsdəydi. Apardılar, səs kəsildi. (S.14)

4-6. BƏHLUL DANƏNDƏ

Biri soruşur ki, Bəhlul Danəndə, varranmax isdiyirəm. Nə əkim, nə biçim, nə eliyim? Pulum var. Nə alım saxlıyım ki, sora alver eliyə bilim?

Deyir:

– Ə, ver dəmirə, ver kömürə.

Verir dəmirə, kömürə. Bəhlul Danəndə deyib axı. Verir dəmirə, kömürə, gətirir, yığır anbara. O biri ili satır, xeylax varlanır da. Bəhlula ehtiyacı yoxdu. Bəhlul bunu görür, deyir:

– Nətəərdir, bir şey eliyə bildin?

Deyir:

– Hə, Bəhlul Divanə – daa Danəndə demir, Divanə deyir – de görüm, mən indi nə əkim?

Bəhlul deyir:

– İndi daha çox varlanassan. Ver soğana, yığ anbara.

O da verir soğana, yığır anbara. Doldurur soğannan. Bütün pulunu qoyur soğana.

Deyir:

– Qapı-bacasını da yaxşı ört.

Qış keçir. Yaz gəlir ki, qapını aç, soğanın hamısı dırmaşmış göyə, batıbdı.

– Ə, Bəhlul, bə sən niyə belə elədin?

Deyir:

– Sən onda maa danəndə dedin, saa danəndə cavab verdim. Bu dəfə divanə dedin, divanə cavab verirəm.

Bax belə. (S.14)

5.

Bəhlul Danəndə Bağdadda Məhəmməd Xəlifənin qardaşıdır. O da bizim bu zamanın adamı kimi Danəndəymiş da. Başçılığ eliyib özünə arxa, köməy yığıb. Vaxt gəlir ki, Bəhlul Danəndənin dəsdəsini tutullar, öldürüllər. Qardaşı deyir ki, gessin, eşşəyə tərsinə minsin, qəzəl oxuya-oxuya gessin kəndin o başına, gəlsin bu başına. Desinnər Bəhlul divanədi da, dəlidi. Özün dəliliğə vurur, onnar gedir, bu qalır.

Oon da çox elmləri var. Məsələn, bir gün xəlifə çağırır ki, ə, gedin, o dəlini tutun gətirin, görəğın. Ona kim danəndə deyirmiş, danəndə cavab alırmış. Divanə deyəndə də divanə. Deyir:

– Gedin, götürün gəlin, görəğın. Bax bu qapıya bir münəccim gəlifdi, qapımızı kəsif oturubdu. Bir dairə çəkib oturubdu, nə deyirəm, cavab vermir.

Gedir, gətirillər. Baxır, bu da salam verir, zad eliyir, bu cavab vermir. Gedir, o dairənin içinnən, ortadan bir cızix çəkir, özü də bu tərəfdə oturur. Bu kişi cibin mənbizdiyir,¹³⁴ bibar çıxardır, acı bibar. Qoyur cızığa. Bu da cibinnən soğanı çıxardır, qoyur bibarın böyrünə. Gələn kişi səssiz durur, gedir.

Deyillər:

– Ə, Bəhlul, nə dedi?

Deyir:

– Dedi ki, gəl məmləkəti birləşdirax, bir eliyax.

---

¹³⁴ mənbizdiyir – eşləyir

Mən də dedim:

– Yox, bax, səninki səndə, mənimki məndə.

O da bibar çıxartdı verdi, acılı. Yanı sizə aclıx verərəm. Mən də yanına soğan qoydum. Yanı ki, yurdunda soğan əkərəm. Dimməz çıxdı, getdi. (S.14)

6.

Bir dəfə Bəhlulun qonağı gəlir. Bunun da gedəsi yeri varmış, bir yerə qonax gedillər. Getməmişdən qavağa qonağa deyir ki, yerini tanı. Bir şey isdəməsələr, danışma, soruşmasalar da, cavab vermə. Bu gedir, oturur qonaxlıxda, başda oturur. Bunnan qabax Bəhlul aşağıda oturur. Gələn gəlir, bunu basır, gəlir, Bəhluldan da aşağı keçir, oturur. Ortalığa bir qarpız gəlir. Deyir ki, kimdə bıçağ var? Deyir ki, məndə var. Bıçağı verir. Kəsir, paylıyılar, eliyirlər. Baxıllar, bahalı bıçaxdı. Bunu orda zad eliyillər ki, bu, padşahın xəzinəsinnən oğurranıbdı. Bu adam aşkara çıxdı, bildiy. Bunu gətirillər, nəşə, içəri salıllar:

– Sən bunu oğurruyufsan.

Bəhlul zamin olur, gətirir də bunu. Qonağı buna verəndə Bəhlula and içdiriflər ki, heş nə örgətmə ha buna. Bu gedir, Bəhlul Danəndə. Qonağı gətirir, qonağı gətirib oturdur evdə. Eşşəyi də gətirir onun böyrünə:

– A köpəyoğlu, saa demədim, ora gedəndə yerini tanı? A köpəyoğlunun eşşəyi, demədimmi sənnən söz soruşmasalar, cavab vermə heş kəsə? Demədim ki, sən öz işini bil, heş nəyə qarışma orda? İndi, a köpəyoğlunun eşşəyi, sabah səni ora aparacaxlar. Orda deyəcəylər, bunu hardan alıfsan? Denən, padşah sağ olsun, mənim qardaşımı meşədə öldürmüşdülər. – Genə bir çubux vurur eşşəyə. – Deyərsən, ki, mənim qarda-

şımın sinəsinnən bu bıçağı çıxartmışıx. Onu mən elə gələnnən bütün məjlislərdə çıxardıram ki, qoy görəh buna kim yiyə çıxır. Sağ olun, var olun, indi onun yiyəsini tapdınız. Deməy, padşahın adamları öldürüf. Eşitdinmi, ay eşşəy kopoolu?

Qonağ buları qulağına yığır. Sabah açılnda Bəhlul bunu gətirif gəlir yenə. Kişini təlimatdandırıfdı axı. Kişiyə sual verən kimi, bu, Bəhlulun eşşəyə dedihlərini deyir bulara. Deyəndə deyir Bəhlula:

– Valla, sən örgədibsən bunu. (S.10)

7-8. MOLLA CUMA

Molla Cuma şəkili olub. Bir nəfər gəlir Molla Cumanı bağliya. Guya ki, çox bilirmiş da. Guya bı gəlir Molla Cumanı sözünən bağliya. Gəlir şəhərə çatanda görür bir uşax əlində qızıl oynadır. Cibində şaqalat varmış. Çıxardır, deyir:

– A bala, ala bını, onu ver maa.

Deyir:

– Anqır, verim.

O yana, bı yana baxır, görür, heş kim yoxdu. Anqırır.

Deyir:

– Bəs sən eşşəkliyinnən bilirsən bı qızıldı, mən bilmirəm?

Onnan deyir, Şəkinin uşağı belə bilən yerdə bə gör Molla Cuma nətəər olar. Cavabını mən verə bilmərəm. Bırdan qayıdır gedir. (S.3)

8.

Bir gün Molla Cumanın bir erməni qonağı olur. O vaxtı da erməni-müsəlman düşmanlığı varıymış. Camaat yığışır, deyir:

– Qonağı öldürəcəyik.

Erməni yalvarır ki, qoyma da, məni öldürələr, sənə qonağınam axı.

Deyir:

– Dillənmə, qoy səni öldürsünnər. Sonra gör mən onların neçə qonağını öldürəcəm. (S.3)

9. MİXİ TƏRPƏTDİM

Biri inəy sağırmış. İnəy sağdığı yerdə şeytanın balası buna deyif ki, gedirəm, orda bir şey eliyəcəm. Bu da deyif ki, yox da, inəy sağır.

Deyir:

– Yox.

Deyib:

– Elə indi gedirəm.

Gedir. Buzoyu çəkir. Buanda yerə mıxlıyıfmış da. İnəyi sağannan sonra buraxajıymış. Gedir, burdan şeytanın balası mıxı çıxardır. Mıxı çıxardır, gedir. Bu da əmir. Arvat da durur, buzoyu vurur, öldürür. Kişi də durur, arvadı vurur. Axır ki, o kişi tərəfnən arvad tərəf bir-birini qırıllar bunun üsdündə. Hamısı bir-birini qırır. Şeytan deyir, balasınnan soruşur ki, sən orda nağardın ki, o boyda millət bir-birini qırır? Deyir, heş nə. Mıxı tərpeətdim yerinnən. Şeytanın balası mıxı tərpeətməynən millət qırır bir-birini orda. (S.11)

10. SAQQALI ƏLƏ VERMƏMİŞƏM

Bir gün biri birinə qonax gedir. Arvad səhər durur, təndirin üsdündə yeməy bişirir. Kişi də odunu qurdalıyır, qor qalxır axı odunu tərpeəndə. Arvad deyir:

– A kişi, tərپətmə, qor dolur xörəyin içinə.

Bir deyir, iki deyir. Kişinin əli dinc durmur. Çömçəynən vırır kişinin başına. Başı yarılr, qanı axır. Utanır qonaxdan, başın sallıyır aşağı. Qonax deyir:

– Eey, sənin işin yaxşıdı ey. Mənim arvadım sakqalımdan tutur, evin içində sürüyür.

Tez başın qaldırır:

– A yox – qan da tökülür e – ə, yox, deyir, sağlığa, sakqalı ələ verməmişəm. (S.3)

11. MƏNASIZ SÖZ

Bir gün şah deyir ki, bir elə adam tapın gətirin ki, maa elə bir şey desin ki, mənası olmasın. Söz mənasız olmur axı. Hər bir sözün özünün öz mənası var. Bir çobanı aparıllar. Gedib şahın qulağına deyir: – Bir az yaxşı çıxmır. –

– Şah sağ olsun, sən zurna çala bilirsən?

Şah deyir:

– Yox.

Deyir:

– Mənim xalam oğlu çalır.

Şah deyir:

– Aparın bını. Bı mənasız idi. Bına paydan zaddan verin, qoy gessin. (S.14)

12. ÜZLÜ QONAQ

Bir kişinin evinə qonax gəlir. Həə. Bu qonağın duruşu-oturuşu kişinin xoşuna gəlmir. İrağ sizdərdən, görür kü, üzdü qonaxdı. Götürür pişiyi, səvəliyir. Deyir ki:

Bişiyim, bişiyim maviyə,
Qonax gəlib evinə.
Qonax bu gün burdadı,
Sabah gedir evinə.

Qonax deyir ki, qardaş, ver o pişiyi, mən də bir səvəliyim.
Alır belə, başına sığal çəkir, diyir:

Bişiyim, bişiyim, gülbəsər,
Çölə çıxma, yel əsər.
Qonax bu il burdadı,
Gələn ildə sərbəsər. (S.28)

13. TEZ YEYİB

Birinin inəyi çöldə qalıb. Molla vardı qurdun ağzını bağlayan, gedib onun yanına ki, inəyim qalıb çöldə. Bu da qurdun ağzını bağlıyır guya. Səhər görür ki, qurd inəyi yeyib. Gəlir mollanın yanına:

– Bə sən qurdun ağzını bağlamışdın?

Deyir:

– Kopay oğlunun malı tez yeyib də, mən bağliyana qədər.
(S.14)

14. ÜÇÜNCÜ PİLLƏKƏNDƏN YIXILMIŞAM

Bir oğlan toy eliyir, gəlin gətirir. Anası da buna öyüt verir. Evdə iş zad görməsin deyə, kişiyyə sözlünü keçirsin deyə. Gəlin gedib birinci gün yoldaşına deyif ki, maa bir stəkan çay tök gətir. Bu da töküb gətirir. İkinci gün baxır ki, yenə gəlin bunu buyurur. Bu işdən gəlir. Yenə:

– Elə yorulmuşam, sən Allah, ordan bir iki dənə yumurta bişir, gətir. Yumurta bişir gətir, yeyəh.

Bunu da oğlan bişirir, gətirir. Üçüncü gün gələndə oğlan deyir ki, dur da, bə yeməy zad qayırmıyıfsan?

Deyib:

– Ə, nolar, orda nəsə var, qızıdır, gətir, yeyəh.

Bunu deyəndə oğlan bunu təpikliyir, qolu-qıçı ağrıyır. Anası gəlir, deyir:

– A qızım, nolub? Bu nə hak-hesabdı?

Dedi:

– Ana, sənin o örgətdiyin üçüncü pilləkəndən yıxılmışam.

Yanı birinci günnən allat-allat, elə elə sənin sözünnən dursun otursun. Yanı ki, qılıxla. (S.10)

15. AMAN VERMƏYİN, BİZİMKİLƏR

Burda kasıb adam oluf, uşaxları da çox oluf. Qonax da gəlif oturuf belə. Fikirrəşir ki, ay Allah, mən nətəər eliyim ki, bu yeməydən uşax da yesin, qonax da yesin. Kasıf adamdı da. Deyir baxır ki, artıx yeməy yoxdu da. Yemək süfrənin başına gələndə çönür, qonaxlara deyir ki, yeyin, qonaxlar. Bu yana çönür, deyir ki, aman vermiyin, bizimkilər. (S.10)

16. ERMƏNİLƏRİN QOVUD ÇƏKMƏSİ

Hə, indi qoy onun bir əhvalatını deyim. Ermənilər soruşar məəm atamnan ki, bı Xıdır Nəbidə qovud çəkirsiz. Nejə eliyir-siniz onu? Deyir, qovudu çəkiri, qoyurux. O vaxtı evlərdə rəf kimi düzəldirdilər. Altı boş olurmuş, üsdünə yük yığmışlar. Deyir, qoyurux qovudu yükün altına. Xıdır peyqunbər gəlir əlini basır ora, orda xeyir-bərəkət olur. Ermənilər də gətirir,

həylə eliyir. Qovud çəkillər, qoyullar. Pişiy yumşax yer axtarır da, çölə getməyə. Pişiy gəlir. Eşir, oturur orda. Üsdünü də basdırır, çıxır gedir. Səhər durullar ki, cırmaxlanıb da qovud. Deyirlər, həə, Xıdır peyqunbər gəlib cırmağlıyıbdı. Eşillər, görürlər, böyük bayırın bura edib, gedib Xıdır peyqunbər. Oon da xırda-xırda bölüb yeyillər. (S.3)

17. HƏSƏN, AY HƏSƏN

Erməni arvadnan müsəlman arvad oturubmuş. Müsəlmanın qucağında uşax var. Uşağın adı Həsən iymiş. Oynada oynada deyirmiş:

– Həsən, ay Həsən, yekələsən, erməni başını kəsəsən.

Erməni də deyir:

– Ver belə, bir az da mən səvəliyim.

Deyir:

– Niyə?

Deyir:

– Yox, sən səvələdin o uşağı. Bir az da man,ıa ver.

Deyir:

– Həsən, ay Həsən, görüm səni heç yekəlmiyəsən.

Belə şeylər olurdu arvaddarın arasında. Ermənilər xayın oldular da. Teymurləng peşman olub da, onnarı qırıb qutarmamağına. (S.14)

18. ON DƏNƏ DƏ QATIR VERSƏN...

Karvansarada bir Əliqulu¹³⁵ addı adam vardı. O, çox baməzə adamıydı. Söz ustadıydı. Dərələyəzin Keşiş kəndi, Mi-

---

¹³⁵ Söyləyicinin dediyinə görə, onun adı ilə bağlı bölgədə çoxlu lətifə danışılırmış, amma bizə söyləmək istəmədi. Səbəbini həmin söhbətlərin biədab olması ilə əlaqələndirdi.

xaylo rayonu vardı. Ordan keşiş gəlir Ağkənd kəndinə. Xeylax yoldu. Keşiş gəlir ora, müsəlmannarın içinə, axundu çağırır. Orda keşişə böyüy hörmət var. Axund da Ağkəndin axundudu. Çağırır. Ə, qonaxlıx zad, keşişə böyüy hörmət. Keşiş deyir:

– Eşitmişəm, sizdə yaxşı ov tazıları olur. Maa bir dənə o tazılardan verərsən?

Deyir:

– Hə, verərix. Niyə vermirix?

Ama vermillər. Deyirlər:

– Sən get, göndərəcax, ayıbdı axı, sənin yedəyinə tazı bağli yax.

Axund fikirrəşir, əyə, indi kimnən göndərim? Bu keşiş bir qələt eliyəcəy, orda cavab verən lazımdı ona. Deyirlər ki, Əliqulu kişini gedin çağırın. Gəllilər bizim kəndə. Yaxındı, qonşu kənddi. Əliqulu kişi gəlir.

– Ə, Əliqulu, sən nə isdəsən, saa verəcəx, bunu qulağınnan tut, apar. Keşişin sözünün altda qalmı yax ha.

Deyir:

– Yaxşı.

Tazını bağliyırlar Əliqulunun yedəyinə. Əliqulu gedir. Keşiş görür, bir kişi gəlir. Ama tanımır bu Əliqulunu. Tazını qoyur yerə, bağliyır keşiş. Belə tumarıyır, deyir:

– Bah-bah, nə yaxşı müsəlman tazıdı.

İki dəfə deyənnən sonra Əliqulu deyir:

– Ə, keşiş ağa, düzdü, müsəlman tazıdı.

Deyir:

– Ə, nədən bilirsən?

Deyir:

– Xaçı görəndə işədi, kilsiyə də girdi, sıxdı.

Vay sənin, deyir, yolunu... Söyür də bunu.

Deyir:

– Keşiş ağa, vallah, Quran haqqı, sizin qəbirsannığın yanından gəldim.

Ə, – deyir, – bir adam yoxuydumu, bunu göndəriblər mənim yanıma?

Deyir:

– Adamı adamların yanına göndərillər, məni də sənənin yanına.

Təzdən durur, Əliqulu kişiylə belə hazır cavab olduğuna görə bir dənə qatır verir. Qatır da o vaxtı ayrı şeyiydi ha. Qatır atdan, eşşəkdən qüvvəli bir heyvandı. Bir qatır verir, deyir:

– Bunu al, ama saa qurban olum, açıb demə.

Deyir:

– Demə nədi, ə? On dənə qatır da versən, deməliyəm.

Helə baməzə adamlar vardı. Bə nətəər. (S.14)

19. AĞDAMIN TÜRKLƏRİ

Bir erməni çobanı partiyaya keçirdillər. Buna sual verillər ki, düşmannar kimdi? Xarici düşmannarımız kimdi? Axı o vax partiyaya keçirəndə sual verirdilər. Bu, elə fikir rəşmədən deyir ki, Ağdamır türker, yanı Ağdamın musurmannarı. Bu katib deyir ki, yaxşı fikir rəş. Katibə yaraşmır axı bu söhbət. Yenə deyir:

– Bir əməlli fikir rəş. Ə, əməlli danış.

Bir əz fikir rəşir, deyir:

– Yoldaş katib, ha fikir rəşirəm, onlardı ki, onlardı. Ağdamın turküdü bizim xarici düşmannarımız.

Ürəyindəkini dilinə gətiribdi də. (S.6)

20. DAŞNAK SÖYÜN

Bu, nənəmin qardaşı olub, Söyün kişi. Adına Daşnax Söyün diyirlərmiş. Deməli, buna niyə Daşnax Söyün diyirlər? Bunun kəsiblər qabağını:

– Sən kimə xidmət eliyirsən, kimin tərəfindəsən? Daşnağın, yoxsa bolşevikin?

Bunun da dili çevrilib bolşevik diyə bilməyib. Deyir:

– Mən daşnağam.

– Ayə, döyün bu kopolunu.

Axırda kimsə gəlib deyif:

– Ayə, bunu niyə öldürsünüz?

Deyif:

– Ə, daşnaxdı.

Deyif:

– Ə, nə daşnax? Musurmannan da daşnax olar?

Deyir, axı mən daşnağam. Deyir:

– Bolşevik deyə bilsə, bədbaxoğlu deyər. Niyə döyüf öldürürsünüz? Heç bu bilmir, daşnax nədi, bolşevik nədi. Hansı söz dilinə gəlibsə, onu deyib. (S.28)

21. ÖZÜNÜNKÜLƏR GƏTİRSİN¹³⁶

Bizdə belə bir şey olub, Kəsəməndə. Məliy əmim var idi. Arvadının adı da Pəriydi. Bir gün gedillərmiş qaynatasıgilə, Məliy əminin atasıgilə, bayramlaşmağa, bayram günü. Bayram günü də gedirdilər da qəbirsanniğa. Həmən günü civlərinə də

---

¹³⁶ Söyləyici mətni Ölü təkidə qəbir üstə ehsan qoyulub-qoyulmadığını soruşduğumuz zaman danışdı.

ayın-oyun qoyuf aparırdılar, yumurta, kanfet. Axırı bu arvadı bunnan yolda soruşur:

– A Məliy, onu siz, deyir, nəə¹³⁷ aparırsınız bayram günü? Civinizə də ayın-oyun qoyuf gedirsiniz qəbir üsdünə.

Deyir:

– Aparırıx ordakı bavalarımıza verməyə. Nətəər nəyə aparırıx?

Deyir:

– Bə siz hamınız böyün getmişdiniz. Biz tərəfdən gedən yoxuydu. Nəvilim, Haxverdi qoyuna getmişdi, filankəs filan yerə. Axırı ki, bizdən gedən olmadı. Bəs o nətəər oldu?

Deyir:

– O da gəldi bizim bavalarıımızdan istədi. Bavam da dedi ki, cəhənnəm ol, get, özünüzkülər gələrdi.

Başdıyıf arvad ağlıya-ağlıya getməyə. Gedif orya çatıflar. Orda Məliyin anası deyif:

– A bala, bu niyə ağlıyır?

Deyir:

– Belə-belə. Bunnardan gedən olmuyuf. Biz əmmə getdiy, bavalarımıza yumurta apardıx, kanfet zad. Bu da ona ağlıyır ki, mənim bavam da bunun bavasını qovaladı gələndə. Ona ağlıyır ki, niyə ona da vermirmiş.

Onnan arvad bir az onu danlıyıf ki, aaz, yalandı. Deyif:

– Aparıf orya qoyullar. Nəvilim, uşax zad gedir, götürür. Bavalardan hardan çıxıf yumurtuyu zadı yiyəjəh.

O qədir elə şeylər olur. (S.11)

---

¹³⁷ nəə – nəyə

22. BELƏ DANIŞARSAN, BAX...

Mən bir olmuş hadisə danışım. Bərdədə anamın bir əmisi var idi. Rəhmətliy hər il yayda bizə gəlirdi. Bu da (arvadına işarə edir – tərt.) təzə gəlin idi, onnan danışmırdı. Bir gün o vaxtı da çox evdə piltə var idi, qızdırıcı. Onun məftili qırılıb. Bu, tokdan çıxartmamış onu birləşdirəndə tok bunu vuruf. Bu da qışqırır. Kişi deyif:

– Belə danışarsan bax. (S.6)

23. ÖZLƏRİ DANIŞDIRDI

Həə, gəlini gətiriflər. Oğlanın iki dayısı vardı. Birinin adı İslamıydı, birininki İsmayılıydı. Gəlinə tapşırıflar ki, İslamnan, İsmayılın danışmagınan da. Gəlinniy eləginən. Bir gün ona fikir verillər ki, bu danışır. Deyir:

– Bə sana demədim ki, danışma?

Deyir:

– Özləri gəldi, danışdırdı. (S.11)

24. KƏNDƏ MİLÇƏK DARAŞMASIN

Səhər-səhər neçə dənə arvad saç yolmasına çıxırdı burda. O deyirdi, mən götürəcəm malın, camışın peyinin. Bu deyirdi, mən götürəcəm. Gedirdin, görürdün peyindi, üsündə bir dənə çöp var. Deməli, bu zanitdi. Daa ona sən dəyəmməsən. Kimsə behliyibdi.

Olub e, həqqi olub. Arvaddar çıxıb dalaşa-dalaşa yığrdılar.

Məhəmməd kişinin qırax kənddən bir qonağı gələr. Nəysə, axşam yeyəllər, içəllər, yatallar. Səhər olur, Məhəmməd kişi durar malı aparmağa da, qatmağa. Qonax deyər:

– Ay Məhəmməd, mən də çıxım sənnən dingə yerinə.

Deyir:

– Gə gedəy, ay qonax.

Nəysə, gedəllər ora. Bizim kəndin arvaddarının saç yolması çıxar. O ordan saçını darta, bu burdan, peyinin üsdündə. Qonax belə baxar. Deyər:

– Ay Məhəmməd, bular nağayrır belə? Peyinin üsdündə niyə bir-birini qırıllar?

Məhəmməd kişi də hazır cavab kişiydi. Qonağın yanında özünü sındırmaz. Deyər:

– Ay qonağ, bilirsən, olar niyə eliyir? Olar tez götürürlər ki, kəndə milçək daraşmasın, ziyannıx olmasın.

Deyir:

– Ay Məhəmməd, nə gözəl adətdi.

Deyir:

– Hər gün bizdə belədi. Mal gedəndə peyini yığırlar ki, kəndə həşərat daraşmasın. (S.12)

25. MƏN DƏ KƏRİMİN ANASIYAM

O vaxdı Padar bazarı vardı bizdə. Padara bu bizim camaat – mən dəə ifadəmə görə üzür idiyirəm, – o vaxdı bizim qocalar Poxlu Padar diyərdilər. Obşum, Padar bazarına gedərdilər. Maşın da çox seyrəkdi. Hərə öz yükünü yığır, gedillər. Maşınnan gedillər, dağın başında şofer bilir ki, bazara çatanda bular pulu verməyəcəhlər, bu başdan pulu yığır. Saxlıyıb dağın başında, pulları verin. İndi buların içərisində bir Kərim kişi var, bir də İsmayıl kişi. Yox, Qələndər kişi, bir də İsmayıl kişi. Bu Qələndər kişinin oğlu Kərim də şoferdi. Bu şoferrər arasında da münasibət vardı da. O vaxdı maşın beş-altı

nəfərdədi, hamısı bir-birini tanıyırlar. Bir kəntdə iki dənə maşın var da. İndi orda pul verməyin dərdinən Qələndər kişi deyir ki, hə, ay oğul, valla, mən də Kərimin dədəsiyəm. Yanı pul vermiyim. Hə, o da:

– Heş nə lazım döyül, ayıb olar ki.

İsmayıl kişi də deyir ki, ay oğul, mən də Kərimin dayısıyam.

– Hə, lap yaxşı, a dayı. Heş nə lazım döyül.

Buna çatanda Ələhbər kişi deyir:

– A oğul, mən də Kərimin anasıyam.

Deyir:

– A kişi, ağılına gələni danışma.

– Daa neyniyim? Dədə getdi, ana qalıb da. Mən də Kərimin anasıyam.

Yanı mən də pul vermiyim də. Camaat öldü gülməkdən. Yəni o deməydi, o boyda yol gedirsəniz, camaatın pulunu verin. Yanı kefqom bir adamıydı. (S.28)

26-27. QAMANOVUN LƏTİFƏLƏRİ

Məsələn, o Zod kəndinnən ən məşhur belə baməzə adam Qamanov var idi. Çox baməzəydi, onun lətifələri də var idi. Onun Bədoy adlı bir dosdu oluf. Pastayannı onnan zarafat eliyirmiş. Bir gün stalavoya gedillər. Əmmə çox gedillərmiş da. Bu Bədoy tələsiy-tələsiy yeyirmiş, sora da qəzeti götürüf orda oxuyurmuş ki, bu Qamanov yesin qutarsın, stalavoyun pulunu, o yediklərinin hakqını o versin də. Bir gün belə, beş gün belə, axırı bu Qamanov dözmüyüf, bir gün deyir, – məni də bağışla, – deyir:

– Ə, köpəy oğlu, nə oxuyursan? Orda yazılıf ki, Bədoy yesin, Qamanov ödəsin? Elə hər dəfə mən ödəməliyəm?

Var elə lətifələr, çoxu bir az deyiləsi döy. (S.6)

27.

Bir gün də yasa gedillərmiş. O vaxtı da bu balaca miniy maşını yoxuymuş da, kurzaynan gedirlərmiş. Minillər, ta yola düşəndə, haşa üzdən, Qamanovun iti də gəlir, orya çıxır. Bu, yavaşca maşınnan düşür. Deyir:

– Ay Qamo, niyə düşdün maşınnan?

Deyir:

– Yas yeridi də, evdən bir adam gessə, bəsdı. Bu gedir, day mən hara gedim? (S.6)

28-33. ƏLƏHBƏR KİŞİ VƏ OĞLU İSGƏNDƏRİN LƏTİFƏLƏRİ

Burda Ələhbər kişi varyıdı, çox baməzə adam olub. Bir gün bunnara qonax gəlir. Deyir ki, Ələhbər əmi, it zad yoxdu ki? Deyir ki, yox, a kişi, narahat olma, biz it saxlamırıq. İndi gecədi, yazıx qonax çıxır, deyir ki, bu ayaxyolu o yan tərəfdədi. Elə qonax o yan tərəfə çatanda it bunu yığışdırır. Bu yazıx qaçır birtəhər:

– Ə, Ələhbər əmi, sən də maa deyirsən ki, it yoxdu. İt mənı basıb yeyirdi.

Çıxır, diyir:

– Canın üçün, mənım itım yoxdu. Qonşunun itıdı, zornan gəlif maa itdiy eliyir. (S.28)

29.

Bərk xəsdələnir. Oğlu da gedir yanına:

– Ay lələ, nə isdiyirsən? – Bizdə ataya lələ deyirdilər çox vaxt. Bizdə qadınnar da ərlərinin adını deməzdilər. Deyərdilər, uşaxların lələsi. Adını deməzdilər. Kişilər də arvadın adını çəhməzdilər. Deyərdilər, filankəsin qızı. Ay filankəsin qızı, maa filan şeyi gətirginən. Belə müraciət edərdilər.

Ələhbər xəsdələnir. Bu da gedir:

– Ay lələ, nə isdiyirsən?

Deyir:

– Ay oğul, süddü aş isdiyirəm, kabab isdiyərəm.

Deyir ki, ay lələ, onu saa doxdur icazə vermir.

Deyir:

– Onda qoy ölüm də. Ta nə işin var sənənin mənənin. Mən isdiyənnəri sən ki, maa verə bilməyəsən, qoy ölüm da. (S.28)

30.

Bunun yoldaşının adı Nərgiz idi. Qara Nəzgiz deyirdilər, zil qara bir arvadıydı. Çox qara. O vaxtlar bizim camaat – başax deyirdilər, – başağa gedirdilər. Buğda biçilir qurtarır, onnan sora yerində sünbül zad, nəşə qalır. Gedib onu yerdən yığırlar da. Ajdix döürdü, ona başax deyirdilər. Gedillər başağa, hökumət də Savet hökumətiydi, qoymurdu, başağı yerdən yığmağa qoymurdu. Çünkü oğurrux hesab olunur, mal-heyvan gedir, amma qoymurlar. Bir on beş-iyirmi qadındı, gediqlər. Orda da tuturlar buları. Belə dəsdəsiynən aparıb salıllar mal damına. Kəntdə də kişilərə xəbər gəlir ki, ədə, arvatdarı zadı, başağa gedənnərin hamısını aparıflar, damlıyıflar. Mal damındadılar.

– Ə, nağayrağın?

Bu diyifdi ki, kimnən gedəyin?

– Ə, sən gedirsənmi, mən gedirəmmi?

– Mən gedirəm.

O deyif:

– Ə, mən də gedirəm.

– Ələhbər əmi, sən də gedirsənmi?

Deyif:

– Yox.

Deyirlər ki, niyə?

Deyir:

– Mən arxeyinəm, lap bir polk əsgərin içinə burax, kimdi onun üzünə baxan? (S.28)

31.

Bir gündə – bizim yuxarıda qəbirsannıy var, – camaat sözdəşif, birrəşif onun qırağına çəpər çəkillər. Həə, bunun oğlu var, İsgəndər. O da bəməzə adamıydı. Atasınnan çox şey qalmışdı ona. Camaat, hamısı da çəpər çəkir da. İndi qəbirs-tənniy ümumi işdi, yayın da günü. Deyirlər:

– Ay İsgəndər.

Deyir:

– Hə.

Deyirlər:

– Sənin də ölənnərin burda var da. Niyə gəlib köməy eləmirsən? Çəpər basmağa, nə bilim, nə.

Deyir:

– Ə, gəlləm ee, gəlməyə, lələmnən qorxuram.

Lələsi də ölən nə vaxdı. Deyir ki, niyə?

Deyir:

– Ordan başını qaldırır deməzmi, ay İsgəndər, ay kopoolu, mən ölmüşəm. Sən niyə bu yayın isdisində özünü öldürürsən, çəpər vurusan? (S.28)

32.

Gəlin hamilədi, gəlin durub leylə salıb.¹³⁸ Gecə yağış yağır göydən. İgəndər də Gəncədə oxuyur. Nərgiz qaldırır ki, ayə, dur, vəziyyət ağırdı. Gəlin doğur.

---

¹³⁸ leylə salıb – haray-həşir salıb

– Nağayrım?

Deyir ki, get Gülaranı gətir. O da mamaçadı, yanı medsestradı. Belə baxır, görür kü, çox yağır. Deyir ki, Nərgiz, sən ölənnərinin gору, sabaha mümkün döyül? Mən hara gedim bu vaxdı? De gör, sən Allah, mümkünsə, getməyəy. (S.28)

33.

Bu İsgəndər dayının arvadı dayısı qızıdı. Bakıdan götürüb qaçır. İndi gətirif gəlir. İsgəndər yolu səhv salar. Girər bi küçəyə, görər yox, bularınkı döyül. Gedər çıxar ikinciyə, bir də çıxar. Qız görər ki, aaa, bu yolu tanımır.

Deyir:

– A koolu, sən evin,ın yolunu tanımırsan. Məni hara aparırsan?

Arvadını götürüb qaçır da. (S.28)

34-37. GƏNCƏLİ BAYRAM VƏ OĞLU MÜSƏLLİMİN LƏTİFƏLƏRİ

Üşünün elə komikləri çoxdu, bir Gəncəli Bayram varıdı. O da çox komik adamıydı. Arvad deyər ki, Bayram, evdə çörəy yoxdu. Çıxar gedər, bir də altı aydan sonra gələr. Çıxar gedər Rusyətə, bir də altı aydan sora gələr. Gələndə bir meşok da çörəy gətirər. Arvad deyər:

– Ay köpəy oğlu, sən, deyir, çörəyin dalıyanan getdin. Bazarda, mağazada da olmadı?

– Nağarım? Ağzım düşdü, getdim-getdim, dedim, hardan tapsam, ordan alacam. İndi gəlmişəm.

Bir əz kefqom adamıydı. (S.28)

35.

Özü danışır, qızdar¹³⁹ da mənim balam olsunlar, deyir:

– Getmişəm Rusiyətə, kefimə kef çatmaz diyir. Bir məytəvi remonta götürmüşəm qalxozdan. Hər gündə, deyir, yeməy-içməydi. Bir gün də, deyir, elə oturmuşam. Böörümüzdə də, deyir, qalxozda işdiyən sağınçı-mağınçı. Hər tərəfimdə bir qız, deyir, içiriy. Qapı döyüldü, dedim:

– Kimsən?

Dedi:

– Mən.

Tak. Qapı açıldı. Gördüm Familə arvad.¹⁴⁰

– Bayram.

Dedim:

– Zəhrimar. Bu zulumnan pul qazanıram. Burda da məni dinc qoymursan.

Deyir, daa Familə qayıtmadı, altı ay mənle qaldı orda. (S.28)

36.

Bir oğlu vardı, adı Müsəllimiydi. Soruşurux:

– Ay Bayram dayı, Müsəllim nağayır?

– Pah, əmisi, Müsəllim bir oğlan olub, bir oğlan olub. Bax saç burdan, bu uzunda paprus çəkir, gitara çalır. O gün, deer, pul isdədi. Nə məndə oldu, nə anasında. Bir kəllə maa, birini anasına, birini qravata. Haa, yaxşı oldu. (S.28)

37.

Kəndə gəlib yaşayır. Nəvəsinin toyudu.

– A Müsəllim, gəl, arax iç.

---

¹³⁹ Söyləyici məni və Məhsəti Süleymanovanı nəzərdə tutur.

¹⁴⁰ Familə arvad – Gəncəli Bayramın həyat yoldaşıdır.

- Yoo, yoo, sağ olun.
- Oğlu da qayıtdı ki:
- Yoo, sağ olun, sağ olun.
- Bayram əmi dedi:
- İsməz. Boğazına diri ilan salsan, isməz.
- Niyə?
- Müəsəllim nə vaxdı, yeddi-səkgiz aydı, bəlkə də bir ildi, arağ işmir.
- Ə, nə yaxşı. Bizim xəbərimiz yoxdu.
- Ha, sənin canın üçün, oğul, teyxa spirt içir. O litirriy putulkalar yoxdu? Onuynan bir spirt içir. Deyir, bir ildir ki, dilinə arağ vurmur, teyxa spirt içir daa. (S.28)

IX. AŞIQLAR VƏ EL ŞAİRLƏRİ

1. ƏLƏSGƏRİN HƏCVƏ CAVABI

Biri həciv yazır. Ələsgər gəlir ki, uşaxlar yığışblar, həcvə cavab verillər də. Deyir, qələm, kağızı götür, mən deyim, sən yaz:

Bir adamsan, bir adama namə yaz,
İncidib mahalı, eldən danışma.
Elnən-obaynan nə işin?
Ara qarışdırıb, səryaqub olma,
Kar çıxmaz qovğadan, qaldan danışma.

Burda Göyçəni pisdiyibmiş. Ələsgər deyir:

Göyçənin qonağa çoxdu hörməti,
Qəysava, qayğanağ verir ləzzəti.
Dolma, küftə, kabab, əmliyin əti,
İnsaf eylə, tək motaldan danışma.

Göyçədə çarığa kirman çarix deyillər. Belə çarix tikillər, çarığın burnu belə dik olur. O üst tərəfini kəndirənən – indiki pres kəndirinnən yox, yunnan toxunmuş, qəzildən toxunurmuş, – belə enni-enni hörürdülər ki, yolda gedəndə quruyub ayağı sıxmasın. Ticarətə gedənnər, Haca gedənnər onu geyinir. Bizim indiki basanoşkalar kimiydi.

Kirman çarix bizdə adəti nasdı,
Müsəlmana persoy¹⁴¹ deyən xənnasdı.¹⁴²

---

¹⁴¹ persoy – soyuxarab

¹⁴² xənnas – xain

Ay oğul, ulağın eşşəydi, yükün də kir, pasdı,
Əbrü-ətlas, tirmə, şaldan danışma. (S.14)

2. AĞA

Ələsgər çox qocalır. Deer, mən ölərəm, gedərəm bu dünyadan, nətəəri eliyim, birdən onda dilim söz tutmadı, əlim saz çalmadı, mən ağamı necə çağıraram köməyə? Bəlkə, mənim günahım daha çox olar, ağam maa köməy eliyər. O da fikir eliyir, deer, necə ki, dilim var, ağamı çağırım. O Ələsgərin qojalıx vaxtı, lap axırlarda dediyi sözdü. Deyir:

Dar günümdü, yetiş dada, ya Şahmərdan ağa,
Nitq ver, meydan içində qoyma sərgərdan, ağa.
Həm Əlisən, həm Vəlisən, həm səfasan, həm ağa,
Həm dilimin zikri sənsən, həm dilimdə əzbərimсэн, ağa.

Zəlillərin sərvərisən, mömünlərin rəhbəri,
Fəth etdin bir əzm içində neçə min tilsimləri.
Əntərə zərbə çalanda lərzə etdin yerləri,
(Haqq-taladan əmr olundu, Cəbrayıl tutdu şahpərin).
Şəninə səd afərin gəldi göylərdən, ağa.

Sərmə bir sadə gəldi, bu xəbərdən qorxuram,
(Sər başdı farsca. Sərmə ağıldı. Ölüm sadəsi gəlifdi deyir, bu xəbərdən qorxuram).
Əndamıma lərza düşüb, yerbəyerdən qorxuram.
Həm Siratdan, həm suvaldan, həm Məhşərdən qorxuram,
Kəsmə zərrə məhəbbətini qulun Ələsgərdən, ağa. (S.14)

3. DOSTLUQ¹⁴³

Əzəl başdan kimlə dostluq eləsən,
Onu çəksən imtahana, yaxşıdı.
Baxdın, gördün, ilqarına düz deyil,
Tapsan ona bir bəhanə, yaxşıdı.

O bir tərəfdə də deyir:

Hər dosdan dosd olmaz, hər aşnadan yar,
Hər adam adamı oddan çıxartmaz.
Bədəsil dosd dosda xayin olacax,
Əsli olan yüz il yaddan çıxartmaz.

Ələsgər də deyir:

Demədinmi, içmə doslux camını,
İçmə, dünya sanı, dar olacaxdı.
Ya dosd olma, ya zəhmətdən incimə,
Dosd yolunda boran, qar olacaxdı.

Allanma faniyə, uyma dünyaya,
Halaldan kəs, elə özünə maya.
Zinakar, haramxor yetişməz başa,
Dosda xayin baxan kor olacaxdı.

Sərgərdan qalmışam mən bu hesaba,
Fələh qurğusunu qursun, mərhəba.
Norəstə gözəllər tapmasın şəfa,
Qönçənin həmdəmi xar olacaxdı.

---

¹⁴³ Söyləyici bu mövzu ilə əlaqədar nə qədər şeir bilirsə, deyib, sanki bir mətn quraşdırdı.

Bir gün soruşarlar günahı, savabı,
Günahkarlar necə gətirər tabı?
Sirat, sual, nizam, qəbir əzabı,
Bunnar hamısı qabaxda var olacaxdı.

Ələsgər, axtarma qüdrətin sirrin,
Zülmətə işıx var, acıya şirin.
Dara düşsən çağır, mərtləri, piri,
Qorxma, dar günündə yar olacaxdı.

Həə, bu dosdu minnət gəlir, ona görə də deyir ki, belə. (S.14)

4. MOLLA CUMANIN AŞIQ ƏLƏSGƏRƏ QIFILBƏND GÖNDƏRMƏSİ

Bir gün Molla Cuma buna bir məktub yazır göndərir ki, Ələsgər, qış çox soyuq olur. Mənim kəllərim, öküzlərim zəyif düşübdülər. Eşitmişəm, Göyçə mahalında yaxşı kəllər, öküzlər olur. Bir cüt maa öküz al, nə ağ olsun, nə boz olsun, nə qırmızı, heç bir rəng olmasın. Şeyirdlər ölçüb biçirlər ki, bu, nə yazıb. Ələsgər deyir:

– Bu, maa meydan oxuyur. – Deyir – oğul, götürün, mən deyim, yazın. Yazın ki, Molla, öküzləri almışam, hazırdı. Həfdənin heç bir günü gəlmə, nə vaxt gəlirsən, gəl.

Bu, bunun cavabı olur. Sora məktub göndərir, Molla onu orda oxuyur:

Guşeyi-səhrada tənhan içində,
Sən yazmışdın bir ünvanı, Ələsgər.
Çillənin günündə, qış mövsümündə,
Abad etdin zimistanı, Ələsgər.

Naməniz qəlbimi xeyli oyatdı,
Mətləbin mövzusu xoş kəlamatdı.
Yusifin köynəyi Yaquba çatdı,
Abad etdi bu cahanı, Ələsgər.
Mən şayir deyiləm el arasında,
Şahidi-şərəfsən haqqın tasında,
Bu Azərbaycannan türk arasında
Sənin kimi şayir hanı, Ələsgər? (S.14)

5. MOLLA CUMA¹⁴⁴ İLƏ AŞIQ ƏLƏSGƏRİN SÖHBƏTİ

Molla bunun sazına deyir ki:

Bir para taxtdadı, üç gözü hazır.
Beş nəfər üsdündə müqərrən gəzir.
(Barmaxlardı daa)
Dindirirsən, yetmiş iki dil deyir,
Yoxluyursan, qeyri-qeyri halı var.

(Bunun açması sazdı. Bir para taxtdadı. Dokquz simi var, səkgiz pərdəsi var. Hər sim də dokquz bəndərgahdandı. Dokquzu da səkgizə vuranda yetmiş iki eliyir. Üş göz də üsdündə deşiy var). Molla bunu Göyçədə deyir. Bu saz çalanda Ələsgərin sazına qıfılbəndlə tərif deyir. Deyir:

– Sən mənim sazıma tərif dedin. Çox gözəl, çox yaxşı, bala. Zehnin artıx olsun.

Bu oturur, – qəlyanı doldurub belə çəkəndə qəlyanın böyrünnən bir belə sim asırdılar ki, gözün deşdəhləsinlər – Ələsgər götürür baxır ki, Molla hirsdəndi, getdi oturdu, qəlyan yandırdı. Qəlyana deyir:

---

¹⁴⁴ Söyləyici əvvəlcə mətndə Aşiq Nəsibin adını çəkdi, sonra onu Molla Cuma ilə əvəzlədi.

Bir əcaib gördüm, xəyalım çaşdı,
Ən şirin neməti zəhərdir onun.
Bircə bulağı var, iki cür suyu,
Biri şirin, o biri qəzoy-qədərdi onun.
Hamıya xoş gəlir onun nəfəsi,
Dağlıyırsan sərini, heş çıxmır səsi.
Sinədə baş verir yetkin meyvəsi,
Kim yesə, axşamı səhərdir onun.
(Qəlyan çəkən gecələr ösgürür axı).
Norəstə cavandı, sevdilər özün,
Dağlıyır kəlləsin, deşirlər gözün.
Ələsgər, arifə bəyan et sözün,
Kim tapsa, müjdəsi gövhər dolur.

Molla deyir:

– Həylə şey olmaz axı.

Deyir:

– Odu e, əlində çəkirsən, əvin tikilsin.

Molla Cuma bağlandı axı. İndi mən göyçəliyəm, sən göynüklü. Aşıq Ələsgər mənim ellimdi, Molla Cuma sənin (məni nəzərdə tutur – tərt.). Molla Cuma bağlandı. (S.14)

6-7. NÖVRƏS İMAN

Novrəs İman babasından çox güclüymüş. Ələsgərin xatalı işləri olur, o baş götürüb çıxır gedir. Gedir Amasiyada Eyvaz addı bir varının üç il çobanı olur. Orda aşix deyişməsi zad olur. Bir məclis olur, onların aşığını bağliyanndan sora hazırtaşllar ki, gecə İmanı öldürsünnər. Azərbaycanndan bir dənə hacı varmış çayxanada. Gecəynən İmanı keçirdir Türkiyəyə.

Hacı Həcər sünnət eliyir bir yetimə Göyçədə. İmanı çağırır məclisə. Aş gəlir ortalığa, yemir aş. Deyir:

– İman, niyə yemirsən aş?

Deyir:

– O aş halal döyül.

Deyir:

– Nətəəri? Axı bizim öz düyümüzdü, gedib özümüz Naxçıvannan gətirmişiy.

Deyir:

– Yox.

Çağırır o yan, bu yan, soruşur. Deyillər ki, o oğurrux atın dalında gələn balanı satdıx, həmin o pulnan bu düyünü almışx.

Sora məclisə pul yığılanda deyibdi ki, İmana bildirmiyin haa ki, bu yetim uşağdı, Həcər buna sünnət eliyir. Dövrə yığışanda İman deyir:

– Mən qazancımı bu sünnət olunan uşağa verirəm.

Deyirlər:

– Niyə, İman?

– O, yetim uşaxdı. Həcər ona sünnət eliyir, mən də dövrəmi verirəm.

Dövrə aşığa yığılan puldu. (S.14)

7.

Məşədi Salehin oğlu evliymiş. Ələsgərin qardaşı oğlu, Ələsgərin oğlu gülləynən vurur, əmisinin oğlunu öldürür. İki uşağıynan dul gəlin qalır. İsdiyillər onu verələr İmana. Öz qardaşının arvadıdı. Odu ki, yığışib təmiz hamısı, Ələsgər zad İmana məsləhət görürlər. Deyir:

– Siz deyirsiniz ki, ruhlar sağdır, ölmür. Axundlar, mollalar, hacılar, di maa deyin görüm, birdən ruhum orda qardaşımnan

görüdü. Nə cavab verəcəm ona? Deyəcəh, sən mənim arvadımı aldın.

Ona görə də üsdünə düşüllər, qaçır gəlir Kəlbəcərə. İki il də savet sədri işdiyir Kəlbəcərdə. Ordan keçir Gürcüsdana. Gürcüsdannan da keçir Türkiyəyə gedir. (S.14)

8. VÜCUDNAMƏ

Mənim anam çox sözdər bilib e. Uşax anadan olannan, anaan boyuna düşənnən ta ki, yüz yaşına qədər anam bilirdi hamısın. Mənim ordan-bırdan yadımda qalıb. Deyir:

Hax sözümlü haxladılar,
Hesabımı saxladılar.
Doqquz ayım yoxladılar,
Düşdüm dünyanın üzünə
Baxdım ata, anamın gözünə.

Bını uşax anaan boyunnan düşənnən, olannan. Çox deyirdi ey. Yadımda qalmır axı. Qalır e, indi yadımnan çıxır. Ba bir-azdan hamısı beynimə düşəcəkdı.

Doxsanda deyir:

Əydi dal-qəmətım, döndərđi yaya,
Aqubət nişanıml düşdü gəvdaya.¹⁴⁵
Səksən doqquz dolanıbsan,
Doxsan doqquz dolan, dünya.

Onu 100 yaşında deyib, ölümünün vaxtında. Belə ara-bərə hamısı yadıma bir-bir düşür. Başdan-əyağa yadıma salanda birdən görürsən bırdə həm ağılıram, həm də deyirəm. (S.4)

---

¹⁴⁵ gəvda – gövdə

9. AŞIQ MƏCLİSLƏRİ

Elin aşıqları gələrdilər, həmişə bizim kənddəyə çox gəlirdilər. Bizim ev bir az böyük olduğuna görə gəlib oturdular bizim evdə. Döşəmə olurdu o vaxtı, stol, stul zad yoxuydu. Yerə salırdılar qalın, isdi keçələr. Camahat otururdu, qız-gəlin də bir tərəfdə, arvaddar da bir tərəfdə oturdular. Aşıqlar məclisdə, biri çıxardırdı, məsələn, pul verirdi. Deyirdi:

– Ay aşix.

Deyirdi:

– Nədi?

– Xəsdə Qasımnan bir şeyir de, bir söz oxu.

Biri deyirdi Tufarkannı Abbasdan bir mahnı oxu, o biri deyirdi Ələsgərdən oxu. Bax belə-belə dövrən yığılırdı. Ortalığa da bir padnus qoyurdular. Padnusun da üzünə bir dənə parça qoyurdular. O pulun qədərini bilməməxdən ötrü o parçanı qaldırıb altına qoyurdular. Aşıqlara dövrən yığılırdı. Padnustakı pula dövrən deyirdilər, aşığın dövrənı. O, çatırdı aşığa. İki aşix gəlirdi. Yoldaşdı gedirdilər də. İşdi elə olurdu ki, lazım olurdu, yolda tək olurdu qarlı, borannı qış olurdu. Bunnar o vaxdı piyada gedirdilər. Qulax yoldaşı olsun da həm də. Sora elə olurdu ki, balamançı da olurdu yannarında.

Kəndimizdə bir dənə iki arvaddı kişi varıdı. Həmişə aşix zad gələndə o da gəlib otururdu. Kişilər aşığa zakaz verirdilər ə, bir iki arvatdıdan oxu görüm.

Aşix qardaş, deyir, elə bir hava çal ki, Ələsgər sazında çalمامış olsun. Sən manıa elə bir ana görsət ki, qolların qoynuna salmamış olsun. Yoxdu. El arasında diyilən sözdü bu.

Göyçədə ən yaxşı hava Ələsgər özü yazıb-yaratdığı Göyçə gülüdü. Ruhani havasını bilirsən? Tütək səsiyən oxuyurlar. Sora Dilqəmidi, Baş Sarıtelidi, Yanıq Kərəm – bu havalar yaxşıdı.

Biz Karvansarada yaşadığımız vaxtı o Karvansarada aşix yoxdu. Aşixları Göyçədən, Basarkeçərdən gətirirdiy. Gələnnər arasında Aşix Usuf vardı, Aşix Hüseyin vardı, Aşix İslam vardı. Sora bu axır vaxtda da Aşix Hacıydı. Basarkeçərin Daşkənd kəndinnən idi. O, bu yaxın vaxtda öldü. Aşix Cihad vardı. Cihad özü aşığıydı, qardaşı Hilal dəyirmançıydı. Zil səsi vardı, elə oxuyurdu ki, nətəər. Cavan adamnar idilər. Mən 60-cı illərdən danışırım. Aşix İslam vardı, onun balamançısı vardı Seyid, İbrahim vardı, Məsim vardı. Göyçədə çoxuydu aşix. Bir əvdə belə baxırdın, üç dənə saz vardı. Çox vaxtı qonağı qarşılıydılar – qərib, qürbət eldən qız sevən oğlan elçiliğa zada gedəndə yaxın qonşusunnan soruşar halını. – Sazı götürüb qavax qarşılıydılar. Elə olurdu ki, gedirdi otururdu. Mən olmamışam o məclisdə, ama olannar maa deyifdi, mən eşitmişəm. Arvad bu yannan sazını götürür, kişi də o yannan. Evə qonax gəlibdi, arvad çalır, kişi çalır, oxuyurlar. Arvad bağlıyır. Zərniyar bağlıyır sazı kişinin, Aşix Musanın əlinnən alır. Zarafatnan da. Qonağı elə-belə şən yola salmaxdan ötəri.

Balamançıların da ustaddarı vardı. Aşix balabançını təmiz yoxluyannan sora, nəfəsini yoxluyannan sora, sağlamlığını yoxluyannan sora götürürdü öz yanına. Balabançı Şişqayalı İslam Aşix Hüseyinnən məclislərə gedirdi. Aşix Hacinin balabançısı da Daşkənddi İmran idi. Ba bunnar mənim də yadımnan çıxır. Allah saa ömür versin, qardaşını Allah saxlasın. Gəlibsiz, elə bil ki, təzəliyirsiz yaddaşımda olannarı. Təkrar biliyin anası olan kimin. (S.14)

10. PAPAĞIN QIYMƏTİ

Aşix Söyün varıydı Bala Məzrəli. O, birinin qızına elçi gedir. Burda da bu qıza boygörmə verirdilər o vaxt təzə görəndə. Bunu çağırıllar ki, gəl. Qızı veriflər dəə. Qızı veriflər, deyiflər:

– Gəl, boygörmə ver.

Day bu da çıxardır, buna on manat, dəən, verir. On manat verir, qızın anası deyir ki, o papağı neçiyə alıfsan? Bu da deyir ki, beş yüz manata.

Deyir:

– Nətəəri bir papağa beş yüz manat verirsən, mənim qızıma on manat verirsən?

Deyir:

– Yaxşı, gələn dəfə də papağı satar, gətirər, sənin qızına verərəm.

Elə qızı ordacada qoyur, daa çıxır gəlir. Daa getmir dalınca. Deyir, hələ indidən bu mənə deyir, papağı neçəyə alıfsan? Papağa bir belə verifsən, mənim qızıma bir belə. (S.11)

11. AŞIQ NƏCƏF VƏ ERMƏNİ ÇƏKMƏÇİ

Aşix Cihad deyir, bir gün usdadımnan yol gediriy. Erməni çəkmə tikən, deyir, usdadıma dedi ki, saa bir tapmaca deyəcəm. Tapdın, saa bir çəkmə verəcəm, tapmadın, papağı başınnan götürəcəm.

Usdad da dedim ha, Ələsgərin qardaşı oğlu Nəcəfdi. Deyir, dedi:

– Ə, bu kopolunun ermənisi maa nə deyəcəh, tapa bilmiyəcəm, papağı götürüb qaçacax.

Deyir, dedi ki:

O nədi ki, sanıyırsan, sanı yox.
Öldürürsən, qanı yox.
Yerdə gəzər, canı yox.

Ermənilər gəzər yerkökünə deyirlər. Yerkökünü kəsirsən, canı yox. Deyir, dedi:

– Ə, erməni, bə sən bilmirsən, o gəzərdi, siz yeyirsiniz. Hələ maa sual da verirsən. – Deyir, – çəkmələri çıxart, ver bura.

Deyir, sutkaynan yol gedirdix. Elə olurdu ki, bir gün axşama qədər yol gedirix, bir tikə çörəy yeyəndə danışır, vəssallam, daa danışmır. Deyir, deyirəm:

– Ay Nəcəf əmi, niyə danışmırsan?

Deyir:

– Oğul, birdən bir çoban çıxdı, sual verdi, mən də bilmədim. Nətəər olacxdı o?

Yanı çobanın sualına cavab verə bilməz, ayıb olar. (S.14)

12. QOCALIQ

Deyir, qocalıx yamandı, vırar ürəyə,
Ayağa duranda beli dəyər dirəyə.
(O vaxt evlərdə dirəy olurmuş).
Sümüylü ətdərə, quru çörəyə,
Onnara işdəməz dişi qocanın.
Səhərinə qayğanax, günortasına bozbaş,
Axşam-axşam yumşaxca aşı qocanın,
Onnar olmasa, gicəllənər başı qocanın. (S.3)

13. QALMAZ

Bu, Salahlı Paşanın sözüdü. Prakror işdiyib. Gəlib bir qalxoza. Deməy, fermanı sədr, müdir zad yeyillər. Çobana

yeddi il iş veriblər. İşi təzə praktör gələndə açıb. Salahlı Paşa praktör olub, bı Bərdə rayonunda olub bizim. İşi təzəliyin, çobanı azad eliyir. Bu yeyənnər gedir girir türməyə. Yeddi yüz qoyun əsgikdi. Kəlbəcərdə, dağda olur Savet hökumətinin vaxdında. Orda yazır:

Haqsız, ədalətsiz, kərəmsiz insan,
Köçəndə beş günlüy izin də qalmaz.
Əzəldən belədir bu çərxi-dövrən,
Bizi dəfn edəninin özü də qalmaz.

Ariflər unutmaz öz keşmişini,
Yüz ölçər, bir biçər, qurar işini.
Çox gəzdim, az gördüm, mən mərd kişini.
Doğrudan, zülümün tozu da qalmaz.¹⁴⁶

Bir dilənçi gördüm, şahiydi bir gün,
Asırdı, kəsirdi, edirdi sürgün.
Gəzdirə bilmədi yamaxsız kürkün,
Doğurdan, zülmün tozu da qalmaz.

Siz haqqı qoruyun, ədalət alın,
Son payı torpaxdı hər hakimcanın,
Salahlı Paşayam, ağı olanın
Dünya cəlalında gözü də qalmaz.

Allah ona rəhmət eləsin. Səməd Vurğunun kəndinnəndi,
Baş Salahlıdan. (S.14)

---

¹⁴⁶ Şerin birinci bəndini deyib ikinci bəndə keçəndə telefonda irad bildirdi ki, niyə bir kublet yazılmayıb? Yenidən telefonda bu bəndi dedi, biz yazdıq.

14. ƏSLİ-KƏRƏM¹⁴⁷

Şükür, üzünü gördüm, aldım təsəlli,
Mən gəldim diniynən imana, bala.
Mən bilirəm, aramızda hörmət var,
Səni and verirəm Xudaya, bala.

Əsli Kərəmnən Gürcüsdanda raslaşılar. Əsli xaçpərəs qızıdı. Keşiş qızını buna vermir. Kərəm gedir, Gürcüsdanda bağman olur. Əsli gələndə üzünü görür, deyir:

Şükür, üzünü gördüm, aldım təsəlli,
Mən gəldim din ilə imana, Əsli,
Mən bilirəm, səni mənə verməzdər,
Nəhlət görüm gəlsin yamana, Əsli.

Əsli bunu tanımır, bu fəhlədi, gəlif bağman işdiyir ki, Əsli gələndə bir dəfə onu görsün. O, fəhlə işdyirmiş, qojalıb, sakqal bunu basıb. Bir xazeynin məhləsində bağman işdiyir ki, burdan gəlib keçəndə Əslin görsün. Əsli onu tanımır. Əsli də çox məyus gəlirmiş. O qədər məyusmuş ki, belinnən kəmər açılıb, sallanıbdı, xəbəri yoxdu. Heç halı o hal döyül. Kərəm də bel əlində su suvarır. Kərəm orda işarə eliyir ki, bunu tanısın:

Aylar, illər həsrətini çəhdiyim,
Ay üzü dönmüş, bivəfa yar, belə bax.
Gözəllərdə sərxoş gəzməh ar döyül,
Açılıfdı gümüş kəmər, belə bax.

---

¹⁴⁷ Söhbətləşdiyimizdə bu şeiri bizə qoşduğunu demişdi. Telefonda bu şeiri ona oxuduğumuzda “Əsli-Kərəmnən qalan sözdü”, – dedi və mətni danışdı.

Uca dağlar başını qar aldı, getdi.
Bəyqunun məsğanın xar aldı, getdi.
Hər kim ki, yar sevdi, yar aldı, getdi.
Bizimki də qara gəlif belə, bax.

Mən Kərəməm, kam almadım dünyadan,
Artdı dərdim, oldu həddən ziyada.
Məcnun kimi dolanıram səhrada,
Qocalmışam, qul olmuşam belə, bax. (S.14)

15. ALQAYITLA MOLLA ƏMİRXANIN DEYİŞMƏSİ

Şuriyə məlim mənim yaxın dostumudu. Kənddərində də olurdum, qohumuydux. Qohumlarınnan bir qardaşın kirvəsi oyudu, bir qardaşın kirvəsi də mən idim. Elə o maa kirvəmin kirvəsi, mən də ona kirvəmin kirvəsi deyib məclislərdə çox otururdux. Bütün o şaddıq məclislərinin hamısının tamadası Şuriyə məllim idi. Böyük adamıdı. Rəhmətə gedib. Qardaşı Molla Əmirxan Bərdədə tanınmış mollaydı. Atası Molla Həsən Göyçədə tanınmış adamdı. Atasının da kitabı varıdı. Qızı şayirədi, Zülfiyə. Oğlu şayirdi. Qardaşı yenə də tamadadı. Bu Molla Əmirxanın on dörd uşağı var imiş. Alqayıt yazır. Sonra arvadı da quruluşuna, sifətinə görə bir az çirkin, yaşdı görükür. Yazır ki, Alqayıt deyir:

Uşax artır, elə bil ki, fermadı,
Yedikləri toyux dənidi, yarmadı.
Qonax gəlib soruşanda arvadı,
Dedin, anamızdı dandın, ay molla.¹⁴⁸
(Arvadı soruşub, deyib, anamızdı, qocadı).

---

¹⁴⁸ Arvadı yaşlı olduğu üçün anası kimi təqdim edir.

Molla acıxlanır, orda yazır ki:

Ay Alqayıt, çox dərinə varmıram,
Yerdən, göydən, əsimannan xəbər ver,
Kərbəla dəstində Şəhrəbanını
Kim xilas eylədi, onnan xəbər ver.

Kərbəlada imam Hüseyn şəhid olanda arvadı Şəhrəbanu gəlir, soruşur ki, ay imam Hüseyn, bə bizi qoyub gedirsən, bizi kimə tapşırırsan?

Deer:

– Mənim atımın adı Zülğanahdı. Gələr götürər, səni hara aparar, özü bilər.

Alqayıt Molla Əmirxana cavab yazır ki:

Ay Əmirxan, mən bu gecə yuxumda
Şahmərdan qibləgahı görmüşəm.
Qoy imam Hüseyni, Şəhrəbanunu,
Qan ağılıyan Zülğanahı görmüşəm.
(Zülğanah qan ağılıyırmiş, at).

Nuh dedi oğluna, sən də çək qəmi,
Müqəddəs sayılır xilaskar gəmi.
O, imam Hüseynin qanlı matəmi,
Titrədəcək kahumah görmüşəm.

(Kahumah – dinlərə görə deyirlər ki, “kah” öküzdü, “mah” da balıxdı. Yer kürəsi onun belindədi. Ama kosmosdan baxanda yer kürəsi sulu yernən quru yer kimi görürük. Quru yer öküz şəklində görürük. Sulu yer də balıx şəklində. Bu da kahumahdı. Kahumah fars sözüdü).

Molla Əmirxan deer:

Molla Əmirxanam, bir sualım var,
Fikrimdə qalmasın, qoy deyim aşkar.
İkinci zərbədə qanlı Zülfüqar
Kimi məhv eylədi, onnan xəbər ver.

(Həzrət Əli ikinci zərbədə Əbudabid pəhlivanın dizinnən vurur. Zülfüqar Həzrət Əlinin qılıncının adıdır).

Orda deer:

Alqayıdam, qəm əlinnən dustağam,
Fələh əli dəymiş virana dağam.
Ruhu Əbudabidə gedəndə ağam,
Mən onun dilində ahı görmüşəm.

(Əbudabid də pəhləvandı, gəlib Həzrət Əlinin üsdünə, Həzrət Əlini məhv eləməyə, o da bacarmıyıb). (S.14)

16. SÜCAƏT

Sücaət Astarxanda türmədə olanda bir gün səhər tezdən görür ki, bir quşdu, qanadı qırılıbdı. Başını qatdıyıb qoyub qanadının üsdünə, gözünnən yaş axır. Elə orda deyir:

Sınmıyaydı qanadların
Quş, yerinə mən olaydım.
Uçaydım düz Dəlidağa,
Kaş, yerinə mən olaydım.

Ömür talan, həyat yalan,
Dərdə düşsün dərdə salan.

O dağlarda məğrur qalan,
Daş yerinə mən olaydım.

Sücayəti unutma sən,
Həsratimdi məni didən.
Yanağınnan axıb gedən
Yaş yerinə mən olaydım.

Sücayəət dəliydi, davakarıdı. Restorannarda zadda dava salırdı. İçib piyan olurdu, eliyirdi. Ama pəhlivandı, vətən oğluydu, dəryaydı. O qədər balacaboy adamıdı, qolları da çox gödəy idi, ciblərinə çatmırdı. Di gəl xəzinəydi. (S.14)

17. MƏN KİMƏM?

Hələ özüm də dərk etmirəm ki, bu fənada, mən kiməm?
Necə deyim ki, vermiyəcəm ömrü bada, mən kiməm?
Hökümdarlar yerə dəyib qəzəbinnən fələyin
Sərkərdələr diz çökdülər, bu yuvada mən kiməm?

Bayax fironnan danışırđıx. Firon yer üzünün Allahlığını tərgidir, deyir, göydə Allah var, onu yendirəcəm, indi də mən-nən oynuyar. Gecə dərini bəzəhliyyir, doldurur, aparır qoyur qüllənin başına. Çaxırnan doldurur. Deyir, yendirmişəm. Səhər deyir, bunun qarnını vuracam oxnan, kimin üsdünə düşsə, onun nəslini kəsəcəm. Camahat dəlidi? Hərə qaçır bir düzə.

Bayax o dediyim buynuzdu İskəndər kimə başını qırxdırırımış, buynuzunu görəndə onun boynunu vurdurmuş. Deyib, qoy buynuzum bilinməsin. Odu ki, deyir:

Fironun yay-ox səsnən göy sinəsi titrədi,
Nişan aldı bir Allahı, oxun səsi titrədi

İsgəndərin buynuzuynan yer kürəsi titrədi,
Onnar yanıb kül oldular, bu dünyada mən kiməm?

Namərdlərin, nakəslərin gözlərinə pıçağam,
Vidansızdan, insafsızdan, inamsızdan qaçağam.
Tale versə, bəxt gətirsə, heç deməsin ki, qoçağam
İş düzələr, bir ilahi yetmə də, mən kiməm?

İnanmışam var eyləyən ahunu dardan xilas,
İsmayılı kəslməydən, Xəlili nardan xilas.
Kərəminnən zərrə bizi eylər odlardan xilas.
Bəhmanam, bel bağlamışam o ustada, mən kiməm?

Maral gedir, balası da varımış. Allah baxır ki, qurd yaxın-
naşır maralın yeyə balasını. Deyir, ay Cəbrayıl, onun ağzını
qaytar, maralı da azad elə, gessin. İbrahimxəlilullah peyğəm-
bəri də oddan azad eliyir. İsmayılı da qurban verir. Odu ki, deyir:

İnanmışam var eliyən
Ahunu dardan xilas.
İsmayılı kəsilməkdən
Xəlili nardan xilas,
Kərəminlə zərrə bizi
Eylə odlardan xilas. (S.14)

18. ŞİRUYƏ

Şiruyə din elminnən çox deyib. Çünki onun atası, qardaşı
zadı hamısı mollaşdılar. İki arvadı vardı, ikisi də ədəbiyyat-
çıydılar, özü də riyaziyyat məlimidi. Bir gün kamissiya gələr
məktəbə. Arvadı da buna deyər:

– Xamır eləmişəm, Şiruyə, get, mənim dərsimi de.

Kamissiya bilməz ki, bu Şiruyədi, kimdi. Deyir:

– Ə, çox savatdı məəlimdi.

Direktor deyir:

– Yoldaş sədir, bu riyaziyyat məlimidi, ədəbiyyat məlimi deyil.

Şiruyə çox dindar idi. Basarkeçər rayonunun Daşkənd kəndinnəndi.

Dərya qədər kədərim var, dərya qədər qəmim var,
Köməkdarım qadir Allah, Məhəmməd, Əlidi.
Gecə-gündüz üz sürtürəm onun xaki-payına ¹⁴⁹
Çağırıram o şəxsi ki, sirri-pünhanı Əlidi.

Ürəyimdə, əzbərimdə əfsəl, mürsəl peyğəmbər
Beş pənc¹⁵⁰ ali-əba, onlara qul gənəşər.
Millətimin dar günüdü, çək Döldülü, ay Qəmbər,
Həm kəramət, həm cəsərət, həm də qeyrət Əlidi.
Yerin, göyün, ərşin, kürşün sahibidi bir Allah,
Hər kəlmənin, hər bir işin əzəlidi bismillah.
Mən sənə bel bağlamışam, Əliyən vəliyullah,
Şiruyəyəm, yəqin billəm, fürsət verən Əlidi. (S.14)

19. A KÖNLÜM¹⁵¹

Bu müharibə vaxdıydı. Yolda fikirrəşə-fikirrəşə gedirdim. Dərənin qaşına çatanda dedim ki:

Ayrıla qəmnən, kədərdən

---

¹⁴⁹ Xaki-payı – ayağın altının torpağı. Xak torpaq, pay ayaq deməkdir.

¹⁵⁰ Məhəmməd, Əli, Həsən, Hüseyn və Fatmə nəzərdə tutulur.

¹⁵¹ Söyləyici şeiri özü yazdığını dedi.

Ağlımı alma əsərdən.
Çox demirəm, hərdən-hərdən
Sevincə qatıl, a könül.

Çıxax Şuşa qalasına,
Uçax Laçın yuvasına.
Düşmənlərin qafasına
Xənçər tək taxıl, a könlüm.

Ata-ana qulluğunda,
Etibarlı dost uğrunda.
Ana vətən uğrunda
Ocax tək çatıl, a könlüm.

Vətənimin torpaxları,
Kaş bir gün qayıda geri.
Eşidəm müjdə xəbəri,
Çiçəy tək açıl, a könlüm. (S.10)

X. ALQIŞLAR VƏ QARĞIŞLAR

1. Allah, bala, yarıyannan eləsin! Nə deyim. Allah özü bilən yaxşıdı. (S.24)

2. Allah baxdın,ı, taleyini versin! (S.28)

3. Qız uşağışan, Allah baxtını versin! Yaxşı baxtını versin, ürəyincə! (S.24)

4. Qızıl taxdın olunca, quru baxdın olaydı. Belə diyirlər. (S.28)

5. Sinəndə ağ tüklər bitsin! Onu, adətən, kişi xaylağına deyirlər, sinəndə ağ tük bitsin. Yaşın son dövürlərində kişilərin sinəsində tüklər ağarmağa başladıdır. Yəni qocalasan, yanı cavan getmiyəsən. (S.28)

6. Birini yola salanda dalınca su atırdılar, deyirdilər: Yolun açığ olsun! Allaha amanat ol! (S.28)

7. Allah dadına yetsin! (S.28)

8. Əli kəmərın,ıa qurşağ atsin! (S.28)

9. Səni görüm nağarım, neyniyim demiyəsən! (S.28)

10. Allah heş bir kəsin zəhmətini, heş bir sahədə itirməsin, qızım. Zəhmətin nəticəsini görməy ən böyü ləzzətdi. Allah heç kəsi bu ləzzətdən xalı eləməsin. (S.28)

11. Adın,ı biz qoydux, yaşın,ı Allah versin! Mən oğlumun yox, nəvəmin qulağına pıçıldadım ki, sən müsəlmansan, sən türksən. Çalış ki, dinə, millətinə uyğun bir övlad olasan. Amma oğlumda heç onnarı qanmadım. (S.28)

12. Allah taxılımıza da bərəkət versin! (S.28)

13. Təzə balalayan heyvana deyərlər:
Dırnağı bərk olsun! Yanı yaşasın, ölməsin. (S.28)

14. Allah damazdığını kəsməsin!
Məsələn, kiməsə pay verəndə deyir, Allah damazdığını kəsməsin! (S.28)

15. Biz tərəfdə yaman sərt qarğışdar olurdu. Qarğıyanda deyirdilər:

Get dalın qırğın olsun, qabağın da göy qaya!
Qabax göy qayadı, qaça bilmir, dalda da qırğındı. (S.28)

16. Səni görüm çalınasan. (S.28)

17. Elə bil ki, məəm indi birinnən zəhləm gedir. Deyirəm, səni görüm, Əzrayilə yoldaş olasan. (S.4)

XI. ATALAR SÖZÜ, MƏSƏLLƏR VƏ DEYİMLƏR¹⁵²

1. Bir baş ağıllıdı, ikisi daha yaxşıdı. (S.28)
2. Bədnəzərdən Allahın da xəbəri yoxdu. (S.22)
3. Çay həmişə qırmızı alma gətirmir. (S.28)
4. Çox yiyənin olsun, çox diyənin olmasın. (S.22)
5. Əl tutmax Əlidən qalıb deyirlər. (S.3)
6. Gen qaz, dərin qaz, özün düşəcəysən. (S.22)
7. İsdiyənin bir üzü qara, vermiyənin iki üzü qara. (S.22)
8. Deyir, ilanı görəne nəhlət, görüb öldürməyəne nəhlət, öldürüb basdırmıyana nəhlət. Gördün ilanı, görməmiş kimi olma, gördün, öldür. Öldürdün də, basdır. Çünki onun sümüyü, zəhəri zadı ziyandı insana. (S.14)
9. Bizdə bir söz var, deyir, oğlun boyuna, taxılın da göyünə çox güvənməginən. (S.28)
10. Paxıl qonşun olmasa, kor qızın ərə gedər da. (S.4)

---

¹⁵² Deyimlərin bir qisminin izahını söyləyicilər verdiyi üçün onlara toxunmadıq, danışdıqları kimi verdik. Bir qisminin izahını isə biz verdiyimiz üçün ədəbi dildə alınıb.

11. Babal salmax – Babal salırsan bir adama. Günahsız adam olmaz. Günah eləməy pısdı, sən onun ziyanın çəkərsən, Allahdan saa bəla gələr. Deyirsən ki, ay qızım, mən bunu saa tapşırıram, bu pis işi eləmə. Bunu eləsən, babalım sənın boynuna, günahım sənın boynuna. And verməydi da. Buna babal salmax deyillər. (S.4)

12. Diyir, dəmiyənin Allahı birdisə, suyununcu ikidi¹⁵³ – Suyunun bir Allahı da sudu. Amma demiyə də Allah vermiyən-nən sora nə isdiyirsən elə, mümkün döyül. Bura dəmiyədi. Çox qəşəng havası var. Havasına görə burda yaşamağa dəyər. Sizdə¹⁵⁴ rütubət var, amma burda qurudu. İnsannarda burda bronx xəstəliyi yoxdu. Broxlarda narahatçılığı olan insan yoxdu. Qurax havadı. (S.28)

13. Dilində od qalamax – ağır cəzalandırmaq (S.24)

14. Duz duzdaxda, eşşəy naxırda, çağırır, ay duz alan – O bilirsən hansı söhbətdə eliyirlər? Mən, məsələn, deyirəm ki, mən yayda gedəcəm, filan yerdən alıb gətirəcəm, filan qədər mal. Geyif Dağısdannan əlli baş qoyun gətirəcəm. Burda da onu satacam. İndi saa deyirəm ki, yayda avqust ayında neçə dənə quzu ala bilərsən? Deyirsən ki, beş dənə, altı dənə. O deyir, hanı quzu? Diyir ki, gedif Dağısdannan alacam, yayda gətirəcəm. Ona deyirlər ki, duz duzdaxda, eşşəy də naxırda. Olmayan iş deyirlər. Nisyə söhbətdi də yanı. (S.28)

---

¹⁵³ Biz həmin kənddə olarkən hava quraq olduğu üçün taxıllar yanırıdı. Əhəlinin fikri istər-istəməz oraya cəmlənmişdi.

¹⁵⁴ Göynük ərazisini nəzərdə tutur.

15. Oların əlləri isdiydi – Onlar varlı və nüfuzlu adamlardı.
(S.4)

16. Ətəyimi aparıb kalın buynuzuna ilişdirmə – Xoşlamadığın adama rast gəlməməy üçün, onnan qutarmağ üçün deyir, mənim ətəyimi aparıb kalın buynuzuna ilişdirmə. Kal o vaxtı öküzə deyirdilər e. Cütə zada qoşurdular kalı. (S.6)

17. Əzrayilla yoldaş olmaq – Pis adamnara deyirlər, Əzrayilnən yoldaşdı. Ziyankar adamlara elə deyirlər. (S.3)

18. Hətəm süfrəsi – Bərəkətdi, varrıymış. Hamıya açığ imiş. Yedikcə qutarmırmış. Varı varırmış. (S.14)

19. İpiycə iş görübsən – Yanı yaxşı iş görübsən. Məsələn, mənim nənəm deyirdi bunu. Hancarı, qolay sözdərini də çox işdədərdi. Qolaydı, yanı asantdı. (S.28)

20. Qac¹⁵⁵ ayırmaq – İnsannar arasında ayrılıx salmaq. Qac su gələn yerə deyirlər. (S.4)

21. Qarışqa kimi deyir, əyağımın altını qazma – Bir varrı adam olur. Bının yeraltı skladi varmış. Ta oranı doldurur qızıl-nan, var-dövlətnən. Çox varrıymış, ama heş kimə heş nə verməzmiş. Qorxudan da heş kim o padvala gedə bilməzmiş. Bir gün elə belə getdiyi yerdə əyağ üsdə quruyur, ölür. Əyağ üsdə qalır. Allah-tala tərəfinnən qarışqaya əmr edilir ki, onun əyəğinin altını qazın, bəlkə yıxıla. Yıxılannan sora qasiddərin biri deyir:

---

¹⁵⁵ qac – suyun gəldiyi böyük arx

– Gedəy görəy bının səs-sorağı gəlmədi. Gedirlər ki, yıxılıb ölüb.

Qarışqa həylə eliyib da. Qarışqa əyağının altını qazır. Qarışqa kimi deyir, əyağımın altını qazma. Məsəl də var. (S.3)

22. Şah Abbasın nağılını danışma – Adam-adama deyir e, Şah Abbasın nağılını danışma. O qədər böyük nağıl imiş ki. Uzunçulux eləmə də. (S.4)

23. Yerini sevdi – Dağdağanı o vaxtı biz gətdik bırda basdırdıx. Bizdə həylə iri kol olmur da. Bırda yerin sevdi o. Həylə böyüyüb indi. Yerini xoşduyanda geniş açır belə, yekə olur. Ama yerin sevmiyəndə xırda-xırda kolları olur. Elə qocalır, xırda kol olur. Bəkə bir iyirmi il, otuz il üsdünnən keçir. Elə həylə xırda qalır. Ama bırda yerin sevdi. İndi yayılıb ora. Hamı gəlir oon kölgəsində oturur orda. Bı (yoldaşına işarə edir – tərt.), o gün dedi, kəsəy. Dedim, dünyanı dağıdaram, kəsəcəm nə sözdü? Onu qoymaram ki, bir pıtağın da qopardasan. Orda camaat gəlir altında oturur. Özü də o ocax kimi bir şeydi orda, elə bil ki. (S.4)

24. Yumurtadan yun qırخان¹⁵⁶ – Elə onun məsələsi odu ki, insannar iki cürə olur. Biri var, sərli-səliqəli olur, hər şeyinin qədrini bilir, qəşəng onnan bir şey əmələ gətirir. Biri də var, elə habıdı, gəldim, sıyırdım saldım. Elə kişi nə qədər gətirsə, küçədə, orda-bırda bir qazanda özü yeyir, heç uşağa vermir. O səliqəliyə yumurtadan yun qırخان deyillər. O birisi də heş də, o, elə avaradı. Yumurtadan yun qırxılmaz ki. Məsələdi də, həylə. Yəni o qədər səliqəlidi ki, hər şeydən bir şey əmələ gətirir.

---

¹⁵⁶ Xalq arasında daha çox xəsis insanlara şamil edilən ifadədir, amma söyləyici onu başqa anlamda işlədir.

Mənim aşağıda bir qonşum var, onun iki gəlini var. Biri adicə göyərtini, kişnişi, acı tərəən – siz acı tərə deyirsiniz, biz də acı tərə deyiriy, – binnarı cilli yerdən çıxardırsan, gətirisən. Gətirib cili yuyur, onnan bir şey əmələ gətirir, yeyinti bir şey əmələ gətirir. Bax bına deyirlər, yumurtadan yun qırخان. (S.4)

25. Nənəm deyirdi, arvadın boğazcılı¹⁵⁷ səməni tutar, kişinin boğazcılı da bosdan əkər. – Arvadın çox yiyəni səməni tutar, yanı doymaxdan ötəri. Kişinin də çox yiyəni, bostan əkər. Çəliydən-külüydən, xıradan-mıradan yeyər da. (S.28)

---

¹⁵⁷ boğazcıl – çox yeyən

XII. BAYATILAR VƏ AĞILAR¹⁵⁸

1. Qızılgül olmayaydı,
Sarılıb solmayaydı,
Bir ayrılıx, bir ölüm, *ay bala*,
Heş biri olmuyaydı.

Özümə gətirirdim də onu. Görürdüm ki, qardaş, bacı, ata-ana, hamısı yoxdu. O qədərini yadımnan çıxartmışam da. Bilirsən, olan-qalan da indi ağlımnan getdi e. O qədər sözlər, o qədər bayatı bilirdim. Tək qalanda yadıma düşür. (S.4)

2. Anam qaşqınçılıxda çox bayatı deyirdi. İndi yadımnan çıxıb, yaxşı bayatılar idi. Deyirdi:

Ələyəzin ucunnan,
Bir nar götdüm xurcunnan.
Qardaş məni yad etdi,
Bir arvadın ucunnan.

Ələyəz, Ələyəz budumu?
Arxı dolu sudumu?
Ələyəzə gözəl deyiblər,
Qız, gəlini budumu?

Anam bir şeyir deyirdi, bayatı. Mən onu bilmirdim. Deyirdi ki:

---

¹⁵⁸ Bu mətnləri söyləyicilərin dediyi kimi veririk. Söyləyicinin mətnlə bağlı söylədikləri, etdiyi əlavələr bayatının kontekstini və funksiyasını araşdırmaq üçün tədqiqatçılara önəmli istiqamət verə bilər.

Maşın gəldi, yan verdi.
Gəncəni nişan verdi.
Gəncənin qız-gəlini
Cocux dedi, can verdi.

Mən bunu bu yaxınlarda başa düşmüşəm ki, demək, o Gəncə qırğını var e, Cavad xan. O bayatı o vaxtdan qalmayıb. Mən bu yaxında onu bilmişəm. (S.10)

3. Qarabağdan gəlmişdilər bir dəfə. Dedilər ki, Qarabağdan danış. Dedim ki:

Qarabağda qalan var,
Zülfün üzə salan var.
Gedirsən, tez qayıt, gəl,
Gözü yolda qalan var.

Aşx qarabağlıdı,
Sinəm çarpaz dağlıdı.
Nə gələn var, nə gedən
Mənə yollar bağlıdı. (S.10)

4. Basarkeçərdə olanda biz cavanıydıx, heş bir elə getmir-diy yasa. İndi heş dəən yoxdu, elə yasda zadda mən deyirəm bir kəlmə. Yoxsa indi heç dəən yoxdu. Həə, özgəsində də deyirəm, day ora gedirsən, isdiyirsən ki, bir kəlmə deyəsən, ölü yiyəsinə də təsəlli olur.

Bir dənə bajım oğlu itkin düşüf qavaxki müharibədə.¹⁵⁹ Onu gözümün qabağına gətirib deyirəm. Nətəər deyim? Qoy görüm, oğlanı da yadıma saldım, gedir. Nə toy kismət olmuyuf, nə yas. Ona layla deməyə də dilim gəlmir. Həmişə "Haray,

---

¹⁵⁹ Birinci Qarabağ Savaşını nəzərdə tutur.

Elburus, haray!", – deyirəm. Layla deyə bilmirəm. Onun dilinnən deyirəm ki:

Ay mənim ayım, xala,
Ulduzum, ayım, xala.
Vətən yolunda qurban gedirəm,
Eyləyin vayım, xala.

İki uşax iydi, biri əsgər getmişdi, bu da müharibəyə getdi. Ağdam tərəfdə itgin düşdü, nə ölüsü tapıldı, nə dirisi. Hələ də axdarırlar.

Təzə yasa gedən vaxtı deyiriy ki:

Bilirsinizmi, nəyə gəlmişəm?
Səsdənif səsə gəlmişəm.
Dihsinif yasa gəlmişəm,
Filankəsin ölüm xəvərini eşidif,
Duruf ağıly-ağıly sizə gəlmişəm.

Bax, elə sözdər deyirih. Kiminə təmizdiyinə görə, qoçağlığına görə, zadına görə... ölənə uyduruf deyirsən dana. Belə oluf, elə oluf. Cavannara görürsən ki, deyillər belə. Kırvamızın cavan oğlu rəhmətə getmişdi, ona deyiriy ki:

Toy düyüsünü sel aparıf,
Toy mağarını yel aparıf,
Toy düyüsünü sel aparıf,
Toy mağarı yasında quruluf,
Xanəndəsi də molladan olan filankəs.¹⁶⁰

---

¹⁶⁰ Qarşı tərəfin buna cavabını soruşduqda onun "can", "Allah ölənlərinə rəhmət eləsin" kimi söz və ifadələrlə reaksiya verdiyini eşitdik. Yas sahibi məclis iştirakçılarının dediyi ağılara ağı ilə də cavab qaytara bilər. Necə cavab verəcəyi artıq onun xarakterindən və bu işi necə bacardığından asılıdır.

Elə o cavannarı fikrimdə tutuf deyirəm. İndi nəşə deyəm-
mirəm, fikrimnən çıxır, yasda zadda yenə düzəldif deyirdim:

Ananı qızdar ağlar.
Gülü nərgizdər ağlar.
Ananın gizli dərdini
Qoynunda gizdər, ağlar.¹⁶¹

Qardaşdar, ay qardaşdar,
Yağış kəsər, qar başdar.
Ölsə bacılar ölsün,
Qoy olməsin qadaşdar.¹⁶²

Eşiyin pərgarı,
İçərinin zərgarı,
Balalarımın atası,
Nəvələrimin bavası.¹⁶³

Gərəy onu elə deyəsən ki, camaat da bir şey qana da.
Hündürdən deyəsən, bir əz avazınan deyəsən ki, bir o qavaxkı-
na da bir təsir eliyə da. Yoxsa elə-belə da. (S.11)

5. Bala, biz orda yurt-yuva, öy-eşiy, cavannığımızı –
hamısını tökdüy, gəldiy. Nə qayırmışdıq, qoymuşduq, hamısı
qaldı orda.¹⁶⁴

---

¹⁶¹ Bu ağını adətən, ya anası ölən qızlar deyər, ya da digər iştirakçılar on-
lara itafən oxuyurlar.

¹⁶² Qardaş yaşlarında oxunan ağularla bağlı sual verdiyimizdə bunu dedi.

¹⁶³ Əri ölən arvadı nə deyib ağlayırsınız deyə soruşduqda bunu dedi. Digər
söyləyici isə “yiyəsiz qaldı, başsız qaldı, yesir qaldı...” kimi əlavələr etdi.

¹⁶⁴ Söyləyici ağları avazla oxumadı. Yanımızdakı adamlardan utandığı
üçün şeir kimi dedi. Ondan bunları yasda necə oxuduğunu soruşduqda ora-
da səslə, yəni xüsusi avazla dediyini söylədi.

Bosdanımız əkili qaldı,¹⁶⁵
Çəpərimiz çəkili qaldı.
Hər nə zəhmət çəhmişdysə,
Hamısı tökülü qaldı.

Qoyduğ çıxdığ gəldiy hamısını. (S.11)

6. Ölüm hamının bacasınan çıxan tüsdüdü. Allah gecinnən versin. Dil deməy yaxşıdı, nəinki içini dağıdana qədər da. Dil deyirsən, heç olmasa, bir azca boşanaxlanırsan. Amma deyə bilmirəm. Bacarıram e, nətəər düzüb-qoşuram, deyirəm, qıraxdan baxan, görən, nə deyər? Mənim yoldaşım da ölütdü, qardaşım da, bacım da. Nəvlim, ölənnərimiz çoxdu, bacımın oğlu ölüb. Heş birində normal bir dil deyə bilməmişəm də. Nətəər deyim, elə bil ki, qısılmışam.¹⁶⁶ (S.2)

7. Qayabaşında ağını bayatıynan deyiriy. Gedib otursan. Qaraqoyunnular¹⁶⁷ əyağüstdə deyillər, qapıdan girəndə elə diyə-diyə girillər. Bizdə gedib mədəni şəkildə otursan, ölü yiyəsi deyir. Eləsi olur, oxudan¹⁶⁸ gətirir, bayatı deyən onun həyatını düzüb-qoşur, dil deyir, ağlayır. Eləsi var ki, deyir, o ölüyü qatma. Hərə də öz ölüsünə qatır, oon da qatır, dil deyif, yola salırlar. Bu ağır bir işdi, hamı da yola salır, adət-ənənədi. Özüm deyəndə deyirəm. Bayatı deməmişəm, dil demişəm.

---

¹⁶⁵ Söyləyicidən bunun ağı olduğunu soruşduqda etiraz etdi, elə bayatıdır dedi. Yasda oxunub oxunmadığını soruşduqda dedi ki, bu bayatını Göyçədən çıxanda oxuyublarımı.

¹⁶⁶ qısılmışam – utanmışam.

¹⁶⁷ Şəkinin Qayabaşı kəndində Qərbi azərbaycanlılarla qaraqoyunlular birgə yaşayırlar.

¹⁶⁸ Oxudan deyəndə ağıcını nəzərdə tutur.

Anam yasınnan qabax özü maa dedi ki, mən arğıyırım. Dedi, özümə ağı deyirəm, sən də qulağ as. Dərdimə dərman tapmadım, gəldim. Yanı qardaşı zad gəlmirdi. Gəlmirdi deyəndə uzaxda olurdu:

Dağları gəzdim, gəldim,
Gülünü üzdüm, gəldim.
Ay oğul, dərdimə dəva tapmadım,
Əlimi üzdüm, gəldim.
Qardaşım birdi mənim,
Gözümə nurdu mənim.
İsmarladım, gəlmədi,
Taleyim kürdü mənim.

Qardaş, qardaş, beş qardaş,
Xənçəri gümüş qardaş.
Bacın qərib eldədi,
Ciloy döndər, düş, qardaş.

Əvvəllər bu kəntdə yaxşı ağı deməyi bacarannar vardı. Deyənnər ölüblər. İndi evdən-əşiydən uzax olsun, yas olanda dil deməyə adam gətirillər. O gələn adama qoşulub deyən olur. Biri-ni Cəfərabatdan gətirillər, biri də cavan adamdı, Nüsrətin qayın arvadıdı, kimdi. Onnarın heş biri bizimki deyil, yerrilərdi. (S.10)

8. Ağlıyrdım. Görürdülər ki, mən çox ağlıyırım, ordan o birsi ağlıyrdı ki, bu toplusın da nəfəsin. O ağlıyrdı, o da ayrı ağlıyrdı. Hərənin öz bayatıları varıdı. Mənim bir bacım varıdı. Öləndə qardaşımın arvadına vəsiyyəət eləmişdi ki, Kifayət, Səhniyə deyərsən, məni belə ağlıyar:

Dağlara qar yağıftı,
Gör nə hamar yağıftı.

Qəbrimi yaddar qazıf,
Sinəhlər¹⁶⁹ dar qalıftı.

Yanı ki, özümünkülər olmuyuv, ölmüşəm, mazarımı yad adamlar qazıf da. Həə, o bayatını demişdi. Mən də elə getdim, qardaşım arvadı dedi, otudum ağladım. Bərhdən də ağladım, halım da xarab oldu. (S.16)

9. Sürəyya Əliyeva: Biz Ermənisdanda olanda erməni yasdalarına da gedirdiy də. Tanış-bilişdi, gedirdiy onda. Bizimkilər də yasda dil deyir axı. Bir arvat vardı, Şirin. Həə, Şirin də erməninin yasında ağlıyırmiş ki:

Bel-külüh bizdən olsun,
Qazannar sizdən olsun.
Qəvir sizin olsun,
Nəvilim, nə bizdən olsun.
Ölənnər sizdən olsun,
Ağlıyannar bizdən olsun.

Eldar Əliyev: Onnar da deyirmiş, ağla, Şirin nənə, ağla. Dilinə qurban olum, ağla. Başa düşmürmüşdər, ağlıya-ağlıya deyirmiş. Bizimkilər başa düşürmüş, əmmə onnar yox, başa düşmürmüşlər. İndinin özündə, uzağ evdən, ölü ölür, bəzən arvatdar ağlıyif dil deyir e. Guya başa düşməy olur ki, nə deyir? Burnunun altında mızıldıyır, bilmirsən. Hələ qaldı o vaxtı. (S.11 və S.6)

---

¹⁶⁹ sinəhlər – çiyinlər. Burada qəbrini yadlar qazdığı üçün çiyinin qoyulduğu hissə dar alınıb.

XIII. LAYLALAR VƏ OXŞAMALAR

1. Televizorda biri danışdı. Bu oxuyannardan idi. Deyir, anam mənə bir dəfə qırışıya, çardağa soğana göndərdi. Çıxdım soğanı endirməyə, gördüm, deyir, nənəm nəvəsinə layla çalır. Deyir, o laylanın səsinə elə ordaca yatmışam. Bir də baxdım, deyir, anamın səsi gəlir ki, bu, nejdoldu? Nə vaxdan çıxıb, niyə enmir? Oyandım, deyir, anamın qışqırığına. İndi, deyir, mənim qızım guya uşağına layla çalır. Uşağ, deyir, bir az baxdı-baxdı, dedi:

– Səsini kəs, qoy yatım.

O vaxdı, deyir, elə layla çalırdılar, indi də, deyir, nə layla çalır ki, uşağ da yata. (S.11)

2. Uşağı belə sevəliyirdilər o vaxtı. Uşağın ayağı topbuş olur axı. Deyirdilər, qoyuna gedər bu qışdar, quzuya gedər bu qışdar. Körpə uşaqların əyağı bir az totux-motux olur. O cür sevəliyirdilər:

Qoyuna gedər bu qışdar,
Quzuya gedər bu qışdar,
Ortuya çörəy gələndə,
Mayallağ aşar bu qışdar.

Nənə səvəliyərdi. Belə səvəliyərdi. İndi o dövrün şeyləri budu da. (S.28)

3. Nəvəni səvəliyər. Deyər ki:

Sarımsağım, soğanım,
Yad qızınnan olanım.
Yarsı canımın parası,
Yarsı da ilan balası. (S.28)

4. Kimsə uşağı sevəliyirmiş:

Naçalniy oleəşdi,¹⁷⁰
Pristav oleəşdi,
Əlinə tatar aleəşdi,
Camaatı döyüf qıreeşdi.

Böyürdən kişi keçib. Deyib:
– Kaş o niyətnən böyüməsin. (S.28)

5. Deyir:

Dağda darılar,
Sümbülü sarılar.
Qoca qarılar
Bu balama qurban.
Atdar, ay atdar,
Çəməndə otdar.
Ərsiz arvatdar
Bu balama qurban. (S.14)

6. Uşağımızı da sevəliyirdiy. Deyirdiy yeriyəndə:

Alçalar, ay alçalar,
Balam havax əl çalar?

Almalar, balam havax alma alar?

Balama qurvan inəklər,
Balam havax iməylər? (S.24)

---

¹⁷⁰ oleəşdi – olacaq sözünün tələffüz şəklidir. Şəkinin Dəhnə kəndində feilin qəti gələcək zamanın şəkilçisi -acaq² birvariantlı tələffüz edilən -eeşdi kimi işlədilir. Söyləyici mətni dəhnəlilərdən eşitdiyi kimi danışdı.

XIV. NƏĞMƏLƏR

1-3. EYDİRMƏLƏR

Mala nanay oxuyurdular. Ceyrandı, nə bilim, nədi. İnəyə belə şeylər deyirdi, inəyi yanı əzizliyirdi. Görürdü kü, bu təriflərə, heş nəyə yatmadı, deyirdi, səni kor qalasan. Döyürdülər, eliyirdilər. Amma belə oxşuyurdular, malı tumarıyırdılar. Məsələn, bizim camışımız vardı, birinin adı Telliydi, birinin adı Xurmaydı. Telli camış daha yaxşıydı. Tükü bir az uzunuydu, tel kimi düşürdü üzünə, ona görə Telli deyirdiy. Hələ ona “nənəm Telli, nənəm Telli” deyib qaşov çəkirdilər belinə ki, sağsınnar. (S.28)

2.

Nənəm, oy nənəm,
Alagöz nənəm.
Südü gözəl nənəm,
Sakit olan nənəm,
Nənəm, oy nənəm.
Maralım nənəm.

Bax, belə deyərdi rəhmətliy anam. Avaznan, qəşəy, canım üçün. Avazı elə gözəl deyərdi ki. Sağanda heylə deyirdi ki, südü artsın deyə. Bəzən qoymuyan inəylərə görə gəlirlər yanıma, mən ona, belə deyəy də, yazıram.¹⁷¹ (S.22)

3.

İnəy birdən südünü vermiyəndə, təpiy atanda oxuyurduğ:

---

¹⁷¹ Dua yazmağı nəzərdə tutur.

Nənəm-nənəm,
Anam-anam.
Anam-anam,
Gözəl anam,
Südü nü ver bizə. (S.24)

4. GƏLİN, XOŞ GƏLDİN¹⁷²

Gəlini düşürənnən sora, gəlinin axşam başına yığışardılar, orda gəlinə təqdimat eliyərdilər. Musiqi də çalırdılar, səsi olannar oxuyurdular. Yəni gəlinin burda qəribsəməməyi üçün oxuyurdular:

Gəlin deyər, hanı atam?
Qoyunu-quzuya qatan.
Qaynatandı sənin atan,
Gəlin, xoş gəldin, xoş gəldin.

Gəlin deyər, hanı anam?
Qulağımnan aşdılar tanam.
Qaynandı sənin anan,
Gəlin, xoş gəldin, xoş gəldin.

Gəlin deyər, hanı bacım?
Başımnan aldılar tacım.
Baldızdarın sənin bacın,
Gəlin, xoş gəldin, xoş gəldin.

---

¹⁷² Bunu gəlin oğlan evinə girəndə oxuyurdular.

Gəlin deyər, hanı qardaşım?
Qarlı qayalardan aşım,
Qayınnarın sənin qardaşın,
Gəlin, xoş gəldin, xoş gəldin.

Belə deyirdilər. Ağız avazıynan, çalğıda ya sandığamı, ya isdolamı, ya ləyənəmi döyərdilər, tıqıltı olsun. Yanı ritm olsun. Onu da xüsusi qadınnar varıydi, səsi olan, avazı olan qadınnar deyərdi. O sözdəri deməlisən yerli-yerində, həm də avazın olmalıdı da. Hər adam sözü deyə bilmir. Oxuya bilmir, hər adamda səs yoxdu.

Qonşulara kimi təqdim eliyərdilər ki, yəni sənin bu gün-nən gəldiyin yer buradı. Gəlinə, adətən, birinci tövsiyə bu olardı.

Bizim İrəvan camaatı deyərdi: “Qızım, gedirsən, kişinin üzünə baxmazdar, kişinin sözünə baxarlar”. Yəni cavab qaytarma, yanı üzünə durma. Üzünə baxma, sözünə bax. İndikilər də deyir: “Ə, diyir, get bildiyini beş qaba çəh”. “Bir kəlmə dala dursan ha, südümü saa halal eləmirəm”. “Birini diyəndə beşini de”. (S.28)

5. GƏLİN-QAYINANA DEYİŞMƏSİ

Deyir:
Qaynanasan, qarı deyilsən,
Sandıx tulası, tazı deyilsən,
Quyruğunu bula, yat yerində,
Sən ki gəlinnən razı döyülsən. (S.28)

6. BƏY TƏRİFİ

Bəy durmağ da bir prasedur iydi. Onu axşamtərəfi eliyirdilər. Yəni bəy dururdu, üzü, adətən, qıvləyə qoyardılar bəyi.

Boğazına parçalar salınardı, böyründə də sağdı, soldı var, öz qaydasında. Bir nəfər qadın xaylağı o parçaları tez-tez yığışdırıb onun boynunna qoyardı qırağa.¹⁷³ Bəy duranda bəy tərifi olurdu. Bəyin tərifi başdıydı. Bəy tərifi uzun bir şeydi, yaddaşım bir az yorulubdu. O vaxdı toylarda oxuyurdular:

Dəryada üzürdü, Nuhun gəmişi,
Dəryada qər q oldu, cümlə cəmişi.
Bizə xələt versin, bəyin əmişi.

Səni istəyəni, mən də istərəm,
Səni pisdiyəni, mən də pislərəm.
Bəyin filan dosdunna xələt isdərəm.

Qoyunlarda, qoyunların anası,
Gözəl olar bənövşənin balası.
Bizə xələt versin, bəyin xalası.

Bu toyun ellərə düşüb sədası,
Bizə xələt versin, bəyin anası.

Əlvandı əlində bəyin xınası,
Bizə xələt versin bəyin xalası. (S.28)

---

¹⁷³ Şəkinin Göynük hissəsində bu proseduru ya qohum kişilərdən, ya da bəyin dostlarından biri icra edir.

XVI. OYUNLAR

1-2. ÇİLİNG-AĞAC

Çiling-ağac oynuyurdux. Hərənın əlində bir dənə ağac olurdu, təqribən, bir, yarım metrə qədər. Bir dənəsi də olurdu, qısaca, on beş-iyirmi santimetrə kimi, belə. Onu, deməli, əvvəlcə qoyurdux, elə bil ki, ağaş bir az çıxırdı yuxarı. Ora qoyurdux belə atıb, belə vururdux, uzax məsafəyə, nə qədər gedərsə. Deməli, sol əlimizdə şəhadət barmağıynan baş barmağı bükürdüy, yumru alınırdı. Tutax ki, belə tuturam ağacı sağ əlimdə. Çiliy ağacını da qoyuram bura. Çiliy ağacı olur hardasa yarım metr kimi bir ağac. Sora hardasa bir on beş santı deyək da, on santı deyək, bir dənə də yardımçı çubux, deyək da. Öz də onu murdaşadan eliyirdiy, səs verirdi. Murdaşa ağacınnan düzələn çiliy ağacınnan səs gəlirdi. Onu bura qoyurdux. Məsələn, əvvəlcədən üç-dört nəfər uşax olurdu. Tutax ki, bu uduzub da. Çiliy ağacını bu gətirməlidi, daşımalıdı. Bunu qoyuf atırdıx, belə vururdux. Bu, nə qədər uzağa gessə, ordan atırdı buna sarı, həmin o dayanacax dairəsi isdiqamətinə. Atırdı ora. Bu da atanda belə vururdu, *yannama* deyirdiy biz ona. Yannama, yəni atdığıni göydə vurursan. Belə yannama kimi vurursan, nə qədər uzağa gedərdi. O daşıya bilmir axı, çata bilmir, uduzur. Ordan bura atıb çatdıra bilmir. Ama vurammasan, düşdüsə, sən uduzursan. Sən onun yerinə o qaydada çiliy ağacı daşıyırsan. Bax belə oynuyurdux, o qaydada. (S.23)

2.

Sonra çiling-ağac oynuyurdux. Çiling-ağac belədi, iki dənə ağaşdı. Biri ağaşdı, biri çiliydi. Çiliy təxminən olurdu bu uzunnuxda, təxminən yarım metr. Elə uzun ağac bu uzunnuxda olurdu, yəni yarım metr. Bu elə bil ki, çiliydi, bu ağaşdı, əlini belə tuturdu. Diməli, sağ əlinizdə uzun ağacı tutduz, çiliyi də onun üsdünə xaçvari yerləşdirdiz. Bu birinci mərhələ hardasa on dəfə olur. Bir neçə mərhələli oyundu.

Birinci mərhələ *toxmax vurmax*dı. Nəydi, məsələn, mən bunu əlimdə belə tuturdum. – Bu, iki nəfərnən oynanır. – Burda mərə qazılırdı, elə bil ki, bir çala qazılırdı. Mən burda dəyanırdım. Deməli, çiliyi yuxarıya atıb, ağaşnan vururdunuz. Çiliyi yuxarı qaldırır, vurdux. Bu *toxmax*dı. On dəfə *toxmax* vurursan. İkinci adam bunu götürürdü. Bu hara düşür? Onnan qabağa gələ bilməz. Bura düşür. Mərə ordadı. Mərəyə, bax, bu ağac bax belə ortalıxdə qoyulurdu. Mən orda dayanmışam, ağacımı qoymuşam, əgər bunu atıb onu vururdusa, yerrər dəyişirdi. O başdıyırdı vurmağa. Elə ki, on dəfə vurdux, onunda da o, nə mənim ağacımı tuta bilmədi, nə də məriyə çiliy sala bilmədi.

Onnan sora keçirdi ikinci mərhələyə. Buna deyirdilər *altdan qaldırma*. Bunu belə vururdun. Bu daha rahatdı. Çiliyin altınnan vurub, ağaşnan çiliyi qabağa tulluyursunuz. Birincidə belədi, *toxmax*dı. Birincidə üsdən vurur, belə atıb, belə vururux. İkincidə artıx bu altdan qaldırmadı. Bunda daha uzağa vurursan. Çünkü rahatdı. Belə atıb *vurmax*dan bu, daha rahatdı. Bu da bir on dəfə olurdu. On dəfə müddətində o genə də hər dəfə gedib atdığı, o durduğu yerdən o çilingi atırdı. Mərəyə salırdısa, mən onu əvəz eliyirdim. Yox, salmırdısa, o davam eliyirdi.

Üçüncü mərhələ artıq *yannamadı*. Yannamaynan belə vururdux. Bu, lap uzağa gedirdi, viyıldıyırdı. Çünkü çiliy təxminən olurdu bax bu boyda. Amma ağac bu boyda. Oyun adamı çox yorurdu, adam həddən artıq çox hərəkət eliyirdi. Burda dayanan yox, mən tuturdum, yannamada vururdum ora. O da orda dəyanır. Gedib ordan götürüb atırdım. Çiliyin dalınca qaçırdı, atmalıdı bura. Atırdı, götürdüm, yox, düşmüyüb mərəyə. Bu səfər bu yana vururdu, ona deyirdilər *işlətmə*. Onu işlədirdiy, çiliyin dalıynan isdədiyim yerə vurub, onu işdədirdim. Oyunun qaydası budu. O axıra qədər, o çiliy ora düşənə qədər onu atmalıdı.

Axırda bezirdi, deyirdi, ta bəsdi, oynamıram, tərriyirdi. Çiling-ağacı təxminən on, on üç yaşında, on dörd yaş arası uşaxlar oynayardı. (S.28)

3. MOZA-MOZA

Onnan sora biz Moza-moza deyiriy da. Belənçi top fason və yaxud da ki, kanserva qutularını zadı əzib atırdıx belə, onnan vururdux. Moza-mozada dairə çəkirdik, belə yumru yer düzəldirdiy. Elə bil ki, uduzan ora atmalıdı, uzax məsafədən atmalıdı ki, ora düşsün. O atdıxca biz vururdux, aralaşdırırdıx. Dörd kruq dururdux, vurduxca aralaşdırırdıx. O da daşıyırdı. Həm çiling ağacı, həm də Moza-mozanı biz oynamışx on-on iki yaşında. Oğlan uşaxları oynuyurdu. Qızlar qarışmırdı. Qızlara aidiyyatı yoxuydu. (S.23)

4-5. DİRƏDÖYMƏ

Dirədöymədə cız çəkirdiy belə. Ortada dayanannar cızdan çıxammaz da. Remennən vururdux belə. Cızı çəkirdiy belə,

dairəvi. Tutax ki, dörd-beş nəfər qırxda dururdu. Tutax ki, mən içərdəyəm də, uduzmuşam. Kənardan bu vururdu ordakını. Hamımız əlimizi belə eliyirdiy ki, bu bilməsin, o remeni kim vurub buna. O firrandıxca o birisi vururdu, o firrandıxca belən-çi vururdu. Vura bilsə, o adam girirdi ora, onu döyürlər da.

Uşaxlar topalaşırdu. Məsələn, tutax ki, bizim kəndin aşağı hissəsi var, qaraqoyunnular hissəsi. Orta məhəllə vardı. Dörd dənə də futbol komandamız vardı. Bir də Çaykətdilər deyək də, – bizə belə deyirdilər. Çaykənd kəndinnən 1963-cü ildə köşmüşüy biz bura. Hələ də deyirlər, Çaykətdilərin çayçısına gedəy. Kəndin başında çayxana var. – Belə bölünürdüy. Hər məhlə bir komadanı təşkil eliyirdi. (S.23)

5.

O vaxdı elə bir şey yox iydi ki, onnan məşğul olağ da. Ona görə oyun oynuyurduğ. Ən yaxşı oyunnardan biri də Dirədöyməydi. Bir əz soyux vaxdı oynanırdı ki, adamın canı qızsın. Paltar zad yoxuydu geyinməyə, nə geyinəsidiy.

Hə, bir belə cız çəkilirdi, dairə. Diametri adamların çoxluğuna baxırdı. Məsələn, on nəfər oyunuyursa, beşi o tərəfdən, beşi bu tərəfdən olurdu. Geniş bir dairə çəkilirdi. Yəni ki, orda beş nəfər ayrı-ayrı yerrərdə dayana bilsinnər. Dairənin boyunca düzülürdü. Məsələn, on nəfərdisə, beş nəfər çöldədi. Onnar da hansıdanı tapbasa,¹⁷⁴ içərdə onnar olacağ, çöldə biz olaceyik. O da qanun-qaydaynan. Yanı alıb-aldatmax yoxuydu. Sora hərə öz tokqasını çıxarırdı. Kəmərini qoyurdu bax ora. Dairənin içəri tərəfinə, dəmir tərəfini qoyurdu o dairənin düz xətti-

---

¹⁷⁴ hansıdanı tapmaq – Sanamanın sözləri oxunur. Bu sözlərə əsasən kimin içəridə, kimin çöldə olması müəyyənləşdirilir. Sanama “Hansındadı” sözü ilə başladığı üçün söyləyici qısaca “hansıdanı tapbasa” kimi ifadə etdi.

nə. Hamı düzöldümü? Olmuyan da remeni hardan isdiyir tap-sın, gətirsin. Ha, bax belə. Qaydası da buydu. Çalışıb o adamları kənara itəliyif, əlinə dəyə bilərdi, amma içərdəki adam, çöldəki adamın ayağına təpiynən vurdusa, vəsallam. Deyir ki, indi gəlin, siz girin içəri. İndi çöldəkilər neynəməlidilər? Çöldəkilər hərəyə biri düşür axı, onu, deməli, itəliyib, ordan çıxarmalıdı-lar. Ona dirə deyirdilər də. Dirədöymə odur. Yanı dirə o tokqanı, kəməri ordan götürməydi. Onu görürənnən sora əlinə doluyurdu, şakqaşarak onları başdıyırdılar budamağa. O da eləsi olurdu ki, qorxusunnan geri çəkilirdi. Bu dəfə o dirəni də götürürdülər. Bir də gördün dirələrin hamısını götürdüflər, beş nəfər çöldəki bu beş nəfəri qəşəy çırpır. Şakqaşarak, hara-sına gəldi, gözünə yox ha. Bəzən eləsi olurdu, sırxlı deyirlər ee, onnan geyinirdi ki, ağırtmasın. Ona da icazə olmalıydı ha, yoxsa, deyirdilər ki, olmaz. Qəşəy bunnarı çırpırdılar. Təpiyi nətəri vururdu, gedib cızdan da çölə düşürdü. Təzdən deyirdi, gəl, gə, dur orda. Ta o vaxtda qədər ki, içərdəkilər onnarı çaşdırsın. Birdən əyağını cızdan içəri qoyur axı. Əyağını vursa, əyağına təpiynən vurdusa, içərdəki çöldəkinin, vəsallam. Deyir, indi sən gəl, gir içəri. Bu dəfə onnar döyülür. Bax belə davam eliyirdi.

Bir də görürdün ki, ayaxları zad qafqara oluf. Belə çirmə-liyillər yuxarı ki, biz bu dəfə yaman döyüldüy. Hə, bax bu cür olurdu, təpiy vurmağ zad, öz də lap gerçəyli ha, helə-belə yox. On beş, on altı yaşdan yuxarılar olardı, balacaları qoymazdar. Balacaların özünün dəsdəsi olardı kin, gəlin, biz də oynuyağın, bööylərə baxıf. Onların ayrıca dəsdəsi olardı, bööylərin içinə qoymazdılar. Çünkü onnarın içində davam eləməz axı. Amma orda bəlkə də iyirmi yaş, iyirmi beş yaş, iyirmi altı yaşdılar da oynuyırdılar. (S.15)

6-7. MOLLAMİNDİ

Mollamindidə elə bil ki, bax belə dairə genə çəkilir. Bir adam gəzir ortada. Kənardan əyağını xəttə qoymadan hopbanıb oon belinə minirdilər. O dairə də çox geniş döyül axı. İndi hən-dəvərdə olan adamlar da çox aralaşa bilməz. Kim əyağını içəri qoymağ isdiyirsə, gərəy onu vurasan. O bir dənə qıçını belə vurdusa, bu səfər bu girir içəri, oon belinə minirlər. O ortada gəzən, belinə uşağ minən adam ayağını çöldəkinin hansına vursa, o girir içəri. Əvvəlcədən elə bil oyunun şərtidəri var da. Nəqələ tuturlar¹⁷⁵ belə. Kim uduzsa, keçəcəy içəri. (S.23)

7.

Mən Ənzəlini danışaram, Hostananı danışaram, Mollamindini danışaram, Çiling-ağacı danışaram. Mən oları danışaram, çünkü mən oları oynamışam. Amma Dirədöymə bizim vaxdımızda artıx sıradan çıxır.

Oyunlardan yadımdadı, Mollamindi oynuyardığ. Mollamindi belədi. Dairə çəkiliydi. Dört nəfər, beş nəfər hər tərəfdə olmaxla dayanırdı. Dörd nəfər – olara eşşəy deyirdilər – qol-qola tutub dayanırdılar dayrənin ortasında. Bir nəfər molla onnarı qoruyurdu. Yerdə beş nəfər ki, varıydı, olar hopbanıf ordakıların birinin belinə minirdi. Bəzən dördünün də minirdilər eşşəylərin. Minənnən sonra onları incidirdilər: “Ə, nə yaxşı gedir”, nə bilim nə, nə-nə. Belə miniləni əsəbləşdirirdilər, qıcx verən sözdər diyirdilər. Eşşəy yerinə qoyurdular. Hoşa diyirdilər, nə bilim, nə deyirdilər.

Ən təhlükəsi, ən pisi oydu ku, mollanın özünü minirlər. Mollanın özü miniləndə o eşşəylərin anası ağladı. Mollanın da

---

¹⁷⁵ nəqələ tutmaq – iki yumruğu sıxıb qabağa uzatmaq

belində də bir nəfər varsa, o, özü hərəkət eliyə bilmir. Çünkü hərəkətdəri məhduddaşdırır. Düşürdü ta o vaxda kimi ki, molla olardan birinin, yanı kənarında olanlardan birinin əyağına vursun. Onun əyağını vuran kimi yer dəyişirdi. Bu səfər çöldəkilər gəlirdi, içəridə dururdular. Bu səfər içəridə durannar olara bəyax neyniyiflərsə, onun əvəzini çıxırdılar. Mollalıxdə sərişdəsi olan uşaxlar vardı. Çünki eləsi vardı idi ki, məsələn, görürdün ki, molla da miniblər. Burda da eşşəylər minilibdi, amma baxır ki, biri yavaş-yavaş sürüşüb düşməyə, tez gəlib əyağını qoyurdu belə, dik. Ba bu vəziyyətdə dik qoyurdu ki, dabannasa da, bunun əyağı çatsın. Onun əyağı əgər bunun dabanına çatdısa, onun dabanınan vurdusa, yaxud da əyağınan vurdusa, deməli, azaddı. Molla çəviy olmalıdı, hərəkət eləməlididi ki, içəridə olannarı minməsinnər. Orda əlnən vurmağ olmaz, ancağ ayaxnan vura bilərsən. Məsələn, mən yaxınnaşırıdım, elə bil ki, burdan minməy isdəyirəm, molla da hərrənir. Mənim əyağımnan bu cızın içindəki vurdusa, heç ordakıları minməmiş bizi salırdılar içəri.

Kamanda şəkilində oynanan oyundu. Hər tərəfdən beş-altı nəfər olurdu. Hərə öz tay-tuşuna uyğun yığılırdı. Bunu hardasa on iki-on beş yaş arası uşaxlar oynuyardı. Oğlan uşaxları oynuyurdu. Hərə öz tay-tuşdarına uyğun olmalıdı. Yanı diyəy ki, biri altıncı sinifdə oxuyur, biri yeddinci sinifdə oxuyur, biri səkgizinci sinifdə oxuyur. Da doqquzuncu, onuncu sinfin uşaxları qarışmazdı ora, çünkü bunlar çox balacadılar. Bu yaş həddinə uyğun deyil. Onun fəslə aydiyyatı yoxdu. Yer quraxlıxdısa, hava xoşdusa, oynanılırdı. (S.28)

8. DÜYMƏ-DÜYMƏ

Uşax vaxtı biz oynuyurdux. Düymələri belə bariya vururdux. Düymə atırdıx. Beş qəpiydən, üç qəpiydən oynuyurdux. Kimin düyməsi uzağa getsə, o udurdu. (S.23)

9-10. YUMURTA DÖYÜŞDÜRMƏ

O qədər yumurta döyüşdürmüşüy ki. Yumurtanı da əvvəlcədən dadırdıx da, belə dadıf sora oynuyurdux. Dişimizə vurub bərkiyini, boşluğunu bilirdik. Çiy yumurtanı. Bu bərkdı, boşdu. Adətən, deyirlər, qara, çil toyuğun yumurtası bərk olar. Hamı axtarırdı, görəsən, çil toyux hardadı? Onun yumurtasını tapırdılar ki, bu bərk olur. Bir də görürsən bizdən də yaşdı adamlar hərəsi bir vedrə yumurta gətirib düzüb belə. Hərəsi bir tərəfdən. Qatar deyirdiy. Düzüb bu başdan, bir-birinə vura-vura əyağa kimi gedirdilər. Kim uddu, yumurtaların hamısını götürüb aparırdı evə.

İki nəfər oynuyurdu. Biri bu tərəfə düzür, o biri də bu yanki tərəfə. Döyüşürlər, bu başdan qabax-qabağa vururlar da. Kiminki çox qırdı, az qırdı. Məsələn, axırda kim uddu, yumurta olurdu onun.

Çiy yumurtaynan döyüşürlər. Bişmiş soğanın suyuynan yumurtalar rənglədir. Soğan qabığıynan eliyirdilər. Bir də elə bitgilər olur da, onun kökunnən götürüb işdədirsən, rəng verir.

Bunnarı Novruz qabağı oynuyurduğ, axır çərşənbədə. Elə o aradan başlayır da. (S.23)

10.

Biz Noruz bayramı keçirdiriy, olar bayram keçirtmirdilər.¹⁷⁶ Nooruz bayramı bizdə bir əz fərqli olurdu. Bayrama bir

---

¹⁷⁶ Bölgədə yaşayan qaraqoyunlular ilaxır çərşənbəni Novruz bayramından daha təmtəraqla keçirirlər. Söyləyici buna işarə edir.

az qalmış biz artıq yumurta döyüşürdüy. Onda gərəy bərk yumurta tapaydın. Yumurtanın uxarısına baş, arxasına künə deyirdilər. Sənin yumurtan mənimkinnən bərkdi. Mən də dişimə vuran kimi yumurtanın bərkliyini, boşduğunu bilirəm. Ha, gə, böyrünnən nişan qoyağ. Yanı bir az böyürdən vuracam. Deyirsən ki, sənin yumurtan bərkdi. Deyir, al mənim yumurtamı, tut. Yumurtanı ver, mən vurum səninkini. Yumurtanın bərkliyini dişimə vuran kimi bilirdim. Bərk yumurtanı bir əz yaşdı toyuxlar yumurtlayır. Bir də yumurta elə şeydi ki, dişə vuran kimi bir dık-dık dıkklıyır, biri də var, çik-çik cıkkıllıyır. O cıkkıllıyən bərkdi. Dup-dup kimi səs gəlir, o uje zəyifdi.

Döyüşəndə deyirəm ki, gə, dadışax. Deyir ki, dadışmıram. Yəni ver mən sənin yumurtanı dadım, bərkliyini-boşluğunu bilim. Sən də mənim yumurtamı al, yoxla da. Mən yumurtamın necəliyini bilirəm, amma sənin yumurtanın necə olduğunu bilmirəm axı. Deyirəm:

– Dadışax?

Deyirsən:

– Yox, – deyirsən ki, – dadışmıram.

Deyir:

– Onda tut, vurum.

Deyir ki, yox-yox.

– Yaxşı ver, tutum.

Birinci başdar döyüşür, yumurtanın başdarı birinci bir-birinə vurulur. Onda deyirlər:

– Künə alta yatmaz.

Ola bilsin, yumurtanın başı qırılıb, amma künə sağdı. Deyirsən ki, tut. Deyir:

– Künədi ee məndəki.

Deyirsən ki, olsun da künə. Deyir:

– Ə, künə alta yatmaz.

Yanı künəni ta tutmazdar. Künə ancağ vurmağa yarıyır. Yumurtanı başdan vurullar, onun da qaydası var. Qırıldı. İndi çevirib künəsini də vurur. Qırıldı künədə? O oldu artıx mənim halal yumurtam. Bunu mən uddum.

İndi ola bilsin ki, bu yumutanın başı qırılıb, sizdə də bu bütövdü. Deyirsən ki, tut vurum. Deyirsən ki, yox, sən tut, mən vurum. Deyirəm ki, əə, məndə künədi, künə alta yatmaz. Qayda budur ki, künəynən əgər baş olsaydı, tuta bilərdim. Amma baş qırıxdısa, künəni təzdənnən belə tutmağ olmaz. Künə ancağ vura bilər. (S.28)

11. HELLƏN QOYMAQ

İndi məndə var beş dənə qırılmış yumurta, sizdə də var üç dənə qırılmış yumurta. Deyirsən ki, gəl indi hellən qoyax. Bir əz maili yer tapırsan, bir çubux tapırsan, yumurtaları qoyursan. İki dənə yumurtadı. Buraxırsan, kimin yumurtası qabağa getdisə, yumurtaları da götürür. Udməx budu.

Bu yumurta döyüşü bizdə aynan davam eliyirdi, Novruz bayramında. (S.28)

12. AŞIQ-AŞIQ

Aşix o vaxdı çox dəbdəydi, neçə il də eləcə oynanıldı. Oyunu kim udurdusa, satırdı həmin aşixləri. Biri on qəpiyə. On qəpiy də yaxşı puluydu. İyirmi qəpiyə biz kinoya girirdiy.

Keçinin-qoyunun aşığı olur ee, oynağ yeri. Ordan çıxarılan sümüyüdü o. Dörd tərəfi var da. Aşığı yığllar oynamaxdan ötəri. Bir iş olanda oğulu göndərirsən ki, iş görsün. Deyir:

– Ə, orda xata-bala var.

Deyir:

– Aşix yığılar oynatmaxdan ötəri, oğulu da böyüdüllər, çətinə göndərməydən ötəri.

Yaxud da pulu xəşdiyərlər, pulu yığıfsan, xəşdəməydən ötəri. Bəli, “aşığı yığarlar oynamaxdan ötəri”.

Aşığın ortasından deşib, onun ipdən keçirdib boğazından asır. Bunun, bəlkə də, qırx dənə aşığı var. Deməli, bu, çox varrıdı. Yaxşısı da. Hətdə bəzən aşix yaxşı alçı dursun deyin ora qurğuşun əridib tökülmüşlər ki, atanda alçı dursun, toxan dursun.

Qaydalar beləydi. Oyunu iki nəfər, üç nəfər, neçə nəfər desən, oynaya bilərdi. Bir var, belə dairə çəkərdilər, onun içərisində oynayardılar. Aşığı vurub ordan çıxartmax lazımdı. Məsələn, sənin aşığın onun aşığını vuruf çıxardırsa, vəsallam, o səninkidi. Sənin də aşığın çıxırsa, uduzursan. Belə oyunuydu.

Bir də açıx oyunuydu. Belə qəşəy düzən yer olurdu. Ora yekə kişilər də gəlirdi ki, mən də oynuyuram.

Onun bir tərəfi, bunun dörd tərəfi var da. Bunun bu tərəfi sıgallı olur, o biri tərəfi çökəy olur, ortası. Məsələn, bax, sıgallı tərəfinə bök diyərdilər. Sıgallı tərəf bökdü. Arxa tərəf, koturru tərəf cikdi. Bök-cik.

İndi bu tərəfi var, belə duran hissəsi, dik tərəfi. Bura bir əz, deməli, girinti-çixıntılıdı. Bura alçı diyərdilər. O biri tərəfi düzən olardı, ora toxan diyərdilər. Alçı-toxan.

Sora bir də aşix atanda təsadüfən belə dururdu. Bax belə, elə bil ki, buynuzdarını yerə qoyuf dik durur. Hə, o duruşa hompa deyirdilər. Hompa durufdu. Aşığın deyir, hompa durufdu. Hompa durufsa, deməli, orda olannarın hamısını uda bilərsən. Yığışdırırsan. Mən atanda aşix getdi, hompa durdumu? Hamısını sən udmuş hesab olunursan.

Bu oyunu dörd nəfər, beş nəfər oyunuya bilər. Hərə öz aşığını tanıyır axı. İndi deyir:

– Kim vurasıdı?

Deyir:

– Kimin aşığı alçı dursa, o başdıyacax vurmağa.

Püşkün şərti alçı durmaxdı. Ola bilər, deyər:

– Toxan dursun.

Deyəllər:

– Yaxşı. Olsun. Siz deyən olsun.

Atırdılar, tutağ ki, bir nəfərin aşığı alçı durana qədər.

Onnan sora o başdıyırdı vurmağa.

Aşix da belə səpələnib. Belə qoyardılar yerə, baş barmaxnan aşığın burasına vururdun. Bax, burda tutax ki, aşix var da. Bunu vurub, tutax ki, bök durub. İndi onu mütləğ çikə çevirməli. Belə vururdu, başı buna dəyirdi, çikə çevrilirdi. Onu götürürdü, qoyurdu cibinə. Daa bu bunundu, çevirirdi, o birisinə vururdu. Ta ki, onun vurduğu daş, özünün daşı boşa gedir. Vəssalam. Daa sən dayanırsan da. İndi biz vururux. Bəli, haqqın itirdi ta ki, o axırncı adam oyununu qutarana qədər.

İki cür oynuyurdux. Adi ərazidə oynanırdı. Onu danışdım. Bir də vardı dayrədə oynanılan aşix. Birincidə barmaxlarnan aşığı çıtmalıdır. Aşığı vuruf çevirməli. Bax belə bir saheydi. Birdən gördün burdan ordaki aşığı vurur. Buradan ordaki aşığı ee.

Dairə olanda dairədən çıxartmalıdı. Əvvəldən şərtdeşirdilər də. Ya dairə çəkirdilər, bir dənə dairə. Deyirdilər, dairədə oynayacağıx. Ya da deyirdi ki, səpəcəyik belə.

Bu Mirzə dayının oğlu Musa vardı ee, indi Surqutdadı axı. Elə oyunurdu o aşığı, onnan bacaran olmurdu. Ataşgil, rəhmətdiy Allahverdigil, hamısı güjdü oyunçuydu. (S.15)

13-14. QALAQURMA¹⁷⁷

Qalaqurmada aşıxları belə düzərdilər, cərgəynən. Bir dənə yaxşı, iri aşıx da götürürdülər. Bir əz sambalı, bir əz ağır olmalıydı o. Bəziləri içinə qurğuşun da töküllər. Ancax onu biləndə çıxarırdılar. Yox, sən qurğuşun tökmüsən olmaz, bununla vurmağ olmaz. O saat üsdü açılırdı. Ağır olduğuna görə sanballıdı daa, dəqiq vurmağ olur.

Gəryəynən belə daşdar qoyulur. Bir neçə addım kənardan sən ortadakı aşığı vurmalsan. Hamısı da belə qoyulurdu ha. Buy-nuzdarı elə bil ki, aşağı. Hompa duran formada qoyurdular. Ortadakı aşığı vursan, hamısı sənindi. Vura bilməsən, böyründəki aşığı əgər çıxarırsansa, bu dəfə o birisi gəlir da. Qoznan da oynamağ olur. Adi daşdarnan da oynamağ olur. Qoz da yoxdu, aşıx da yoxdu, yumru daşdardı, ora qoy. Gəl, indi qalaqurma oynuyurux.

Bura demyə kənd oluf, qoz əmələ gəlməyif, əsas aşıxdı. Hətə mənim rəhmətdiy atam danışırda ki, kimsə diri keçini kəsib aşığını çıxarmışdı. Sarıbaş Əli olub o. Diri keçini kəsib aşığını çıxarb ki, aşıx oynuyacam. (S.15)

14.

Bax belə yerdə cız çəkirdilər, belə sıraynan. Yerdə bir dənə cız çəkildimi? Aşıxları belə qoyurdular. Torpağın üsdündə oynuyurdux. Torpağın üsdündə dik basırsan. Məsələn, dairə çəkib oynamağ olar, yaxud da səpəliyirsən, vurarsan aşığı. Bizdə həmişə otun içi olurdu. Amma bir az təmizdiyirdilər ki, mane olmasın da. Aşığın qabağına bir dənə balaca daş çıxsa, düzgün getməyəcəy axı. Qalaqurmada ortada olan aşığı çıxartmağ isdiyirdi çox adam. Onu tuşduyurdu ki, onu çıxardıb hamısını birdən götürsün.

---

¹⁷⁷ Şəkinin yerli əhalisi arasında oynanan oyunlardan biridir. Onlar bu oyunda aşıqdan yox, qozdan istifadə edirdilər. Daha çox qoz yetişəndə oynayardılar.

On-on beş dənə aşx olurdu belə. Beş-on nəfər oynuya bilirdi onu. Atır, bir də görürsən, aşx getdi hara düşdü, ora heş yaxın getmədi, dəymədi. İlk atanı da belə müəyyənləşdirirdilər. Kim mənim əlimdəkini tapsa, birinci o vuracağ. (S.15)

15. NƏK GƏLƏ

Belə tuturdu, deyirdi:

– Nək gələ?

O da deyir:

– Tək gələ.

Yəni təkdi. O da atırdı, cütdü.

– Davay, iki dənə findığı maa ver.

Və yaxud da deyirdiy:

– Nək gələ?

Deyirdi:

– Cüt gələ.

Atırdı, təhdi. Üş dənə findıx var.

– Davay, üş dənə findığı bura ver.

Findıxnan, qoznan oynuyurdular. Ən çox da findıxnan oynayırdılar. Ya da sipişqa dənəsini qoyurdu. (S.28)

16. HANSINDADIR?

Bir də deyirdi:

– Hansındadı?

– Ya bundadı, ya bunda.

Halvaçı dükanında.

Deyirdi:

– Bundadı.

Düzgün tapan, oyunu başdıyırdı. (S.28)

17. ƏNZƏLİ

Oyunnardan biri ənzəliydi. Ənzəlidə bir neçə uşax düzülürdü. Ənzəli oyununda, deməli, bu vəziyyətdə dayanırdım, əyilməmiş vəziyyətdə. Bir neçə nəfər dayanırdı ha. Biri başdıyırdı, əlini belə vururdu, əylənin üsdünnən keçirdi. Deyirdi birincisi:

– Ənzəli.

İkincisi:

– Heş dəyməz.

Yanı elə tullanmalısan ki, toxunmayasan onun heş yerinə. Əyər dəydinsə, keçib qabaxda sən də o vəziyyətdə dururdun. Onun üsdünnən keçib mən hopbandım, keşdim, mən orda dayanırdım. Bu səfər o biri gəlirdi. Bu da həmin şeyi diyə-diyə gəlirdi. Qatar kimi düzülür. Birincisi:

– Ənzəli.

İkincisi:

– Heş dəyməz.

– Üşdə qulunc qırallar.

Əlini belə tuturdun. Yatan adamlar ki var, belə dayanan, burdan belə belinnən basırdım, isdər-isdəməz qatdanırdı.

Deyirdi:

– Üşdə qulunc qırallar.

Sora da:

– Dörtde bir yan çalallar.

Toxunmurdu. Əlini belə qoyurdu, oturacağını onun belinə vururdu. Əylən uşax çox vaxt dözmürdü, yığılırdı. Onnan sora, bu şeydən sora hostana hissəsi başdıyırdı:

Ay hosdana-hosdana,
Keçi girdi, bostana.
Vurdum qıçı qırıldı,

Apardılar həkimə.
Həkim dedi, nə vecimə.

Bax, bu sözdəri deyib Ənzəlini oynayırdılar. Mən deyirdim, birincisi, ənzəli. Bunun belinnən keçirdim, sora o birinin belinnən keçirdim, sora o birinin belinnən keçirdim, sora o birinin belinnən keçirdim, qutaranda orda dayanırdım. Bax-bax, budu, düzülüblər, eləmi? Birincisi, ənzəli. Getdi, yatdı. Əyilən qalxdı. İkincisi, heş dəyməz, bu getdi yatdı. Üçüncü deyirdi, üşdə qulunc qırarlar. Dördüncü deyirdi, dördə bir yan çalarlar, bir yan vururlar. Oturacağını vururdu, onu incitməy üçün. Bu şey qutarırdı. Onnan sora yenə davam eliyirdi, “Ay hostana” məsələsi. Onu oxuyurdular. Sonra yenə ənzəliyə keçirdilər. Bax, bu, belənçinə davam eliyirdi. O birinci oxuyan “Ay hostana-hostana” dedi, getdi dayandı. İkinci misranı ikinci gələn, üçüncü misranı, üçüncü gələn, dördüncü gələn, dördüncü misranı. Bax, bu qaydaynan oyun gedir. (S.28)

18. MƏRƏ-MƏRƏ

Onun topunu əvvəllər belə parçadan düzəldirlərmiş, ipnən sarıyırmışdır. Bizim döürümüzdə bu maloko qabları yoxdu, onnan oynuyurdux.

O, deməli, beləydi. Ortada mərə qazılırdı. Onun ətrafında dörd dənə, beş dənə yenə kiçik mərələr qazılırdı. Bir nəfər kimdisə, o əlindəki əşyanı ora salmalıdı. Böyüyə, ortadaki məriyə. O, əlindəki atırdı. Atanda bu, çomaxnan vururdu, gedirdi, ora düşürdü. Bu dörd nəfər qoymurdu ku, o mərəyə şey düşə. Onu göydə vururdu, nə bilim nağarırdı ki, düşməsin. Vururdu, gedirdi belə, gedib bu səfər ordan atırdı. Vurdu bu yana, atırdı, bu səfər belə vururdular. O işdiyirdi yəni. Bəzən

vururdular yaxına düşürdü. Mərənin yaxın məsafəsində atmaq rahatdı, vuracax. Əvvəldən dörd çubux götürürdülər. Çubuxlar ikis (X) şəklində belə qoyulurdu ki, mərəni qorusunlar. Bu da belə-belə eliyirdi. Birdən baxırdı ki, bunlardan birinin əyağı öz mərəsinnən çıxıb, unudub. Tez əyağını qoyurdu onun mərəsinin içinə. Qoyan kimi o, deməli, çomağı verirdi buna. (S.28)

19. ÜÇ DAŞ

Qızdar beş daş oynuyurdular, on daş oynuyurdular. Oğlannarın oyunu üç daşıydı. Biz üç daş oynuyurduq. Üç daş sadə bir oyunuydu. Belə təxminən kvadrat bir şey çəkilirdi, bu tablisadı. Oldumu? Bu, iki nəfərnən oynanılır. Tablisa bizim qabağımızdadı, sizin də üç daşınız var, mənim də üç daşım var. Daşdarı birinci mən xod eliyirdim bura, daşı gətirirdim bura. O da deyəy ki, daşı gətirirdi bura. Sora xod məndədi, mən gətirirdim bura. Bunun da daşı burdadı. Burda məsələ nəydi? Əgər mən onnan əvvəl öz daşdarımı bura köçürürdüm. Onun yerinə, onun qarşısına qoysam, tam qələbəydi. Onnan qabax, çatdırıb ora düzürəmsə, tam qələbədi. Yox ortada düzürəmsə, yarım qələbədi. Bir xətt üzrə düzürəmsə, gənə bu, yarım qələbədi. Tam qələbə burdan-bura çatmaxdan ötrüdü.

Oyunu adi çay daşınan oynayırdıq. Düyməynən, nəynən isdiyirsən, oynax. Bir əz üzü düzən daş¹⁷⁸ tapırdıx, onun üsdündə cızırdıx, tablitsanı yaradırdıx, həmin bu tablonu yaradırdıx. Sora daşdarnan hərəkət eliyirdiy. Kim tez hərəkət eliyə bilsə, qazanırdı. İki nəfərnən oynanırdı. Damaya çox bənziyir. Düşünmə qabiliyyəti lazımdı, zehni inkişaf etdirir. (S.28)

---

¹⁷⁸ üzü düzən daş – sığallı daş

SÖYLƏYİCİLƏR HAQQINDA MƏLUMAT

1. Cavadova Ağca İsmayıl qızı. 1947-ci ildə Göyçə mahalının Basarkeçər rayonunun Dərə kəndində anadan olub. 8-ci sinfə kimi oxuyub. Təsərrüfatda çalışıb. 1962-ci ildə Qax rayonunun Üzümcülük kəndində yaşadıqdan sonra 1963-cü ildən Şəki rayonunun Daşbulaq kəndində məskunlaşıb. *Söylədiyi mətnlər*: Mifoloji mətnlər, əfsanə və rəvayətlər: 3, 8, 37, 47, 55-56, 70, 80, 101; İnanclar: 40, 73, 138; Yuxugörmə və yuxu-yozmalar: 3, 7, 9, 10, 15, 17, 22-25; Nağıllar: 2, 4, 12, 16, 18

2. Əbdürəhimova Reyhan Ələkbər qızı. 1960-cı ildə Şəki rayonunun Cəfərabad kəndində anadan olub. Orta təhsillidir. Cəfərabad kənd İcra nümayəndəliyində çalışır. Dediyinə görə, nənə-babası 1918-ci ildə Göyçə mahalının Basarkeçər rayonunun İnkədağı kəndindən erməni zülmündən qaçıb Cəfərabad kəndinə pənah gətiriblər. *Söylədiyi mətnlər*: Mifoloji mətnlər, əfsanə və rəvayətlər: 30, 34, 53, 63; İnanclar: 11, 16, 19, 35, 67, 76, 99, 116, 131; Bayatılar və ağıllar: 6

3. Ələkbərov Qəzənfər Albənd oğlu. 1931-ci ildə Naxçıvan Muxtar Respublikasının Şərur rayonunun Siyaqut kəndində anadan olub. Əsli Dərələyəzin Amağu kəndindəndir. Dörd yaş olanda ailəsi yenidən əvvəlcə Dərələyəz mahalının Qurdqulaq kəndinə, oradan isə Amağu kəndinə qayıdıb. 3 sinif oxuyub. Sürücü işləyib. 1975-ci ildə ermənilər evini plana salmaq bəhanəsi ilə onları kənddən çıxardıqları üçün Şəki rayonunun Şəki kəndində məskunlaşmağa məcbur olub. *Söylədiyi mətnlər*: Mifoloji mətnlər, əfsanə və rəvayətlər: 11, 24, 29, 35, 38, 44, 46, 74, 76, 78, 81, 82, 90, 100, 104, 106; İnanclar: 3, 13, 38, 69, 74, 145; Etnoqrafik mətnlər: 27; Xatirələr: 43; Nağıllar: 5, 7, 11, 17,

19-23; Lətifələr: 7-8, 10, 16; Aşıqlar və el şairləri: 12; Atalar sözü, məsəllər və deyimlər: 5, 17, 21; Laylalar və oxşamalar: 7

4. Ələkbərova Sona Əli qızı. 1941-ci ildə Dərələyəz mahalının Amağu kəndində anadan olub. 6 sinif oxuyub. 1975-ci ildə ermənilər evini plana salmaq bəhanəsi ilə onları kənddən çıxardıqları üçün Şəki rayonunun Şəki kəndində məskunlaşmağa məcbur olub. Xoynablar tayfasındandır. *Söylədiyi mətnlər*: Mifoloji mətnlər, əfsanə və rəvayətlər: 12, 40, 45, 65, 102; İnanclar: 14, 25-26, 39, 41-44, 47, 68, 75, 80, 85-86, 90, 92, 103, 105, 109, 117-118, 128-129, 130, 139, 141, 144, 146, 153, 159, 163-165; Yuxugörmə və yuxuyozmalar: 4-6, 8, 11-14, 16, 18-21; Etnoqrafik mətnlər: 11-12, 26, 29; Xatirələr: 28-29; Nağıllar: 9-10; Aşıqlar və el şairləri: 8; Alqış və qarğışlar: 17; Atalar sözü, məsəllər və deyimlər: 10-11, 15, 20, 22-24; Bayatılar və ağılar: 1

5. Ələkbərov İsmayıl Əli oğlu. 1933-cü ildə Qayabaşı kəndində doğulub. Ali təhsillidir. Riyaziyyat müəllimi işləyib. Hazırda təqaüddədir. Əsli Əştərək rayonunun Üşü kəndindəndir. *Söylədiyi mətnlər*: Xatirələr: 11, 51

6. Əliyev Eldar Şamil oğlu. 1949-cu ildə Göyçə mahalının Basarkeçər rayonunun Yuxarı Zağalı kəndində¹⁷⁹ anadan olub. Orta ixtisas təhsillidir. 1988-ci ildə Şəki rayonunun Cəfərabad kəndində məskunlaşmışdır. Kənd sovetinin sədr müavini işləyib. *Söylədiyi mətnlər*: Mifoloji mətnlər, əfsanə və rəvayətlər: 26, 97, 107; İnanclar: 37, 114, 147; Etnoqrafik mətnlər: 2, 7, 19, 21, 31; Xatirələr: 30, 40; Lətifələr: 19, 22, 26-27; Atalar sözü, məsəllər və deyimlər: 16; Bayatılar və ağılar: 9

---

¹⁷⁹ Kəndin adını sonralar ermənilər dəyişib Axburacıl qoyublar. Həmin illərdə xeyli Azərbaycan kəndinin adı erməniləşdirilmişdir.

7. Əliyeva Gültəkin Bəhman qızı. 1962-ci ildə Dərələyəz mahalının Heşin kəndində anadan olub. 1976-cı ildə ailəsi Şəki rayonunun Şəki kəndində məskunlaşıb. Ali təhsillidir. Gəncə Kənd Təsərrüfatı İnstitutunu bitirib. Hal-hazırda bağça müdiri vəzifəsində çalışır. *Söylədiyi mətn*: Xatirələr: 42

8. Əliyev Müslüm Bayram oğlu. 1961-ci ildə Vedi rayonunun Şidli kəndində doğulub. 1975-ci ildə Şəki rayonunun Şəki kəndində məskunlaşıb. Ali təhsillidir. Kənd Təsərrüfatı İnstitutunu bitirtib. Hal-hazırda Şəki kənd İcra Nümayəndəsi vəzifəsində işləyir. Məmillər tayfasındandır. *Söylədiyi mətn*: Xatirələr: 3

9. Əliyev Sahib Əli oğlu. 1968-ci ildə Şəki rayonunun Qayabaşı kəndində anadan olub. Ali təhsillidir. İxtisasca mühasibdir. Hal-hazırda Qayabaşı kəndində bələdiyyənin sədri vəzifəsini icra edir. Əsli 1926-cı ildə Əştərək rayonunun Seyidli kəndindən gəlib. *Söylədiyi mətnlər*: Etnoqrafik mətnlər: 15; Xatirələr: 46

10. Əliyeva Sona Yaqub qızı. 1946-cı ildə Xaldan rayonunun Qarabaş kəndində doğulub. Orta təhsillidir. Evdar qadıdır. Şəki rayonunun Qayabaşı kəndində yaşayır. Əsli İrəvanın Təzəkənd kəndindəndir. *Söylədiyi mətnlər*: Etnoqrafik mətnlər: 18; Xatirələr: 14, 37; Lətifələr: 6, 14-15; Aşıqlar və el şairləri: 19; Bayatılar və ağılar: 2-3, 7

11. Əliyeva Sürəyya Mehralı qızı. 1953-cü ildə Göyçə mahalının Basarkeçər rayonunun Kəsəmən kəndində¹⁸⁰ anadan olub. Orta təhsillidir. 1988-ci ildə Şəki rayonunun Cəfəabad kəndində məskunlaşıblar. Təsərrüfatda çalışıb. Tapannı tayfasındandır. *Söylədiyi mətnlər*: Mifoloji mətnlər, əfsanə və rəvayətlər: 10, 16, 19, 25, 31, 33, 39, 52, 71, 92, 108; İnanclar: 4, 7,

---

¹⁸⁰ Basarkeçər rayonunun adı ermənilər tərəfindən 1970-ci illərdə Vardenis, kəndin adı Bahar kimi dəyişdirilmişdir.

10, 15, 18, 24, 34, 61, 72, 83, 84, 87, 88, 89, 91, 93, 95-98, 100, 113, 115, 120-123, 148, 166, 168; Yuxugörmə və yuxuyozmalar: 1; Etnoqrafik mətnlər: 13, 22, 23, 30; Xatirələr: 31, 41, 44; Nağıllar: 14; Lətifələr: 9, 21, 23; Aşıqlar və el şairləri: 10; Bayatılar və ağılar: 4-5, 9; Laylalar və oxşamalar: 1

12. Həsənov Fəxrəddin Yahya oğlu. 1950-ci ildə Şəki rayonunun Qayabaşı kəndində doğulub. Orta təhsillidir. Təqaüdədir. Əsli Əştərək rayonunun Üşü kəndindəndir. Xalxolular tayfasındandır. *Söylədiyi mətnlər*: İnanclar: 6; Etnoqrafik mətnlər: 16; Xatirələr: 12; Lətifələr: 24

13. Hüseynov Əli Əmirqulu oğlu. 1958-ci il Dərələyəzdə anadan olub. 1971-ci ildən Şəki rayonunun Şəki kəndində məskunlaşıb. Orta təhsillidir. Elektrik işləyir. Ailəsi bir neçə dəfə Qərbi Azərbaycandan çıxarılsa da, yenidən doğma yerlərinə qayıdıblar. Amma 1971-ci ildən birdəfəlik oranı tərk etmək məcburiyyətində qalıblar. *Söylədiyi mətnlər*: Mifoloji mətnlər, əfsanə və rəvayətlər: 43, 48, 50, 86-87, 88-89; İnanclar: 51, 53, 56, 57; Xatirələr: 2, 35

14. Hüseynov İslam Müzəffər oğlu 1941-də Göyçə mahalının Qaranlıq rayonunun Karvansara kəndində doğulub. Orta təhsillidir. Əvvəllər təsərrüfatla məşğul olub, indi təqaüdə çıxıb. 1970-ci ildən Şəki rayonun Şəki kəndində yaşayır. *Söylədiyi mətnlər*: Mifoloji mətnlər, əfsanə və rəvayətlər: 2, 9, 13, 27, 57, 64, 66, 68, 72-73, 75, 83, 84, 98, 105; İnanclar: 36, 112, 140; Türkçərələr: 10; Etnoqrafik mətnlər: 3, 9, 28, 32; Xatirələr: 6, 34, 53; Nağıllar: 8; Lətifələr: 1-5, 11, 13, 17-18; Aşıqlar və el şairləri: 1-7, 9, 11, 13-18; Atalar sözü, məsəllər və deyimlər: 8, 18; Laylalar və oxşamalar: 5

15. Hüseynov Rüstəm Məmməd oğlu. 1947-ci ildə Şəki rayonunun Qayabaşı kəndində doğulub. Ali təhsillidir. Dil-

ədəbiyyat müəllimi işləyib. Əsli Dərələyəzdəndir. *Söylədiyi mətnlər*: Türkcərarələr: 7; Xatirələr: 27, 49; Oyunlar: 5, 12-14

16. Hüseynova Səhnə Şahməmməd qızı. 1952-ci ildə Dərələyəz mahalının Gülüdüz kəndində anadan olub. 1982-nin avqust ayından Şəki rayonunun Daşbulaq kəndində məskunlaşılıb. Orta təhsillidir. Evdar qadındır. *Söylədiyi mətnlər*: Mifoloji mətnlər, əfsanə və rəvayətlər: 51, 60, 67; İnanclar: 158, 162; Bayatılar və ağıllar: 8

17. Kərimova Xanım Novruz qızı. 1946-cı ildə Vədi rayonunun Şidli kəndində doğulub. Orta məktəbi 5-ci sinfə kimi oxuyub. Təsərrüfatda çalışıb. 1970-ci ildə Şəki rayonunun Şəki kəndində məskunlaşılıb. *Söylədiyi mətn*: Mifoloji mətnlər, əfsanə və rəvayətlər: 18

18. Kərimova Nigar Alı qızı. 1968-ci ildə Vədi rayonunun Avşar kəndində anadan olub. Orta təhsillidir. 1970-ci ildə Şəki rayonunun Şəki kəndində məskunlaşılıb. Təsərrüfatda çalışıb. *Söylədiyi mətnlər*: Mifoloji mətnlər, əfsanə və rəvayətlər: 94; İnanclar: 2, 23; Etnoqrafik mətnlər: 6

19. Kərimova Zərifə Əhməd qızı 1967-ci ildə Vədi rayonunun Avşar kəndində anadan olub. Orta məktəbə 4 il gedib. 1970-ci ildən Şəki rayonunun Şəki kəndində məskunlaşılıb. *Söylədiyi mətnlər*: Mifoloji mətnlər, əfsanə və rəvayətlər: 21, 22, 62, 93, 95, 96; İnanclar: 1, 20, 82, 108; Etnoqrafik mətnlər: 1, 5; Xatirələr: 1

20. Qasımovna Qənahət İbrahim qızı. 1967-ci ildə Dərələyəz mahalının Qaraqaya kəndində doğulub. 1988-ci ildə Şəki kəndində məskunlaşmışdır. Orta təhsillidir. Ticarətçidir. *Söylədiyi mətn*: İnanclar: 20

21. Quliyeva Püstə Musa qızı. 1956-cı ildə Dərələyəz mahalında anadan olub. Orta təhsillidir. Mühəsibatlıq üzrə texni-

kum qurtarıb. 1967-ci ildən Şəki rayonunun Şəki kəndində məskunlaşıb. *Söylədiyi mətnlər*: Mifoloji mətnlər, əfsanə və rəvayətlər: 85; Türkəçarələr: 2; Etnoqrafik mətnlər: 45, 47-48, 53-54, 55, 57

22. Quliyev Talıb İbrahim oğlu. 1953-cü ildə Dərələyəz mahalının Ələyəz kəndində anadan olub. Ali təhsillidir. Tarix müəllimidir. Təqaüdçüdür. Hal-hazırda kəndin yas məclislərini aparır. 1967-ci ildən Şəki rayonunun Şəki kəndində məskunlaşıb. *Söylədiyi mətnlər*: Mifoloji mətnlər, əfsanə və rəvayətlər: 58, 99; İnanclar: 9, 50, 52, 54, 161; Türkəçarələr: 1, 12; Etnoqrafik mətnlər: 34, 36-39, 41-42, 43-44, 52, 56; Xatirələr: 15; Atalar sözü, məsəllər və deyimlər: 2, 4, 6-7; Nəğmələr: 2

23. Mehdiyev Məmməd Hüseyn oğlu. 1959-cu ildə Şəki rayonunun Qayabaşı kəndində anadan olub. Şuşa Mədəni Maarif texnikumunu bitirib. Şəki rayonu Qayabaşı kəndi Diyarşünaslıq evinin direktorudur. Əsli Əştərək rayonunun Üşü kəndindəndir. Dəlləkli tayfasındandır. *Söylədiyi mətnlər*: İnanclar: 12, 21, 107, 132, 156; Etnoqrafik mətnlər: 4, 49; Xatirələr: 7-10, 36, 38, 48; Oyunlar: 1, 3-4, 6, 8-9

24. Məmmədova Atlas Məcid qızı. 1940-cı ildə Göyçə mahalının Basarkeçər rayonunun Dərə kəndində, Səməd ağanın dərəsində doğulub. 1981-ci ildə Şəki kəndində məskunlaşıb. 7 sinif oxuyub. Təsərrüfatda çalışıb. *Söylədiyi mətnlər*: Mifoloji mətnlər, əfsanə və rəvayətlər: 1, 5, 15, 36, 41, 42, 49, 59, 61, 69, 77, 79, 91; İnanclar: 45, 77, 78, 81, 94, 101, 106, 111, 119, 124-125, 137, 142, 149, 151, 154-155, 157; Etnoqrafik mətnlər: 8; Xatirələr: 5, 32-33; Nağıllar: 1, 3, 6, 13; Alqış və qarğışlar: 1, 3; Atalar sözü, məsəllər və deyimlər: 13; Laylalar və oxşamalar: 6; Nəğmələr: 3

25. Məmmədov Qədim Rəhim oğlu. 1936-cı ildə Kəvər rayonunun Hacı Muxan kəndində anadan olub. Orta təhsillidir. Təqaüdüçüdür. 1981-ci ildə Şəki kəndində məskunlaşıb. *Söylədiyi mətn: Xatirələr: 45*

26. Məmmədova Qənirə (Rahilə) Şamil qızı. 1964-cü ildə Göyçə mahalının Basarkeçər rayonunun Yuxarı Zağalı kəndində anadan olub. 1986-cı ildə Şəki rayonunun Cəfərabad kəndində məskunlaşıb. Orta təhsillidir. Evdar qadın. *Söylədiyi mətnlər: Mifoloji mətnlər, əfsanə və rəvayətlər: 14, 23; İnanclar: 5, 27, 58, 110; Yuxugörmə və yuxuyozmalar: 2; Etnoqrafik mətnlər: 23; Nağıllar: 15*

27. Məmmədova Nigar Qədim qızı. 1978-ci ildə Göyçə mahalının Basarkeçər rayonunun Dərə kəndində doğulub. Ailəsi 1981-ci ildə Şəki rayonunun Şəki kəndində məskunlaşıb. 6 sinif oxuyub. Evdar qadındır. *Söylədiyi mətnlər: Mifoloji mətnlər, əfsanə və rəvayətlər: 6-7*

28. Nağıyev İlqar Rəhim oğlu. 1965-ci ildə Qayabaşı kəndində doğulub. Ali təhsillidir. Qayabaşı kəndində tarix müəllim işləyir. Əsli Əştərək rayonunun Üşü kəndindəndir. İbişli tayfasındandır. *Söylədiyi mətnlər: Mifoloji mətnlər, əfsanə və rəvayətlər: 4, 17, 20, 28, 32, 54, 103; İnanclar: 17, 22, 28-33, 46, 48-49, 55, 59, 60, 62-66, 70-71, 79, 102, 104, 126-127, 133-136, 143, 150, 152, 160, 167; Türkəçarələr: 3-6, 8-9, 11; Etnoqrafik mətnlər: 10, 14, 17, 20, 24-25, 33, 35, 40, 43-44, 46, 50-51, 58-63; Xatirələr: 4, 13, 16-26, 39, 47, 50, 52, 54-55; Lətifələr: 12, 20, 25, 28-37; Alqış və qarğışlar: 2, 4-16; Atalar sözü, məsəllər və deyimlər: 1, 3, 9, 12, 14, 19, 25; Laylalar və oxşamalar: 2, 3-4; Nəğmələr: 1, 4-6; Oyunlar: 2, 7, 10-11, 15-19*

Quliyev Talıb İbrahim ođlu ilə birgə. Őaki kəndi

Hüseynov İslam Müzəffər ođlu ilə birgə. Őaki kənd İcra N may nd liyində

Nağıyev İlqar Rəhim oğlu yumurta döyüşdürməkdən əvvəl yumurtanın bərk, yaxud boş olmasını necə təyin etdiklərini göstərir. Qayabaşı kəndi

Mehdiyev Məmməd Hüseyn oğlu və Əliyeva Sona Yaqub qızı ilə Qayabaşı kənd Diyarşünaslıq Evinə

Ələkbərov İsmayıl Əli oğlu. Qayabaşı kəndi

**Hüseynov Əli Əmirqulu oğlu. Şəki kənd İcra
Nümayəndəliyində**

Məmmədova Atlas Məcid qızı ilə birgə. Şəki kəndi

**Hüseynova Səhnə Şahməmməd qızı ilə birlikdə.
Daşbulaq kəndi**

**Kərimova Xanım Novruz qızı, Kərimova Zərifə Əhməd qızı
və Kərimova Nigar Alı qızı ilə birgə. Şəki kəndi**

**Ələkbərov Qəzənfər Albənd oğlu və Ələkbərova Sona Əli
qızı ilə birgə. Şəki kəndi**

Cavadova Ağca İsmayıl qızı. Şəki kəndi

**Əliyeva Gültəkin Bəhman qızı bizə baş örtüsünün
bağlanma qaydasını izah etdikdən sonra şəklini çəkdik.
Şəki kəndi**

**Məmmədova Qənirə (Rahilə) Şamil qızı.
Cəfərabad kəndi**

**Əliyev Eldar Şamil oğlu və Əliyeva Sürəyya Mehralı qızı.
Cəfərabad kəndi**

Qovud

Noğala

Xəngəl

Qurut

MÜNDƏRİCAT

ÖN SÖZ.....	3
I. MİFOLOJİ MƏTNLƏR, ƏFSANƏ VƏ RƏVAYƏTLƏR	
İnsanın yaranması.....	25
Dünya daşqını	27
İlan balığı	28
Özünə namaz qılan ölü.....	28
Ruh	29
Karvanqıran ulduzu	31
Ülkər ulduzu	31
Süd yolu	32
Ayla Günəş	33
Çillələrin söhbəti	33
Xıdır Nəbi.....	35
Qədir gecəsi	36
Qarının borcu.....	38
Toyuğun cəzası.....	40
Usub-Nəsib quşları	41
Şanapipiyin yaranması.....	42
Buğdanın qarnı niyə yarıqdır?	42
İtin payı	43
Nəhəng insanlar.....	45
Bəxtin yazılması.....	45
Çirkin qızın bəxti	47
Ocaq ilanı	49
İlanların müharibəsi.....	49
İlanın insana vurulması	51
Əjdaha.....	51

Əzrayıl.....	52
Şeytan	55
Dəccal.....	55
Hal anası.....	57
Cin	59
Kaftar	60
Qəbir əzabı.....	61
Qəbirə heç nə qoymaq olmaz	61
Kitablar və peyğəmbərlər	62
Əyyub peyğəmbər	63
Süleyman peyğəmbər	68
Musa peyğəmbər	70
Mən də yaxşısını axtarıram	75
İbrahim Xəlilullah.....	75
İsmayıl qurbanı	78
Pişiyn beli niyə yerə dəymir?	80
Özğəsinə quyu qazan özü düşər	81
Axşam pendir-çörək yeyilməz	82
Həzrət Əli.....	82
Əvvəl başqasına dua et.....	84
Xətai sözü necə yaranıb?	85
Maliki Əjdər	85
Pir baba	86
Binamaz Əhməd.....	86
Qaradaş ocağı.....	88
Mirabbas ağa.....	88
Mirağbal ağa	89
Seyidin acığı.....	91
İsgəndər	92
Ovçunun oğlunu atması	92

Cənnətlik, yoxsa cəhənnəmlik?	93
Qədirbilən arvad.....	94
Yan vursa, tez gələcək, dik vursa, gec.....	95
Ağıllı qız	96
Nəzərçi.....	97
Hiyləgər tutuquşu	98
Teymurləng	99
Başlıq gəlinin dəyərini müəyyən edir	100

II. İNANCLAR

Yağışla bağlı inanclar	101
Gün və Ay tutulması	107
Novruz inancları	108
Həftənin günləri ilə bağlı inanclar	111
Qonaqla bağlı inanclar	111
Qurbanla bağlı inanclar	113
Ov adətləri.....	116
Ağac, heyvan və quşlarla bağlı inanclar	117
Fatma nəninin qurşağı	120
Hamilə, zahı və uşaqla bağlı inanclar	121
Yas və o biri dünya ilə bağlı inanclar	126
Təndir, ocaq, çörəklə bağlı inanclar	127
Axşam yasaqları.....	128
Nəzər və gözdəymə ilə bağlı inanclar.....	130
Qızılla bağlı inanclar.....	132
Digər inanclar	134

III. TÜRKƏÇARƏLƏR.....

IV. YUXUGÖRMƏ VƏ YUXUYOZMALAR .....

V. ETNOQRAFİK MƏTNLƏR

Kiçik Çillə, Böyük Çillə	149
Xıdır Nəbi.....	150
Çərşənbələr və Novruz.....	157
Baca-baca.....	160
Novruz falları	161
Səməni.....	163
Bayram toyları.....	163
Qədir tutmaq	164
Camışqıran.....	167
Qorabişirən.....	167
Quyruq dondu.....	167
Qurdağzı bağlama duası	170
Şirinlik duası	171
Həmzad duası	172
Gülləbatmaz duası.....	172
Bağlama duası.....	173
Canavar dişi	173
Cadu.....	173
İstixarə etmək.....	174
Tasqurma	174
Ovsunçular	175
Çəkmə aşı.....	176
Yarma xəşili	177
Sulu əriştə.....	177
Yuxa, çıppa, döyməc	179
Şirinbar	180
Ərik qurusu.....	180
Qırxbuğum kətəsi.....	180
Əyirdək və kökə	181

İtburnu şirəsi və mürəbbəsi.....	181
Qaraca və yemişan	182
Çaşır turşusunun hazırlanması.....	182
İmam halvası	184
Un halvası.....	184
Pendirin hazırlanması	185
Ağız südü	186
Qoyun və onun saxlandığı yerlər	186
Sim pəhləvanları.....	187

VI. XATİRƏLƏR

Abbasqulu bəy Şadlinski	195
Səməd ağa	198
Kəblə Nağı	199
Mələk oğlu Əli	210
Adil xan.....	211
Sən ki cöngəni gətiribsən	212
İbişli yekəbaş Söyün.....	213
Sim pəhləvanı Söyün kişi.....	214
Nökərə nökrəçilik eləmərəm.....	219
Göynük üsyarı	221
Padar bazarı	222
Cəfərabad bazarı.....	222
Erməni zülmü xatirələrdə.....	223
Nuru paşanın ordusu ilə bağlı xatirələr.....	234
Yuxarı Zağalı kəndi	237
Kəsəmən kəndi.....	237
Həşin kəndi.....	238
Qurdqulaq kəndi.....	238
Qara İmanlı kəndi.....	239

Hacı Muxan kəndi.....	239
Seyidli kəndi.....	240
Qayabaşı əhalisi.....	240
Uşu kəndi və İrəvan şəhəri.....	247
Karvansara kəndi.....	248
Ağac davaları.....	248
Ayarbaz uşulular.....	249

VII. NAĞILLAR

Divin nağılı.....	251
Musa peyğəmbərin Allahla söhbəti.....	253
Peyğəmbər Allahı qonaq çağırır.....	255
Ölmədən cənnətə gedən kişi.....	257
Qəbul olunmuş Həcc.....	259
Yazıya pozu yoxdur.....	260
Toy gecəsi gələn əcəl.....	267
Ana öz oğlunun qatili olur.....	268
Atasına rəhmət oxutduran oğul.....	271
Üç bacı.....	272
Padşahın tənbel qızı.....	275
Məleykə gəlin.....	279
Ovsanata düşən tikə.....	280
İsgəndərin buynuzu.....	282
İt canavarı sürüyə buraxmır.....	283
Ovçu Pirim.....	284
Padşahın ağıllı oğlu.....	285
Qaz versəm, yolarsan?.....	287
Haqq var, divan yoxdur.....	289
Loğmanla şagirdi.....	290
Çarəsiz xəstə.....	292

VIII. LƏTİFƏLƏR

Molla Nəsrəddin.....	294
Bəlul Danəndə	295
Molla Cuma	298
Mıxı tərپətdim.....	299
Saqqalı ələ verməmişəm.....	299
Mənasız söz.....	300
Üzli qonaq	300
Tez yeyib.....	301
Üçüncü pilləkəndən yıxılmışam	301
Aman verməyin, bizimkilər	302
Ermənilərin qovud çəkməsi	302
Həsən, ay Həsən.....	303
On dənə də qatır versən.....	303
Ağdamın türkləri	305
Daşnak Söyün.....	306
Özünükülər gətirsin.....	306
Belə danışarsan, bax.....	308
Özləri danışdırdı	308
Kəndə milçək daraşmasın.....	308
Mən də Kərimin anasıyam	309
Qamanovun lətifələri	310
Ələkbər kişi və oğlu İsgəndərin lətifələri.....	311
Gəncəli Bayram və oğlu Müsəllimin lətifələri	314

IX. AŞIQLAR VƏ EL ŞAİRLƏRİ

Ələsgərin həcvə cavabı.....	317
Ağa	318
Dostluq	319
Molla Cumanın Aşiq Ələsgərə qıfılbənd göndərməsi ..	320

Molla Cuma ilə Aşıq Ələsgərin söhbəti	321
Növrəs İman	322
Vücutnamə	324
Aşıq məclisləri	325
Papağın qiyməti	327
Aşıq Nəcəf ilə erməni çəkməçi	327
Qocalıq	328
Qalmaz	328
Əsli-Kərəm	330
Alqayıtla Molla Əmirxanın deyişməsi	331
Sücaət	333
Mən kiməm?	334
Şiruyə	335
A könlüm	336
X. ALQIŞLAR VƏ QARGIŞLAR	338
XI. ATALAR SÖZLƏRİ, MƏSƏLLƏR	
VƏ DEYİMLƏR	340
XII. BAYATILAR VƏ AĞILAR	345
XIII. LAYLALAR VƏ OXŞAMALAR	352
XIV. NƏĞMƏLƏR	
Eydirmələr	354
Gəlin, xoş gəldin	355
Gəlin-qaynana deyişməsi	356
Bəy tərifi	356
XV. OYUNLAR	
Çiling-ağac	358
Moza-moza	360
Dirədöymə	360

Mollamindi	363
Düymə-düymə	365
Yumurta döyüşdürmə	365
Hellən qoymaq	367
Aşiq-aşiq	367
Qalaqurma.....	370
Nək gələ.....	371
Hansındadır?.....	371
Ənzəli	372
Mərə-mərə	373
Üç daş.....	374
SÖYLƏYİCİLƏR HAQQINDA MƏLUMAT.....	375

Qərbi Azərbaycan folkloru, I cild
Bakı, “Elm və təhsil”, 2023, 400 səh.

Nəşriyyat direktoru:
İnal MƏMMƏDLİ

Nəşriyyat redaktoru:
Mahir Cavadov

Korrektor:
Fatimə Bağirova

Kompyuter tərtibçisi və
texniki redaktoru:
Ruhəngiz Əlihüseynova

Çapa imzalanmış 09.10.2023

Kağız formatı: 60/84 1/16

Mətbəə kağızı: №1

Tirajı: 150

Kitab “**Elm və təhsil**” NPM-də
ofset üsulu ilə çap olunmuşdur.

Email: elm.ve.tehsil@mail.ru

Tel: 497-16-32; 050-311-41-89

Ünvan: Bakı, İçərişəhər, 3-cü Maqomayev 8/4